
GAËLLE NOHANT
Biroul
de elucidare
a destinelor

O colecţie cosmopolită, locul de întâlnire a celor mai noi opere de ficţiune literară contemporană – romane aflate în topurile internaţionale, ecranizate sau în curs de ecranizare, traduse în zeci de limbi – cărţi provocatoare, pe care abia aştepţi să le citeşti

folio

GAËLLE MOHAMT

Biroul de elucidare a destinelor

Traducere din limba franceză ANDREEA NĂSTASE

LITERA
Bucureşti

Editura Litera tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19 e-mail: contact@litera.ro www.litera.ro
Biroul de elucidare a destinelor Gaelle Nohant

Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Ovidiu Şerban Corector: Cătălina Călinescu Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare şi prepress: Ofelia Coşman
Seria de ficţiune a Editurii Litera este coordonată de Cristina Vidraşcu Sturza.
ISBN 978-630-319-402-8 ISBN EPUB 978-630-319-612-1

Martorilor; şi tuturor celor care păstrează vie amintirea dispăruţilor.

Pentru Tayou, bunica mea.

„Şi aceste suspine tăcute ale obiectelor abandonate pentru vecie de proprietarii lor. Pângărite de mâini străine, ca nişte corpuri neîngropate de care n-are cine să se ocupe. Cine n-a văzut niciodată plânsetele obiectelor moarte n-a văzut sau auzit nimic trist.”

Rachel Auerbach, fragment din poemul „Plânsetele obiectelor moarte”, tradus din idiş (arhivele Ringelblum)

în fiecare dimineaţă, Irène străbate drumul mărginit de copaci deşi. în timp ce traversează opacitatea nocturnă a pădurii, simte că aceasta aşterne în ea ceva străvechi care se recreează fără încetare, un praf de fantome şi de humus. Se călăuzeşte după raza galbenă a farurilor şi, treptat, alunecă din tenebre spre lumină.

în orăşel, obloanele proaspăt vopsite se deschid fără să scârţâie, hornurile fumegă în dimineaţa ceţoasă. Nimic nu iese din comun, nimic nu scapă vigilenţei vecinilor. Irène îl observă pe măcelar, care îşi ridică grilajul de fier. Când îi adresează un semn prietenesc, el se încruntă, cu privirea înăsprită de suspiciune. Au trecut peste douăzeci şi cinci de ani de când s-a mutat aici, dar locuitorii din Bad Arolsen o văd în continuare ca pe o străină. Franţuzoaica asta

care-i judecă bănuitoare. Şi care se apucă să răscolească, împreună cu alţii de teapa ei, nişte poveşti de demult care ar trebui lăsate în pace.

Frânează brusc ca să-i permită unui biciclist să treacă înainte de a intra pe lunga alee şerpuitoare, cu arbori de-o parte şi de alta. în capătul parcului, clădirile moderne adăpostesc zeci de kilometri de arhive şi de dosare printre care poţi merge ore în şir fără să auzi strigătele, tăcerile pe care le închid între coperţi. Trebuie să ai auzul fin şi mâna răbdătoare. Să ştii ce cauţi şi să fii pregătit să găseşti ceea ce nu căutai.

Pe Irène o emoţionează de fiecare dată vederea plăcuţei discrete a arhivelor de la Bad Arolsen. Prima oară când a urcat aceste trepte a descifrat cuvintele „International Tracing Service” fără să ştie ce însemnau.

Nu era decât o puştoaică expatriată din dorinţa de independenţă şi rămasă în Germania din dragoste; îşi urmase logodnicul într-o regiune împădurită unde avea să facă uz de toată bunăvoinţa ca să fie acceptată, fără să reuşească în totalitate. Locul acela devenise, până la urmă, un cămin. Chiar şi după ce dragostea o părăsise, când se retrăsese la marginea oraşului cu un copil împărţit între două case, nu-şi imaginase că ar fi putut să plece. Pentru că, de fiecare dată când urcă treptele, se simte la locul ei. însărcinată cu o misiune care o depăşeşte şi îi justifică existenţa.

în prima zi a frapat-o mirosul. Amestecul acela de mucegai, de hârtii vechi, de cerneală de fotocopiator şi de cafea rece. A inhalat, înainte să-şi dea seama, misterul închis între acei pereţi, în nenumăratele sertare, în dosarele închise în grabă la trecerea ei.

Astăzi, un concert de *„Hallo Irene”* şi de zâmbete o însoţeşte prin holul de la intrare şi pe scări. Aparţine acestui loc. Un stup ale cărui albine provin de peste tot. Prenumele lor alcătuiesc un mozaic schimbător: Michaela, Henning, Margit, Arié, Kathleen, Kazimierz, Dorota, Constanze, Igor, Renzo, François, Diane, Gunther, Elzéar, Christian... Fiecare îşi lasă la vestiar viaţa şi suferinţele de afară. Trebuie să te goleşti de tot ceea ce te împovărează, să devii receptiv.

îşi lasă lucrurile pc birou şi deschide agenda la pagina zilei: 27 octombrie 2016. Ridică oblonul rulant. Lumina gri cade pe fotografia cu ramă argintie a fiului ei. E singura notă intimă din această încăpere unde cărţi şi dosare se înghesuie într-o dezordine aparentă căreia numai ea îi cunoaşte logica. În imagine, Hanno râde în hohote. Era acum patru ani, când îşi serba a şaisprezecea aniversare. Ea îl tachina, cu degetul pe declanşator. După aceea mâncaseră la o braserie din centru, îi dăduse voie să bea puţin vin spumant. „Să nu-i spui tatălui tău.” „Să ştii că tata mă lasă de ceva timp să beau bere”, zâmbise Hanno. Era atât de

frumos, cu părul ondulat şi aerul acela de mândrie din ochii negri! De parcă ar fi început deja să se îndepărteze spre viaţa de bărbat.

„Ce-o să-mi rămână când o să plece?” se întrebase Irene.

Temerea aceasta o făcuse să se ruşineze. Nu plecase şi ea? Nu îngăduise nimănui s-o reţină. Nu avea să-l preseze pe Hanno.

Astăzi e student la Gottingen şi vine acasă în weekend, când nu e la tatăl lui sau cu prietenii. Irene se obişnuieşte cu depărtarea. Singurătatea e problema ei, are eleganţa de a i-o ascunde.

Bate la uşa biroului lui Charlotte Rousseau.

- Bună, Iréne. Te aşteptam. Îţi fac o cafea?

- Mi-ar face plăcere.

- Abia ce ne obişnuim cu vremea asta mohorâtă şi umedă, c-o să fim îngropaţi în zăpadă, bombăne directoarea centrului vârând o capsulă în maşina de cafea. Afurisită ţară!

De loc din Toulouse, suportă greu clima din acest colţ al landului Hesse. În vocea ei plină de căldură se simte o undă din accentul sud-vestului natal, mai ales la cuvintele încărcate de emoţie. Urme melodice ale unui ţinut dur, scăldat de soare şi de vântul *autan.* Nu ajunge acasă atât de des pe cât ar vrea.

- Ar trebui să te întremezi un pic, eşti palidă, îi spune în timp ce sorb amândouă din espresso. Am o misiune pentru tine.

Irene nu-şi poate reţine un zâmbet. De când Charlotte Rousseau conduce International

Tracing Service, această propoziţie se aude de cel puţin trei ori pe zi. Femeia aceea micuţă, emanând energie, pare hotărâtă să recupereze într-un mandat tot ce n-au înfăptuit predecesorii ei, cu riscul de a epuiza personalul; prin urmare, unii au pus la punct strategii ca să evite s-o întâlnească pe culoar.

Pe Irene, dimpotrivă, energia directoarei o galvanizează. Ca şi când ar fi deschis uşile unui mausoleu prăfuit. În plus, împărtăşesc această complicitate discretă a nostalgiei pentru Franţa.

- Despre ce e vorba?

Directoarea o observă în timp ce-şi bea cafeaua.

- Aseară m-am gândit la obiectele din lagăre care au ajuns la noi. Nu ne aparţin. Le păstrăm ca pe nişte relicve din infern. Cred că a venit momentul să le restituim celor în drept.

- Celor în drept? se miră Irène. Dar proprietarii sunt morţi, marea majoritate, în orice caz.

- Poate au copii sau nepoţi. îţi imaginezi ce-ar însemna pentru ei să primească obiectele astea venite de atât de departe? în viaţa lor de azi. Ca un testament… Aşadar, m-am gândit la dumneata şi la echipa dumitale. Bineînţeles, o să fac în aşa fel încât să primeşti tot ajutorul necesar.

Irène se aude acceptând.

Chiar dacă presimte că liniştea pe care şi-a clădit-o cu atâta trudă riscă să se spargă în bucăţi, chiar dacă nu e convinsă că e pregătită.

Copleşită de surescitare şi de o teamă difuză, acceptă.

Şi aşa, în lumina aceasta pâcloasă de toamnă, începe totul.

EVA

în capătul culoarului e o uşă care-i face inima să se strângă. Duce în biroul Evei, chiar dacă mulţi alţii l-au ocupat după plecarea ei. Mult timp, Irène a venit acolo căutând asigurări. Avea nevoie de o aliată. Nu-i cerea puţin, dar Eva i-a oferit chiar mai mult. Irène îi datorează totul.

- Habar n-ai ce facem aici, am dreptate? o întrebase Eva cu vocea ei gravă din care răzbătea
un surâs.

Irène se gândeşte adesea la acea zi din septembrie 1990. Avea douăzeci şi trei de ani, o verighetă nouă-nouţă pe deget şi naivitatea tinerilor care cred că farmecul lor e de ajuns ca să înduplece pe oricine. Şi sentimentul de a fi realizat lucruri dificile, demne de admiraţie: să se dezrădăcineze, să se mărite cu un străin. Irène cea de azi e împărţită între duioşie şi iritare. „Nu ştiai nimic, partea cea mai grea a vieţii te aştepta în faţă.”

Eva Volmann o pusese să susţină un fel de interviu de angajare. O tutui se de la început, cum ar face un bătrân înţelept cu învăţăcelul său. Degaja o impresie de forţă într-un corp

uscăţiv. Era greu să-i dai o vârstă, să-ţi imaginezi ce fel de viaţă avea. Un chip brăzdat de riduri adânci şi o privire gri-verzui de o intensitate intimidantă. Strâns într-un coc, părul ei negru era vârstat de şuviţe argintii. Avea un timbru aspru pe care accentul polonez îl făcea melodios.

Irène se jena să-i dezvăluie că ascultase de un impuls, după ce văzuse anunţul într-un ziar local. International Tracing Service căuta o persoană care să vorbească şi să scrie bine în franceză pentru o misiune de cercetare. Nu avea nici o idee despre natura misiunii, însă o atrăsese cuvântul „internaţional”.

- Până în 1948, ITS se numea Biroul Central de Depistare, îi explicase Eva.

Instituţia fusese creată în virtutea spiritului de anticipare al puterilor aliate. înainte de încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, acestea înţeleseseră că preţul păcii nu avea să constea doar în zeci de milioane de morţi, ci şi în milioane de strămutaţi şi dispăruţi. După ultimul foc de armă trebuiau găsiţi toţi acei oameni, ajutaţi să se întoarcă la casele lor. Şi trebuia să se cunoască soarta celor care nu puteau fi găsiţi.

- Pentru cel care a pierdut pe cineva drag, răspunsurile astea sunt vitale. Altfel, mormântul rămâne deschis în adâncul inimii. înţelegi?

în timp ce o asculta, Irène avea senzaţia că se întoarce în timp într-un peisaj crepuscular în

care şiruri de oameni îngroziţi rătăceau prin ruine. în mod ciudat, se temuse de reacţia soţului ei. Nu vorbiseră niciodată despre nazism. De ce se temea că această activitate avea să-i displacă? Poate din cauza felului în care ridicase din umeri într-o zi, nu-şi mai amintea pe ce subiect. Un reportaj, o comemorare? Făcuse acest gest, însoţit de un oftat. Irène stinsese televizorul.

- Când am venit eu aici, continuase Eva, oraşul ăsta... era un oraş al SS-ului.
- îmi închipui că pe vremea aceea era pretutindeni la fel.
- Nu, o întrerupsese Eva. în timpul războiului, oraşul trăia în esenţă datorită soîdaţilor SS. Pe străzi, în pădurile din jur vedeai mai multe uniforme negre decât civili. îţi poţi imagina?

Irène nu înţelegea. Atunci Eva îi explicase că înainte de război Arolsen era un târg asupra căruia veghea impresionantul castel baroc, cu dependinţele lui şi arborii milenari drepţi ca nişte sentinele. Prinţul ereditar de Waldeck şi Piemont, Josias, a făcut o pasiune pentru Hitler. Fanatic din primele zile, a oferit acestei religii a sângelui pur o părticică din legenda lui germanică, aşezând jæste spiţa sa pecetea cu două fulgere runice. În schimb, a beneficiat de o ascensiune fulgerătoare, devenind general de divizie SS. Arolsen şi-a recăpătat vechiul statut de oraş-garnizoană. Prinţul avea o viziune

grandioasă: a instalat în castelul său o şcoală de ofiţeri pentru corpul de elită al SS, un complex imens, cuprinzând o şcoală de administraţie, o cazarmă ce găzduia al doilea regiment din Divizia Germania a Waffen-SS şi clădiri rezervate serviciilor de intendenţă ale SS. Nu precupeţea nimic; oraşul şi prinţul său erau în culmea mândriei. Exultau la ceremoniile războinice, la nunţile celebrate cu mare pompă. Primul oraş SS din Germania, implantat în inima roşu cu negru a ţării. Asaltat de responsabilităţi, Josias o privilegia pe aceea atât de exigentă de a inspecta lagărul de la Buchenwald, aflat sub autoritatea lui de general SS. Şi se număra printre cei cincisprezece ofiţeri SS cu gradul cel mai înalt.
Himmler era prietenul lui intim şi naşul fiului său.

- Majoritatea localnicilor l-au urmat.
îi
fuseseră întotdeauna loiali castelanului lor. Era ca un tatuaj secret sub arsura înfrângerii. Chiar dacă prinţul dezonorat fusese judecat la Nürnberg şi azvârlit în închisoarea de la Landsberg. Chiar dacă se ascunseseră zile întregi, măcinaţi de umilinţă, îngroziţi de gândul la soarta pe care le-o pregăteau învingătorii.

Prinţul fusese exilat departe de castel. în sălile goale nu mai răsunau decât paşii soldaţilor americani. Străini fumau rezemaţi de statui, perturbau liniştea, soseau cu braţele pline de cutii. Fără să le pese de uzanţe, de blazoanele

medievale.

- La început, americanii au instalat Biroul Central de Depistare în dependinţe.

- Din spirit provocator? întrebase Irène.

- Nici măcar, zâmbise Eva. Din comoditate. Oraşul nu fusese bombardat. Rămăseseră toate clădirile acelea goale. Destul loc ca să depozitezi documentele care erau aduse cu camioanele din toată Germania. Arolsen era la intersecţia celor patru zone de ocupaţie. Ce ironie, dacă stai să te gândeşti... Să înfiinţezi aici cel mai mare centru de documentare despre victimele persecuţiilor naziste!

- Localnicii trebuie să fi înghiţit cu greu pilula.

- Şi-ncă cum! Până la urmă totuşi, s-au învăţat cu noi. Centrul este unul dintre cei mai mari
angajatori din oraş.

În primii ani, Biroul Central de Depistare, care avea să devină mai târziu International Tracing Service, a reprezentat o ameninţare concretă pentru populaţie.

- Ne urau şi totodată mureau de frică.

Eva zâmbea, şi Irène se gândise: „Ce fel de viaţă a avut, de are dinţii atât de stricaţi?”

- Nu se înşelau, dar pe noi nu ne interesează decât victimele. Şi cei cărora le e dor de ele.

Din această primă întrevedere cu Eva, Irène păstrează amintirea unei stări de ameţeală. Ca în jocurile copilăriei, când era pusă să se învârtă pe loc legată la ochi. Oraşul acela al cărui prinţ era nazist; locul unde, chiar şi în 1990, se căutau în continuare dispăruţii din timpul războiului. Cum era cu putinţă? Eva îi arătase teancurile de corespondenţă adunate la secretariat. În fiecare an soseau zeci de mii de scrisori în care voci implorau în toate limbile, istoriseau o căutare îndelungată. Unele răscoliseră pământul în zadar. Altele scriau: „Nu ştiu nimic. În faţa mea e o groapă imensă”.

Sau: „Mama a murit şi şi-a luat secretele cu ea. Nu mă lăsaţi singur cu tăcerea asta”.

Fiecare scrisoare cântărea la fel de mult ca speranţa pe care o conţinea. Cuvinte care-şi ţineau răsuflarea.

- Dacă accepţi slujba asta, o să trebuiască să te ocupi de solicitările cetăţenilor francezi, îi zisese Eva.

Ce povară pe umerii ei! îi venise să dea bir cu fugiţii.

- Nu ştiu dacă sunt în stare, murmurase.

Eva o străpunsese cu privirea:

- Dacă nu eşti în stare, o să pleci. N-o să fii nici prima, nici ultima. E prea devreme ca să-ţi dai seama. Vino cu mine.

O condusese printr-un labirint de culoare şi de scări pe unde se perindau angajaţi cu braţele pline de dosare, care o salutau discret. Câţiva îşi

luau răgazul s-o măsoare cu privirea pe Irène.

- Suntem aproape două sute cincizeci cu normă întreagă. Majoritatea celor care au început odată cu mine au plecat. Nou-veniţii nu le seamănă, îi şoptise Eva.

Nuanţa critică din aceste ultime cuvinte nu-i scăpase lui Irène.

Clădirile austere i se păreau intimidante. O variaţiune pe tema vidului şi monumentalului: fişe te cu hârtii îngălbenite suprapuse până la tavan, pereţi plini cu rafturi, dosare şi sertare cu etichete sibilinice, culoare interminabile. Un labirint de hârtie fremăta în jurul lor.

Ajunseseră într-un hol unde se aflau câteva automate de cafea şi banchete cu tapiţerie uzată din imitaţie de piele. în jurul lor, frontoanele uşilor aveau diverse inscripţii: „Documente din lagărele de concentrare”, „Documente din timpul războiului”, „Documente de după război”, „Secţiunea de căutare a copiilor”, „Secţiunea documentelor istorice"... Eva îi

explicase că ITS conserva mai multe tipuri de fonduri. în primul rând, arhivele lagărelor, sau mai curând ce putuse fi salvat din operaţiunea de distrugere a urmelor ordonată de Himmler. Slabe rămăşiţe ale obsesiei naziştilor pentru birocraţie: liste, cartele de înregistrare

individuale şi registre pe care deportaţii le ascunseseră sau asasinii nu avuseseră timp să le facă dispărute. La Buchenwald, la Mauthausen şi la Dachau, înaintarea trupelor aliate îi

prinsese pe picior greşit.

în ultimele luni de război, Aliaţii se angajaseră într-o cursă contra cronometru, percheziţionând birourile administraţiei germane, spitalele, închisorile, secţiile de poliţie, azilele sau cimitirele. Acestei prăzi iniţiale i se adăugaseră de-a lungul vremii datele pe care întreprinderile germane acceptau să le ofere, referitoare la persoanele pe care le exploataseră în regim de muncă forţată. Chestionarele la care răspunseseră strămutării, corespondenţa oficialilor nazişti, lista bolnavilor mintal eutanasiaţi la castelul Hartheim, numărul de păduchi din capul unor deţinuţi de la Buchenwald... Din 1947, fondul crescuse fără încetare, ca un fluviu regenerat de o mulţime de afluenţi. Primii anchetatori căutaseră arhive în toate colţurile Europei, şi uneori acestea ajunseseră la ei pe căi surprinzătoare. De asemenea, căderea Cortinei de Fier eliberase o mare cantitate de secrete. în prezent, comoara reprezenta mai multe zeci de kilometri liniari de dosare.

Irène se simţea zdrobită de acel monument de hârtie.

Vocea aspră a Evei o făcuse să-şi vină în fire:

- Nu te lăsa impresionată. E o chestiune de obişnuinţă. Avem secţiuni mari, pe care le vezi pe uşile astea. Cel mai important e să ţii minte că totul a fost adunat aici cu un scop: căutarea dispăruţilor. Asta face arhivele astea atât de speciale. Iar piesa de bază, alfa şi

omega, este Cartoteca centrală. Hai să ţi-o prezint.

Conţinea peste şaptesprezece milioane de fişe individuale. Cel care o pusese la punct era poreclit Creierul. Timp de peste treizeci de ani, fostul pilot maghiar, care nimerise la Arolsen după ce se prăbuşise cu avionul şi alesese să rămână, fusese stăpânul Cartotecii, din care făcuse cheia de boltă a arhivelor.

- Este ordonată alfabetic şi fonetic. Asta-i ideea genială. În lagăre, deţinuţii erau înregistraţi de soldaţii SS sau de prizonieri care notau numele cum puteau. Uneori le traduceau în germană ca să meargă mai repede. Mulţi oameni n-au fost găsiţi pentru că fuseseră înregistraţi cu o grafie fantezistă. Uite, cel de aici a stat mult timp rătăcit în adâncurile cartotecii, numai pentru că grefierul de la Auschwitz îi unise din greşeală numele şi prenumele: Leibakselrad. Leib Akselrad.

Creierul îşi mobilizase echipa de poligloţi. Unii vorbeau peste cincisprezece limbi. Luni în şir, munciseră fără odihnă la crearea imensei cartoteci care ţinea cont de toate variantele posibile, în toate limbile, de erorile de pronunţie, de diminutive. Pentru unele nume puteau exista până la o sută cincizeci de forme diferite.

Pe când parcurgea listele, Irène simţise un amestec de emoţie şi de surescitare. I-ar fi plăcut să facă asta. Să caute, să găsească pe

cineva. O înţelegea din freamătul care-i cuprinsese degetele. Dorinţa de a fi singură în faţa acelui ocean de nume, fiecare reprezentând o enigmă de descifrat.

- Toate anchetele noastre încep aici, zâmbise Eva. Dar ca să fii bun la jocul ăsta trebuie să stăpâneşti terenul.

- Terenul...?

Eva o condusese în faţa hărţii care ocupa un perete întreg. Pe ea, sute de lagăre erau simbolizate printr-un punct roşu. O legendă preciza natura fiecăruia, durata de funcţionare şi numărul victimelor. Harta aceea era un instrument de lucru. O gigantică pânză de păianjen cu dimensiunile Europei naziste.

- Aici s-a jucat soarta a zeci de milioane de persoane. Cele care au fugit, cele care au fost prinse ori s-au ascuns, cele care au rezistat, cele care au fost asasinate ori salvate în extremis... Pe urmă avem perioada de după război. Milioane de strămutaţi. Noi frontiere, tratate de ocupaţie, cote de imigranţi, tabla de şah a Războiului Rece... Va trebui să înveţi lucrurile astea, să devii savantă. Cu cât vei stăpâni mai bine contextul, cu atât vei gândi mai repede. Timpul pe care-l câştigi este viaţa celor care aşteaptă un răspuns. Iar viaţa asta e un fir subţire.

După vizită, celor două nu le venise să se despartă imediat. Maj oritatea angaj aţilor plecaseră. Căldura blândă a sfârşitului de după-amiază învăluia peronul clădirii şi parcul. Eva îi

oferise o ţigară şi, fumând, începuseră să se plimbe printre arbori.

- Dacă nu dai bir cu fugiţii imediat, o să ai interviul decisiv cu directorul. De la mijlocul anilor cincizeci încoace, ITS este gestionat de Comitetul Internaţional al Crucii Roşii. Pe atunci, Aliaţii voiau să scape de această problemă. Concepuseră centrul ca pe o structură provizorie, dar au înţeles că misiunea lui era departe de a se fi încheiat. Au decis să-l încredinţeze unei organizaţii „neutre". Bine, era o definiţie a neutralităţii aplicată Războiului Rece... Timp de douăzeci şi cinci de ani, lucrurile n-au mers prea rău. Am avut câţiva directori care s-au ridicat la înălţimea sarcinii. Până la venirea lui Max Odermatt, în 1978. Am ştiut pe loc că intram într-o nouă epocă... Toată lumea trebuie să i se supună fără crâcnire, atât oamenii, cât şi lucrurile. Asta ca să nu zici că nu ţi-arn spus.

Ironia îi adusese inflexiuni tăioase în voce. Eva trăsese din ţigară, apoi continuase:

- A impus noi reguli, care i-au potolit pe mulţi... Prima e că nu ai voie să vorbeşti cu nimeni despre ceea ce facem aici. Nici măcar seara, în aşternut. Nu mă întreba de ce, numai el ştie. Poate că visa să facă o frumoasă carieră la CIA, cine ştie? Dacă simţi nevoia să-i spui totul soţului tău, ai face mai bine să-ţi cauţi altă slujbă. Ar fi păcat, pentru că am o presimţire bună în ce te priveşte.

Dimpotrivă, perspectiva de a-i ascunde soţului

natura muncii sale o bucura pe Irène. Era mult mai simplu să-i spună: „Şeful meu ne impune confidenţialitatea”. Astfel s-ar fi risipit norii.

Abia când Eva îşi suflecase mânecile ca să profite de ultimele raze ale soarelui zărise Irène cifrele de pe antebraţul ei. îşi ferise privirea ca să n-o supere, însă Eva, surprinzându-i gestul, îi răspunsese la întrebarea mută:

- Auschwitz. Mi-au luat tot, dar nu mi-au luat şi maul.

încremenită, Irène nu ştiuse ce să spună. Şi poate că Eva nu aştepta nici un răspuns, pentru că trăsese un ultim fum din ţigară şi aruncase mucul. Ani de-a rândul, nu mai aduseseră niciodată în discuţie trecutul Evei.

Irène nu reuşeşte să se ierte. A încercat mult timp să se convingă de faptul că prietena ei prefera tăcerea pe acest subiect. Când a înţeles că nu pe Eva o proteja tăcerea respectivă, era prea târziu.

Şi de fiecare dată când se gândeşte la Eva, sau când i se face dor de ea, e prea târziu.

TEODOR

Irène inventariază plicurile depozitate în marile dulapuri metalice, pe unele le deschide, le închide la loc. Fiecare are o cotă, o descriere sumară. Aproape trei mii de obiecte se află aici, ferite de lumină. Sunt manipulate cu precauţie, literalmente cu mănuşi.

Sunt vechi, uzate. Sunt cadrane de ceas crăpate, ale căror ace au înţepenit într-o dimineaţă din 1942. Sau poate într-o după-amiază ploioasă din primăvara următoare, sau într-o noapte geroasă din iarna anului 1944. Arată ora sau au stat, ca o inimă care încetează să mai bată. Ceea ce reprezentau pentru posesorii lor – controlul asupra timpului şi vieţii – nu mai avea nici o semnificaţie.

în alte cutii, portofele goale. Pe pagina unei agende, câteva cuvinte într-o limbă străină care exprimau poate, în acea zi, dorinţa fierbinte de a trăi şi angoasa. Irène poate cere să-i fie traduse, dar nimeni nu-i va putea spune din ce necesitate le scrisese cel care Arsese dezbrăcat la intrarea în lagăr. Verighete goale, care nu părăsiseră din ziua nunţii inelarul unui soţ sau al unei soţii.

Inele gravate. Bijuterii cu strasuri vădind o cochetărie demodată. O ramă de ochelari ruptă.

Sunt obiecte fără valoare comercială. Bunurile care puteau aduce bani erau furate şi gata. Sunt resturile dispreţuite de asasini, lucruri ale căror modestie o trădează pe cea a proprietarilor. în momentul când au plecat în această lungă călătorie spre necunoscut, au luat cu ei obiecte preţioase care să cântărească puţin. Actele de identitate, câteva talismane sentimentale. Amintirile unei vieţi pe care sperau s-o regăsească intactă după arestare, după carceră, după torturi, după vagonul sigilat cu plumb.

Majoritatea le aparţineau deportaţilor din lagărele de la Neuengamme sau Dachau. „Politici”, „antisociali”, homosexuali, oameni trimişi la muncă forţată. La intrarea în lagăr, lucrurile lor erau duse în depozitul de efecte personale.

Puţini sunt evreii care au avut acest privilegiu. Majoritatea erau ucişi îndată după sosirea în lagăr. Tot ce posedau era jefuit şi reciclat în maşinăria de război nazistă. Până la păr, la dinţii de aur, la grăsimea cadavrului.

ITS a preluat aproape patru mii de obiecte la începutul anilor şaizeci. O mie au fost restituite în perioada respectivă.

Despre un obiect care aşteaptă să-şi regăsească proprietarul se spune că e în suferinţă.

Irène are sentimentul că o cheamă. Trebuie să aleagă unul, sau să-l lase s-o aleagă.

Ia o păpuşă a cărei pânză uzată se destramă. Un pierrot alb devenit cenuşiu, cu veşmântul tipic cu guleraş şi un fel de calotă neagră cusută de cap. De mărimea unei mâini de bărbat, pare să nu-şi găsească locul printre ceasuri şi verighete. Supravieţuitor al copilăriei.

îşi pune mănuşile albe, care-i vin ca o a doua piele. Scoate delicat păpuşa din cutie şi o culcă pe birou în lumina lăptoasă. întâmplător, pe plic este precizat numele proprietarului: Teodor Masurek. Asta era tot ce poseda la sosirea în lagărul de la Neuengamme. Irène şi-l imaginează pe copilul înlăcrimat căruia i se

smulge tovarăşul din pânză care l-a alinat de-a lungul călătoriei înspăimântătoare. Era destul de mic ca să-l poată ascunde într-un buzunar. Se gândeşte la iepurele de pluş pe care fiul ei îl căra peste tot când era mic, cu urechea uzată şi urât mirositoare pe care o sugea ca să adoarmă. După divorţ, când fostul ei soţ uita să i-I pună în geantă, Hanno nu reuşea să-şi găsească somnul.

„Cine erai, Teodor? Mai există cineva care să-şi amintească? Erau atâtea moduri de a te ucide, expeditive sau inventive. Cel care ţi-a oferit acest pierrot e mort de mult. Dar mai rămâne poate cineva care ţinea la tine. Un frate mai mic, un văr.”

Irène lansează o căutare în Cartoteca Centrală. De când le-au fost deschise cercetătorilor, în 2007, fondurile au fost digitalizate în mare parte. Sunt înregistraţi aproape cinci sute de

Masurek. Doi bieloruşi, restul polonezi. Dar un singur Teodor, născut pe 7 iunie 1929. Tocmai îşi serbase cei treisprezece ani când a fost deportat la Buchenwald, în septembrie 1942. Un puşti. Pe fişa de internare, grefierul lagărului a precizat motivul trimiterii în detenţie: „hoţ”.

Măreşte fotografia unui chip slab şi colţuros, cu tenul bronzat. O privire vioaie, păr castaniu ciufulit. Avea un metru şi şaizeci şi opt de centimetri. Semn particular: o cicatrice sub bărbie. Şi-a dat adresa, în satul polonez Izabelin. Irène îl găseşte pe o hartă virtuală, la vreo douăzeci de kilometri de Varşovia.

Documentul menţionează numele mamei, Elzbieta. Nu şi pe al tatălui.

Oare îşi procurase pierrot-ul în lagăr? Din fişă reiese că a stat acolo optsprezece luni înainte de a fi transferat la Neuengamme.

O altă fişă de la Buchenwald menţionează că Teodor a fost admis la *Revier* cu o lună înainte de transfer, bolnav de scarlatină. Pe foaia de observaţie, medicul a scris „febră puternică" lângă o curbă elocventă a temperaturii. Infirmeria din lagăr era anticamera morţii. Adolescentul a ieşit de acolo după câteva zile. în ce stare? A fost mutat în alt lagăr pentru că era prea slăbit ca să poată munci?

Irène se freacă la ochi; o imagine îi apare pe retină. Un infirmier de la *Revier,* în uniforma vărgată a deportaţilor, îi întinde puştiului febril, care urmează să fie suit într-un vagon de vite, acest pierrot găsit asupra unui copil mort.

Viziunile acestea nu sunt decât ipoteze pe care trebuie să le confrunte cu realitatea. Misiunea ei este să găsească dovada.

Iese să fumeze o ţigară pe terasa care dă spre parc. Un SMS de la Hanno clipeşte pe ecranul mobilului. îşi petrece săptămâna la părinţii lui Toby şi nu va veni acasă decât vineri seara: „Trebuie să învăţăm pentru parţiale şi lucrez mai bine cu el. Nu te superi?" Tobias este cel mai bun prieten al lui Hanno încă de la *Kindergarten*. împart o garsonieră în campusul universităţii din Gôttingen. Acum zece ani, când

Irène a putut în fine să vorbească liber despre munca ei cu prietenii, Myriam Glaser, mama lui Tobias, a rămas şocată. I-a mărturisit atunci că bunica ei din partea mamei, evreică emigrată în Palestina la scurt timp după invadarea Cehoslovaciei, scrisese la International Tracing Service.

- N-avea mari speranţe. Răspunsul a venit după trei ani. Toţi muriseră: părinţii ei, fraţii şi surorile lor, copiii lor... Dora era unica supravieţuitoare.

Sănătatea ei se degradase brutal. Se stinsese în primăvara următoare, după ce îşi văzuse nepoţica suflând în cele zece lumânări de pe tort.

Povestea aceasta se desfaşurase înainte de venirea ei la ITS, dar Irène ştia că în perioada respectivă dura ani de zile ca să se trateze o cerere. Când anchetatorii răspundeau în sfârşit, trimiteau un rezumat al informaţiilor descoperite, nefiind autorizaţi să trimită copii ale documentelor originale. Interdicţiile acestea erau însă de domeniul trecutului. Într-o dimineaţă de iunie, Irène a luat-o cu ea pe Myriam la ITS ca să-i arate firavele urme administrative ale familiei sale materne. Lacrimile care i-au apărut în ochi lui Myriam când le-a descoperit numele pe o listă de transport spre Theresienstadt a întărit prietenia celor două.

Irène tastează: „Şi eu care speram c-o să-mi pregăteşti o cină delicioasă! Pup-o pe Myriam

din partea mea”. Era o glumă de-a lor. Arta culinară a fiului ei se rezuma la ratarea invariabilă a spaghetelor, soldată cu comandarea de pizza.

Răspunsul soseşte repede: „O să te sune. Zice că-s prea slab. Vrea să mă îndoape”. Irène zâmbeşte. Specialităţile lui Myriam, mai ales *hamin*-ul ei, fiert ore în şir la foc mic, se numără de mult printre felurile preferate ale lui Hanno.

Consultă dosarul lui Teodor Masurek. Deşi nu transmite emoţia arhivelor pe hârtie, digitalizarea permite câştigarea unui timp preţios şi le îngăduie tuturor angajaţilor să acceseze marea majoritate a documentelor, înainte, doar câţiva arhivişti specializaţi puteau să le examineze.

Viaţa lui Teodor încape în câteva fişe, şi ascunde unele surprize. Irène dă peste o scrisoare adresată de mama lui comandantului lagărului de la Buchenwald. Ferma ei se găsea în partea Poloniei care nu fusese anexată de Reich, Guvernământul General, un rezervor de forţă de muncă forţată, o zonă în care nu domnea nici o lege, groapa de gunoi unde erau aruncaţi toţi indezirabilii din al Treilea Reich. Naziştii jefuiau acest teritoriu şi-i persecutau pe locuitori. Polonia refuzase să colaboreze, şi plătea un preţ imens.

Elzbieta, care speră în naivitatea ei că un comandant de lagăr de concentrare ar putea fi cuprins de milă, îi scrie în germană utilizând formule atât de respectuoase, încât devin

bizare. Şi trădează măsura în care se teme de autoritatea îndepărtată a acestui individ aureolat cu fulgere şi insigne cu cap de mort.

îmi permit să vă adresez această umilă rugăminte de bunăvoinţă: sunt văduvă şi am o exploatare agricolă de nouă hectare. Aşa cum o atestă certificatul medical, în prezent nu sunt capabilă să muncesc. Iar fiul meu, Teodor, se găseşte acum în lagărul dumneavoastră de concentrare pentru că a săvârşit greşeala de a sustrage câteva mere din recolta noastră, rezervată soldaţilor domniei voastre. În momentul de faţă, fiecare fermier trebuie să depună toate eforturile pentru a obţine o recoltă cât mai bună de pe terenurile lui.

E puţin probabil ca femeia să fi scris singură acest text. Fără îndoială a ajutat-o o persoană cu mai multă ştiinţă de carte, în stare să-i traducă necazul într-o formulare cu mai multe şanse de a convinge inflexibila conducere a lagărului: „în momentul de faţă, fiecare fermier trebuie să depună toate eforturile pentru a obţine o recoltă cât mai bună de pe terenurile lui”. Argument pragmatic: e în interesul germanilor, ca să-i hrănească pe învingătorii mereu înfometaţi.

Ultimul rând îl imploră pe comandant să-i dea fiul înapoi. Teodor înseamnă „darul lui Dumnezeu”. Ceea ce Dumnezeu a dăruit, oamenii lui Hitler au luat. Pentru câteva mere.

Unsprezece luni mai târziu, adolescentul este transferat la Neuengamme. în stare proastă, are

de îndurat un drum de câteva zile în promiscuitatea unui vagon de vite. Ce alinare a găsit el în această jucărie de cârpă? S-au scurs aproape doi ani de cănd şi-a pierdut libertatea. Peste o lună va împlini cincisprezece ani. Irène îl revede pe Hanno la această vârstă. Pe sub trăsăturile tânărului se ghicea încă băieţelul. Dar puştii deportaţi sunt vârâţi cu forţa într-o piele de adult, trupurile le sunt epuizate înainte de a- şi fi atins forţa deplină, candoarea le e distrusă prematur.

în 1946, EIzbieta se adresează Crucii Roşii poloneze pentru a da de urma fiului ei. După război, ravagii şi incendii, după deruta inamicului nazist, după sosirea adversarului rus. Ani în care nu-şi pierde speranţa. în sufletul ei, Teodor are tot treisprezece ani, cicatricea de pe bărbie e încă proaspătă. Nu l-ar recunoaşte dacă i-ar apărea la uşă. Un străin a cărui duritate ar face-o să încremenească. Ar trebui să uite ce ştie despre el, să înveţe să-l cunoască iarăşi.

ITS primeşte o cerere de căutare individuală pe numele lui Teodor. Săptămâni de-a rândul, investigatorii cercetează arhivele de la Neuengamme. Ancheta este închisă la sfârşitul lunii mai. Adolescentul figurează pe o listă de deportaţi ale căror cadavre au fost identificate în golful Lübeck şi înhumate într-o groapă comună. Elzbieta va trebui să facă o călătorie lungă pentru a-şi lua rămas-bun de la fiul ei.

Primăvara anului 1945. La apropierea

armatelor aliate, miile de deportaţi de la Neuengamme sunt încărcaţi în trenuri cu destinaţia Hanovra, Bergen-Belsen ori Sandbostel. Aceste trenuri de marfa umană îşi schimbă neîncetat traseul, deoarece şinele au fost bombardate. Sute de prizonieri mor sub loviturile Aliaţilor. Supravieţuitorii, odată ajunşi la Lübeck, sunt închişi în calele a patru pacheboturi SS ancorate în radă. Numărul cadavrelor creşte de la o zi la alta. Într-o dimineaţă, soldaţii SS scot vasele în larg şi ridică pavilioanele cu svastica. După ce au părăsit pacheboturile la bordul unor bărci cu motor, îi abandonează pe deportaţi în sicriele lor plutitoare. Englezii bombardează aceste nave de război cu însemnele naziste şi le scufundă. Din cei şapte mii de deţinuţi sechestraţi în pântecele vaselor, cinci sute reuşesc să scape înot. Mor de epuizare sau sunt ucişi de soldaţii SS când se apropie de chei.

Teodor se afla la bordul navei *Cap Arcona*. Arhivele nu spun dacă a reuşit să evadeze din temniţa plutitoare, dacă avea încă destulă forţă ca să înoate. Dacă a fost ucis, sau dacă inima lui a cedat după această ultimă încercare.

O viaţă măruntă, zdrobită de o maşinărie ucigaşă.

Irène se hotărăşte s-o sune pe Janina Dabrowska. Tânăra lucrează la Crucea Roşie de la Varşovia şi vorbeşte fluent germana. Deşi nu s-au întâlnit niciodată faţă în faţă, între ele s-a

instalat o complicitate preţioasă pe parcursul lungilor convorbiri telefonice.

Sunt slabe şansele ca mama lui Teodor să fie în viaţă, dar Irène o roagă să verifice dacă are urmaşi. În timp ce-i dictează adresa fermei, se uită la pierrot şi simte brusc nevoia să-l atingă. Cu degetele înmănuşate, ridică maşinal hăinuţa albă uzată. Răsuflarea i se înteţeşte.

Pe pântecele de cârpă sunt scrise câteva cifre. Un număr matricol. II notează pe o foaie. Nu, nu corespunde. Irène se întoarce la computer, verifică fişa de internare a lui Teodor în lagărul de la Buchenwald. Numărul înscris pe pierrot nu e al lui. Micul polonez l-a moştenit, aparţinea altcuiva. Tulburată, se gândeşte la viziunea pe care a avut-o. Fără îndoială, un bun samaritean s-a înduioşat şi i l-a dăruit puştiului. Dar atunci cui îi revine de drept?

Irène îşi spune că, dacă mai trăieşte încă, o mamă ar trebui să primească ceea ce a rămas din fiul ei asasinat.

Peste două săptămâni, Janina Dabrowska îi confirmă că Elzbieta Masurek a murit în anii cincizeci într-un azil pentru săraci ţinut de călugăriţe. N-a putut identifica nici un urmaş.

Pista lui Teodor se opreşte aici.

Acum trebuie să găsească persoana care i-a dăruit pierrot-ul în lagărul de la Buchenwald.

ELSIE

- Ce-i asta?

Irène se uită la pachetul acoperit cu bandă adezivă neagră pe care colegul ei i l-a aşezat pe birou.

- Habar n-am, e pentru tine.

Nu pricepe, şi asta o irită. N-are timp, trebuie să-l găsească pe proprietarul pierrot-ului de cârpă şi trei mii de obiecte aşteaptă în dulapuri, pentru a nu mai pune la socoteală celelalte însărcinări. Are impresia că procesul acesta de restituire e ca una dintre muncile lui Hercule, că ar putea să le consume ani întregi din viaţă.

De aproape opt ani, ea şi Henning lucrează în departamentul de cercetare şi elucidare a destinelor. Denumită *tracing*, structura cuprinde şapte echipe de anchetatori care merg înapoi în timp şi adună indicii pentru a stabili soarta victimelor regimului nazist. Cea a lui Irène are ca misiune principală reunirea familiilor.

Henning e un tip meticulos, capabil să petreacă săptămâni în şir încercând să localizeze un cătun iugoslav care şi-a schimbat de mai multe ori numele din anii patruzeci încoace. E atât de răbdător, încât Irène şi-l imaginează ocupându-şi weekendurile înzăpezite cu puzzle- uri de şase mii de piese pe care le rezolvă fără să- i tremure măcar un fir din barba roşcată. Are o soţie la fel de discretă ca el şi gemeni care, spre deosebire de părinţi, sunt

vioiciunea întruchipată. Deşi au o colaborare strânsă, Irène nu ştie ce l-a îndemnat să se angajeze aici. Nu cunoaşte din personalitatea lui decât ceea ce a vrut el să-i arate, tabloul paşnic al unei vieţi familiale fără asperităţi. Nu se văd în afara programului. Şi, dacă discută adesea despre anchetele în curs, lucru acum încurajat, conversaţiile lor nu se aventurează niciodată pe un teren intim. Această reticenţă împărtăşită de colegii ei i-a convenit mult timp. Era liniştitor, după furtuna divorţului, să nu trebuiască să se confrunte cu vulnerabilitatea celorlalţi şi să şi-o poată proteja pe a ei. Se concentra asupra muncii şi asupra fiului său. Acum însă, i-ar plăcea ca această faţadă netedă să se fisureze. I-ar plăcea să-şi asume acest risc.

Cu un calm descurajant, Henning aşteaptă ca ea să-i dea de înţeles că vrea să rămână singură.

- Vrei să mă ocup eu? o întreabă cu glasul lui domol. Dar ţi-e adresat personal.

Irène oftează. într-adevăr, pachetul îi e destinat, „prin amabilitatea International Tracing Service”. După încă o ceaşcă de cafea, se hotărăşte să-l spintece cu un cutter. Scoate o scrisoare în germană, cu un scris de mână grăbit:

Stuttgart, 7 noiembrie 2016

Stimată doamnă,

Mă numesc Volker Neumann şi sunt avocat. Anul trecut, profesorul de istorie al fiicei mele le-a explicat la oră că cel mai mare centru de

arhive pe tema persecuţiilor naziste se găseşte la Bad Arolsen şi că această instituţie îi ajută pe oameni să descopere soarta apropiaţilor lor care au fost deportaţi sau asasinaţi în timpul războiului. Informaţia mi-a revenit recent în memorie.

Bunica mea din partea mamei s-a stins la începutul verii. În ultimii ani se semUzase şi ne vedeam rar. Din când în când, soţia mea şi cu mine i-i aduceam în vizită pe cei mici Îi privea jucându-se ore în şir.

După înmormântare, împreună cu mama ne-am apucat sâ-i triem lucrurile înainte de a scoate casa la vânzare. Pe când goleam podul am dat peste o casetă de bijuterii veche, încuiată. Mă gândeam să i-o dau fiicei mele, în amintirea străbunicii. Pe capac era lipită o etichetă: „A nu se deschide decât după moartea mea". Nu voiam să stric încuietoarea. În cele din urmă am găsit cheia în sertarul noptierei. Din fericire, eram singur când am deschis caseta. înăuntru am găsit medalionul pe care vi-l trimit şi câteva foi scrise de ea.

Am ezitat mult timp sâ vă scriu. Am hotărât s-o fac acum deoarece medalionul aparţinea unei femei care a fost asasinată. Povestea aceasta mă ţine treaz noapte de noapte. Mă gândesc la această necunoscută moartă de mult şi la rudele ei, care poate n-au idee ce i s-a întâmplat. Dacă aş fi în locul lor, aş vrea să ştiu. Prin urmare, m-am decis să vă contactez, deşi e greu de acceptat că o bunică iubită a putut participa la

asemenea orori. Dacă n-aş fi citit paginile acelea cu ochii mei, n-aş fi crezut sub nici o formă.

înainte de toate, stimată doamnă, vă rog sâ nu divulgaţi nimănui informaţiile pe care vi le încredinţez. M-am interesat în ceea ce vă priveşte. Mătuşa unui prieten şi-a regăsit, datorită dumneavoastră, fiul pe care l-a avut cu un soldat francez. Ea mi-a spus că, deşi nu sunteţi germană, sunteţi respectuoasă şi demnă de încredere. Faceţi ce puteţi pentru biata femeie, dar vă rog să nu-mi expuneţi familia durerii şi ruşinii. Vreau sâport singur povara acestei poveşti.

în 1943, bunica mea avea douăzeci de ani. I-ar fi plăcut să-şi continue studiile, dar tatăl ei era fermier la Derental, în Saxonia Inferioară, şi voia ca fata să-l ajute la muncile câmpului. Războiul i-a schimbat planurile. în cadrul campaniei de recrutare, Elsie a fost trimisă ca gardiancâ în lagărul de concentrare de la Ravensbriick. Pe când eram student la Drept, am descoperit că fusese judecată după război şi că executase o pedeapsă cu închisoarea. I-am pus întrebări mamei, care mi-a spus că Elsie era o victimă de-a lui Hitler, ca mulţi alţi oameni înrolaţi cu forţa în timpul războiului. După asta, mama a considerat subiectul închis, iar bunica nu l-a evocat niciodată de faţă cu mine. Privind în urmă, nu pot să nu mă întreb de ce am fost atât de puţin curios. Mi-ar fi fost uşor să consult arhivele procesului. Poate că mi-era teamă.

După ce veţi fi citit confesiunea lui Elsie veţi

avea toate motivele de a o privi ca pe un monstru. Trebuie să vă spun că la sfârşitul vieţii era foarte tulburată, devorată de angoasă. N-a părăsit liniştită această lume. Când am văzut-o pe patul de moarte, arăta ca şi cum ar fi luptat până la capăt cu un adversar invizibil.

Nu caut să-i atenuez responsabilitatea. Dar nu mă pot împiedica să mă întreb ce-aş fi făcut în locul ei dacă aş fi fost trimis în locul acela îngrozitor. Ce marjă de manevră avea? Putem rămâne omenoşi într-un cadru în care neomenia este regula? întrebările acestea mă torturează. N-o recunoşteam pe femeia simplă care a plâns de mândrie în ziua în care am luat examenul de intrare în barou. Ca şi cum ar fi existat întotdeauna două Elsie, care nu puteau convieţui. Până la urmă, cea închisă în cutie a distrus-o pe cealaltă. Aş vrea să păstrez amintirea celei dintâi în sufletele copiilor mei.

Vă transmit această dorinţă poate iluzorie, stimată doamnă. Mă gândesc la această poloneză asasinată. Sper că-i veţi putea face dreptate fără să aruncaţi oprobriul asupra familiei mele.

Irène aprinde o ţigară Ia fereastră. Bărbatul acesta i se adresează ca unei zeiţe de piatră care ar cântări fără să clipească valoarea oamenilor. Condamnă şi justifică simultan, nu reuşeşte să spună ce a ucis-o pe această femeie. Repetă acest participiu trecut, „asasinată”, şi o imploră să nu-i distrugă familia. E un cântec

sfâşietor, auzit de prea multe ori.

Ucigaşii nu intră în sfera ei de competenţă, însă urmele victimelor luminează pete de obscuritate, iar sângele uscat îi stropeşte pe urmaşi. Moştenitorul ar vrea să se elibereze de această datorie zdrobitoare. Dacă trebuie să facă apel la arhivista franţuzoaică, ţine s-o asigure: Elsie Weber a plătit. Dincolo de verdictul tribunalului postbelic, a plătit până la ultima suflare.

Fumul de ţigară se risipeşte în peisajul udat de aversă. Siluetele şi momentele se confundă, aducându-i în memorie o duminică de Paşte din urmă cu douăzeci de ani. Prânzul familial la care ea şi soţul ei tocmai anunţaseră că pierduse sarcina. Revede chipul socrului ei, împietrit într-o mască a urii. Nu voia să judece pe nimeni, dar se auzea pronunţând sentinţe definitive. Dragostea pe care i-o purta soţul ei se frânsese în acea zi. Redevenise străina din pragul casei lor.

Cuvintele avocatului îi răsună ironic în urechi: „Mi-a spus că sunteţi respectuoasă şi demnă de încredere". Dacă ar şti cum şi-a distrus căsnicia! Ce haos a provocat la naşterea fiului ei!

Zgomotele înăbuşite ce răzbat din birourile de alături o deranjează. Zumzetul stupului. Irène are nevoie să se retragă în sine, să-şi clarifice fluxul gândurilor.

Se duce să închidă uşa şi începe să citească mărturia lui Elsie Weber, datată în aprilie 1975:

Draga mea fiică, atunci când vei citi această scrisoare, eu voi fi deja în mormânt. Oamenii n-o sâ pregete sâ mă ponegrească. N-o să mai pot sâ dau explicaţii. De asta îţi scriu, ca sâ ştii.

Când te privesc, îmi aduc aminte de tinereţea mea. La fel ca tine, voiam o viaţă frumoasă. Voiam să scap de la ferma tatei, sâ călătoresc prin ţară. îmi plăcea să învăţ, să studiez. Unele prietene de-ale mele din Liga Fetelor Germane avuseseră şansa sâ plece în Est. Participau la operaţiuni de germanizare în Wartheland, de unde ne trimiteau cărţi poştale. Visam sâ mergem şi noi acolo, sâ trăim această aventură. Eram tinere şi idealiste! Mă vedeam deja învăţătoare, ajutându-i pe ţărănuşii din Sudeţi să devină adevăraţi germani din Reich... Tata nu voia sâ audă nici în ruptul capului. Asprimea am moştenit-o de la el. Pe atunci, Partidul le oferea fetelor o mulţime de oportunităţi. Eu eram blocată la ţară, între vaci şi noroi. Noaptea visam că ferma arde cu flăcări înalte până la cer.

în toamna lui 1943 am fost trimisă să slujesc Reich- ul într-un lagăr de concentrare. Eram uşurată sâ plec. Bineînţeles, nu era Estul la care aspiram. Ferma bunicului tău era la două ore de mers cu maşina. Dar aveam o uniformă frumoasă şi diverse avantaje. Câştigam un salariu dublu faţă de cel pe care l-aş fi primit la uzină. Când am sosit acolo, condiţiile din lagăr erau foarte bune. Am închiriat un apartament cu vedere spre lac, împreună cu alte nou-venite.

Una dintre ele plângea în fiecare seară. Eu eram dură, învăţată cu greutăţile. Aveam antrenamente săptămânale de trageri şi o armă la centiron, pe care n-am folosit-o niciodată. Pentru impunerea disciplinei aveam un bici şi un câine de pază care mă asculta în toate cele.

Soldaţii SS erau înalţi şi frumoşi, toate visam să ne mărităm cu unul. Era prima oară când îi vedeam de aproape. Munceam alături de ei, eram tineri... S-au înfiripat poveşti de dragoste, după cum îţi poţi închipui! Un soldat SS nu putea să se căsătorească fără aprobarea Reichsfuhrer-u/m. Unele fete erau cam dezmăţate. Foarte puţine câştigau premiul cel mare.

După război am fost judecată de un tribunal militar britanic. Mi se reproşa că am manifestat cruzime faţă de deţinute. N-am făcut decât să îndeplinesc ordinele. Eram instruite să fim stricte. Ravensbruck era un lagăr de femei, mai puţin dur decât lagărele din Est, dar deţinutele erau foarte indisciplinate. Mai ales politicele şi ţigăncile. Şeful Gestapoului avea spioane în barăci ca să le depisteze pe sabotoare şi pe hoaţe. Polonezele şi evreicele erau respingător de murdare. Franţuzoaicele ne înnebuneau, prizonierele din Armata Roşie refuzau să muncească pentru efortul de război. Unele uciseseră soldaţi germani. Trebuia să fim vigilente, să lovim o leneşă pentru ca restul să-şi facă treaba. Prima dată când supraveghetoarea-şefâ m-a silit să lovesc o deţinută până ce a

leşinat, n-am putut să mănânc nimic câteva zile. După aceea te obişnuieşti. Eram mândră că făceam o muncă dificilă, că slujeam Reich-ul. Din păcate, condiţiile s-au înrăutăţit teribil la sfârşitul lui 1944.

Ruşii înaintau cu repeziciune. în Est, lagărele erau evacuate unul după altul. Soseau mii de prizoniere într- o stare groaznică. Nu ştiam unde să le punem, lipsurile erau copleşitoare. în toamnă ne-am trezit cu o mulţime de femei şi copii venind de la Varşovia. Acolo, trupele noastre zdrobiseră insurecţia declanşată de partizani şi răseseră oraşul de pe faţa pământului. Am împins pe toată lumea într-un cort ridicat în afara lagărului, nu mai apucam nici sâ-i înregistrăm. Polonezele astea erau murdare şi se plângeau fără contenire. Multe erau gravide. Zi şi noapte se iscau încăierări. Trebuia să le loveşti ca să se potolească. La primele ploi, cortul a devenit o baltă noroioasă. Femeile şi copiii stăteau printre cadavre. într-o zi, când m-am dus să fac puţină ordine, am văzut o poloneză care venise să le vorbească femeilor din Varşovia. Mi-a mărturisit că-şi căuta sora. I-am ordonat să se întoarcă în baraca ei dacă nu voia să sfârşească în buncăr. Avea ochii de un albastru foarte deschis şi părul blond, aproape alb. Era slabă, dar încă frumoasă. Fără hainele de deportată ai fi luat-o drept ariană. în ianuarie am fost repartizată la Lagărul pentru Tineret de la Uckermark. Până atunci fusese un lagăr de corecţie pentru

adolescente. La sfârşitul lui 1944, direcţiunea l-a golit ca să le adune acolo pe deţinutele cele mai slăbite. Se afla într-un loc izolat, la doi kilometri de lagărul principal. în momentul acela aveam peste patruzeci şi cinci de mii de prizoniere. Trebuia să se facă loc, ordinele veneau de la Berlin. Comandantul pregătea evacuarea, nici o deţinută nu trebuia să cadă în mâinile inamicului. L-a însărcinat pe un locotenent de la Auschwitz să le lichideze pe cele netransportabile.

Simt şi acum în oase această iarnă îngheţată. Când e ger şi încălzirea nu face faţă, revine să mă chhxuie. Mă gândesc la deţinutele care clănţăneau din dinţi în hainele lor de bumbac. Dacă tropăiau ca să se încălzească în timpul lungilor ore de apel sau dacă pur şi simplu îşi vârau mâinile în buzunare, le pedepseam cu lovituri de bici. Supraveghetoarea-şefâ îşi asmuţea câinele asupra lor. Azi mi-e ruşine pentru asta. Noaptea, temperatura cobora până la minus treizeci de grade. Pândeam bombardamentele şi dormeam îmbrăcate. Prizonierele nutreau speranţa eliberării. Pe noi ne măcinau spaima şi umilinţa înfrângerii. Teama de ruşi. Citind aceste rânduri, te gândeşti probabil: „ Himmel sei Dank! Slavă Domnului că s-a terminat cu Hitler şi cu baia lui de sânge!” Numai că se sfârşea şi cu tot ce crezuserăm şi nădăjduiserăm noi. Nu-mi imaginam c-o să supravieţuim destrămării Reich-ului. Că viaţa o să continue, cu bucuriile

şi durerile ei.

La proces m-au întrebat dacă m-am gândit să refuz acest transfer la Lagărul pentru Tineret. De ce aş fi făcut-o? Mi-am ascultat superiorii. Le minţeau pe deţinute. Le povesteau c-o să fie mutate la Mittwerda, un sanatoriu unde puteau să se odihnească, nemaifiind obligate să participe la apel.

Mittwerda nu exista. În spatele acestui cuvânt se ascundea moartea.

Irène îl sună pe Henning şi-l roagă să-i acorde câteva minute.

Ravensbriick era cel mai mare lagăr de concentrare pentru femei, centrul de instruire a gardiencelor SS. în ultimele săptămâni, personalul a ars mormane de arhive. Listele şi dosarele prizonierelor, ordinele de execuţie, corespondenţa cu industriaşii de la zecile de lagăre-satelit care cereau permanent noi loturi de muncitoare, întrucât cele livrate deveneau rapid inutilizabile. Aliaţii n-au găsit aproape nimic. Cu excepţia câtorva documente pe care ruşii le-au păstrat până la căderea Cortinei de Fier sau pe care deportatele au reuşit să le ia pe ascuns când au părăsit lagărul. Mittwerda, numele acesta nu-i spune nimic. Poate că Henning ştie ceva.

- Ţi-a plăcut pachetul-surpriză? o întreabă el când intră.

Ca întotdeauna, nu pare în largul lui, ca şi cum n-ar şti ce să facă cu acest corp care se

întinde, asemenea unui copac din care ies smocuri de frunziş roşiatic.

- Sunt nehotărâtă, răspunde ea scoţând din pachet un medalion vechi învelit în folie cu bule. Nu mă aşteptam să citesc amintirile unei gardience SS.
- Ea îţi scrie? întreabă mirat Henning ridicând din sprâncene. Acum trebuie să restituim şi obiectele naziştilor?
- După toate aparenţele, l-a furat. Nepotul ei mi l-a trimis. Bunică-sa lucra la Ravensbriick. Ştii ceva despre Mittwerda?

Henning mijeşte ochii cu un zâmbet fin, prelungind suspansul. îi face plăcere să-i aducă aminte că e mai vechi în branşă decât ea. Acest mic joc nu e pe de-a-ntregul nevinovat. Poate că simte şi un pic de gelozie, de când Irène a fost desemnată să conducă echipa.

- Ea vorbeşte despre asta?
- Zice că Mittwerda era o păcăleală.
- E o sinceritate care îi face cinste.
- îmi explici?

Când se angajase la ITS, Henning fusese repartizat la secţiunea documentelor din lagărele de concentrare. într-o zi, făcând cercetări despre o deportată din Austria care lucra la uzina Siemens de lângă Ravensbriick, a dat peste o listă de transfer în „lagărul de odihnă de la Mittwerda”, datată februarie 1945. în dreptul numelui femeii apare diagnosticul de isterie. Celelalte prizoniere de pe listă suferă de o slăbiciune accentuată, de nebunie sau diverse

boli: tuberculoză, infecţie la picior, febră mare, abcese purulente, difterie, au nevoie de cârje sau de proteze.

Ar trebui să se bucure că aceste femei fragile au fost trimise într-un sanatoriu. Fiind însă vorba de universul concentraţionar, cuvintele „lagăr de odihnă” îi trezesc bănuieli. Henning ştie ce ascundeau alte eufemisme: „sală de dezinfecţie”, „evacuare”, „tratament special”. îşi continuă căutările. Găseşte raportul după interogatoriul luat de americani comandantului lagărului de la Ravensbriick. Audiat în etapa de instrumentare a procesului, acesta furnizează cu reticenţă numele lagărelor-satelit şi cele ale partenerilor săi de afaceri. I se pune în faţă o listă de transfer în lagărul de odihnă de la Mittwerda, loc care nu figurează printre cele enumerate. Stenograful menţionează tulburarea comandantului SS, care pretinde că n-a auzit niciodată vorbindu-se despre el. Interlocutorul îi arată că a semnat el însuşi documentul. Comandantul ezită câteva clipe. A trecut mult timp de atunci. Dar iată, memoria îi revine. Lagărul acesta se găsea în Silezia. Până la urmă transferul n-a mai avut loc, deoarece în momentul respectiv regiunea era deja în mâinile sovieticilor.

Totuşi, ştampila indică limpede că transferul s-a efectuat. încă şi mai bizar, adaugă americanul, e faptul că în Silezia nu există nici un loc cu acest nume. L-au căutat. Ce s-a ales de femeile acelea mutate în 1945 într-un lagâr care nu

exista? Presat, comandantul se agaţă de povestea lui. Transportul a fost anulat, nu ştie nimic mai mult. Americanii simt miros de sânge, întreprind o anchetă pe seama dispărutelor şi găsesc două supravieţuitoare.

Acestea declară că deţinutele selecţionate pentru lagărul de odihnă de la Mittwerda erau în realitate duse la Lagărul pentru Tineret de la Uckermark pentru a fi ucise. Afirmă că ele însele au supravieţuit miraculos unui şir de tentative de asasinat. Nu-şi dau seama cum le-a rezistat organismul vlăguit. în Lagărul pentru Tineret erau trimise femeile în vârstă şi bolnave. Acolo erau bătute, înfometate, otrăvite. Aşteptau ore întregi în picioare, doar în cămaşă, în zăpadă. Uneori goale, până la căderea nopţii. Gardianca-şefa alegea zilnic între cincizeci şi şaptezeci care erau transportate cu camionul până la camera de gazare, o construcţie din lemn ridicată lângă crematoriu. într-o seară, o femeie a reuşit să sară din camion şi a traversat în fugă lagărul de la Ravensbriick urlând că erau asasinate cu gaz. Soldaţii SS au prins-o, dar de atunci toată lumea a ştiut.

Henning găseşte o notă internă a ITS prin care personalul este avertizat că Mittwerda e un nume de cod pentru exterminare. Nota e datată ianuarie 1975. Cu toate acestea, de când lucrează aici, colegii au refuzat în mai multe rânduri să emită certificate de deces pentru femeile de pe aceste liste, pretextând că nu au

suficiente elemente, fără îndoială din ignoranţă. Henning îşi asumă această misiune, trimite zeci de informări, asediază biroul directorului şi obţine câştig de cauză. îi scrie personal fiecărui urmaş şi ataşează certificatelor de deces câteva cuvinte a căror sobrietate nu-i traduce pe deplin emoţiile: „Am regretul de a vă confirma decesul mamei/surorii/bunicii dumneavoastră. Chiar dacă a trecut mult timp de la această dramă, ţin să vă transmit cele mai sincere condoleanţe”.

Atât are de spus.

Acum, Irène ştie în ce tenebre o invită Elsie să intre.

WITA

Irène e sigură că are în bibliotecă o carte de-a lui Germaine Tillion despre Ravensbriick. Acum că trăieşte singură cu Hanno, cărţile ei sunt în largul lor. înainte de divorţ ascundea o bibliografie impresionantă despre persecuţiile naziste la mansardă, unde-şi amenajase biroul. îi spusese soţului ei că se ocupa de un fond de arhivă din timpul războiului. El nu se arătase deloc curios. Asta o rânise, deşi îi uşura situaţia. Probabil în opinia lui Wilhelm munca unei femei era secundară, centrul vieţii sale fiind esenţialmente domestic. Irène se temea ca nu cumva venirea pe lume a primului copil să-i acapareze şi acest rest de independenţă. Îi luase mult timp să se decidă să devină mamă. Munca

ocupa un loc tot mai important în viaţa şi în gândurile ei. Nu-şi punea problema să renunţe la ea. Citea pe ascuns tot felul de documente despre Al Doilea Război Mondial, profitând de delegaţiile lui Wilhelm ca să meargă la Kassel sau la Gottingen pentru a se aproviziona din librării. Uneori dormea la hotel şi-şi petrecea seara plimbându-se prin centru, oprindu-se la câte un *Biergarten* şi savurând atmosfera oraşului universitar. îşi regăsea libertatea de a improviza, de a-şi urma dorinţele fără să le subordoneze dorinţelor altcuiva. Intra în câte un cinematograf pentru ultima proiecţie a unui film italienesc, citea la soare pe treptele unui muzeu. Susţinea privirea insistentă a unui necunoscut şi adormea ameţită în ipostaza de călătoare anonimă, legănată de zgomotele oraşului. A doua zi, simţind mica muşcătură a vinovăţiei şi dorul de Wilhelm, conducea puţin prea repede pe drumul de întoarcere. O uimea că putea să-l iubească în timp ce-i ascundea părţi din viaţa ei ca pe nişte respiraţii secrete. Însă nu avea sentimentul că fura ceva de la el. Munca transformată în vocaţie o ajuta să reziste unui element căruia nu-i putea distinge contururile. O presiune subterană.

Irène se gândeşte la Elsie Weber, care voia să scape de o viaţă hotărâtă de alţii. Al Treilea Reich îi oferise această şansă. Cu toate că noul ei orizont era întunecat de garduri de sârmă ghimpată şi condus de bărbaţi, îi permitea o

oarecare autonomie. Cea de a-şi exercita puterea asupra unor femei pe care fusese învăţată să le trateze drept inferioare. Chiar dacă unele erau mai cultivate decât ea sau dintr-un mediu social mai elevat, nu aparţineau *Comunităţii poporului*. în ochii lui Elsie nu erau decât nişte animale sălbatice care trebuiau dresate şi supuse. Totuşi, văzând-o pe poloneza care îşi căuta sora în cort, fusese surprinsă că prizoniera corespundea criteriilor de frumuseţe *ariană*. La treizeci de ani după denazificare, viziunea ei asupra lumii este încă impregnată de criteriile rasiale învăţate în tinereţe. Ca şi când deceniile de democraţie n-ar fi reuşit să şteargă urma anilor în care se lăsase purtată de valul fervorii hitleriste.

Reia lectura scrisorii:

La proces, gardiencele au jurat că nu cunoşteau destinaţia camionului care venea în fiecare seară să ia deţinutele. Şoferul a zis că mergea acolo unde i se spunea să meargă, parca acolo unde i se ordona. Ceea ce se întâmpla cu încărcătura nu-l privea pe el. Cum ar putea fi adevărat? Parca la cincizeci de metri de camera de gazare şi lăsa motorul în funcţiune ca să acopere strigătele femeilor închise înăuntru. Curând, toată lumea a ştiut. De la evreii de la Auschwitz care ardeau corpurile până la deţinutele care inhalau fumul puturos de la crematoriu. Fumul acela întuneca nopţile cele mai luminoase.

Nu vreau să te mint, scumpa mea fiică. Erau ultimele luni ale unui război total. Soarta noastră se juca la câteva sute de kilometri de acolo, pe linia frontului, unde soldaţii noştri mureau cu miile. Veştile erau în fiecare zi tot mai deznădăjduitoare, aşa că mă concentram pe treaba pe care o aveam de făcut. Chiar dacă o uram pe gardianca-şefă. Între noi o numeam Regina, pentru că trebuia întotdeauna să-i facem pe plac. Era de o răutate incredibilă şi se plimba semeaţă prin faţa noastră însoţită de gărzile ei de la SS, Zdrahonul şi Sluţitul. Cel dintâi stătea beat de dimineaţă până seara. Oricum, deţinutele pe care ni le trimiteau erau condamnate. Aveam consemn să nu le tratăm pe bolnave şi să înfometăm pe toată lumea, să prelungim apelurile în ger. Cele mai slabe se prăbuşeau în zăpadă. În unele nopţi le revăd căzând fără zgomot; corpurile lor erau uşoare ca o pană. În halul în care ajunseseră, moartea era o izbăvire. În fiecare seară, vreo cincizeci plecau cu camionul. Într-o zi, la sfârşitul lui februarie, am recunoscut-o pe poloneză într-un grup de prizoniere transferate de la Ravensbriick. Nu înţelegeam ce căuta printre bătrâne, bolnave şi nebune. Am crezut că se făcuse o greşeală. Soldatul SS care alunga deţinutele în barăci trebuie să fi făcut un exces de zel. întâi n-am băgat de seamă copilul. Apoi însă am observat că femeia se ţinea tot timpul după el şi-i arăta o dragoste de mamă. M-am interesat, era un orfan sosit într-un convoi de

evrei din Belgia. O maimuţicâ slăbănoagâ şi respingătoare cu ochii prea mari pentru faţa sa, ca toţi cei care bântuiau prin lagăr. Din când în când, soldaţii SS înhăţau câţiva. Cei mai slabi se lăsau prinşi cu uşurinţă.

Lasă jos foaia, inspiră adânc. Modul acesta de a vorbi despre deportate şi copii o răscoleşte. Cum îşi permite Elsie să folosească nişte cuvinte care-i ucid a doua oară?

Simte nevoia să-şi sune fiul. Vocea lui înregistrată o încălzeşte şi o aduce în prezent. Îi lasă un mesaj prin care îi propune să-l invite pe Toby să doarmă la ei. În program, pizza şi film, dar în nici un caz un horror. Ar prefera o comedie, ceva lejer.

închide telefonul, gata să se întoarcă la Uckermark. îşi spune că vorbele lui Elsie se potrivesc cu universul pe care-l descrie. Urâţenie ca să descrie oroarea, o asortare perfectă.

Când m-am întors la cartierul general al SS, am întrebat-o pe supraveghetoarea-şefă a lagărului mare. Am aflat că poloneza avea şansa de a munci la cantina SS. Un privilegiu. Dar se ataşase de acest orfan evreu, care urma să fie transferat cu alţi copii la lagărul de la Bergen-Belsen. îl ascunsese în baraca ei, fura provizii ca să-l hrănească. O spioană o denunţase la şeful Gestapoului, care-i trecuse pe amândoi pe lista pentru Mittwerda. Nu era o greşeală, îşi merita soarta.

A doua zi am urmărit-o. îl pupa, îşi împărţea cu el raţia minusculă. Copilul era piele şi os, abia se ţinea pe picioare. Femeia îi ştergea faţa murdară cu batista înmuiată în zăpada de pe pervaz. Priveliştea m-a scârbit. îmi venea s-o scutur, sâ-i strig că maimuţoiul ăla mic n-avea nici un viitor. Ar fi fost pierdere de vreme. Pe deasupra, ce treabă aveam eu cu o poloneză?

Mi se dusese faima câ-s aspră, dar nu loveam niciodată fără motiv. Când mă vedeau, deţinutele îndrăzneau uneori sâ mă roage să le dau un codru de pâine sau un pic de apă. Supraveghetoarea-şefa le-ar fî omorât pentru mai puţin decât atât. Poloneza era prea mândră ca să cerşească. Micuţul gemea încetişor, iar ea îi vorbea cu voce joasă, îi dădea zăpadă pe vârful degetului ca să-şi păcălească setea. La începutul după-a- miezii a sunat sirena de apel. Am intrat într-o baracă şi am surprins-o ghemuită în capăt, în întuneric. Punea la loc o scândură din podea sub ultimul cadru de pat. Am împins-o, am găsit medalionul pe care-l ascunsese acolo. Am văzut că ţinea la el. Mi-a promis c-o să-mi dea ceva în schimb dacă i-l las. Nu avea nimic, ce putea să-mi dea? I-am râs în nas şi am vârât medalionul în buzunar. M-a privit câteva clipe, i-am văzut ura din ochi. Ar fi trebuit s-o pălmuiesc, nu ştiu ce m-a împiedicat.

E ciudată această fascinaţie a lui Elsie pentru o deportată. Mai mult, o poloneză. Scursura pământului, pentru un german din al Treilea

Reich. Puţin mai sus decât evreii pe scara valorii rasiale. Trebuie să vedem aici o atracţie interzisă? Din punctul de vedere al lui Elsie, părul blond şi ochii albaştri trădau prezenţa unui sânge pur. Oriunde ar fi fost, chiar şi ascuns pe teritoriul inamic, fiecare picătură din acest sânge trebuia salvată, după cum afirma insistent propaganda nazistă. Gardianca nu suportase probabil să vadă că obiectul dorinţei sale se înjosea ataşându-se de un copil evreu. În această scenă de furt, Irène distinge un amestec de violenţă şi tulburare. Palma suspendată în aer, proximitatea corpurilor, prădarea. Smulgându-i obiectul, Elsie o forţează pe poloneză s-o privească. O obligă să se încline în faţa puterii ei.

Irène îşi pune mănuşile şi desface folia cu bule ca să scoată la iveală medalionul. E o bijuterie veche, delicată şi modestă. O emoţionează simplitatea lanţului de bronz al acestui pandantiv în formă dc migdală înfăţişând o Fecioară cu copilul de inspiraţie rusă, în email înnegrit. Dacă deportata muncea la cantina SS, poate că-l primise la schimb cu mâncare.

Se apucă iar să citească:

La apel, gardianca-şefă le-a silit să se dezbrace. Poloneza îl strângea pe micuţ în braţe ca să-l încălzească. Nu putea cântări prea mult, dar după câteva ore până şi o pană începe să atârne greu. Fusese destul de isteaţă ca să se plaseze într-unul dintre ultimele rânduri. Până

la urmă însă, Sluţitul a văzut-o şi a urlat la ea să lase copilul, şfichiuind din bici la câţiva centimetri de faţa lui. Micul evreu tremura în braţele ei. L-a pus jos cu precauţie, iar picioarele i-au tresărit când au atins zăpada. Prea târziu, Regina îi zărise. Avea ritualurile ei. Se posta în faţa prizonierelor şi le lăsa să aştepte goale sub rafalele de zăpadă. Le depista pe cele mai slabe, pe cele care se clătinau ori aveau picioarele umflate, pe nebunele în pragul unei crize de nervi. Nu se grăbea, camionul sosea abia la şase seara. S-a îndreptat spre puşti. Zâmbitoare, l-a întrebat dacă-i plac bomboanele. El s-a uitat la poloneză, parcă sperând c-o să-i sufle răspunsul corect. Regina îşi pierdea răbdarea: „Ţi-ai muşcat limba? Nu te teme. Vino cu mine, o să-ţi dau bomboane"

Îi vorbea ca unui băieţel pe care l-ar fi întâlnit într-un salon. El n-a intrat în joc, semăna cu un iepuraş prins în capcană. Regina i-a atins uşor umărul cu cravaşa. Mânerul de argint îi sclipea în mână. Cadou de la un ofiţer SS, cum îi plăcea să ne amintească. Apoi l-a tras spre ea. Aşa îşi alegea deţinutele pentru gazare. După aceea striga: „Links!”, şi femeile trebuiau să se alinieze în partea stângă. Dacă erau prea încete, le plesnea cu cravaşa. Dacă rezistau, gardienii erau pregătiţi sâ intervină. Micul evreu n-avea putere să strige, scotea numai nişte icnete. Cel mai mare dintre soldaţii SS l-a înşfăcat şi l-a pus pe umăr. În clipa aceea, poloneza a ieşit din rând. Corpul ei slab era încă musculos. îşi ţinea

spinarea dreaptă, de parcă ar fi fost ţinută de un fir nevăzut. Cu o voce puternică, separând silabele, a rostit în germană: „leh bleibe bei ihm"[1].

îmi amintesc de tăcerea care s-a lăsat. Nu se auzeau decât gemetele vântului.

- Mai poţi sâ munceşti, a zis gardianca-şefă.

- Vreau sâ merg unde se duce el, a repetat poloneza.

Regina o fixa cu privirea fără să răspundă.

Cealaltă a înţeles că trebuia s-o implore. Se vedea că

nu-i e deloc uşor. Avea mândria unei femei cu sânge german. îmi venea să-i trag o palmă, să urlu la ea că n- are dreptul să facă asta. Pielea îi era marmorată de la ger. În cele din urmă a zis: „Vă rog" Am simţit un val de fiere amestecându-mi-se cu saliva în gură.

Gardianca-şefă savura momentul. Singura prizonieră teafără din gloata aceea de schiloade cerea voie să moară. A chibzuit o vreme, apoi, dintr-o zvâcnire a cravaşei, i-a făcut semn să meargă lângă puşti şi cele patru femei care aşteptau deoparte.

Selecţia a continuat fără alte incidente, chiar dacă femeile trimise în partea stângă implorau îndurare. După apel li s-a permis să-şi pună rochiile de vară. Asta nu le-a ajutat să se încălzească. Micului evreu îi ardeau ochii de febră. Clănţănea din dinţi în cămaşa lui de bumbac cu o cruce neagră pe spate. Am cerut

să-i conduc eu la sala de sport, o baracă servind drept zonă de tranzit. Până atunci nu le mai condusesem pe prizoniere la camion. Ceea ce ştiam aflasem de la altele. De altfel, nici una dintre noi nu mergea mai departe decât locul unde parca şoferul. Moartea prin gazare era treaba bărbaţilor.

În sala de sport eram destul de aproape de poloneză ca să aud o bătrână vorbindu-i în franceză. Păreau să se cunoască. Poate că prizoniera asta nu era chiar aşa de bătrână. Unora le albea părul în câteva zile, se închirceau repede. Nu înţelegeam ce-i spunea, îmi dădeam seama că se certau. Franţuzoaica a repetat de mai multe ori prenumele polonezei ca s-o silească s-o asculte. „Wita." Am ghicit că încerca s-o aducă cu picioarele pe pământ. Era încă viguroasă, putea supravieţui. Poloneza şi-a pus o mână pe umărul ei. Micul evreu cădea din picioare de oboseală. L-a luat în braţe şi i-a cântat un cântec de leagăn în limba ei în timp ce-l mângâia pe păr. Am vrut să mă duc la Regină şi s-o rog s-o salveze cu condiţia renunţării la copil.

N-am făcut-o. Ştiam c-o să refuze. Când au fost scoase din baracă se însera şi se lăsase frigul. Din nou au trebuit să se încoloneze în pielea goală. „Doctoriţa Vera" era acolo. Îi ziceam aşa, nu era nici măcar infirmieră. Purta un halat alb pentru că urmase nişte cursuri medicale vagi la Praga. În schimbul anumitor avantaje, le otrăvea pe prizoniere sau le

administra injecţii letale. Smulgea dinţii de aur din gurile cadavrelor. În fiecare seară scria numerele matricole ale condamnatelor pe pieptul acestora, cu cerneală care nu se şterge. Asta înlesnea identificarea ulterioară. Era prima oară când asistam la acest ritual, şi m-a îngreţoşat. îl revedeam pe tatăl meu însemnând animalele înainte să le ducă la tăiere. Poloneza şi-a întins braţul stâng, nu voia să aibă cifrele înscrise pe piept. Avea o cicatrice urâtă pe antebraţ. Vera a notat cifrele pe deasupra. Apoi, femeile au putut să se îmbrace în aşteptarea camionului. Urma să sosească la căderea nopţu.

În momentul în care trebuiau să urce, unele prizoniere urlau şi se zbăteau cu energia disperării. În acea seară l- am văzut pe Sluţit lovind o rusoaică oloagă până când aceasta şi-a pierdut cunoştinţa, înainte de-a o azvârli cu capul înainte în camion. Poloneza era printre ultimele. L-a suit pe micuţ pe platformă şi s-a căţărat după el. Am urcat şi eu, împreună cu altă gardiancă şi cei doi soldaţi SS ai Reginei. Şoferul a pornit, şi am mers o vreme pe întuneric, printre copaci. Copilul întorcea capul ca să se uite la pădure, fascinat de licărirea roşie a farurilor pe zăpadă. Zdrahonul de la SS l-a mângâiat pe cap. Era beat, ca de obicei. I-a spus zâmbind:

- S-ar zice câ-ţi place să călătoreşti. Pică numai bine, o să fad o călătorie nemaipomenită. Până acolo sus, vezi?

I-a arătat cerul.

Privirea polonezei m-a străpuns.

Camionul s-a oprit la cincizeci de metri de o clădire de lemn, aproape de crematoriu. Soldaţii SS au lătrat la prizoniere, cerându-le să se grăbească. În vacarmul motorului care continua să funcţioneze, poloneza mi-a murmurat la coborâre:

- Du, du bist nicht besser. Du wirst sie în der Holle finden.[2]

Cuvintele ei mi-au tăiat răsuflarea.

A intrat prima în baraca de lemn, împreună cu copilul. Am aşteptat în camion. Poate douăzeci de minute, care mi s-au părut interminabile. Când am plecat, se lăsase din nou liniştea.

Scumpa mea fiică, atunci când o să citeşti scrisoarea asta eu o sâ fiu în mormânt şi ţie o să-ţi fie ruşine de mama ta. Cel puţin o sâ ştii ce-am făcut, o să poţi separa adevărul de minciună. Perioada de la Uckermark a fost cea mai rea.

În primii ani de după război nu m-am gândit la asta. Fugisem de la Ravensbruck înainte sâ vină ruşii şi mă ascundeam la nişte fermieri. Ajutam la muncile agricole; tata trebuie să fi râs în mormânt. Nu mă gândeam decât la două lucruri: cum sâ supravieţuiesc şi cum sâ scap neviolatâ. Abia după proces au început coşmarurile. O visam. Uneori o vedeam arzând, fixându-mă prin fum cu ochii ei albaştri. Alteori, eu eram cea mânată spre baraca de lemn. Le urlam Zdrahonului şi Sluţitului: „Lăsaţi-mă! Nu mă

recunoaşteţi?” îşi bateau joc de mine, îmi arătau flăcările care urcau până la cer.

Am păstrat medalionul. Chiar şi când n-aveam nimic, n-am încercat să-l vând. Aş fi putut sâ obţin câteva mărci. Într-o zi mi l-am pus la gât, dar mă ardea.

Am început să vorbesc cu Wita în timpul nopţii. Îi spuneam: „Lasă-mâ în pace. Du-te, mi-am plătit datoria

M-am apucat sâ-i povestesc lucruri mărunte, apoi mai importante. Naşterea ta. Moartea tatălui tău. Uneori îmi spun că e singura care mă cunoaşte cu adevărat. O să te gândeşti că bătrâna ta mamă e pe cale să înnebunească. Ştii că sunt o fire singuratică. îmi dau seama că te plictisesc. Eşti grăbită să-ţi trăieşti viaţa, aşa cum eram şi eu la vârsta ta. Dar de fiecare dată când îţi privesc chipul frumos mă rog să nu fii nevoită niciodată să treci prin aşa ceva. Mă rog să ai o viaţă calmă şi fericită, să fii scutită de alegerile greşite şi de regrete.

Îţi las medalionul. Ingroapă-l undeva cu scrisoarea asta. Aminteşte-ţi de dragostea mea şi uită restul.

A citit ultimele rânduri fără să respire. Le termină cu un nod în gât, conştientă că va trebui să le recitească pentru a lua notiţe. Medalionul trebuie să ajungă la urmaşii acestei poloneze despre care nu ştie nimic, în afară de felul în care a murit şi de prenumele ei, Wita. Şi de gestul care o înnobilează pe vecie: faptul că n-a

lăsat acel copil să înfrunte singur o moarte înspăimântătoare. Infinita blândeţe a acestei Fecioare cu pruncul nu putea decât s-o înduioşeze.

Restul este un nod de mistere pe care trebuie să-l dezlege.

LAZAR

O ramură a fagului bătrân s-a izbit toată noaptea de fereastră, ca o stafie care cerea să intre. Irène o să-l roage pe Hanno s-o taie, o s-o ardă weekendul următor în şemineu. De dimineaţă, vântul aducea cu el un miros de zăpadă. Zilele se scurtează, toamna devine zgârcită cu strălucirile învăpăiate. Tot weekendul, sporovăind cu prietenii sau privindu-1 pe Hanno cum devora un număr incredibil de cârnaţi, n-a putut să şi-o alunge pe Wita din minte. Lui Hanno nu-i place că munca ei ocupă atâta loc în vieţile lor. îi reproşează că nu participă la conversaţie. „Dai din cap, dar nu mai asculţi. Nici măcar n-ai auzit că Trump a fost ales preşedinte", o tachinează. Se înşală. Informaţia asta nu i-a scăpat. Se adaugă tuturor semnelor că lumea se întunecă şi se închide, dezvăluindu-şi teama latentă.

Henning i-a lăsat pe birou copiile puţinelor liste cu prizoniere „transferate la Mittwerda" pe care le-a găsit în arhive. Mişcată de această atenţie, Irène se apucă să le studieze plină de

speranţă, dar dezamăgirea vine repede: nici o urmă de Wita, nici măcar deformată de mâna unei secretare distrate, şi nimic despre copilul evreu. Parcurge aceste nume de femei condamnate la camera de gazare pentru că erau *nebune*, *isterice*, infirme sau bolnave. Provin din întreaga Europă, se numesc Hélène, Hedwig, Charlotte, Magda sau Tatiana. Cele mai tinere au mai puţin de douăzeci de ani, cele mai vârstnice abia dacă au trecut de şaizeci. Distruse în câteva luni, câţiva ani pentru cele mai rezistente.

- Nu avem decât o mică parte a listelor, îi aminteşte Henning. Prizonierele au reuşit să scoată câteva, dar lipsesc multe.

în timp ce beau cafeaua insipidă de la automat, privirea lui Henning pare să plutească în imponderabilitate. De o lună, gemenii lui de trei ani se trezesc pe rând în fiecare noapte. I-a dus la pediatru, care după ce i-a examinat a conchis: „Copiii ăştia se dezvoltă excelent. Numai că sunt nişte anarhişti".

- Iar eu sunt un tată fără nici o autoritate, spune Henning cu un zâmbet trist.

- Te admir. Şi mă bucur că am un băiat mare, capabil să taie lemne şi să doarmă până la prânz.

Nu e complet sinceră. îi scapă o mulţime de lucruri la Hanno. Nu ştie cum să-i interpreteze momentele de retragere în sine, tăcerile. Băieţelul ei i se părea mai uşor de descifrat. îi plăcea gravitatea cu care îşi formula primele

reflecţii despre lume, iar vorbirea peltică o făcea să se topească. Fostul ei soţ era îngrijorat: „Trebuie să-l ducem la logoped! Când o să crească, o să fie ridicol". Irène se ruga în tăcere: „încă un pic". Un pic de copilărie, de cuvinte stâlcite sau reinventate. Un pic din această poezie nostimă pentru a transfigura realitatea. în primii ani de după divorţ crezuse că acest copil avea să fie numai al ei. Păcatul orgoliului. Trebuia să-l împartă cu tatăl lui, ceea ce o obliga să se despartă de el zile întregi. La întoarcere i se părea schimbat. Se comporta ca un musafir, acceptându-i tandreţea cu o politeţe prudentă. Avea nevoie de această tranziţie între două lumi, acest *no man's land* în care nu mai era cu adevărat nici copilul lui Irene, nici al lui Wilhelm. Dar a doua zi îşi regăsea spontaneitatea.

Cu trecerea timpului, Hanno a început să pună deoparte fragmente din viaţa lui pe care nu voia să i le împărtăşească. Îi este de ajuns să le învăluie în tăcere ca să le facă să dispară într-o *térra incógnita* cu frontiere în continuă mişcare. Când se eschivează de la întrebările ei, Irene are senzaţia că se loveşte de „partea lui Wilhelm”. Totuşi, e limpede că în acele momente cu ea semănă cel mai mult. La fel ca mama lui, Hanno are nevoie să se desprindă ca să crească. Fără îndoială, important nu e ce ascunde, ci ceea ce oferă de bunăvoie. În unele zile, Irene ar vrea să- 1 primească înapoi pe copilul care nu se proteja nici de dragoste, nici de suferinţele

acesteia.

Gândurile i se îndreaptă spre protejatul Witei, ale cărui picioare goale au tresărit când au atins zăpada.

- Pista polonezei mele nu duce nicăieri, oftează.

- De ce nu iniţiezi o căutare după prenumele ei? Dacă ar fi fost Jadwiga, te-aş fi sfătuit s-o laşi baltă. Sunt mii în fişier. Dar Wita nu e un prenume curent. Merită să încerci.

- Crezi?

E genul de sarcină după care Henning se dă în vânt. Să caute acul în carul cu fân. Aparentele blocaje îl trezesc pe neobositul Sherlock Holmes care trăieşte în interiorul bărbatului placid.

- Mă ocup eu, spune aruncându-şi păhărelul de plastic la gunoi.

Irène tastează cifrele înscrise pe burta pierrot- ului în fişierul numerelor matricole şi găseşte o fişă de internare în lagărul de la Buchenwald, însoţită de poza unui tânăr brunet. Gravi, ochii lui negri fixează un punct de dincolo de fotograf. Faţa lui Matias Bârta, cetăţean cehoslovac, emană o frumuseţe minerală şi melancolică. Arestat în Polonia în februarie 1944, este transferat la sediul Gestapoului din Varşovia şi, peste câteva zile, la Buchenwald. N-a împlinit încă douăzeci şi cinci de ani, este dulgher şi afirmă că nu mai are familie. Pentru a-i justifica internarea, grefierul lagărului a notat: „Sosit în Polonia cu Organizaţia Todt. Suspect de acţiuni ilegale". I se atribuie

triunghiul roşu al deţinuţilor politici.

Vede iarăşi silueta în uniformă vărgată aplecându-se spre micul polonez bolnav pentru a-i da pierrot-ul de cârpă.

„Cine erai, Matias? De ce ţi-ai înscris numârul matricol pe pântecele păpuşii, dacă voiai să i-o dăruieşti puştiului? Ca să te poată regăsi după război? În cazul ăsta, de ce nu ţi-ai scris numele?"

La intrarea în lagăr avea doar o haină, o cămaşă, o pereche de pantaloni, ghete, o şapcă şi un fular. Dar pierrot-ul era uşor de ascuns. Un permis de muncă o informează că Matias Bărta lucra ca tăietor de lemne. Cei din SS aveau simţul umorului: „Dacă tot eşti dulgher, mergi să tai lemne!" Pe orice vreme.

în primăvara anului 1944 a fost admis la *Revier* pentru o rană infectată la piciorul drept. Acolo se află şi Teodor, cu febră mare. Fără îndoială, e ocazia cu care fac cunoştinţă. La începutul lui mai, adolescentul pleacă la Neuengamme cu pierrot-ul. Un an mai târziu, organizaţia clandestină a prizonierilor reuşeşte să preia controlul asupra structurii de la Buchenwald. Peste câteva ore, blindatele generalului Patton eliberează lagărul. în cursul acestor ultime evenimente, urma lui Matias se pierde. Se numără printre insurgenţi? Face parte din cohortele de prizonieri epuizaţi pe care soldaţii SS îi mână în marşuri interminabile ale morţii, ucigându-i pe cei care se prăbuşesc de oboseală?

Există o cale de a afla. La Eliberare, supravieţuitorii sunt duşi în lagăre pentru strămutaţi. Improvizate de urgenţă în Germania, Austria sau Italia, sunt administrate de organizaţiile Aliaţilor. La sosire, supravieţuitorii şi cei trimişi la muncă forţată sunt chestionaţi pentru a li se stabili identitatea, parcursul şi proiectele de viitor. După anchetă li se acordă statutul preţios de „DP", strămutaţi[1], care le permite să primească asistenţă materială şi un ajutor pentru întoarcerea acasă sau emigrare. Dar trebuie să se separe grâul de neghină, persecutaţii de oportunişti şi de criminalii de război care încearcă să scape de justiţie. Prin urmare, supravieţuitorii afectaţi de anii de lagăr şi de violenţe sunt interogaţi cu insistenţă. Mulţi nu au documente pentru a-şi demonstra spusele. Nu pot conta decât pe memoria lor, iar aceasta le joacă feste. Prioritatea este să fie repatriaţi cei care vor să se întoarcă acasă. La sfârşitul anului 1945, aproape şase milioane au ajuns în ţările de origine.

Mai rămân două milioane de strămutaţi care nu vor sau nu pot să se întoarcă în patrie. Pentru că aceasta nu mai există sau din ea n-au mai rămas decât nişte ruine controlate de sovietici. Pentru că nu le vine să se întoarcă în ţara în care familia le-a fost asasinată sau vecinii le-au jefuit bunurile şi le-au ocupat locuinţele. Trecutul este un cimitir. Viitorul, o flăcăruie slabă, nu poate exista decât sub un alt cer.

Unul dintre aceste chestionare figurează în dosarul lui Bârta. Ceea ce o nedumereşte însă pe Irène e faptul că apare acolo sub alt nume: Lazar Engelmann. Patronimul unui evreu ceh.

Parcurge febril răspunsurile scrise cu creionul. Unele sunt aproape ilizibile. Data şi locul naşterii sunt identice: 2 mai 1918, Praga. La întrebarea: „Alte nume", Engelmann l-a adăugat pe cel de Matias Bârta. Două identităţi pentru un singur om.

Un membru al rezistenţei arestat sub identitate falsă?

La rubrica „religie" a tăiat toate sugestiile, scriind în loc: „ateu". Rude: *„Alle tot”.* Toate sunt
moarte.

Afirmă că locuia la Praga înainte de a fi deportat în ghetoul de la Theresienstadt. în septembrie 1942 e trimis la Treblinka, în Polonia. în 1944, în lagărul de la Buchenwald. După eliberare este îngrijit într-un spital austriac. în 1946 se află în lagărul pentru strămutaţi de la Linz.

Nu-şi poate desprinde ochii de ecran. Se conturează o poveste complet diferită. Gata cu bărbatul condamnat la muncă forţată şi trimis printr-un ghinion la Buchenwald. A fost deportat pentru că era evreu, întâi la Theresienstadt, apoi la Treblinka. Dar atunci, cum a ajuns la Buchenwald? Era un fugar care căzuse iarăşi în plasa poliţiei germane?

Treblinka. Un centru de ucidere construit pentru o durată limitată şi un randament optim: în doar treisprezece luni, aproape un milion de evrei au fost asasinaţi în camerele de gazare de acolo. Apoi germanii au închis lagărul, i-au omorât pe ultimii „evrei de muncă" la Sobibor, au distrus clădirile, au construit o fermă cu cărămizile de la camerele de gazare, au plătit un fermier ucrainean să păzească fantomele şi secretul. Când descoperă locul în toamna lui 1944, alături de Armata Roşie, Vasili Grossman evocă pământul gras şi negru, „agitat ca o mare”, care scoate la iveală obiecte, urme.

Singurii evrei care au supravieţuit sunt cei care au reuşit să evadeze. Unii s-au căţărat în vagoanele care plecau încărcate cu lucrurile victimelor. Ceilalţi s-au răzvrătit împotriva călăilor pe 2 august 1943. Câteva sute de prizonieri epuizaţi se luptă cu soldaţii SS şi ajutoarele acestora înarmate cu mitraliere. Nu se pot bizui decât pe ei înşişi, sunt singuri pe lume. Mulţi sunt ucişi în timpul insurecţiei. Cei din SS declanşează o amplă operaţiune de căutare, două treimi dintre fugari sunt prinşi şi împuşcaţi. La sfârşitul războiului, doar câteva zeci mai sunt în viaţă.

Dacă Lazar Engelmann trăia în iarna dintre 1943 şi 1944, probabil a participat la revoltă. Eroul unei epopei a disperării. Timp de aproape şase luni a trăit aventuri îngrozitoare pe un teritoriu străin unde putea fi trădat şi ucis la fiecare pas. înainte de a fi arestat la vreo

treizeci de kilometri de Varşovia, sub un nume fals, şi trimis la Buchenwald.

Fascinată, Irène recapitulează: un bărbat de statura aceasta avea asupra lui un pierrot minuscul. Şi-a scris numărul matricol pe burta de cârpă înainte de a i-l dărui puştiului bolnav.

Acum trebuie să-i dea de urmă.

în timp ce-i parcurge răspunsurile încearcă să-şi dea seama ce om era, ce om a devenit. înainte de ocupaţia nazistă locuieşte cu părinţii în oraşul vechi din Praga, la numărul 6 de pe strada Kaprova. Tatăl lui e pediatru, mama, casnică. Duc fără îndoială viaţa paşnică a burgheziei evreieşti, germanofonă şi cultivată, asimilată de mult. După bacalaureat, Lazar studiază Dreptul la Universitatea Carolină. Dar germanii nu tolerează insubordonarea studenţilor şi anumitor profesori în noul lor protectorat. Universitatea este închisă. Oricum, noile legi rasiale l-ar fi împiedicat pe Lazar să-şi continue studiile. Se duce să muncească împreună cu unchiul său Jakub şi devine ucenic dulgher. Cu siguranţă, practicarea unei munci manuale l-a ajutat să-şi salveze viaţa. Se poate deduce că toată familia este deportată la Theresienstadt la sfârşitul anului 1941, apoi la Treblinka.

La întrebarea: „Aveţi resurse personale în bani sau proprietăţi?" răspunde: *„KEINE”.* 1 s-a luat totul de mult.

Vorbeşte fluent ceha şi germana, afirmă că ştie şi puţină polonă. La întrebarea: „Doriţi să vă

întoarceţi în ţara de origine?” răspunde: „NU”, cu majuscule definitive.

„Din ce motiv?"

„Nu mai am pe nimeni."

Războiul i-a nimicit viaţa şi oamenii pe care-i iubea.

Nu intenţionează nici să rămână în Austria. Ce doreşte? Să meargă în Palestina.

Pe ultima pagină a adăugat cu un scris grăbit, tăind unele cuvinte:

La Treblinka ştiam că nici unul dintre noi nu va fi lăsat în viaţă. Revolta a izbucnit pe 2 august 1943. Unii reuşiseră să fure câteva pistoale şi grenade din arsenalul soldaţilor SS. Am tras asupra gardienilor şi am dat foc lagărului. Nemţii şi ucrainenii ne-au mitraliat, mulţi dintre tovarăşii mei au murit. Eu am fugit, ascunzându-mă prin mlaştini şi în pădure. Aveam bani la mine. înainte de a lucra ca dulgher fusesem repartizat la trierea lucrurilor fraţilor noştri asasinaţi. Profitam de asta ca să luăm bancnote, pietre preţioase ascunse în buzunare şi în dublurile hainelor. Le puneam deoparte pentru evadare. După ce-am fugit n-am putut să-mi cumpăr de mâncare. Nemţii şi polonezii scotoceau prin toată regiunea, lipiseră pretutindeni afişe. Nu m- am clintit din ascunzătoare săptămâni întregi. Mă hrăneam cu ceea ce găseam. Rădăcini, fructe... La venirea toamnei, vremea s-a schimbat. îmi era foame şi frig. Eram singur. Nişte membri ai rezistenţei

poloneze mi-au găsit adăpostul. Mi-au luat toţii banii, dându-mi în schimb acte false.

După aceea am rămas în pădure cu partizanii. Am participat la acţiuni împreună cu ei. Unul nu-i suporta pe evrei, a încercat sâ mă omoare. M-am hotărât să plec. Mă ascundeam ziua şi mergeam noaptea. Voiam sâ trec Vistula evitând Varşovia. Într-o seară am traversat calea ferată în apropiere de un sat. Poliţiştii polonezi mă aşteptau în partea cealaltă. M-au predat Gestapoului din Varşovia. Aveam actele false, am reuşit să le ascund faptul că sunt evreu. Mă bănuiau câ-i ajut pe partizani, aşa că m-au deportat la Buchenwald. Acolo am fost repartizat în echipa tăietorilor de lemne. Iarna a fost grea, am pierdut mult din greutate şi din puteri. Când soldaţii SS au evacuat lagărul eram bolnav. Plămânii îmi fuseseră afectaţi. Americanii m-au trimis pentru refacere la spitalul de la Bad Reichenhall.

Astăzi mă simt pregătit să emigrez în Palestina. Sunt încă tânăr, şi munca nu mă sperie.

N-are nici treizeci de ani, şi scrie: „Sunt încă tânăr", de parcă ar vrea să se convingă de asta.

Baza de date menţionează o corespondenţă care n-a fost digitalizată. Va trebui să facă cerere la arhivele depozitului. Ultimul document este cartela de admitere în lagărul de strămutaţi de la Linz. Lui Irène îi vine greu să-l recunoască, pentru că zâmbeşte. Dar ochii lui o răscolesc.

Regăseşte în ei tristeţea din fotografia bărbatului de la Buchenwald.

O ştampilă roşie de pe cartelă o avertizează că documentul a fost anulat în 17 iulie 1946. Pasărea şi-a luat zborul spre o „destinaţie necunoscută".

Pista se opreşte aici.

Rămân ochii aceia de bătrân zdrobit pe un chip frumos şi mândru, deschis lumii care va să vină.

Şi pierrot-ul, enigma de cârpă.

LUCIA

Cu părul vâlvoi şi cearcăne la ochi, Henning e mulţumit. După ce a petrecut câteva zile cercetându-le pe toate Witele din fişier, îi întinde lui Irène o listă restrânsă. Le-a dat deoparte pe cele care au murit prea devreme sau prea departe de Ravensbrück. Pe cele care au fost eliberate sau a căror vârstă nu corespunde.

- Aveam dreptate, uite: n-au rămas decât şase.

Această listă îi oferă lui Irène un punct bun de pornire.

- Am fotocopiat documentele pe care le-am găsit despre fiecare: acte de transport, fişe medicale, selectarea pentru o echipă de muncă în exterior...

- M-ai salvat. Fără tine n-aş fi avut

nimic.

- E de ajuns să fii metodic, răspunde Henning, căruia îi place să facă pe modestul. L-ai găsit pe proprietarul pierrot-ului?

- Află că e un supravieţuitor de la Treblinka! Un erou ceh. I-am pierdut urma la Linz. Simon Wiesenthal era acolo în aceeaşi perioadă. O să iau legătura cu centrul de documentare de la Viena.

- E adevărat, Wiesenthal îi ajuta deja pe americani să adune mărturii pentru procese. Mai bine sună la Yad Vashem, lor le-a donat arhivele din epoca respectivă. Crezi că se cunoşteau?

- Posibil. Ca să fiu sinceră, mă gândesc la organizaţia aceea care-i ajuta pe oameni să plece clandestin...

- Brihah? o întrerupe Henning, a cărui privire obosită se înviorează brusc.

- Exact. Am verificat, funcţiona în lagărul de la Linz. îi regrupau acolo pe evreii din Est care voiau să emigreze în Palestina. Englezii refuzau să le acorde vize supravieţuitorilor; cei din

Brihah îi ajutau să intre clandestin. Wiesenthal le oferea sprijin logistic.

- Crezi că omul tău a reuşit să treacă aşa?

Irene îi zâmbeşte, observând gulerul şifonat al cămăşii, petele roşiatice de pe obrajii care nu se bronzează niciodată. Zgârietura care i se cicatrizează pe bărbie, consecinţa unei treceri a

lamei de ras cu ochii lipiţi de somn.

- Mă gândesc că un tip care a reuşit să evadeze de la Treblinka nu se lasă arestat de soldaţii englezi.

Irene nu ştie aproape nimic despre Lazar Engelmann. Cu toate acestea, silueta lui prinde contur pe pânza minţii sale. Simte că bărbatul acela nu va mai ajunge niciodată la bunul plac al cuiva. Fiecare fâşie de libertate pe care a obţinut- o îi aparţine. Nici o poliţie, nici un vameş nu-l pot opri. II vede dispărând în beznă, ştie să se ascundă ca nimeni altul. Se caţără pe puntea unui vas într-o noapte fără lună. Rezemat de bastingaj, pândeşte zorii, iar privirea lui cuprinde cu tandreţe marea fără sfârşit, atrasă de punctul arzător de la orizont. Soarele îndepărtat al unui pământ unde ar putea să trăiască. Nu să- şi reînceapă viaţa, ci s-o continue din cenuşă.

îşi petrece restul dimineţii lansând sticle în ocean. Ia legătura cu cei de la Yad Vashem şi-i întreabă dacă au în arhivele lor vreo urmă de-a lui Lazar Engelmann. Precizează că e posibil să fi emigrat în Palestina în 1946, cu ajutorul organizaţiei Brihah. Cu cât se gândeşte mai mult, cu atât i se pare mai plauzibilă această pistă. La eliberarea lagărelor, Simon Wiesenthal nu era încă marele vânător de nazişti pe punctul de a intra în legendă, ci un supravieţuitor epuizat în sectorul muribunzilor de la Mauthausen. Foarte repede s-a pus în slujba

Biroului american pentru cercetarea crimelor de război, folosind ceea ce-i mai rămăsese din energie ca să-i urmărească pe asasinii poporului său. Şi-a dat seama curând că avea la dispoziţie mii de deportaţi în lagărele pentru persoanele strămutate. în timp ce-şi aşteptau viza, putea să le adune mărturiile. Trebuia să se grăbească, să profite de faptul că amintirile le erau încă proaspete. Simultan, le procura celor din Brihah acte false, cazări, mijloace de transport. Poate că el a fost pentru Lazar intermediarul providenţial pe drumul spre Palestina.

Contactul ei de la Crucea Roşie israeliană îi sugerează să scrie o cerere de informaţii pe care organizaţia o va transmite prin reţelele ei. Un supravieţuitor de la Treblinka e o raritate. Cu siguranţă sunt oameni care-şi amintesc de el.

în pauza de prânz, Irène inventariază documentele fotocopiate de Henning. Are senzaţia că ar recunoaşte-o din prima pe femeia căutată dacă i-ar putea vedea faţa. Din păcate, nu e nici o fotografie. Wita Janowska a fost deportată de la Varşovia la Bergen-Belsen în septembrie 1944. Wita Kryziek s-a îmbolnăvit în noiembrie 1943 într-o uzină de muniţii, la trei sute de kilometri de Buchenwald. Wita Gorczak a fost internată la Majdanek în toamna anului 1942. Wita Sobieska a părăsit închisoarea de la Varşovia în februarie 1942, cu destinaţia Auschwitz. În primăvara următoare, Wita Nowicka era transferată de la Auschwitz în lagărul de la Gross-Rosen. În sfârşit, Wita

Wojcik a fost trimisă în ianuarie 1944 în lagărul-satelit de la Barth, care depindea de Ravensbriick. Inima începe să-i bată mai tare. în fine, o pistă, oricât de subţire!

Acesta este momentul pe care şi-l alege noua secretară ca să bată la uşă. O blondă micuţă şi îmbujorată, genul de persoană care face mereu câte un pas greşit. îşi cere scuze pentru deranj, dar o vizitatoare aşteaptă în hol.

- Nu primesc vizitatori. N-aţi fost informată? i-o retează Irène.

Nu se întâlneşte niciodată cu urmaşii care vin la Bad Arolsen. Le lasă altora sarcina de a-i primi pe cei care ar vrea să ştie, dar tremură la gândul că vor afia un răspuns definitiv. Pe cei care au crescut cu acest văl, cu această noapte în suflet. Se protejează de tulburarea, de recunoştinţa lor. Nu ca s-o merite pe aceasta din urmă îşi dă ea atât silinţa. Irène ascultă de o chemare mai profundă. Reînnoadă firele tăiate de război, luminează cu torţa fragmente căzute în întuneric. Odată misiunea terminată, dispare. Nu vrea să intre în viaţa lor, nici ca persoanele respective să intre într-a ei. Numai morţii nu reuşeşte să-i ţină la distanţă.

- Doar că doamna aceasta vine din Argentina... Caută informaţii despre Eva Volmann.

Eva.

Preţ de o clipă, inima i se opreşte în loc.

- ... Mi s-a spus că o cunoşteaţi bine.

Dar, dacă vreţi, pot să rog pe altcineva.

Irène nu poate lăsa pe nimeni să se ocupe de orice are legătură cu Eva. Ea e singura de aici care a iubit-o cu adevărat. Singura care mai rămâne. Deoarece, după cum bănuieşte, Creierul a avut întotdeauna o slăbiciune pentru ea. Oare îl răsplătise cu aceleaşi sentimente? Într-o zi când o tachina pe această temă, Eva îi râsese în nas: *„Du bistbeheyme!* Ce ştii tu despre viaţă?”

S-a gândit deja că ar putea să apară o persoană care să caute informaţii despre Eva, dar bătrâna ei prietenă era întruchiparea singurătăţii. Singura fiinţă care o aştepta seara acasă era o pisică bătrână cu blana numai smocuri. Moartea animalului, cu câteva luni înaintea ei, i-a dat o lovitură cumplită. Avea puţini prieteni, dintre care Irène se mândrea să facă parte. Detesta efuziunile sentimentale, se proteja faţă de orice fragilitate. La ITS, toţi se temeau de ironia ei, începând cu directorul, care n-avea nici o putere asupra Evei.

- Am cunoscut indivizi mai răi decât tiranul ăsta de operetă, îi spunea lui Irène cu o licărire ştrengărească în ochi. Uită-te la ei. Nimic nu le place mai mult decât să tremure în faţa lui. Asta ie aduce aminte de gestul pocnitului din călcâie.

Sosirea lui Max Odermatt la ITS coincisese cu pensionarea multor anchetatori din prima perioadă. Foştii DŢ prizonieri de război sau supravieţuitori ai lagărelor se dedicaseră trup şi

suflet muncii de cercetare. Se refăceau ajutându- i pe ceilalţi. Treptat începeau să vadă mai limpede, să distingă ramificaţiile sistemului concentraţionar. înţelegeau unde se jucase tragedia lor personală, la răscrucea căror hazarduri fatale sau providenţiale, şi îşi dădeau seama ce-i lega de acei anonimi cu care poate se intersectaseră fără s-o ştie. Se dăruiseră total acelui loc, lăsându-şi acolo toată energia. Majoritatea nu voiau să plece, însă au fost împinşi cu blândeţe spre ieşire: „A venit momentul să profitaţi de o pensie binemeritată”. Nu puteau să se retragă de la ceea ce-i trezea noaptea. Munca aceasta era vitală pentru ei. Să-i privezi de ea însemna să-i laşi în seama fantomelor care-i bântuiau.

în locul lor, directorul angajase persoane din regiune. Perspectiva lor asupra trecutului se limita la ceea ce le furase pacea. Nu voiau să audă de crimele naţional-socialismului. Aceste orori fuseseră provocate de război, care le justifica pe toate. Erau acolo ca să-şi câştige existenţa. Dormeau foarte bine şi nu le îngăduiau morţilor să-i deranjeze.

Această nepăsare îi convenea lui Max Odermatt, care îşi baza domnia pe separarea strictă a echipelor şi pe un control absolut. Centrul devenise un loc izolat, tăcut ca un mormânt. Nimic nu trebuia să iasă în exterior. Istoricii şi urmaşii victimelor, bineveniţi pe vremea fostului director, nu mai aveau dreptul să le treacă pragul. Arhivele erau feuda câtorva

angajaţi specializaţi. Ceilalţi nu aveau acces decât la Cartoteca Centrală. Procedurile de căutare erau lente şi complexe, durau ani de zile. Eva refuzase să plece, dar clocotea de furie. Alegând-o pe Irène, zece ani mai târziu, introdusese o piesă redutabilă pe tabla de şah. Îi transmisese exigenţa ei. Irène fusese instrumentul, aliata ei, dar sfârşise prin a-i deveni prietenă.

- Comunicaţi-i doamnei că o s-o primesc, îi spune secretarei.

O tânără brunetă o aşteaptă în biroul spaţios în care sunt primiţi vizitatorii. Lumina care intră din abundenţă prin ferestrele largi îi scoate în evidenţă puritatea profilului. Poartă o pălărie neagră decorată cu o pană roşie, un mantou dublat şi mănuşi de piele pe care le scoate ca să-i strângă mâna:

- Lucia Heller. Mă bucur să vă cunosc.

Surprinsă s-o audă vorbind în germană, Irène o întreabă de unde vine.

- De la Buenos Aires. Din capătul celălalt al lumii, la cât a durat călătoria până aici! Trei avioane, un autobuz, un taxi... Din fericire, am găsit o cameră la doi paşi, la han.

- Germana dumneavoastră este perfectă.

- Bunicul meu din partea tatei s-a născut în Germania. Ne punea să ne facem lecţiile, şi vă pot spune că era neînduplecat.

Irène o invită să se aşeze, iar tânăra îşi scoate

mantoul şi pălăria, eliberându-şi buclele castanii şi răspândind efluviile unui parfum ambrat.

- îmi cer scuze că dau buzna aşa... Mi s-a spus că dumneavoastră căutaţi victimele regimului hitlerist.

- E adevărat.

Dincolo de căldura din glasul ei, Irène îi simte nervozitatea.

- Ştiu câteva lucruri despre trecutul familiei mele. Ceea ce mi s-a spus sau ceea ce am decriptat, ca să zic aşa. îmi momentul de faţă nu-mi mai este de ajuns. A început să mă macine la naşterea fiicei mele. Vreau să ştiu cine erau oamenii aceia. Cum au trăit, cum au murit. Vreau să-i pot povesti fetei despre ei. De pe partea tatei ştiu cât de cât. Pe partea mamei erau evrei polonezi. Bunicul a reuşit să fugă chiar înainte ca germanii să închidă ghetoul din Varşovia. A trecut prin Japonia cu soţia şi copiii. De acolo a ajuns în Argentina. Fratele lui mai mare, Medres, a refuzat să-l urmeze împreună cu familia lui şi a rămas să aibă grijă de părinţi. Tatăl lor era în scaun cu rotile. Era fost soldat, de un patriotism aprig. Nu putea crede că cineva iar face rău. Nu se ştie ce s-a ales de ei. Nici de Medres, soţia lui şi cei trei copii. Până acum credeam că toţi au murit în Polonia.

- în afară de una. Nu-i aşa? spune Irène cu blândeţe. Cea pe care o căutaţi.

Lucia Heller îi zâmbeşte. îi ochii ei negri, Irène recunoaşte ceva din Eva. O flacără care te arde dacă se întoarce împotriva ta.

- Asta mă aduce aici. Bunicul meu nu vorbea niciodată, nu suporta să se discute despre Polonia. Dar mama mea avea opt ani când au părăsit Europa. Are unele amintiri. Cănd eram mică, îmi povestea despre verişoara ei Ewa. Se bătea ca un băiat şi-şi detesta cosiţele, care trebuiau împletite în fiecare dimineaţă pentru şcoală. într-o zi le-a tăiat cu foarfeca. în chip de pedeapsă, mama ei i-a luat cărţile. Se certau tot timpul. Ewa voia să aibă aceeaşi libertate ca un băiat, dar mama ei avea idei fixe despre educaţia fetelor...

Irène îi mulţumeşte pentru aceste anecdote în care o regăseşte cu uşurinţă pe Eva. Ca şi când, odată cu înaintarea în vârstă, nu făcea decât să contureze mai bine personalitatea pe care o avea de la început.

- Ewa era eroina mamei. Surorile mele şi cu mine eram permanent comparate cu modelul ei. Nu eram niciodată îndeajuns de isteţe, de curajoase... în timpul sarcinii am început să-mi pun întrebări. Am discutat cu un prieten care şi- a pierdut mare parte din familie în Holocaust. El mi-a arătat o scrisoare pe care o primise tatăl lui de la Arolsen la sfârşitul anilor optzeci. Le ceruse un certificat de deces pentru părinţii lui, dispăruţi la Sobibor. După doi ani, o doamnă i-a răspuns că International Tracing Service avea foarte puţine date despre evreii trimişi în centrele de ucidere în masă. La sosirea trenurilor, oamenii erau conduşi direct în camerele de gazare, fără să fie înregistraţi

nicăieri. Scrisoarea era semnată Eva Volmann. Inima mi-a luat-o razna! M-arn gândit la un omonim, întrucât prenumele verişoarei mamei se scria Ewa, ca în polonă. Dar voiam să mă lămuresc şi, în plus, asta îmi dădea ocazia să vizitez Frankfurtul, oraşul natal al bunicului din partea tatei... Prin urmare, m-arn hotărât să pornesc în călătorie. Secretara mi-a spus mai devreme că o Eva Volmann a lucrat aici, într-adevăr, dar a decedat...

Tristeţea din glasul ei o înduioşează pe Irène, care o întreabă dacă-i cunoaşte data de naştere. Tânăra argentiniancă verifică în agendă: 28 aprilie 1930.

- Ea e, răspunde Irène.

într-un an organizase o mică petrecere-surpriză în parcul ITS pentru aniversarea Evei, reunind puţinele persoane cu care se înţelegea bine. Pe moment, prietena ei păruse emoţionată. Dar după plecarea celorlalţi a pus-o să promită că n-o să mai facă aşa ceva.

- Nu se poate fuma aici? întreabă Lucia Heller.

- Veniţi cu mine, o să fumăm afară.

Plimbarea cu această tânără pe aleile umede îi aminteşte de prima ei zi la Arolsen. Anotimpul nu e acelaşi, se zgribulesc amândouă în bătaia vântului aducător de măzăriche, iar astăzi ea este cea care ţine locul Evei.

- Nu-i ştiam povestea, spune adăpostind flacăra brichetei în căuşul palmelor, dar mereu am văzut-o bătându-se. Cu

nedreptatea, cu boala. Era un om cum rar se găsesc.

- Când a murit? întreabă tânăra aprinzându-şi o ţigară lungă.

- În primăvară se împlinesc opt ani. Un cancer urât... deşi nu există şi cancere frumoase.

Irène studiază chipul luminos al Luciei în căutarea unei asemănări. Al Evei semăna cu o stafidă. Toată lumina era concentrată în privirea ei.

- Fratele tatei a dispărut în timpul dictaturii, spune argentinianca scoţând un rotocol de fum. Făcea parte dintr-un grup de studenţi care întocmeau manifeste clandestine. Într-o seară au venit să-l ia de acasă, laolaltă cu soţia şi bebeluşul. Nu i-a mai văzut nimeni de atunci.

Cuvintele acestea trezesc o amintire îngropată adânc. Irène avea unsprezece sau doisprezece ani. Părinţii ei cumpăraseră un televizor color care stătea aprins permanent. La jurnalul de seară văzuse o mulţime care agita pancarte cu fotografiile unor necunoscuţi. O impresionase frumuseţea unei fete. Manifestanţii scandau lozinci într-o limbă străină. Irène întrebase ce era cu feţele acelea din poze. Mama ei îi răspunsese: „Copiii lor au fost răpiţi, oamenii aceştia cer dreptate. N-au nici o şansă! Militarii sunt cei care le-au luat odraslele".

Nu înţelegea cum puteau nişte soldaţi să facă aşa ceva. Căutase Argentina pe globul ei

terestru, luminat din interior. Sub degetul ei, nu părea atât de departe. Câteva luni îi fusese teamă să nu fie răpită şi ea. Orice maşină care încetinea în dreptul ei reprezenta o ameninţare.

- În anul naşterii mele, continuă Lucia, s-a creat o Comisie naţională de căutare a dispăruţilor. Trecuseră opt ani de când nu mai aveam nici o veste despre unchiul meu şi soţia lui. Tata spera să i se spună măcar unde muriseră. În sânul comunităţii evreieşti de la Buenos Aires, mulţi oameni au fost torturaţi şi asasinaţi fiindcă luptau pentru libertate. Guvernul a acordat Comisiei un răgaz de nouă luni. Era foarte puţin... Anchetatorii ar fi trebuit să aibă acces la toate arhivele, dar militarii au distrus dovezile şi locurile unde se practica tortura. Cu toate acestea, unchiul meu a fost identificat printre victime. Despre soţia lui şi băieţel n-au găsit nimic.

Glasul îi vibrează de furie. Trage fumul în piept, iar frumoşii ei ochi negri contemplă silueta compactă a clădirilor centrului.

- Asta faceţi voi aici? Căutaţi morţii?

Irène se gândeşte la copilul desculţ în zăpadă, la Wita şi Lazar. Trăgând din ţigară, regăseşte gustul primei sale conversaţii cu Eva, la adăpostul aceloraşi copaci. Tatuajul de pe braţul ei, întrebările nepuse din laşitate. Amintirea îi aţâţă remuşcările şi-i trezeşte în memorie savoarea acelei veri, a unei întâlniri care urma să-i marcheze viaţa.

- Da. Dar uneori, căutând morţii, găsim oameni în viaţă.

MYRIAM

Lucia Heller a plecat, de data asta pe urmele familiei paterne. Se va întoarce la sfârşitul lunii, între timp, o ploaie rece sapă în drum făgaşe în care roţile se împotmolesc. Irène s-a împotmolit şi ea, nu avansează în nici un dosar şi începe să-şi piardă răbdarea.

Pista Witei Wojcik nu a dat nici un rezultat. Pe când muncea afară la lagărul Barth a suferit degerături şi i s-au amputat mai multe degete de la picioare. Abia reuşea să meargă, ceea ce ar fi calificat-o pentru Mittwerda, însă infirmitatea ei nu i-ar fi putut scăpa lui Elsie. Wita pe care o caută Irène e poate una dintre celelalte cinci, însă urmele ei se pierd şi nimic nu pare să le lege pe aceste femei de Ravensbriick. S-ar zice că fantoma ei n-a lăsat decât o urmă de paşi în zăpadă, într-o zi din februarie 1945.

Hanno îşi petrece weekendul la Gôttingen. Chiar dacă-i e dor de el, pe Irène n-o deranjează să aibă două zile numai pentru sine. Seara asta, o perdea de ploaie şi de ceaţă ascunde pădurea. Aprinde focul în şemineu, îşi pune un pahar de vin şi-l sună pe Antoine, un iubit din tinereţe, acum cel mai bun prieten al ei. Vocea lui îi dă iluzia că Parisul nu e chiar atât de departe, că ar fi de ajuns să închidă ochii ca să încalece pe

scuter şi să traverseze oraşul în viteză ca să nu rateze filmul lui Bresson de la cinematecă.

- Ei poftim, a apărut fantoma! Mă întrebam dacă nemţii nu te-au răpit definitiv. Când te întorci?

- Nu ştiu. Am o misiune nouă care-mi ocupă tot timpul.

- Dacă aş fi câştigat câte un euro de fiecare dată când am auzit asta, aş putea să-mi iau o centrală nouă. Cea veche s-a stricat. îngheţ într- aşa un hal, că stau cu o pătură pe umeri, ca un câine bătrân şi paraplégie.

Zâmbetul acesta din vocea lui Antoine! Şi-l imaginează fumând pe balcon şi observându-i nonşalant pe trecătorii de pe boulevard des Invalides.

- Domul e iluminat?

- Bineînţeles! Te aşteaptă. Are un aer melancolic, să ştii.

- Spune-i c-o să vin. Dar înainte de asta trebuie să le restitui câteva obiecte proprietarilor de drept.

îi povesteşte despre căutările ei de Tom Degeţel, în care arhivele înlocuiesc pietricelele albe. Căile care nu duc nicăieri, nerăbdarea şi frustrarea care o macină.

- Dacă înţeleg bine, trebuie să-i identifici pe deportaţii care posedau obiectele astea şi să le găseşti urmaşii? Şi ce faci dacă n-au?

- Ar însemna că mi-arn bătut capul degeaba. Dar cred c-o să dau de cineva până la

urmă. O rudă îndepărtată, un prieten... Cineva pentru care să aibă noimă.

- E vorba de multe anchete?

- Avem mii de obiecte de restituit, aşa că fiecare lucrează pe mai multe piste, cărora li se adaugă şi celelalte misiuni... Nu şomăm!

- Trebuie să le dai personal obiectele urmaşilor? întreabă Antoine, care o cunoaşte bine.

Irène rămâne tăcută câteva clipe.

- Ar trebui să-i primim la Arolsen. Dacă nu se pot deplasa, putem să le trimitem obiectul, dar e de preferat să aibă loc o întâlnire faţă în faţă. Pentru noi e un demers foarte diferit. De obicei investigăm solicitarea unui apropiat. în cazul ăsta, ei n-au cerut nimic, noi suntem cei care-i contactează. Poate fi zguduitor. încerc să nu mă gândesc. Nu-ţi închipui în ce măsură mă tulbură chestia asta, să am de-a face cu oameni adevăraţi în viaţa adevărată.

- Fostul şef te-ar fi scutit de încercarea asta, chicoteşte Antoine.

Ea contemplă vinul aurit de flăcările din şemineu.

- Ai dreptate. Pe vremea lui, obiectele rugineau în dulapuri. îmi imaginez ce mutră ar face dacă ar veni acum la ITS. Arhivele digitalizate, accesibile tuturor. Zecile de proiecte pe care le realizăm cu liceele, cu muzeele, cu istoricii... Vizitatorii care vin din lumea întreagă să vadă ce-am descoperit despre

bunicul lor mort la Dora. Odermatt şi-ar smulge părul din cap! Coşmarul de care se temea cel mai mult s-a concretizat.

închide ochii, iar râsul Evei, puţin răguşit de la ţigări, se împleteşte cu trosnetul focului. Cum ar savura această revanşă excepţională!

- Un fond de arhivă e ca un maldăr de grenade cu cuiul scos, spune Antoine. Digitalizarea şi punerea la dispoziţie a documentelor în acces liber reprezintă o victorie a democraţiei.

Procesul a început odată cu sosirea unei specialiste în istorie la conducerea centrului. O conjunctură fericită, în opinia lui Irène.

- Pentru supravieţuitorul tău de la Treblinka ar trebui să revezi filmul lui Lanzmann, îi sugerează Antoine. Ţi-l aduci aminte, nu, pe cel despre revolta de la Sobibor?

îşi aminteşte de acea după-amiază ploioasă de toamnă. Hanno avea patru sau cinci ani. îl lăsase la mama ei ca să meargă cu Antoine la cineclubul de pe rue de fÉpée. *Sobibor; 14 octombrie 1943*, *ora 16.* Ieşiseră bulversaţi de zâmbetul acelui supravieţuitor care reuşise imposibilul. În acea zi fugise mâncând pământul spre pădure, gloanţele ţiuiau, camarazii lui cădeau în jur. Când ajunsese la adăpostul copacilor adormise. De parcă, după o asemenea realizare, nu mai avea nici o importanţă dacă murea.

- Yehuda Lerner, murmură ea.

înainte de revoltă nu ucisese pe nimeni. Iar acum trebuia să lovească de moarte un soldat SS mai mare decât el, dominându-l cu înălţimea lui, un uriaş parcă scos dintr-un basm de Grimm, „Croitoraşul cel viteaz". Strângea între degete mânerul securii. Singura lui şansă, ultima lui speranţă. într-o fracţiune de secundă, imposibilul devenise posibil. Sângele care curgea nu era al său, nici al unui frate. Corpul călăului se prăbuşise pe podeaua acoperită de rumeguş în uniforma lui pătată.

Oare Lazar a învăţat să ucidă în 2 august 1943? A căzut de oboseală în mlaştină, încredinţându-şi viaţa apei nămoloase care-i ascundea mirosul fricii? Oare a văzut urcând pe cer fumul negru din lagărul incendiat?

- Nu uita că Lazăr e cel pe care Hristos îl învie din morţi în Evanghelia după Ioan. Din acel moment, viaţa lui e un mister... Dacă Lazar al tău şi-a şters urmele, n-o să-ţi fie uşor să-l găseşti.

Stau de vorbă până târziu în noapte. De fiecare dată, Antoine renunţă la pudoare şi acceptă să vorbească despre el doar când se apropie somnul. Vorbeşte despre mama lui în vărstă, care îl face să plătească scump dragostea pe care i-o poartă. Dintre cei şase copii, el e cel care a trădat-o. Ea i-a inculcat valorile creştine, l-a învăţat să fie demn. El şi-a înfruntat familia şi a făcut-o de ruşine. Cu toate astea, nu se poate hotărî să-l renege. Dacă trec mai multe săptămâni de la ultima lui vizită, îl

cheamă.

- Ştii ce mi-a trântit deunăzi? „Aş fi preferat totuşi să te însori cu fetiţa aceea. Cum o chema? Irène, exact. Nu era din mediul nostru, dar... Până la urmă am fi putut s-o educăm.”

- Să mă educe? i-o retează Irène cu un zâmbet ironic. Nu mă miră câtuşi de puţin din partea ei.

îl bănuieşte c-a îndulcit afirmaţiile mamei sale. Pe vremuri o descria ca pe o „ţărăncuţă fără maniere, cu o bunăvoinţă dezarmantă”.

în ultimii ani, cu greu, bătrâna doamnă a acceptat homosexualitatea lui Antoine. Continuă să se roage pentru vindecarea lui şi nu vrea să afle nimic despre viaţa lui privată. Un lucru nu-i iartă însă: faptul că a „scormonit în rahat”. Că a scos la iveală legăturile familiei cu regimul de la Vichy, între interese economice şi prietenii dezgustătoare. Ca o circumstanţă agravantă, Antoine şi-a publicat descoperirile într-un eseu apreciat despre colaboraţionismul notabililor din Franţa. Unchii şi verii nu-i mai vorbesc şi a rămas certat cu fraţii şi surorile lui, în afară de Alice, mezina. Mereu a fost cea mai afectuoasă. Ea e singura care-l cunoaşte pe Pierre, iubitul lui.

- Şi tu? o întreabă Antoine cu blândeţe în glas.

- Eu? Nimic. Muncesc, îi răspunde ea împingând în foc ultimul lemn.

- Vino la Paris. Mi-e dor de tine.

- Curând. Dar spune-mi, ca un bun catolic ce eşti, de ce l-a înviat Isus pe Lazăr.

- Hm... Ca s-o facă pe deşteptul, probabil.

- Erai o loază la catehism, aşa-i?

îl aude râzând.

După ce închide telefonul, lasă focul să se stingă. Se întreabă dacă nu cumva Antoine e cel care a ajutat-o să-şi găsească vocaţia de investigatoare. Oare şi ea scormoneşte prin rahat? Fosta ei soacră n-ar avea nici o îndoială.

Aprinde computerul, caută pasajul despre învierea lui Lazăr în Evanghelia după Ioan. Un comentator subliniază că Hristos plânge. A sosit prea târziu ca să-l poată salva pe Lazăr. A făcut-o deliberat. Prietenul lui trebuia să moară pentru ca el să-l poată scoate din mormânt, iar gloria să i se manifeste în văzul tuturor. Şi totuşi plânge, deoarece ştie că dintr-o astfel de călătorie nu te întorci.

Cere să se deschidă mormântul. Strigă cu glas răsunător: „Vino afară!" Lazăr se împleticeşte spre lumină, cu trupul legat în fâşii de pânză. Hristos le ordonă privitorilor: „Dezlegaţi-l şi lăsaţi-l să meargă". îl izbăveşte de moarte, însă e un dar otrăvit. Cel întors din morţi îi înspăimântă pe cei vii. Unii plănuiesc să-l ucidă. Trebuie să plece în surghiun, să părăsească pământul acesta care-i aparţine. Nu va mai fi acasă nicăieri.

Ce-a făcut din această a doua viaţă? A trăit-o ca pe o şansă, sau ca pe un blestem?

Adoarme clădind ipoteze. Creanga loveşte insistent oblonul dormitorului, ca pentru a-i aminti că uită ceva – sau pe cineva.

La părinţii lui Toby, Myriam şi Benjamin Glaser, domneşte întotdeauna o dezordine voioasă. În această duminică, aroma unui fel de mâncare fiert îndelung la foc mic pluteşte prin bucătărie, iar fiica mai mică masacrează un preludiu de Chopin la pian.

- Un pic de linişte ca să ne întâmpinăm musafira! răcneşte Myriam. O să-i spargeţi timpanele. Prea multe note false, Sigalit. Haideţi s-o salutaţi pe Irène.

Trei copii ciufuliţi aleargă s-o sărute, iar Leopold, labradorul mare cu blană de culoarea mierii, e cât pe ce s-o dea jos în entuziasmul lui. Sigalit, cea mai spontană, o ia de mână ca s-o conducă în salon. După o lungă plimbare singuratică prin pădurea jilavă, această tandreţe îi topeşte inima. Din ziua când a cunoscut-o pe Myriam la grădiniţa unde-şi lăsau amândouă băieţii, Glaserii au devenit familia ei de suflet. Îi vede aproape în fiecare săptămână. Uneori, Hanno petrece acolo weekendul şi-i însoţeşte pe Myriam şi pe copii la sinagogă. Atunci când avea şapte ani, o kippa care i-a căzut din ghiozdan a provocat un incident diplomatic cu părinţii lui Wilhelm. O bănuiau pe Irène că voia să le convertească nepotul. Hanno nu înţelesese nimic din această psihodramă, dar trăsese lecţia că nu trebuia să-i pomenească pe Glaseri de faţă

cu rudele tatălui său. De atunci îşi separă cele două vieţi. Irène nu ştie nimic despre momentele pe care le petrece împreună cu Wilhelm. Oare e altă persoană acolo?

îi observă pe copiii care se ceartă şi se îmbrâncesc ignorând aceste strategii de evitare, aceste conflicte între loialităţi. Fiul ei n-a cunoscut niciodată paradisul părinţilor fericiţi care trăiesc sub acelaşi acoperiş. Oare asta îl face mai fragil sau mai puternic?

îi place privirea cu care o învăluie Benjamin pe Myrian. îl plac gesturile ei tandre faţă de el. Modul nostim în care îşi arată fiecare defectele. Sunt foarte diferiţi, atât cultural, cât şi ca fire. Myriam e mediteraneeană şi profund credincioasă, ataşată de ritualuri şi simboluri. Benjamin, apărător înfocat al Europei şi al laicităţii, nu are probleme să facă legătura între religie şi fanatism. Nu e circumcis, chiar dacă a acceptat ca băieţii lui să fie. O lasă pe Myriam să-i ducă la sinagogă, dar să-l convingă să respecte sabatul e o bătălie săptămânală.

- E tot timpul cu nasul în telefon, se plânge soţia lui. Frumos exemplu pentru copii. Şi totuşi e aşa de frumos de sabat! Să fii prezent şi disponibil pentru cei pe care-i iubeşti, să întâmpini ziua ca pe o sărbătoare…

- Da, dar e permis să încâlci interdicţia ca să salvezi vieţi, îi replică Benjamin în timp ce umple paharele de şampanie.

- Când te uiţi pe Twitter o faci ca să

salvezi vieţi? Cu asta le-am auzit pe toate, bombăne Myriam. Irène, tu înţelegi. E esenţial să te desprinzi din când în când.

Bine că Hanno nu-i acolo, pentru că ar răspunde: „Să se desprindă, mama? Nu ştie ce înseamnă asta”.

- Mărturisesc că-mi vine greu să mă rup de anchetele mele, recunoaşte ea.

- Bineînţeles, şi e normal... Te simţi responsabilă faţă de toţi oamenii aceia, ştii că aşteaptă un răspuns şi în ce măsură e important pentru ei. Toate tragediile pe care le descoperi... În locul tău, n-aş mai putea dormi. Şi aşa am destule coşmaruri!

- Dacă înţeleg bine, faptul că Irène se chinuie ca să restituie un ceas stricat şi vechi de când lumea ţi se pare o chestie grozavă. Dar e inacceptabil ca eu să fiu acaparat de pacienţii mei oncologici, se amuză Benjamin.

- N-are nici o legătură.

- Ben are dreptate, spune Irène. Munca lui e mult mai importantă decât a mea.

Majoritatea persoanelor în privinţa cărora face cercetări au murit de mult. Oare i-ar priva de ceva dacă şi-ar îngădui să trăiască? Dacă se lasă absorbită de muncă, nu cumva o face ca să umple un gol?

- Vezi? spune Myriam fulgerându-şi soţul cu privirea I-ai semănat îndoiala în suflet.

- Iartă-mă, Irène, zice Ben. Munca ta mi se pare admirabilă. încercam doar să marchez un punct contra soţiei mele, care

visează să mă târască la sinagogă. Tatăl ei o avertizase că n-o să-i aduc nimic bun! Pe atunci era sedusă de latura mea de *bad boy*-. Acum încearcă să mă aducă pe calea cea bună. Dar ştii foarte bine, iubito, că n-o să reuşeşti.

- Sunt mai încăpăţânată decât tine, zâmbeşte Myriam. Vrei să verifici friptura, te rog?

Ben dispare în bucătărie, iar copiii profită de ocazie ca să se repeadă pe migdalele, măslinele şi curmalele de la aperitiv. Myriam îi alungă râzând:

- Uşşş, pescăruşilor! Mai bine aţi termina de pus masa.

Îi mărturiseşte lui Irène bănuiala ei: e posibil ca Toby şi Hanno să fi rămas la Gôttingen ca să stea cu nişte fete.

- Toby a căzut în mrejele acestei Leni, suspină ea. în loc să tocească pentru facultate, că-i în primul an la Filosofie, nu se gândeşte decât la cum să dea petreceri... Sper că Toby n-o să pice la examene.

- Myriam o suspectează din principiu pe orice fată care se apropie de Toby, intervine Benjamin mai turnându-le nişte şampanie.

- Tu ai noroc, îi spune Myriam lui Irène. Hanno are gusturi bune. Din câte povesteşte Toby, Hermine a lui e fermecătoare. Şi studioasă pe deasupra! O să-l tragă după ea.

Irène îşi ascunde strângerea de inimă. N-a auzit niciodată de această Hermine. Oare Hanno are atât de puţină încredere în ea? Faptul că

Myriam e la curent adaugă o înţepătură de gelozie la rana deschisă din orgoliu.

- Crezi? o întreabă pe un ton nonşalant. încă n-am cunoscut-o. Te-ai văzut cu ea?

- Hanno mi-a arătat o poză. E o puştoaică foarte drăguţă. Nu-mi fac griji pentru băiatul tău, are capul pe umeri. Nu seamână deloc cu Toby, care se lasă dus de nas cu mare uşurinţă.

- Trebuie spus că a făcut o şcoală foarte bună cu mama lui, o ironizează Ben. Ce-ar fi să-l laşi în sfârşit să dea piept cu viaţa?

Irène îi ascultă distrată, elaborând strategii pentru a-şi convinge fiul să-i vorbească despre această Hermine. Nu poate să nu i se pară nedrept că Myriam, mamă-cloşcă uneori sufocantă, are cu Hanno o complicitate din care ea este exclusă.

Când ajunge la căsuţa ei s-a făcut deja târziu. Lasă pe bufet punga cu nuci proaspăt culese pe care i-a dat-o Ben, caută spărgătorul prin sertarele din bucătărie, îl ceartă în gând pe Hanno, care nu pune niciodată lucrurile la loc. înşfacând primul cuţit pe care-l vede, se apucă să spargă o nucă, însă aceasta rezistă şi îndoaie lama, care o răneşte la deget. înjură, caută un plasture. Ia în calcul ipoteza ca Hanno să fie îndrăgostit. în cazul ăsta, se întreabă din ce motiv şi-ar ascunde idila. Se teme c-o să se îngrijoreze? C-o să se simtă abandonată?

Dibuie un cuţitaş vechi într-un sertar, îl înfige în coaja nucii, se chinuie să facă o breşă, în cele din urmă o desface cu degetele.

Se uită la fructul despicat, la miejii cuibăriţi în alveole.

Se gândeşte la medalionul Witei.

WITA

îl deschide luni dimineaţă, cu cafeaua încă aburind ă lângă ea. Relicvariul a stat închis atâta vreme, încât nu reuşeşte din prima, e stângace din cauza surescitării şi n-o ajută nici mănuşile, în interior e o foaie de hârtie subţire, împăturită în patru. Pulsul i se înteţeşte când descoperă desenul unui chip de copil. Precizia trăsăturilor o impresionează. E reprodus totul, de la gropiţele în obraji până la gene. Creionul a apăsat mai uşor pe firele de păr, ca să le sugereze nuanţa deschisă. Artistul a ştiut să însufleţească privirea şi expresia băieţelului. Desenul are şi o legendă: *Karol Sobieski, 5 noiembrie 1938*.

Se gândeşte imediat la micul evreu. Privirea ei se îndreaptă spre documentele strânse de Henning, unde sunt listate patronimele femeilor pe nume Wita: Janowska, Kryziek, Gorczak, Nowicka, Sobieska.

Wita Sobieska.

Karol Sobieski.

Fiul ei?

Cinci noiembrie 1938 ar putea fi data lui de naştere. în februarie 1942, Wita Sobieska este transferată din închisoarea din Varşovia în lagărul de la Auschwitz. Oare a fost trimisă mai târziu la Ravensbriick, ca să moară într-o cameră de gazare cu un copil care nu era al ei? Degetele îi tremură puţin când tastează KAROL SOBIESKI în motorul de căutare al ITS.

Sunt vreo douăzeci în fişier, toţi născuţi înainte de 1921* în 1938 erau prea mari ca să semene cu portretul.

Deschide fereastra, îşi aprinde o ţigară.

De acum are trei persoane de căutat, şi în sfârşit o pistă promiţătoare.

După-amiază se duce la depozit. Dieter Behrens, unul dintre arhivari, a acceptat să examineze împreună corespondenţa din dosarul lui Lazar Engelmann. Bărbatul e la fel de glacial ca un majordom dintr-un serial istoric prăfuit de la BBC. îl urmează printr-un labirint de rafturi în zumzăitul surd al aparatelor de ventilaţie. La fel ca vinul, arhivele se păstrează la temperatură constantă. De la sfârşitul războiului, Germania finanţează conservarea lor. Digitalizând fondul, arhiviştii şi-au dat seama că originalele sunt preţioase în sine, aşa că sunt manipulate cu infinite precauţii.

După ce-şi pun mânuşile, Irene cere să vadă cele două fotografii ale lui Lazar Engelmann. Cea de la Buchenwald şi portretul lui de om liber. Behrens i le întinde cu reticenţă. îşi ia un

răgaz să le studieze. Pe originale se vede şi mai clar, tristeţea din primul clişeu se regăseşte în cel de după război. Zâmbetul luminează o faţă mai puţin emaciată, dar privirea trădează ruptura, sfărâmarea.

Corespondenţa care n-a apucat să fie digitalizată a fost trimisă la ITS de un arhivist de la Yad Vashem, în mai 1978. Behrens i-o citeşte cu o voce care i s-ar potrivi perfect unui angajat de la morgă. Funcţionarul israelian afirmă că o anumită doamnă Torres le-a expediat de la Paris un plic pe numele lui Lazar Engelmann. Nu ştia unde să-l găsească, dar Engelmann locuise mult timp în Eretz Israel. Doamna Torres spera că cei de acolo puteau să i-l transmită.

Israel. Iréne a avut dreptate.

Cum supravieţuitorul de la Treblinka părăsise ţara la sfârşitul anilor cincizeci, funcţionarul israelian presupunea că într-o bună zi avea să li se adreseze celor de la ITS pentru a-şi constitui dosarul de despăgubire, aşa că îşi lua libertatea de a le retransmite corespondenţa de la doamna Torres.

Iréne se miră că plicul e încă sigilat.

- în patruzeci şi şase de ani, nimeni nu s-a gândit să-l deschidă?

- E o corespondenţă privată, îi răspunde arhivistul ţuguindu-şi buzele, şi Irène îşi aduce aminte în acel moment că a fost angajat de Max Odermatt.

A păstrat spiritul perioadei respective: nici o iniţiativă fără aprobarea ierarhiei.

- Şi nimeni n-a încercat să-l caute pe omul ăsta?

- După toate aparenţele, nimeni nu ne-a cerut-o.

- Trebuie să ştiu ce conţine scrisoarea.

- Exclus, repetă Behrens, de parcă ar dojeni o stagiară.

Irène se ridică pe vârful pantofilor cu toc înalt ca să-l privească în ochi, oripilată de mirosul apei lui de toaletă:

- II caut pe Lazar Engelmann. Directoarea mi- a încredinţat această misiune. Scrisoarea aceasta mă poate ajuta să-l găsesc. în consecinţă, vă veţi asuma răspunderea zdrobitoare de a mi-o deschide.

Privirile li se înfruntă, dar Irène a rostit cuvântul magic. Dieter Behrens este un angajat supus, dorinţele direcţiunii sunt ordine pentru el. Cu ajutorul unui cuţitaş rupe plicul, care conţine mai multe pagini într-o spaniolă ortografiată bizar. *Mi querido* de la începutul scrisorii devine *mi kerido.* Nici unul din ei nu vorbeşte spaniola. Lui Irène îi vine ideea s-o sune pe Montse Trabal, o franţuzoaică de origine catalană, istoric de profesie, care lucrează la centru de câteva luni. Când îi citeşte pe litere primele cuvinte ale scrisorii, tânăra îi răspunde fără ezitare:

- E iudeo-spaniolă. Limba pe care o vorbeau evreii sefarzi alungaţi din Spania în secolul al XIV-lea. Au luat-o cu ei în exil. Amestecă ebraica

şi castiliana veche cu cuvinte împrumutate din limbile ţărilor unde au găsit adăpost: turca, bulgara, italiana, franceza... Au mai rârnas puţini vorbitori. Am avut şansa s-o studiez la Sorbona. Am câteva dosare în curs, dar pot încerca s-o traduc până la sfârşitul săptămânii.

După ce închide, Irène se întreabă ce legătură poate exista între o sefardă de la Paris şi un aşkenaz ceh refugiat în Israel. Din nefericire, dacă Allegra Torres nu ştia unde să-i scrie lui Lazar în 1970, Irène riscă să se lovească de acelaşi obstacol. Antoine avea dreptate. La fel ca Lazăr din Evanghelie, acesta pare înzestrat cu talentul de a dispărea.

îşi găseşte restul echipei la cantină. Henning pare stors de vlagă. El şi soţia lui şi-au petrecut weekendul ploios încercând să-şi epuizeze gemenii cu partide de Memory şi vizionarea intensă a unor documentare cu animale. Eşec total, copiii sunt într-o formă de zile mari la ora când ar trebui să doarmă, iar părinţii lor, la capătul puterilor, se gândesc să le strecoare puţin şnaps în biberoane.

- Credeam că faza cu „trebuie să-ţi ucizi tatăl” e la modul figurat, oftează Henning. Şi că începe mai târziu.

- Ce-ar fi să-i laşi la părinţii tăi? sugerează Constanze, o colegă nemţoaică.

- Sunt în vârstă, i-ar termina.

- Separă-i, îl sfătuieşte Irène. împreună fac bloc comun.

Henning înclină din cap gânditor.

- Ţi-ai găsit poloneza? o întreabă.
- Cred că da.

îi captivează cu dezvăluirea despre secretul medalionului, şi fiecare începe să-şi expună ipotezele. Wita este rând pe rând membră a Armatei Teritoriale, mişcarea de rezistenţă poloneză, victimă a muncii forţate smulsă de lângă familie, prostituată cu suflet mare, spioană.

- Ceea ce mă surprinde cel mai tare e că a ales să moară cu un copil evreu, spune Constanze. Antisemitismul polonez nu e doar o legendă…

Irène se asigură că Dorota, colega lor poloneză, n-a auzit remarca.

- Acolo era chiar o tradiţie, completează ironic Michaela.
- Să evităm generalizările, o întrerupe iritat Henning. în toată Europa, naziştii au găsit colaboratori zeloşi care i-au ajutat să se descotorosească de evrei. în primul rând e vorba de vecinii dornici să-şi însuşească bunurile şi firmele lor. Antisemitismul nu era apanajul germanilor sau polonezilor. Exista peste tot.

Henning e sensibil la aceste subiecte, iar oboseala i-a diminuat răbdarea. Constanze preferă să schimbe subiectul:

- Irène, ar trebui să întrebi la muzeul de la Auschwitz. Poate că au ceva despre ea.
- E o idee bună. O să contactez şi Crucea Roşie poloneză.

îi întreabă cum merg anchetele în curs.

Majoritatea înaintează la fel de încet ca ale ei. Numai Renzo, care a venit de la Milano ca să se alăture echipei acum doi ani, a reuşit să-l identifice cu uşurinţă pe proprietarul unui inel de damă. Crede chiar că i-a găsit fiica în Norvegia.

- O ocazie perfectă să vizitezi fiordurile în vacanţa de Crăciun, spune Michaela.

Trebuie să fie foarte frumos iarna. Pe deasupra, cine ştie, poate c-o să întâlnească o norvegiancă drăguţă împreună cu care să privească ninsoarea...

Logodnica lui Renzo l-a părăsit. Nu putea înţelege de ce a dat un post jinduit la universitatea de la Milano pentru nişte arhive obscure din Germania, şi nu avea de gând să se expatrieze în mijlocul unei păduri din Hesse.

Irène îi priveşte cum râd şi sporovăiesc, n-au nici treizeci de ani, vin din orizonturi diferite, dar împărtăşesc ceea ce cancelarul Kohl numea „norocul de a se fi născut târziu", după război. Iar această pasiune pentru munca lor, acest angajament pentru cei vii şi cei morţi! îşi aminteşte ce-i spunea Eva: nu ajungi la ITS din întâmplare. Ce vor să caute ori să remedieze? Ea însăşi n-are idee ce a adus-o în locul acesta. Dar ştie de ce a ales să rămână.

Râsul Janinei Dabrowska se aude în receptor:

- Nu ne mai despărţim, draga mea Irena! O să ajungem să te adoptăm. Nu vrei să

te muţi la Varşovia? Îţi găsim un post la Crucea Roşie.

Irène e sedusă de energia ei şi de faptul că o numeşte *Irena*, ca în polonă.

- Corectează-mă dacă greşesc. Cauţi o Wita Sobieska, deţinută la închisoarea Pawiak şi trimisă la Auschwitz în februarie 1942, apoi la Ravensbrück, unde ar fi murit trei ani mai târziu. Şi cauţi un băieţel care ar putea să fie fiul ei, pe nume Karol Sobieski, care s-ar fi născut pe 5 noiembrie 1938. Am înţeles bine?

- Perfect. Cât despre invitaţia la Varşovia, până la urmă o să cedez tentaţiei.

Apoi ia legătura cu muzeul de la Auschwitz. E trimisă de la un interlocutor la altul. Are de aşteptat mult timp până când o sună înapoi un muzeograf germanofon:

- Am o Wita Sobieska. Data de internare în lagăr corespunde. Însă n-am nimic despre copil.

Inima începe să-i bată mai tare. Interlocutorul ci îşi cerc scuze pentru că nu-i poate oferi decât atât. Şi aici, germanii au distrus dovezile crimelor pe care le-au comis. Numele Witei figurează pe o foaie de admitere la *Revier* datând din aprilie 1942. Muzeul posedă şi fotografiile de identitate pe care Wilhelm Brasse, un deţinut polonez, era însărcinat să i le facă fiecărui prizonier la internarea în lagâr. Nu erau incluşi şi evreii şi ţiganii care erau duşi direct la camerele de gazare după selecţia de pe

rampă; nu-i fotografia din faţă şi din profil decât pe cei care intrau în lagâr. Pentru profilul din stânga, bărbaţii trebuiau să-şi pună boneta, iar femeile, baticul.

Muzeograful vorbeşte despre actele de rezistenţă ale fotografului. La douăzeci şi doi de ani, Brasse a refuzat să semneze *die Volksiiste* care ar fi făcut din el un german pursânge. Pentru această răzvrătire s-a ales cu un bilet numai dus la Auschwitz. Timp de patru ani a trebuit să fixeze pe peliculă feţele celor care treceau de porţile Infernului. A fost forţat să-i fotografieze pe copiii torturaţi de doctorul Mengele; în faţa acelor corpuri martirizate, soldaţii SS pozau pentru fotografii-suvenir. În ianuarie 1945, germanii i-au ordonat să ardă aceste clişee compromiţătoare, însă el a salvat o parte riscându-şi viaţa. Aproape patruzeci de mii se găsesc în prezent la muzeul de la Auschwitz. Printre ele, portretul Witei.

O copleşeşte emoţia când îi descoperă chipul pe ecran. Are convingerea că în faţa ei se află femeia care o fascina pe Elsie, care a bântuit-o până la moarte. Fotografia a fost colorizată. Privirea albastru-deschis evadează dincolo de obiectiv, în depărtare. Buclele de un blond aproape alb iluminează urâţenia uniformei vărgate. De o frumuseţe seducătoare, Wita pare rătăcită într-o farsă macabră.

Tânărul fotograf trebuie s-o fi liniştit cumva, pentru că nu pare înspăimântată. Dar pe ultima

imagine, cea de profil, în care părul îi e acoperit de un batic, ochii ei încercănaţi nu mai exprimă decât durere şi stupoare.

Nu înţelegea finalitatea acelui loc. Nu înţelegea cum era posibil ca urletele şi loviturile de bici să coexiste cu fotografierea pe îndelete a celor internaţi în lagăr. Oare îi renăscuseră speranţele în faţa acelui simulacru de normalitate? Pe urmă i se ceruse să se întoarcă din profil, ca la poliţie. Într-o fracţiune de secundă trebuie să fi înţeles că acolo se încheia viaţa ei de femeie liberă. Ceea ce pierduse deja îi punea un nod în gât, dar nu voia să plângă în faţa lor.

Aşa cum a făcut şi în cazul lui Lazar, Irène printează fotografiile Witei şi le ia acasă. În seara aceea, înainte să se ducă la culcare, le contemplă chipurile la lumina jarului. Muzeograful i-a spus că după Auschwitz Wilhelm Brasse n-a mai fost în stare să fotografieze oameni în viaţă. În ochii lui, morţii ocupau prea mult loc. întâlnise necunoscuţi care încă mai aveau o faţă, un corp cu carne şi muşchi. Unii îi surâdeau, numai pentru că părea omenos. Nu putea să-i ajute cu nimic. Era fotograf: a devenit martorul lor.

în următoarele zile, Irène decide să exploreze trecutul Evei. A fost nevoie de vizita Luciei Heller ca să-şi depăşească reţinerile. Ea, care şi-a văzut prietena luptând cu cancerul, refuzând să moară la spital, este pregătită de acum să

descopere încercările care au obli gat-o să intre în pielea de supravieţuitoare.

în chestionarul pe care l-a completat după eliberare în lagărul pentru strămutaţi de la Bergen-Belsen, adolescenta se numeşte încă Ewa, ca în polonă. Dă numele părinţilor, Medres şi Estera. Pe cele ale fraţilor, Jacek şi Jurek. Precizează ultima lor adresă cunoscută, în ghetoul din Varşovia. Familia ei s-a mutat de mai multe ori între sfârşitul lui 1940 şi ianuarie 1943. Mirată de acest lucru, Irène caută harta ghetoului pe un site polonez. îşi dă seama că germanii nu conteneau să-i modifice suprafaţa, tăind sau adăugând bucăţi de stradă, fără să le pese de populaţiile pe care le deplasau într-un perimetru deja suprapopulat. în 1940, familia Volmann locuia în interiorul ghetoului mic, legat de cel mare printr-o pasarelă de lemn. Strada Elektoralna, unde s-au refugiat apoi, se găsea între graniţele ghetoului în ajunul marilor deportări din vara anului 1942, dar a fost scoasă ulterior. Germanii restrângeau cartierul evreiesc pe măsură ce-i deportau populaţia la Treblinka. Asta până în momentul în care insurecţia a stopat deportările. Ca pedeapsă pentru revolta combatanţilor evrei, germanii au ras ghetoul de pe suprafaţa pământului cu o furie metodică, pulverizând imobilele, străzile, locurile unde negustorii convieţuiau cu cerşetorii.

Eva nu a asistat la aceste ultime lupte. După cum relatează, în primăvara anului 1943 se

ascunde într-o suburbie a Varşoviei, la o femeie catolică. În luna iulie a acelui an se mută în altă ascunzătoare. în februarie 1944 este arestată şi deportată la Auschwitz. Oare a făcut obiectul unui denunţ?

în momentul evacuării lagărului este azvârlită pe drumuri pentru un marş al morţii care-i conduce pe supravieţuitorii epuizaţi în lagărul de la Bergen-Belsen. După sosirea trupelor britanice eliberatoare a fost tratată la spital, după cum afirmă. Suferea de tifos şi dizenterie.

La întrebarea dacă doreşte să fie repatriată, Ewa răspunde: *„Ich weiss nicht”.* „Nu ştiu.” Abia a împlinit cincisprezece ani şi tocmai a încheiat o odisee concentraţionară. Ce viitor ar putea să-şi imagineze?

La sfârşitul chestionarului, funcţionarul din trupele aliate a consemnat: „Tânără firavă, marcată de sechelele malnutriţiei şi tifosului. Medicul remarcă o întârziere a creşterii. A avut prima menstruaţie acum două săptămâni şi a fost îngrozită. Afirmă că s-a pretins mai mare cu doi ani când a sosit la Auschwitz, urmând sfatul unui bărbat care culegea din vagoane bunurile deportaţilor. Tot el a avertizat-o să nu urce în camioanele însemnate cu o cruce roşie. A aflat mai târziu că «duceau la gazare». Are o minte ageră, cu înclinaţie spre provocare. Numai Erin O'Sullivan, de la Crucea Roşie britanică, a reuşit să-i câştige încrederea. Ea spune că tânăra e foarte îngrijorată în privinţa părinţilor şi fraţilor săi şi vrea să plece în căutarea lor. În opinia

mea, ar trebui s-o păstrăm aici până când stabilim dacă mai sunt în viaţă. Dacă au decedat, aşa cum e foarte posibil, va trebui s-o încredinţăm Crucii Roşii poloneze”.

în aceste câteva rânduri apare o Eva pe care Irène o recunoaşte, hotărâtă, fără iluzii în legătură cu firea omenească. Şi o alta pe care o descoperă şi a cărei confuzie o emoţionează în cel mai înalt grad. Pe această fată pierdută, cu trupul şi sufletul sfărâmate, ar vrea s-o poată strânge în braţe.

Spera să-şi regăsească familia. Nu avea idee cât de singură era la această răscruce de după război.

ALLEGRA

Mi keriâo,

Pe când scriu aceste rânduri, emoţia mi se zbate în vârfurile degetelor, călduţă ca un trupşor de pasăre. Şi totuşi a trecut atât de mult timp de când eşti doar un gând, o cicatrice, de când am senzaţia că aparţn unei alte vieţi. O paranteză de lumină şi vânt.

Nu erai prima mea dragoste. înainte de tine îmi iubisem şi-mi pierdusem părinţii, unchii şi mătuşile, verişorii, o bunică adorată. Nu erai primul care să-mi sfâşie inima plecând. Numai că tu îmi dâduseşi iluzia c- aş putea fi consolată. Golul rămas în urma plecării tale m-a învăţat un lucru esenţial. Am înţeles că mie îmi revine

alegerea între viaţă şi moarte.

De douăzeci de ani păstrez tăcerea, dar astăzi simt nevoia să vorbesc.

îţi aduci aminte de primul moment când ni s-au întâlnit privirile? Eu îmi amintesc, era o zi de aprilie din 1958. Spre seară, un vânt rece începuse să sufle dinspre Vardar, iar marea era agitată. Ultimii pescari se întorceau ca sâ se pună la adăpost şi câţiva clienţi stăteau zgribuliţi pe terasă. Eu ştergeam paharele la tejghea când ai trecut pe chei prin dreptul meu. Lângă tine l-am recunoscut pe Stavros, unul dintre pescarii care o aprovizionau pe mama mea grecoaică. îţi vorbea cu mâinile, iar tu te strâduiai să pricepi. Dintr-odată m- ai zărit şi ai rămas în loc. Trebuie spus că nu eram urâtă, la cum mă aureola strălucirea celor douăzeci şi doi de ani! Stavros a venit să mă salute. Mă ştia de când eram mică. Pentru el eram Althea, fata Anastasiei Mavridis. Nu-şi amintea că purtasem cândva alt nume. Poate că şi eu uitasem. înainte să te cunosc preferam sâ fiu o fată fără memorie. Era mai uşor pentru mine şi convenabil pentru toată lumea.

Când v-am adus o carafă de vin, Stavros mi-a explicat că erai marangoz şi că veneai de la Kavalla.

înainte de asta trâiseşi în Israel A adăugat râzând că nu vorbeai greaca şi el nu înţelegea ebraica, motiv pentru care conversaţia voastră o putea lua pe căi nebănuite. Dar după un pahar sau două, văzând cum râdeaţi în hohote, mi-am

dat seama că găsiserăţi o limbă comună. Din când în când îţi simţeam privirea zăbovind asupra mea. Eram tulburată.

Puţin mai târziu, când sticla era aproape goală şi Stavros îţi povestea despre vasul lui cu gesturi teatrale din cauza alcoolului, te-am auzit pronunţând câteva cuvinte în graiul ăsta care mă răscoleşte până în adâncul sufletului. Uneori, pescari bătrâni cu feţele tăbăcite de mare şi de vânt îşi strigau câte ceva în limba aceasta, iar lacrimile îmi urcau în ochi cu iuţeala valurilor.

Cu gâtul iască, m-am apropiat de voi şi te-am întrebat unde învâţaseşi djudyo. Oferindu-mi primul zâmbet pe seara aceea, mi-ai răspuns căţi fuseseră dascăli docherii din portul Haifa, care veniseră de la Salonic înainte ca oraşul săşi reia denumirea grecească-. Stavros era stupefiat, câteva minute ne-a privit fără să scoată o vorbă. Şi apoi şi-a adus aminte că şi eu vorbeam ebraica, deşi n-avea chef să se gândească la asta. Stânjenit, a plecat după puţin timp. M-am întors sâ-i servesc pe clienţi, dar era prea târziu, simţeam graiul djudyo trezindu-mise în memorie. Cuvintele îmi reveneau ca un cântec sfâşietor. îmi fusese atât de dor de această muzică a copilăriei! Era limba pielii, pântecelui, cântecelor de leagăn şi iubirii mamei mele. Din acea primă seară n-am mai putut s-o desprind de tine, străinul care venise de atât de departe ca să mă ajute să mă regăsesc.

Mi kerido, lasă-mâ să ţi-o spun în şoaptă, ca şi

cum ai fi în faţa mea. Nu ştii că am încetat să mai dorm din ziua în care te-am văzut prima oară. înainte ca discuţiile noastre să devină sentimentale. înainte să-ţi cunosc textura pielii, bătăile inimii lângă urechea mea. De la fereastră spionam paşii clătinaţi ai chefliilor, dangătul clopotelor de la bisericile bizantine. Speram deja să te revăd.

în zilele următoare te-am căutat în port. Te-am găsit în atelierul lui Demetrios, cercetai coca unei bărci de pescuit. Dezmierdai lemnul încruntând din sprâncene. Coca era aspră, roasă de sarea mării. Lângă tine, pescarul îţi aştepta îngrijorat verdictul. Zârindu-mă în prag, m-ai întrebat dacă nu l-aş putea linişti în greacă. Barca lui fusese construită cu dragoste. Iar dragostea, ai adăugat tu, nu e niciodată cheltuită în zadar. Ţin minte că ochii pescarului licăreau de uşurare. Se temuse c-o să- şi piardă barca. Ţinea la ea mai mult decât la o femeie.

Erai mirat să mă vezi tot timpul ieşindu-ţi în cale. Nu voiai să ştii cum e posibil ca o grecoaică să vorbească limba unui popor asasinat. Nu puneai nici o întrebare. Eram atrasă de tine ca de un magnet, chiar dacă aveai dublul vârstei mele. Mă simţeam pregătită să te cuceresc. Păstrai distanţa, dar, dincolo de reţinerea ta, simţeam că nu-ţi eram indiferentă.

îţi aduci aminte de plimbarea noastră în oraşul de sus? A fost chiar înaintea Săptămânii Mari. Am căutat împreună vechi case otomane, am admirat câteva moucharabieh-wn-. Tu,

străinul care acosta întâia dată la Salonic, îmi desenai orașul turcesc, orașul evreiesc, acea epocă de aur care se terminase cu mult timp înainte să mă nasc eu. Tu, așkenazul, evocai cu glas domol amintirile docherilor sefarzi emigrați în Palestina după marele incendiu[1] care mistuise orașul vechi. În timp ce te ascultam fascinată, un alt Salonic prindea contur în jurul meu, saturat de parfumuri, de accente, înălțat de minarete, sinagogi și catarge. Mi-i imaginam pe părinții mei alergând pe ulițe printre negustorii de mirodenii și femeile cu șiraguri de mărgele și acoperăminte de cap multicolore. Un oraș care nu mai exista, despre care n-aveam nici o idee, dar pe care tu mi-l ofereai în văpaia soarelui așa cum i se restituie coroana unei regine surghiunite.

Plimbarea era atât de frumoasă, încât mi-am găsit curajul să te sărut. M-ai respins cu blândețe. „Sunt prea bătrân", mi-ai zis. Am fugit.

În Săptămâna Mare ne-am evitat. Pentru Anastasia, mama mea grecoaică, era cel mai important moment din an. Se învârtea în jurul meu, avea impresia că m-am schimbat. Stavros îi povestise despre acel bărbat pe nume Lazar care venea din țara evreilor. Intrase la bănuieli, fiind uimită că rezistam atât de bine în săptămâna aceea de post. îmi foloseam ce-mi rămânea din energie ca să mă rog la Hristosul din icoane, cel care urma să învie peste câteva zile, să mi te dăruiască. În tăcerea clipelor de

veghe mă pregăteam să te iubesc. Ce revoluţie! Până la tine nu încercasem niciodată o asemenea înfierbântare. Dincolo de zâmbetele şi vorbele dulci ale bărbaţilor puteam să văd gratiile cuştii. În ce te priveşte, ştiam că tu n-o să mă închizi. Tu erai liber. Mai mult decât atât, te apărai de mine.

Sărbătoarea de Paşte era preferata mea, poate pentru că-mi amintea de Pesah şi de pregătirile pline de voioşie, cu mâtuşile şi surorile părinţilor mei ocupate în bucătărie. O ajutam pe Anastasia sâ prepare koulouria cu portocale când m-a năpădit o amintire. Şedeam pe genunchii mamei, iar ea îmi ajuta mânuţele neîndemânatice sâ decupeze discuri de aluat pentru borekitas. Mă străduiam sâfac totul cât mai bine şi ea mă încuraja dându-mi sărutări drăgăstoase.

Eram atât de emoţionată, încât mâinile au început să-mi tremure. Anastasia a băgat de seamă, dar n-a spus nimic.

Sâmbătă seară, la miezul nopţii, când lumina lui Hristos cel înviat s-a aprins în bazilica Sf. Demetrios, am simţit că mă ardea până în suflet, transformând în cenuşă minciunile pe care le acceptasem. Am lăsat lacrimile să-mi şiroiascâpe obraji, pierdută în mulţimea care se îmbrăţişa în jurul meu.

În noaptea aceea, când ne-am întors acasă după slajbă, am anunţat-o pe Anastasia că din acel moment aveam sâ port numele pe care mi-l dăduse mama.

M-a întrerupt furioasă: „Din cauza lui, nu-i aşa? Sunt sigură. Ti-a sucit minţile”.

„Nu înţelegi”, i-am răspuns. „E numele meu.”

A început să tune şi să fulgere: „Îţi interzic să te vezi cu el. Nu e potrivit pentru tine”.

În privinţa asta eraţi de acord.

I-am strigat că eram majoră. Nu mai putea să-mi interzică nimic.

Am traversat în fugă oraşul iluminat; oamenii dansau pe străzi, se auzeau râsete din piaţa Aristotel. Din tavernele forfotind de lume râzbâteau cântece, note muzicale. Te-am căutat peste tot. La două dimineaţa te- am găsit în spatele unei săli pline de fum. Cu ochii închişi, ascultai rebetika- de pe vremuri. Ţi-am luat mâinile între palme şi am murmurat: „ Uitâ-te la mine. Nu te teme. Eu nu mă tem de tine”

De data asta nu m-ai respins. Voiam să-ţi împărtăşesc numele meu. L-ai repetat cu uimire. Allegra. Bucuria.

în seara aceea te-ai dăruit bucuriei.

Nimic nu mă speria la tine. Nici măcar cicatricele, întregul tău corp era brăzdat de ele. La lumina lumânărilor, am tresărit când le-am văzut. Mai târziu m-am încumetat să le dezmierd conturul cu vârfurile degetelor, cu buzele. Nu ştiam că această istorie gravată în carnea ta o să ne separe mereu. Din prima noapte m- am lovit de această umbră.

Somnul îţi era ciopârţit de coşmaruri şi tresăriri. Lacrimile îţi curgeau pe faţă, gemeai într-o limbă necunoscută.

într-o zi de vară, la ora siestei, ne-am dus să ne îmbăiem la Chaldiki. Te-am privit îndepârtându-te spre larg, unindu-te cu apa. Linia albastră scânteietoare îţi acoperea rănile. Am aţipit în căldura soarelui. M-ai trezit făcând să alunece nişte stropi răcoroşi şi săraţi pe pântecele meu încins.

Am mâncat koulouria, brânza şi măslinele pe care le cumpâraserâm la piaţa Modiano, am băut vinul pe care- l puseseşi la răcit în mare.

Te-am întrebat cine te rănise. Mi-ai răspuns încet: „La Treblinka. Soldaţi SS, ucraineni. În fiecare zi, patru anotimpuri de-a rândul”.

Am repetat numele acela care parcă-mi spărgea urechile. Nu-l auzisem niciodată. Unde se afla?

„În Polonia", mi-ai spus cu o faţă împietrită. După aceea ai rămas tăcut mult timp.

Mi kerido, cred că n-ai fost niciodată al meu. Dar în braţele tale mă simţeam o fiinţă nouă. După plecarea alor mei o ascunsesem pe Allegra în cele mai adânci străfunduri ale mele. Tu o treziseşi, şi odată cu ea mi-ai trezit bucuria. Lumea se deschidea, fără limite. Aveam senzaţia c-o să pot trăi fără ei.

Tu te purtai de parcă ai fi luat războiul cu tine, iar el te ţinea prizonier.

Şi totuşi erai sociabil şi-ţi plăceau petrecerile. Îţi fuseseră de ajuns câteva zile ca să fii adoptat de Demetrios şi de pescari. Seara, când stăteai la masă cu tot grupul, te urmăream povestindu-le într-un amestec de djudyo şi de greacă,

râzând şi ameţindu-te cu ei. Mă întrebam dacă eram singura care-ţi vedea tristeţea din ochi.

Credeam că pot sâ te vindec de ea.

Mama mea grecoaică nu-mi mai vorbea decât ca să- mi dea ordine, acasă sau la tavernă. îşi ieşea din fire dintr-un fleac, mă trimitea la culcare ca pe un copil. Abia se îndepărta, că săream pe geam ca sâ vin la tine. Într-o noapte, fiul ei m-a văzut întorcându-mă în cameră înaintea zorilor. M-a făcut târfa şi mi-a zis: „Mi-e silă de tine”.

Anastasia m-a aşteptat să termin de servit prânzul. Mi-a spus că mă dezonorasem, că nici un grec n-o să vrea să mă ia de nevastă după asta.

„Pică numai bine”, i-am răspuns. „Nu vreau un soţ grec.”

A explodat: „Ţi-a sucit minţile străinul, evreul ăsta!”

„Şi eu sunt evreică!” i-am răspuns pe acelaşi ton. „Ai uitat?”

Mi-a tras o palmă cu toată forţa. Apoi s-a holbat la mine încremenită. Obrazul îmi ardea, eram împărţită între furie şi milă. Mi-a zis în şoaptă: „Eşti fata mea. Nu vreau să mi te ia”.

Am murmurat că n-aveam de gând să plec.

În timp ce pronunţam aceste cuvinte mi-am dat seama pentru prima oară că voiam s-o fac.

- E răscolitor, nu-i aşa? O dragoste cum rar întâlneşti.

Vocea lui Mont se Trabal o întrerupe pe Irène

din lectură. Se întoarce în prezent, tulburată de gândul că a pătruns nepoftită în intimitatea acestei necunoscute.

- Pe ea o cauţi, sau pe el? o întreabă Montse.

îmbrăcată cu o haină într-un mozaic de culori vii şi pantaloni lejeri, tânăra specialistă în istorie se ridică să aprindă o lampă. Cerul e acoperit de nori grei, ca şi când s-ar lăsa noaptea în mijlocul după-amiezii.

- Pe el. îi pierdusem urma în Austria, şi acum îl găsesc îndrăgostit la Salonic.

- E atât de marcat de suferinţă, oftează Montse. în timp ce traduceam mă durea sufletul pentru ei. Povestea lor seamănă cu o tragedie greacă. Şi faptul că se petrece în oraşul acela... Ai fost deja?

- Niciodată.

- E construit în amfiteatru, deasupra mării. De parcă piatra şi apa ar dialoga în permanenţă.

- Mi-ar face plăcere să-l vizitez. Găzduia o comunitate evreiască importantă?

- Importantă şi înfloritoare! exclamă Montse. Pe vremea Imperiului Otoman, Salonic era „Ierusalimul Balcanilor". Secole de-a rândul, evrei, musulmani şi ortodocşi au trăit acolo în armonie. Asta este epoca de aur pe care i-o descrie Lazar Allegrei când se plimbă în Ana Poli, fostul cartier turcesc. E uimitor să vezi un aşkenaz restituindu-i unei sefarde memoria strămoşilor ei! Din păcate, Salonicul grecesc a

şters urmele trecutului evreiesc. N-o să-ţi vină să crezi, dar campusul universităţii Aristotel a fost clădit pe cimitirul evreiesc! Cel mai mare din toată lumea sefardă... Primarul de acum pare hotărât să pună în valoare bogăţia istoriei multiculturale a oraşului. Sper c-o să se ţină de cuvânt.

- Pentru fata asta trebuie să fi fost foarte dureros să trăiască în acest loc care a distrus amintirea neamului ei...

- În iudeo-spaniolă, scrisoarea exprimă foarte bine această ambivalenţă, spune cercetătoarea catalană. Nu ştiu dacă se simte în traducere. Allegra a scăpat cu viaţă numai pentru că o grecoaică s-a expus unui pericol teribil ca s-o ascundă. A adoptat-o şi, după toate aparenţele, o iubea ca pe fiica ei. Dar pentru copila asta preţul supravieţuirii a fost să-şi şteargă cu buretele originile evreieşti. Să poarte un nume grecesc, să se strecoare în pielea unei ortodoxe. Allegra avea poate sentimentul că şi-a trădat părinţii.

- Iar întâlnirea ei cu Lazar a scos la suprafaţă ceea ce era ascuns în adâncuri.

- Ca să folosesc un cuvânt grecesc, aş spune că dragostea asta e o epifanie, surâde Montse. Dar întâlnirile amoroase au adeseori darul de a ne ajuta să ne vedem aşa cum suntem cu adevărat. Nu eşti de aceeaşi părere?

- Poate că da, spune Irène găndindu-se la Wilhelm.

- Crezi că scrisoarea asta te-ar putea

ajuta să-l găseşti?

- Aş putea cel puţin să-i dau de urmă. Sunt slabe speranţe să mai fie în viaţă.

Până acum, Lazar nu era pentru ea decât o siluetă ascunsă în spatele copacilor. Graţie Allegrei, are un corp. Un corp rănit, marcat de cicatrice, care suferă, respiră, înoată şi face dragoste. Descoperă că era sociabil şi-i plăcea viaţa, vădind o formă de exuberanţă. Ca şi când ar fi avut nevoie de această intensitate ca să supravieţuiască lagărului care-l ajungea din urmă în fiecare noapte. O surprinde faptul că o fată atât de tânără a putut observa această dualitate. Chiar dacă este greu să separi contribuţia femeii mature care-i scrie, şaptesprezece ani mai târziu, bărbatului pe care încă-I mai iubeşte.

Devenit marangoz, încetase să mai construiască locuri în care oamenii prind rădăcini, apucându-se să repare vase care le permiteau să se îndepărteze. Alesese să trăiască În porturi, în compania celor care preferau marea ţărmului.

- Fiica lui e cea care ţi-a cerut să-l găseşti?

- Fiica lui...?

- N-ai ajuns la pasajul cu pricina, zâmbeşte Montse. Te las să-l descoperi. Scrisoarea asta e o adevărată odisee. Să-mi dai de ştire dacă-l găseşti pe Lazar. Aş vrea să aflu ce s-a ales de toţi trei, adaugă în timp ce-o conduce pe Irène spre ieşire.

ELVIRE

îndată ce ajunge în birou, Irène scoate receptorul din furcă pentru a nu fi deranjată şi-şi reia lectura.

... pentru prima oară, voiam să plec.

Şi totuşi pământul acela mă lega de cei pe care-i pierdusem. Mă agăţam de nişte amintiri care deveneau tot mai opace. Petreceri în noaptea plină de par fumuri, jocuri de-a v-aţi ascunselea cu prietenii mei de la şcoala franceză, mesele lungi de sabat, ceafa mamei când era aşezată la pian. Oare chiar fusesem fetiţa asta răsfăţată şi fără griji?

Ani de zile îi aşteptasem să se întoarcă. Uneori mi se pare că mi-am petrecut copilăria pândind sosirea pasagerilor din Simplon-Orient-Express. Era trenul pe care-l lua tata în fiecare an ca să-şi vândă ţesăturile în capitalele Europei. Când eram mică, mama şi cu mine mergeam să-l luăm de la gară, iar eu îi săream în braţe adulmecându-i pe gât acest parfum de piele şi de tutun care a rămas pentru mine mirosul călătoriei. După război, cursele legendarului Simplon-Orien t-Express se răriseră. Lumea era despicată în două, unele ţări refuzau să mai fie traversate. La Salonic, sosirea lui era de fiecare dată un mic eveniment.

Când intra în gară, inima dădea să-mi sară din piept. Călătorii veneau de la Paris, de la

Veneţia, de la Viena sau de la Belgrad. Îi priveam atent pe acei oameni de afaceri şi turişti, pe tinerii căsătoriţi în luna de miere. Le admiram eleganţa, bagajele de marcă. Dar nu erau ei. Treceau pe lângă mine fără să mă vadă.

Într-o seară de iarnă, Anastasia m-a găsit pe peron, arzând de febră. M-a înfăşurat în paltonul ei şi m-a adus acasă. M-a vârât în cadă, apoi m-a culcat în patul ei şi m-a vegheat până mi-a scăzut temperatura. Aveam doisprezece ani.

A doua zi mi-a spus: „Acum eşti mare, pot să-ţi spun adevărul. Ţii minte ziua în care mi te-a încredinţat mama ta?"

Era primăvara din anul în care am împlinit şapte ani. Mama tocmai terminase ora de pian cu Anastasia. Nu mai avea dreptul să predea, dar unii elevi continuau să vină pe ascuns. După lecţie vorbiseră mult timp cu glas scăzut, apoi mama mă anunţase că urma să stau o vreme la Anastasia, în oraşul de sus. Trebuia s-o ascult în toate şi să fiu curajoasă.

Adunasem în grabă câteva comon; vechiul meu ursuleţ de pluş, un caiet, stiloul pe care mi-l dăruise tata de ziua mea. Mă lăsasem sărutată fără chef, neînţelegând de ce mama mă strângea atât de tare.

În aceeaşi seară, părinţii mei fuseseră siliţi să-şi părăsească locuinţa şi să se înghesuie cu alte sute de evrei în apropierea gării, într-un cartier închis şi păzit de germani. În acea perioadă, Anastasia ţinea o tarabă de peşte în piaţa

Kapani. Peste câteva zile, un adolescent îi strecurase un bilet împăturit. îl avea încă, mi l-a arătat. Mama îi scrisese în greacă: „Plecăm mâine. Din câte spune rabinul Koretz, ne trimit în Polonia, la Cracovia. înainte să plec, te rog să-mi dai înapoi pachetul pe care ţi l-am lăsat în grijă. Nu ştiu cât
0 să stăm acolo, aşa că prefer să-l iau cu mine"

Ţin minte că am citit şi recitit literele greceşti fără să le pot desluşi înţelesul. Anastasia mi-a explicat că mama se răzgândise. Cum deportarea lor era iminentă,
1 se părea de neconceput să mă lase în urmă. Voia ca Anastasia să-i aducă fiica.

îmboldită de un presentiment, aceasta nu-i îndeplinise rugămintea. Alesese să-şi rişte viaţa şi pe cea a fiului ei ca să mă ţină la adăpost. Avea să mă trimită la părinţii mei când primea informaţii liniştitoare despre soarta lor.

După război se întorseseră câţiva supravieţuitori, atât de slabi şi de rătăciţi, încât nimeni nu îndrăznea să le înfrunte privirea. Majoritatea plecaseră apoi în căutarea unor ţinuturi mai ospitaliere. înainte de asta, depusesem mărturie despre uciderea fraţilor şi surorilor lor într-un lugăr din Polonia denumit Auschwitz. Bătrânii, mamele şi copiii, încă de când coborâseră din tren.

„Nu se mai întorc", mi-a repetat Anastasia până când am auzit-o.

Nu se mai întorc.

Din momentul acela n-o mai aveam decât pe ea. Nu mă alesese. Acceptase o povară primejdioasă şi se trezise cu o orfană. Mă salvase.

De atunci, în fiecare zi mi-o închipuiam cu inima frântă pe mama aşteptându-mâ în gara aceea. Crezând că o părăsisem. În fiecare zi, o parte din mine e uşurată că este în viaţă şi cealaltă vrea să se întoarcă în timp, să li se alăture şi să moară odată cu ei.

Când te-am întâlnit, eram captiva acestor curenţi subterani, inexprimabili.

Într-o zi când te mişcai în mine am simţit această zvâcnire lăuntrică oprindu-se dintr-odată, iar pacea m- a năpădit până la lacrimi.

Vara ne oferea răsărituri fascinante, dimineţi de pescuit într-o tihnă senină pe care o tulburau numai chemările ascuţite ale pescăruşilor. La întoarcere, sângele de peşte şi resacul îmi făceau greaţă, însă tu mă coborai pe pământ şi mă ajutai să fac câţiva paşi ca să- mi revin. Uneori ne cocoţam pe metereze ca să privim de sus acoperişurile oraşului, pe care pisicile negre se strecurau ca nişte umbre.

După acea palmă, Anastasia şi cu mine nu mai schimbaserăm decât cuvinte fără importanţă. Căldura ne zdrobea de la zece dimineaţa. Totul era suspendat îrt aşteptarea unei izbăviri care nu mai sosea.

într-o seară am venit la tine într-o tavernă de lângă Turnul Alb. Aveam chef să beau un ouzo pe care nu m- aş fi încumetat să-l servesc eu

însămi. Tu erai mort de oboseală şi fericit, tocmai reparaseşi barca lui Stavros. M-ai tras pe ring, voiai să dansezi. M-am lăsat condusă. Ţin minte că m-am gândit: „Există un Lazar de zi şi altul de n o a p t e ş i dintr-odată m-a apucat ameţeala, sângele îmi pulsa în urechi, picioarele mi s-au înmuiat. M-ai dus în braţe afară ca sâ pot respira aerul răcoros al nopţii. M-ai aşezat cu blândeţe pe zidul jos, punându-mi sub ceafă mâna ta caldă. Te-am auzit murmurând: „Ninia”, îţi auzeam îngrijorarea din glas, dar eram deja prea departe ca să-ţi pot răspunde. Zgomotul valurilor mă legăna. Mi-a luat mult timp să- mi revin. Când am deschis ochii, faţa ta încordată s-a luminat.

M-ai întrebat duios: „Ninyeta, ce-ai păţit?”

De la o vreme mă simţeam obosită. După lungile zile de muncă împărţeam cu tine nopţile chinuite de coşmaruri şi treziri bruşte.

Am zâmbit ca sâ te liniştesc.

Anastasia sperase c-o sâ pleci curând şi că viaţa noastră o să-şi reia cursul. Cum zăboveai şi-ţi fâcuseşi prieteni greci, a ajuns la concluzia că un ginere evreu era de preferat unei ruşinipe capul familiei. S-a hotărât sâ deschidă subiectul faţă de tine, cu acea atitudine ţeapănă care semăna cu aroganţa. Nu mi-ai povestit cum a decurs întrevederea, dar îmi pot imagina ce ţi-a spus ea. Că sunt mai încăpăţânată decât caprele pe care le păzea în munţi când era doar o copilă. Că era dispusă să cedeze dacă mă luai de

nevastă şi promiteai c-o să rămânem la Salonic. Nu ştiu ce i-ai răspuns. I-ai lăsat oare vreo speranţă?

Mai târziu, pe când cinam împreună, zâmbeai la gândul tonului ei poruncitor. Privirea ta neliniştită era fixată asupra mea; descifram în ea o întrebare.

Băusem prea mult, tocmai ca să-mi alung stânjeneala.

Ţi-am zis: „Dacăpleci, vreau să mă iei cu tine”.

„Eşti sigură?” m-ai întrebat aproape în şoaptă.

Am repetat cuvintele şi mi-am golit paharul.

Cu tine, mă simţeam în stare să trăiesc aventuri în ţări îndepărtate. Mă săturasem de Salonic. Nu eram sigură că oraşul acela mă iubea.

Am adăugat: „Vreau să-mi arăţi lumea”.

Mi-ai zâmbit amuzat.

„Foarte bine”, mi-ai răspuns umplând la loc paharele. „ Unde ţi-ar plăcea să mergi?”

„Aş vrea să văd Istanbulul, Veneţia... Parisul. ”

Ruşinată, mi-am dat seama că orizontul meu se limita la oraşele deservite de Orient-Express. Cele din poveştile tatei, care aducea din călătorule lui flecuşteţe exotice care-mi aprindeau imaginaţia.

„Mi-ar plăcea să descopăr şi Israelul”, am adăugat puţin cam repede. „Şi pe urmă... aş vrea să-mi faci un copil. „

Am roşit la această dovadă de îndrăzneală şi mi-am ferit privirea. Mai încolo, pe chei, un

cuplu înlănţuit se îndepărta spre Turnul Alb.

Când am cutezat să-ţi înfrunt tăcerea, în ochii tăi străluceau lacrimi.Tristeţea ta m-a făcut să încremenesc.

„Ninia", m-ai implorat dintr-o suflare, „nu-mi cere asta. Nu pot, înţelegi? E peste puterile mele. „

Nu mai sângerasem din iulie. Nu mi-am găsit curajul de a-ţi spune.

După asta, tristeţea nu ne-a mai părăsit, aruncând un văl peste sfârşitul verii, peste serile lungi scăldate în parfumul iasomiei şi smochinilor. Dacă ţi se mai întâmpla să râzi, la masă cu amicii tăi, râsul tău suna fals.

Şi apoi a fost ultima noapte. Ţii minte cuvintele pe care mi le-ai înfipt în inimă?

„Plec. Ninyeta. Ai toată viaţa în faţă. O să iubeşti pe altul. El o sâ-ţi ofere viaţa pe care o meriţi. „

A doua zi ai plecat.

Ţi-am învârtit cuvintele pe toate părţile, ca să mă rănească de moarte, să mă facă să te urăsc. Uneori păream gata să reuşesc, şi atunci îţi revedeam chipul înfrânt. Te auzeam mărturisindu-mi: „E peste puterile mele"

Nu erai prima mea drugoste. Dar erai prima din viaţa mea de femeie. După tine n-am mai îngăduit nimănui să vindece această rană.

Dacă m-am hotărât să-ţi scriu, am făcut-o pentru că ţi-am păstrat copilul. La început, din disperare. Nu ştiam cui să mă destăinui, nici ce să fac. Când bebeluşul a început să mişte, forţa

acelei vieţi m-a tulburat la culme. Mi-a ţinut piept încă din primul moment. Era ca şi când mi-ar fi zis bătând din picior: „De acum înainte trebuie sâ te descurci cu mine”.

Plecarea ta confirmase prejudecăţile Anastasiei. Era uşurată că m-am întors acasă. Dar n-a trecut mult timp până ce mi-a descoperit pasagerul clandestin, iar liniştea noastră s-a făcut ţăndări.

Într-o zi de septembrie, furia Vardarului îi şfichiuia pe plimbăreţi. Urcasem până la cetate, oprindu-mâ des ca să-mi trag sufletul. Copilul din pântecul meu protesta. Nu mai mersesem acolo după ce-ai plecat. Pe metereze, vântul m-a lovit cu toată puterea. Pe-aici se spune că spală inimile şi desprăfukşte sufletele. Te împinsese pe ţărmul ăsta şi te luase înapoi. Privind acoperişurile albe care coborau până la mare, mi-am dat seama că momentul acela era kairos-ul meu. Grecii îl simbolizează printr-un mic zeu înaripat care n-are decât un smoc de păr. Eram oare în stare să-l prind de ciuf sâ mă cocoţ în spinarea lui? Dacă nu, oraşul avea sâ devină cuşca mea.

La întoarcere am scos caietul pe care-l luasem cu mine când plecasem din casa părintească. Lipisem acolo cărţile poştale pe care le colecţionam. Cu câţiva ani înainte, o vedere cu turnul Eiffel se dezlipise, aşa că putusem citi cele câteva rânduri în franceză de pe verso:

„Preziada mia,

De ziua ta, îţi trimit o păpuşă frumoasă de la

Paris. Când o să vii să mă vezi, o să te duc în vârful turnului Eiffel. Mama ta îmi scrie că ai făcut progrese la pian. Din câte spune ea, cânţi ca un înger.

Toată familia munceşte la schmates-, cum se zice pe- aici, şi afacerile sunt înfloritoare. Am cumpărat un

apartament spaţios. Varul Saltiel locuieşte chiar vizavi!

Sărută-i pe toţi din partea mea şi spune-le părinţilor tăi să vină în vacanţa de vară"

Vederea era semnată „unchiul tău Rafo", cu data de 7 aprilie 1920. Numele expeditorului mi-era cunoscut. Mama îmi vorbea câteodată despre acest unchi drag care plecase în Franţa la şaptesprezece ani, după marele incendiu. Gândul că mama fusese această fetiţă îmi sfâşiase inima. Pusesem vederea înapoi în caiet şi-l aşezasem la locul lui.

Era momentul să-l redeschid.

„Din câte spune ea, cânţi ca un înger. „

Din nou, cuvintele acestea mi-au rupt inima. Aş da orice ca s-o mai ascult. Îi văd mâinile zburând peste clape, însă nu aud decât tăcerea.

În josul vederii, unchiul îşi scrisese adresa:

Rafael Ferelii, 31, rue Saint-Lazare, Paris VIII.

Rue Saint-Lazare. Kairos-wi îmi arăta drumul.

Fără să mai stau pe gânduri, am înştiinţat-o pe Anastasia despre sarcină şi despre hotărârea pe care am luat-o. Mă aşteptam la ţipete şi lacrimi, dar mi-a privit pântecul în tăcere, de

parcă ar fi ştiut dintotdeauna că o să vină clipa asta. A întins mâna să-l atingă, regăsindu-şi răbdarea şi liniştea, iar peste câteva momente l-a simţit mişcând, ceea ce i-a adus un zâmbet pe chip.

A replicat la agitaţia mea cu un simţ practic şi un calm demne de admiraţie. M-a ajutat să-mi aleg haine pentru toate anotimpurile. Credeam că va încerca să-mi zădărnicească planurile; dimpotrivă, îmi accepta alegerea. Vederea de la unchiul Rafo o convinsese până la urmă. Poate că î se părea corect să mă redea familiei mele, în măsura în care mai rămăsese ceva din ea. M-a ragat să-i dau de ştire când ajungeam în siguranţă. Dacă lucrurile nu mergeau cum speram noi, trebuia să mă întorc cu primul tren.

I-am promis. Pe peronul gării am îmbrăţişat-o şi i-am spus: „O să vin să te văd cu copilul”.

Anastasia a scurtat pe cât posibil momentul despărţirii.

Aşa se face, mi kerido, că am urcat la rândul meu în Simplon-Orient-Express. Am văzut prin geam cum se îndepărta oraşul în care mă născusem, locul unde viaţa mi se rupsese în două. Eram surescitată şi în acelaşi timp speriată. Cu toate astea, am savurat fiecare clipă a călătoriei. Mi se părea că mă apropie de tine.

Unchiul Rafo scăpase cu viaţă din război printr-o minune. Fuga de la o ascunzătoare la alta pe tot cuprinsul Franţei, ca să scape de razii, îi consumase puţinii bani care-i mai

rămâneau, dar supravieţuise. Vărul Saltiel nu avusese norocul ăsta. Ajunsese la Auschwitz la fel ca părinţii lui, verişorii şi nepoata sa de la Salonic. Rafo nu voia să vorbească despre acei ani cumpliţi. Trudea din zori până-n seară ca să nu se gândească la ei. După ce se întorsese la Paris îşi reclădise afacerea cu ţesături, iar acum conducea trei ateliere de croitorie în Sentier. Când am ajuns eu acolo, tocmai îşi recuperase apartamentul din rue Saint- Lazare la capătul unei lungi bătălii judiciare. Cei care stăteau acolo din vremea Ocupaţiei smulseseră lambriurile şi plmtele înainte să plece.

Unchiul i-a întâmpinat cu mare emoţie pe fiica surorii sale iubite, preziada hermana, şi pe copilul care urma sâ vină pe lume. în ochii lui nu era o ruşine, ci o speranţa.

în jurul său am găsit o familie, câţiva supravieţuitori din comunitatea sefardă interbelică. M-au adoptat fără să pună întrebări, cu o afabilitate reconfortantă.

Şi aici mă lovesc de un zid al tăcerii. Nu se vorbeşte despre dispăruţi. Prioritatea e să munceşti mult şi să-ţi duci viaţa discret. Din când în când împărtăşim o masă de sabat, o reţetă de borekitas sau de pastellicos. Câteva cuvinte din djudyo se insinuează în conversaţie, o lacrimă alunecă pe care obraz. Ceea ce ne-a smuls războiul e secretul nostru. Dacă am vorbi despre asta, cine ar fi dornic să ne asculte?

într-o duminică ieşisem la plimbare când un cor de voci bărbăteşti m-a oprit pe stradă. Uşa

imobilului era deschisă, am intrat. În mijlocul curţii am descoperit o bisericuţă din lemn construită în jurul trunchiului unui stejar ale cărui ramuri se înălţau spre cer deasupra acoperişului. înăuntru, pereţii erau acoperiţi cu icoane luminate de lumânări, iar câţiva credincioşi se ragau în picioare de-o parte şi de alta a trunchiului, ca într-o pădure. Am crezut că visez. Am închis ochii, lăsând vocile grave să mă ducă la Salonic.

La ieşire, durerea mi-a tăiat respiraţia. Am simţit dintr-odată, ca un junghi violent, lipsa Anastasiei. Aş fî vrut să fie acolo. Aş fi vrut să-mi pun capul pe genunchii ei şi s-o aud spunându-mi c-o să reuşesc. Că sunt destul de puternică.

A doua zi am sunat la centrala telefonică şi le-am dat numărul tavernei Când am auzit vocea Anastasiei, atât de îndepărtată şi de fragilă, i-am spus: „Mamma, copilul nu mai întârzie mult. Mi-e frică”.

A sosit cu o zi înainte să nasc.

Mi kerido, fiica noastră s-a născut la Paris în 12 martie 1959, sub un cer şovăielnic. Am botezat-o Elvire, şi în unele zile, într-o anumită lumină, mi se pare că seamănă cu mama mea.

Ieri a împlinit nouăsprezece ani. E la fel de brunetă ca tine. La fel ca tine, e veselă şi petrecăreaţă. îl necăjeşte afectuos pe unchiul Rafo, care a îmbătrânit mult şi-şi caută ochelarii când îi are pe nas. E o studentă strălucită care ne dă numai motive de mândrie.

Dacâ-mi asum azi riscul de a-ţi scrie şi de a răscoli aceste amintiri e pentru că de câtva timp surprind în ochii ei o tristeţe care mă nelinişteşte.

în toţi anii aceştia ţi-am respectat vrerea. Elvira nu ştie nimic despre tine în afara faptului că ne-am iubit şi că ea este rodul acestei iubiri. Mi-a pus o sumedenie de întrebări, neobosit, dar n-am cedat.

Acum am senzaţia că-i lipseşti, că te caută. Şi nu-mi mai găsesc liniştea, mi kerido. Aş vrea să ştiu unde îţi duci viaţa, dacă te mai gândeşti la mine. Dacă ţi-e bine, dacă ţi-e mai bine.

Ştiu că n-aveai forţa să creşti un copil. Dar poate că într-o bună zi o să vrei s-o cunoşti pe această fată care-ţi seamănă atât. În curând, Elvira o să fie capabilă să se descurce singură. Are capul pe umeri, n-a dus lipsă de dragoste. Cred că ţi-ar plăcea.

în ce mă priveşte, aş vrea să te revăd. Să mă aşez în faţa ta, să te ascult povestindu-mi despre alte călătorii, alte bărci. Nu vreau să te forţez în nici un fel. Dar vieţile noastre trec atât de repede, că voiam să-ţi scriu înainte să îmbătrânesc. Să-ţi spun că nu mă pot împiedica să mă gândesc la tine. Să-ţi mulţumesc că m- ai scutit de vorbe goale şi de promisiuni în vânt. Nu m- ai distrus, vreau să ştii asta. Mi-ai dăruit-o pe Elvira, iar Elvira m-a ancorat în viaţă.

Nu ştiu unde să-ţi scriu, aşa că trimit scrisoarea asta la Yad Vashem, care, sper eu, o să ţi-o transmită.

Mi kerido, orice hotărâre ai lua, vreau să ştii că n-o să te condamn. Ceea ce ne-am dat unul altuia rămâne dat pentru totdeauna.

Allegra

Irène atinge uşor o pată de cerneală uscată de lângă cuvântul „dat”. Se gândeşte cu inima strânsă că această scrisoare n-a ajuns la destinatar. Se gândeşte la vieţile acelea devastate care se refac din bucăţi, folosind drept liant o dragoste împărţită judicios.

Notează într-un carnet numele Allegrei Torres alături de cel al lui Lazar Engelmann. Pe rândul de dedesubt: „Elvire Torres. Născută în 12 martie 1959 la Paris”.

Se întreabă dacă Allegra trăieşte. Ce-i de făcut cu scrisoarea asta şi cu dezvăluirile pe care le conţine? Calculează că fiica ei va împlini cincizeci şi şapte de ani în primăvară. Oare există o legătură, chiar şi simbolică, între pierrot-ul de cârpă şi refuzul lui Lazar de a avea un copil?

Ca să răspundă la aceste întrebări trebuie să-i dea de urmă.

KAROL

- Scuză-mă, Irène, te-am lăsat să aştepţi, spune Charlotte Rousseau. E mare aglomeraţie în centru, pentru că se amenajează târgul de Crăciun. E un ger de-ţi îngheaţă oasele! între vremea asta câinească şi ziua

teribil de scurtă, mă paşte o depresie sezonieră. Mica Siberie din Hesse îşi merită reputaţia!

Anul ăsta a nins târziu. Pe străzi sunt agăţate peste tot ornamente kitsch care-ţi iau ochii.

- Cum merge cu restituirea obiectelor? Eşti mulţumită? o întreabă directoarea întinzându-i o ceaşcă de ceai.

- Anchetele ne-au pus în faţa câtorva dileme.

- Povesteşte-mi. Şi ia un biscuit, sunt de casă. Fiica mea cea mare e în faza de bucătărit nonstop.

Irène îi spune povestea lui Lazar. De când a citit scrisoarea Allegrei, nu şi-l mai poate alunga din minte. Evocă pierrot-ul de cârpă şi numărul matricol înscris pe burta lui, care l-a dus la supravieţuitorul ceh cu dublă identitate: Matias Bârta şi Lazar Engelmann. Oare ce-a simţit tânărul burghez din Praga, student la Drept, când a aflat că diplomaţii reuniţi la München îi sacrificaseră ţara de dragul unei păci provizorii? După invadarea Cehoslovaciei, naziştii îl dau afară de la facultate, devine dulgher. Prăbuşirea socială se accelerează în ritmul legilor antievreieşti. În curând este deportat în ghetoul din Theresienstadt, apoi în lagărul de la Treblinka.

- A murit acolo? o întrerupe directoarea cu o ridicare fatalistă din sprâncene.

Numele lagărului Treblinka aruncă o umbră letală în jur.

- Nu, a participat la revolta din lagăr şi

a reuşit să evadeze. S-a ascuns săptămâni în şir în pădure, până când l-au prins luptătorii din Armata Teritorială poloneză.

- Ah, oftează Charlotte. Unii supravieţuitori au relatat că anumiţi partizani nu ezitau să-i denunţe pe evrei sau să-i ucidă ei înşişi...

- Unii îi ajutau pe evrei, alţii îi trădau. Cei care l-au găsit pe Lazar i-au făcut rost de acte false, şi fără îndoială i-au salvat viaţa. Poliţiştii polonezi care l-au arestat după câteva zile nu i-au descoperit identitatea reală. A avut noroc. Evadaţii de la Treblinka, aceia care au fost prinşi, au fost asasinaţi. El a fost trimis la Buchenwald.

- În fiecare poveste de supravieţuire există întâmplări miraculoase. Dar ar fi putut să moară la Buchenwald sau în cursul unui marş al morţii...

- A fost cât pe ce. La Eliberare, plămânii îi erau distruşi. A primit îngrijiri în Austria. De acolo a emigrat clandestin în Israel, unde cred că a rârnas până în 1958.

- De ce?

- Pentru că în 1958 s-a îndrăgostit de o tânără evreică la Salonic, răspunde Irène zâmbind la vederea uluirii directoarei.

Menţionează scrisoarea găsită în arhive şi duelul ei cu Dieter Behrens.

- Behrens şi-a păstrat reflexele din epoca Odermatt, se strâmbă Charlotte Rousseau. O să- i spun să-ţi lase mână liberă.

Acum, explică-mi ce făcea în Grecia un supravieţuitor de la Treblinka.

Irène n-are idee. Tot ce ştie e că a devenit marangoz în Israel şi a trăit la Haifa, unde a prins iudeo-spaniola de la docherii din Salonic.

- Aşadar, odată sosit la Salonic, o cunoaşte pe tânăra asta şi se însoară cu ea?
- Nu chiar.

Descrie povestea de iubire şi felul în care s-a destrămat, fuga lui Lazar, sarcina şi exilul Allegrei.

- N-a aflat niciodată că avea o fiică?
- Fără îndoială, a murit fără să ştie acest lucru.
- Atunci ai putea s-o găseşti pe fiică şi să-i dai obiectul.

Irène îi atrage atenţia că poate El vire nu ştie nimic despre tatăl ei. E bine oare să-i dezvăluie conţinutul scrisorii? N-are suficiente informaţii despre Lazar ca să-şi încheie investigaţia.

- Irène, îi spune directoarea aşezându-şi mâna peste a ei, am impresia că pui mai multe întrebări în una singură. Trebuie să le comunicăm urmaşilor ceea ce descoperim? Oamenii care ne contactează speră să primească răspunsuri, chiar dacă acestea contrazic uneori ceea ce ştiau ei despre persoana dispărută. Nu sunt rare cazurile în care fiul unui deportat află că tatăl lui a avut altă nevastă sau alţi copii despre care el n-a auzit niciodată şi care au dispărut în lagăre. Câţi ani are fiica lui Lazar?
- Cincizeci şi şase.

- E destul de mare ca să înfrunte adevărul. Ai încredere în tine. Noile generaţii vor să ştie.

- Da, dar problema e că ea n-a cerut nimic.

- N-a hărţuit-o cu întrebări pe mama ei?

Irène trebuie să încuviinţeze.

- Eşti încăpăţânată, ai intuiţii remarcabile. Dar perfecţionismul te împinge să-ţi depăşeşti cadrul misiunii. Ai proprietarul obiectului şi ai o urmaşă. Ce-ţi mai trebuie? Găseşte-o şi dă-i pierrot-ul.

- Nu ştiu ce semnificaţie avea pentru omul ăsta, protestează Irène.

- N-o să găseşti toate răspunsurile. E un lucru pe care trebuie să-l accepţi. O să-i redai unei fiice tatăl. Asta nu ţi-e de ajuns?

Neputincioasă, Irène rămâne tăcută. încetarea anchetei în acest punct îi dă sentimentul că-1 abandonează pe Lazar.

- Ai trei mii de obiecte de restituit şi o singură viaţă, îi spune zâmbind directoarea. Trebuie să înveţi să te detaşezi. Mai sunt şi alte dileme pe care ai vrea să mi le împărtăşeşti?

Irène face eforturi să-şi ascundă frustrarea. Îi vorbeşte despre mărturisirea lui Elsie transmisă de nepotul ei, despre alegerea Witei, despre medalionul cu Fecioara şi despre chipul de copil desenat în creion.

- Pe această Wita ai găsit-o plecând de la prenume? o întrerupe Charlotte Rousseau,

vizibil impresionată.

- Datorită lui Henning.

- Dacă băiatul din desen e copilul acestei deportate, ce vârstă are azi?

- Şaptezeci şi opt de ani. Dacă mai trăieşte.

- E incredibil ce-a făcut mama lui, murmură directoarea. Să moară cu un orfan. Asta-mi aminteşte de povestea pediatrului din ghetoul de la Varşovia, Janusz Korczak. Avea relaţii sus-puse care l-ar fi salvat fără probleme. A refuzat să-i părăsească pe copiii de la orfelinatul lui şi a fost asasinat împreună cu ei. Dar poloneza ta avea un fiu, asta ar fi trebuit s-o reţină... Poate că era deja mort, iar ea nu mai avea nimic de pierdut?

Irène clatină din cap, e convinsă că Wita voia să trăiască. Desenul acela era un motiv ca să facă totul pentru a se salva. Copilul evreu a deturnat- o de la scopul ei. Nu s-a putut hotărî să-l părăsească.

- în momentul de faţă câte obiecte are în anchetă echipa ta? o întrebă directoarea.

- Vreo douăzeci.

Charlotte Rousseau e mulţumită, e un început bun. Ar vrea să facă o campanie de popularizare a operaţiunii, un pic de publicitate ar ajuta cercetările. De ce să nu facă apel la voluntari? Trebuie găsit un *hashtag* uşor de răspândit pe reţelele sociale.

- Mulţumesc, a fost o prezentare pasionantă, spune în încheiere.

- îmi dai autorizaţia să consult dosarul Evei Volmann în arhivele personalului? o întreabă Irene înainte să plece. Zilele trecute, o tânără a venit de la Buenos Aires să ceară informaţii despre ea. Aş vrea să adun cât mai multe elemente până se întoarce.

- Adu-mi aminte, când s-a angajat Eva Volmann la ITS?

-în 1948.

- Bineînţeles, e unul dintre deportaţii noştri istorici! exclamă directoarea luminându-se la faţă. Pică nemaipomenit, în perioada asta studiez primii ani ai centrului. Eşti liberă la sfârşitul după-amiezii? Putem să ne uitârn împreună prin dosar.

Fiecare întrevedere cu Charlotte Rousseau îi dă impresia că s-a conectat la o baterie electrică. Dar ideea de a abandona pista lui Lazar o întristează pe Irene. Desigur, îşi poate imagina de ce nu voia să aibă un copil. Dar nu ştie ce l-a atras la Salonic, ce s-a ales de el după ce a părăsit-o pe Allegra. Speră ca fiica lui să-i ceară să aprofundeze cercetările.

Janina Dabrowska o sună după prânz. Are veşti bune, a găsit o Wita Sobieska în cartoteca lor. În 1945, soţul ei a cerut Crucii Roşii poloneze s-o caute. I s-a răspuns că a murit la Ravensbriick. O supravieţuitoare din Lublin putea să confirme.

Janina a găsit informaţii despre soţul ei, Marek Sobieski. înainte de război avea o exploatare

agricolă în apropiere de Lublin. În timpul Ocupaţiei, naziştii le luau fermele ţăranilor polonezi, aducând în schimb colonişti de etnie germană. Ca să scape de deportare, mii de ţărani li s-au alăturat partizanilor în păduri. Marek a intrat în Armata Teritorială. în vara lui 1944, Lublin a fost primul mare oraş polonez eliberat, iar comuniştii au reuşit să preia puterea. Din punctul de vedere al lui Stalin, membrii Armatei Teritoriale erau nişte duşmani ai poporului numai buni de trimis în Siberia. Marek a făcut închisoare, fiind acuzat de colaborare cu germanii. Tocmai genul de argument folosit de sovietici pentru a păta reputaţia membrilor rezistenţei. Abia fusese eliberat când Crucea Roşie i-a dat ştirea că soţia lui murise.

- E ciudat că s-a recăsătorit la trei săptămâni după ce a afiat de moartea ei, observă Janina.

Irène se gândeşte la Wita. Marek n-a plâns-o prea mult timp. Un om pragmatic, sau grăbit să dea pagina după cinci ani de orori.

- Şi copilul? întreabă ea.

Janina îi confirmă că aveau un băieţel, dispărut în timpul războiului. Sora Witei a formulat o solicitare în privinţa lui în 1948.

- Din câte spunea ea, micuţul fusese răpit de soldaţii SS.

- În cadrul programului de germanizare?

- După toate aparenţele, da. Însă ancheta n-a dus la nici un rezultat.

Departamentul vostru de căutare a copiilor a închis dosarul. Asta se întâmpla frecvent cu copiii răpiţi în teritoriile ocupate.

- Crezi c-a fost adoptat în Germania?
- Fără îndoială. Nu avea mai mult de doi sau trei ani.
- De ce nu apare nici o urmă a anchetei în arhivele noastre?
- S-o fi pierdut dosarul? sugerează Janina. Să văd dacă mai e vreo rudă în viaţă. Dar la câte s- au adunat, draga mea Irena, chiar că trebuie să ne faci o vizită!

După ce închide, Irène studiază portretul în creion, armonia trăsăturilor micuţului blond. Probabil că a moştenit de la mama sa criteriile „frumuseţii ariene". Pentru amândoi, ceea ce părea să fie un avantaj s-a dovedit un blestem. Visătoare, citeşte inscripţia: *Karol Sobieski*, 5 *noiembrie 1938*. Prima oară când a văzut desenul s-a gândit la un anunţ de căutare.

Pe măsură ce ancheta înaintează, Wita prinde contur şi-i e tot mai apropiată. Este această femeie căreia i-a fost răpit băieţelul, după care a fost azvârlită în închisoare şi deportată la Auschwitz şi la Ravensbrück. Irène o vede. îşi economiseşte energia, evită să atragă atenţia. în penumbra unei barăci, desenează chipul fiului său. îi scrie numele, data de naştere. Când va ieşi din lagăr va porni în căutarea lui.

întâlneşte un băieţel evreu care are aceeaşi vârstă cu al ei. E singur. Se ataşează de el fără

voie, încearcă să-l salveze, dar în van. Sunt trimişi împreună în Lagărul pentru Tineret. Odioasa gardiancă-şefa îl selecţionează pe puşti în timpul apelului. Wita nu se poate hotărî să-l părăsească. N-au să-i smulgă de la piept şi copilul acela.

în două rânduri, scurta ei existenţă a fost deviată de instinctul matern. Wita avea calităţile tradiţionale ale prinţeselor din basme, frumuseţea lor, inima lor mărinimoasă. în cele din urmă, aceste cadouri de-ale zânelor au dus-o la pierzanie.

Irène studiază portretul copilului cu sentimentul că îi revine ei sarcina de a-l găsi. De a înnoda firul tăiat şi de a-i face dreptate Witei.

tVA

E deja noapte când Irène intră în sala de şedinţe. Cu părul ciufulit şi ochelarii alunecându-i pe frunte, Charlotte Rousseau seamănă cu un speolog care iese la aer curat. De altfel, abia se vede de după un morman de dosare şi cutii îngrămădite pe masă.

- Mi-am zis că ne-ar fi utile ca să clarificăm documentele Evei Vollman. De curând am făcut inventarul arhivelor referitoare la istoria centrului. Aş vrea să organizez o expoziţie permanentă. Ştii, a existat întotdeauna un zid invizibil între oraşul ăsta şi noi. A venit momentul să-l doborâm. Localnicii trebuie să priceapă că facem parte din istoria lor, că ITS

reprezintă o şansă şi o bogăţie. Lucrez la proiectul ăsta cu o specialistă în istorie care a crescut aici. Unchiul ei a muncit zece ani la ITS, dar închipuie-ţi că, până să ia centrul ca subiect al tezei de doctorat, habar n-avea de activităţile noastre!

Informaţia n-o surprinde pe Irène. Timp de douăzeci şi şapte de ani, obligaţia de confidenţialitate impusă de Max Odermatt le-a învăluit misiunile într-un fum gros, lucru convenabil pentru cei care refuzau să înfrunte trecutul.

- Uite aici certificatul de angajare al Evei.

Irène caută trăsăturile prietenei sale pe această

faţă de şoricel la pândă. Verdele ochilor are o nuanţă mai deschisă, părul negru, tuns scurt îi dă aerul unei şcolăriţe, dar privirea lucidă e disonantă. Certificatul e datat în februarie 1947. N-a împlinit şaptesprezece ani, şi ironia a rămas poate ultimul zid de apărare al vieţii ei sfărâmate.

într-o altă imagine, Eva pozează cu nişte prietene în faţa intrării de la ITS. Ea fixează obiectivul, pe când celelalte zâmbesc în ţinutele lor cuviincioase, una din cele patru scoate limba. Seamănă cu orice alte fete care-şi regăseau nonşalanţa după război, însă fotografia îi lasă un gust amar lui Irene. Fără îndoială pentru că pancarta în semicerc de deasupra intrării, pe care se poate citi *Allied High Commission for*

Germany, International Tracing Service, evocă în mod straniu, prin forma ei rotunjită, inscripţia *Arbeit machtfrei* de pe frontonul de la Auschwitz. Acest ecou o tulbură.

- Unde-şi avea sediul ITS pe atunci? întreabă.

Charlotte Rousseau îi spune că armata americană rechiziţionase o mulţime de clădiri din oraş. Cartierul general era instalat în fosta reşedinţă a prinţului nazist. în primii ani, ITS, numit încă Biroul Central de Depistare, avea sediul tot acolo. în barăcile care adăpostiseră garnizoanele SS erau cazaţi acum sute de deportaţi pe care haosul războiului îi aruncase pe acel ţărm. Majoritatea sperau să emigreze, învăţau limbi străine şi o meserie care să le permită să obţină viza pentru ţara aleasă.
Oamenii aceştia constituiau o enclavă internaţională în mijlocul oraşului. Ostili, localnicii îi considerau nişte paraziţi care beneficiau de generozitatea ocupanţilor. Unii erau recrutaţi de Biroul Central de Depistare, mai ales poligloţii. în situaţia aceasta se găsea şi Creierul. Avionul lui se prăbuşise în apropiere în timpul ultimelor lupte. Stătuse doi ani în spital, plutind de la o operaţie la alta într-o ceaţă sedată. Ieşise cu un singur picior, dar îşi găsise la centru un post pe măsura aptitudinilor sale lingvistice.

Eva sosise într-o dimineaţă împreună cu Erin O’Sullivan, tânăra reprezentantă a Crucii Roşii britanice care ştiuse cum s-o îmblânzească. Rămăsese, descoperind în acele barăci militare

o comunitate primitoare de supravieţuitori care-i semănau. încercau laolaltă să renască, organizau baluri, activităţi sportive, petreceri de Crăciun, picnicuri pe malul lacului. Se formau cupluri, se năşteau copii în această paranteză fragilă.

- Se pare că Eva avea o cameră în blocul F.

Directoarea despătureşte planul cazărmii. în fiecare dimineaţă, tânăra traversa fostul teren de exerciţii al soldaţilor SS. Vedea în asta o farsă a destinului? O victorie simbolică asupra călăilor săi?

- Lucra deja la *tracing*, spune Charlotte Rousseau. Primele ei evaluări sunt elogioase! Superiorul ei notează că participă la anchete şi manifestă „o inteligenţă impresionantă în analiza documentelor". în ciuda tinereţii, primea mereu noi responsabilităţi. E un semn care nu înşală. Peste câteva clipe, ridică ochii din dosarul Evei: Uite, Irène.

într-o scrisoare adresată directorului american din epocă, Eva afirmă că ar vrea să efectueze cercetări în Polonia, dar se teme că statutul de apatridă n-o va proteja. în răspunsul său, directorul confirmă că e posibil ca guvernul comunist să n-o lase să mai plece şi o sfătuieşte să aştepte o pistă de anchetă serioasă înainte de a face deplasarea.

După sfârşitul conflagraţiei, Aliaţii din Occident s-au opus repatrierii forţate a

strămutaţilor proveniţi din ţările noului bloc sovietic. Aceste tensiuni diplomatice anunţau deja Războiul Rece şi mizele lui. Cu siguranţă, Eva era sfâşiată între dorinţa de a-şi regăsi familia şi teama de a rămâne prizonieră într-o ţară unde nu-şi întrezărea nici un viitor.

- Probabil s-a răzgândit, spune Charlotte. Nu văd nici o urmă a vreunei călătorii în Est în anii următori. în schimb, am aici corespondenţa ei cu directoarea de personal. Ai cunoscut-o pe Johanna?

- Nu, dar Eva îi purta o stimă deosebită. Dacă am înţeles bine, a demisionat la înscăunarea lui Max Odermatt?

- Viziunile lor erau ireconciliabile. Ea era una dintre primele nemţoaice angajate aici, întâi ca dactilografe. Avea vreo douăzeci de ani, nu ştia nimic despre atrocităţile naziste. Fetele astea erau traumatizate de conţinutul documentelor pe care le băteau la maşină. Johanna s-a îndrăgostit de un deportat polonez care voia să emigreze în Canada. Conform regulilor de atunci, ca să se mărite cu el a trebuit să renunţe la cetăţenia germană. îţi dai seama? A plătit scump, a fost ostracizată de întregul oraş... Până la urmă au rămas aici, şi timp de treizeci de ani Johanna a fost o directoare de personal formidabilă, dedicată angajaţilor. Mi-ar fi făcut plăcere s-o cunosc.

„Şi mie”, se gândeşte Irene. în toţi aceşti ani, faptul că nu s-a încumetat să cerceteze trecutul Evei a privat-o de conversaţii preţioase cu

martori ai trecutului care erau încă în viaţă.

- îmi pare rău, dar trebuie să fug, spune Charlotte Rousseau aruncând o privire la ceas. îţi las dosarul Evei, mi-l dai înapoi după ce-l citeşti.

Cu comoara în braţe, Irene patinează pe făgaşele îngheţate pe care le-au săpat cauciucurile în zăpada din parcare. Când ajunge acasă, vestibulul miroase a cenuşă rece. îşi agaţă geaca udă în cuier, aprinde lămpile joase cu lumină blândă şi face focul în şemineu. Ca în fiecare seară, are sentimentul că în casa aceea găseşte adăpost şi o atmosferă primitoare. Desenele lui Hanno din copilărie, înrămate pe perete, dau o notă veselă decorului. Vechiul ei fotoliu lătăreţ şi scund, tapiţat cu catifea verde, o aşteaptă. îşi toarnă un pahar de vin, pune un disc de jazz şi înfulecă o felie de pizza înainte de a se afunda în corespondenţa Evei.

O săptămână după alta, tânăra supravieţuitoare afirmă că luptă cu o oboseală intensă şi este asaltată de dureri articulare, migrene violente şi insomnii. În ciuda unui regim bazat pe proteine, nu reuşeşte să ajungă la greutatea normală şi-şi va păstra pentru totdeauna silueta uscăţivă, ca un copac fără sevă. în timpul verii înoată disciplinat de mai multe ori pe săptămână în piscină sau în lacurile din împrejurimi. Regăseşte bucuria pe care o încerca în copilărie când se scălda în Vistula. Răspunsurile directoarei de personal exprimă

căldură sufletească şi solicitudine. O încurajează să-şi modifice programul şi să-şi lase intervale de odihnă pentru a întrerupe zilele lungi de muncă. În altă scrisoare se vorbeşte despre altercaţia pe care a avut-o Eva la brutărie cu o nemţoaică din oraş care o insultase. Discuţia s-a încins, iar Eva a sfârşit prin a o pălmui pe femeie. Johanna o asigură că va avea parte de sprijinul conducerii în caz de urmări judiciare.

Lui Irène nu-i vine greu să-şi imagineze scena. Eva a ştiut întotdeauna să se apere.

Soneria mobilului o smulge din lectură. Hanno o întreabă cu tandreţe:

- Ce mai faci, mămicuţo?

Ruşinată, îşi dă seama că nu l-a mai sunat de când i-a dezvăluit Myriam existenţa lui Hermine.

- Sunt îngropată peste cap în treburi. Ştii cum sunt în momentele astea...
- Infrecventabilă, o tachinează el.
- Chiar în halul ăsta?
- Mai rău.
- Ai suferit mult, fiule, spune ea solemn.

Hanno confirmă râzând şi o anunţă că vine acasă în weekend.

- Mi-ar plăcea să petrecem două zile numai noi doi. Nu te deranjează?

O năpădeşte o bucurie secretă. În ultimele luni Hanno n-avea ochi decât pentru Glaseri.

Instalată comod lângă foc, Irène reciteşte începutul unei scrisori pe care Eva i-a trimis-o în mai 1951 lui Martin Talbot, care conducea ITS

ca reprezentant al înaltei Comisii Aliate.

Nu-i vine să creadă ce vede.

Eva scrie că-şi suspectează unul dintre colegii germani, Holger S., de a fl fost membru al SS.

într-o dimineaţă l-a surprins când ieşea din depozitul arhivelor. Ştia că Holger nu făcea parte din personalul autorizat să consulte fondurile. Din acea zi l-a urmărit de la distanţă. Nu-i frecventa pe foştii deportaţi, se ţinea mereu deoparte împreună cu acelaşi grup de angajaţi germani. Peste zece zile l-a întâlnit la piscină. Atunci a observat litera pe care bărbatul o avea tatuată la subraţ. Ştie că soldaţii SS îşi tatuau grupa sangvină, o inscripţie numită „Semnul lui Cain". De atunci nu mai reuşeşte să doarmă, torturată de ideea că un fost membru al SS ar putea să se ascundă în sânul ITS.

Cere permisiunea să facă cercetări în privinţa lui.

Noapte de noapte mă aflu iarăşi în lagăr. Atâta timp cât n-o să am cagetul împăcat n-o să-mi pot găsi somnul.

Răspunsul lui Talbot nu figurează în dosar, dar o scrisoare de-a Evei, întocmită trei săptămâni mai târziu, lasă de înţeles că i-a acordat o întrevedere şi permisiunea de a consulta anumite documente:

Nu accept ideea că funcţionarii unei organizaţii aliate au putut da dovadă de o asemenea neglijenţă. Spuneţi că nu seamănă cu cei care ne-au întâmpinat la eliberarea din

lagăre, că nu ştiu de ce sunt capabili naziştii. Dar cum au putut să angajeze germani fără să facă verificările necesare? Ideea că acest asasin se ascunde aici de luni, de ani de zile, că a avut timp să dîstragă dovezile crimelor sale mă îmbolnăveşte. Ştiu că-mi înţelegeţi simţămintele.

Mă tem că mai sunt şi alţii. Mai daţi-mi puţin timp, domnule director, şi-i voi demasca pe toţi.

Răspunsurile conducătorului instituţiei lipsesc. Oare a autorizat o anchetă discretă, ca să evite un scandal public care ar fi afectat reputaţia ITS? Irène se holbează la text până când începe să-i tremure în faţa ochilor. Cum au putut să angajeze foşti membri ai SS ca să conserve arhivele persecuţiilor naziste? Oare au avut complici în interiorul centrului?

Se conectează de la distanţă la baza de date centrală şi caută numele lui Martin Talbot. Americanul, care conducea ITS într-o perioadă când înalta Comisie Aliată voia să scape de această povară pasând-o altcuiva, avea misiunea de a asigura tranziţia.

„Suntem aici pentru a servi milioanele de victime ale acestui război. Le servim indiferent de istoria lor, de ţara de origine, de opiniile politice sau de religie. îi servim pe morţi şi pe vii, pentru noi fiind o datorie şi o onoare", a declarat el la inaugurarea noului sediu. Nu părea genul de om care să nu-şi ia misiunea în serios.

„Ştiu că-mi înţelegeţi simţămintele”, îi scrie Eva. Ea, care suspecta pe toată lumea, avea

încredere în acest refugiat evreu germanofon din Cehoslovacia care fugise din Europa Centrală în 1938 şi luptase cu naziştii îmbrăcat în uniforma americană. Irène măreşte pe ecran un mesaj pe care l-a trimis superiorilor săi în iarna anului 1952. Titlul este: „Viitorul ITS". Uluită,
descoperă că americanii voiau să transfere centrul în administrarea guvernului german. Absorbiţi de priorităţile Războiului Rece, Aliaţii occidentali erau dispuşi să încredinţeze Republicii Federale a lui Adenauer, departe de a fi fost denaziflcată, dovezile crimelor celui de-al Treilea Reich şi destinul victimelor acestuia.

încă din primele rânduri, Talbot vrea să le demonstreze factorilor de decizie că acest proiect este o erezie. îl combate punct cu punct, cu o
luciditate glacială. Dacă germanii ar conduce ITS, ar putea să distrugă urmele şi să invalideze verdictul tribunalului de la Nürnberg. I-ar împinge spre ieşire pe foştii deportaţi, înlocuindu-i cu un personal german mai puţin demn de încredere. „Ce ironie", segândeşte Irène. Ultimul argument prefigurează măsurile luate de Max Odermatt treizeci de ani mai târziu, cu binecuvântarea Comitetului internaţional al Crucii Roşii.

Am descoperit recent că patruzeci şi cinci dintre angajaţii noştri germani ocupaseră un post înalt în SS sau Gestapo, scrie Talbot. O anchetă a demonstrat că unul dintre ei

încercase să incendieze arhivele. Toţi fuseseră angajaţi la ITS de agenţi ai organizaţiilor aliate, cu încălcarea tuturor regulilor de precauţie şi a legilor privind denazificarea. Am decis să fie concediaţi imediat, dar trebuie să vă avertizez în legătură cu pericolul pe care-l reprezintă accesul criminalilor de război la arhive. Dacă această chestiune ar deveni publică, reputaţia înaltei Comisii Aliate şi cea a International Tracing Service ar fi pătate pentru totdeauna. De aceea, propun ca arhivele să fie încredinţate unei comisii internaţionale care să supravegheze personalul şi misiunile acesteia.

Irène soarbe din vin. Secretul n-a ieşit la iveală. Oare Talbot i-a promis Evei că va coopera cerându-i în schimb să păstreze tăcerea?

îi revine în minte o conversaţie pe care au purtat-o la câteva luni după ce s-a angajat la centru. Tocmai luaseră prânzul cu Creierul, care le delectase cu anecdotele lui nostime. Irène era fermecată, iar Eva nu putea s-o condamne:

- E un om extraordinar, deopotrivă modest şi curajos. Am mai rămas puţini din prima echipă. Majoritatea au preferat să plece din Germania odată cu trupele de ocupaţie.

- Şi voi doi cum de-aţi rămas?

- Nu pot răspunde în locul lui. În ce mă priveşte, nu mai aveam nimic. Măcar aici mă simţeam utilă. Pe deasupra, cineva trebuia să vegheze asupra arhivelor. Ai auzit despre Cerber, câinele care păzeşte infernul?

- Da, de ce?
- Nu ţi se pare că semăn cu el? zisese Eva, iar râsul ei de fumătoare răsunase pe culoar.

Irène îl aude şi acum.

KAROL

Aşezată pe culoar, Irène îşi masează tâmplele. Azi-noapte a visat că Eva o avertiza că „se întorc". După asta n-a mai putut închide ochii. Vechea ei teamă îi pusese un nod în gât. Teroarea că Hanno ar putea păţi ceva. S-a luptat câteva clipe cu dorinţa de a-l suna, era trei dimineaţa. „Potoleşte-te, e bine", îşi tot repeta ca să rupă chinga ce-i strângea cuşca toracică. îşi imagina aleile liniştite din campus, studenţii stând de vorbă la umbra copacilor. O lume solidă şi sigură care nu se putea fisura.

în cele din urmă a capitulat, a vârât un lemn în vatră şi s-a uitat la episoade din *Fleabag* până la ivirea zorilor. îi place eroina încercată de viaţă, cu un umor devastator. Dimineaţă a descoperit că maşina îi era acoperită de zăpadă. în timp ce îndepărta cu lopata crusta îngheţată a simţit aerul circulându-i prin plămâni, alungându-i gândurile negre. Sub stratul alb, pădurea strălucea în lumina soarelui. Când Hanno era acasă, se ocupa el de datul zăpezii. Operaţiunea se termina întotdeauna în bătălii cu bulgări şi

râsete nestăpânite. Se întreabă dacă n-ar trebui să-şi ia un câine. Cel al Glaserilor e foarte prietenos.

Silke Bauer e punctuală. S-a alăturat departamentului de căutare a copiilor în urmă cu doi ani. înainte, preda istoria contemporană la Berlin. Specialitatea ei este programul de „germanizare” aplicat în al Treilea Reich. Aşa a şi descoperit ITS, când se documenta pe această temă pentru o lucrare. Timp de optsprezece luni şi-a petrecut concediile inventariind fondurile de arhivă. Când şi-a terminat cartea, Charlotte Rousseau a convins-o să rămână.

O primeşte pe Irene într-un birou perfect ordonat. Aici nu vezi maldăre de dosare într-un echilibru precar, căni cu resturi de cafea uitate pe etajeră. O cunună de Advent e pusă la loc vizibil, o amintire a copilăriei ei berlineze. Atmosfera însufleţită a capitalei îi lipseşte. Aici se simte la strâmtoare, are impresia că e în unul din acele sate cu căsuţe din lemn pictat expuse în ajunul Crăciunului. Are cincizeci şi ceva de ani, părul de un blond stins tuns scurt, o privire încercănată de insomniacă şi, mereu la îndemână, o ţigară electronică, semn că vrea să se lase de fumat, dar nu reuşeşte. îşi dedică timpul „copiilor neînsoţiţi”, minorii strămutaţi din zonele ocupate de Germania. La sfârşitul războiului, Aliaţii s-au trezit cu milioane de copii rătăciţi. Orfani, supravieţuitori ai lagărelor, tinere victime ale muncii forţate. Organizaţiile de asistenţă trebuiau să-i ia în grijă, să-i

identifice şi să-i repatrieze. Majoritatea erau malnutriţi, traumatizaţi, căzuţi în muţenie. Voluntarii sosiţi din Statele Unite sau din Marea Britanie nu aveau adesea decât o perspectivă distantă asupra războiului. înţelegeau rapid că misiunea aceea presupunea o implicare totală din partea lor, însă aveau nevoie de mai mult timp ca să-şi dea seama că nu erau decât nişte pioni neputincioşi pe o tablă de şah imensă.

- Caut un mic polonez, îi explică ea lui Silke Bauer. A fost răpit la sfârşitul lui 1941 sau începutul lui 1942. Crucea Roşie poloneză a deschis o anchetă care n-a dat rezultate.

- Vrei să redeschizi dosarul? Ai indicii noi?

- E cam devreme ca să pot spune asta. Mama lui a murit la Ravensbriick.

- A fost deportată ca membră a mişcării de rezistenţă?

- Nu reiese de nicăieri. N-am idee de ce a trimis-o poliţia germană la Auschwitz.

- Poate că pur şi simplu au vrut să se descotorosească de ea, sugerează Silke Bauer.

- Cum au descoperit anchetatorii programul de germanizare?

- La început n-au fost decât nişte zvonuri persistente. Se părea că o serie de copii „cu un nivel rasial bun” fuseseră răpiţi de nazişti din ţările ocupate şi daţi spre creştere unor familii germane. Semăna cu un basm cu Omul negru... Pe urmă însă, mii de poze cu copii au început să curgă din ţările din Est şi din ţările

baltice, şi povestea sinistră a început să se concretizeze. în prezent se estimează că au fost răpiţi două sute de mii.

- Două sute de mii! exclamă Irene.

- E ameţitor, nu? Himmler le ordonase soldaţilor SS să „fure sângele pur” de oriunde se găsea. îi selectau pe copiii între doi şi doisprezece ani care aveau trăsături „ariene”, apoi, cu ajutorul infirmierelor naziste, numite „sorele brune”, îi răpeau pe puşti din şcoli, din orfelinate, uneori de pe stradă.

Irene o vede pe Wita mergând pe un trotuar înzăpezit. Blond şi vesel, micul Karol fuge pe lângă ea. Mama îi atrage atenţia, nu trebuie să se apropie prea mult de bordură. O maşină neagră încetineşte la câţiva metri de ei, dinăuntru coboară o infirmieră. îi surâde copilului, îl întreabă câţi ani are, îl mângâie pe cap. Wita îl ia pe micuţ în braţe. Femeia se întoarce spre maşină şi face un semn din cap. În clipa următoare, doi soldaţi SS ţâşnesc din vehicul şi smulg copilul din braţele mamei. Ea se luptă să-l ţină urlând ca o fiară. Gealaţii o lovesc, se reped în maşină, îi dau copilul infirmierei şi demarează în trombă.

Nu va şti niciodată dacă aşa s-au petrecut lucrurile.

- Cine erau sorele astea brune? murmură.

- Nişte naziste înflăcărate care se înrolaseră voluntar în „serviciul din Est". îi reperau pe copii şi le spuneau părinţilor că

trebuiau să fie supuşi unei examinări medicale. Dacă mergea prost, soldaţii SS erau pregătiţi să intervină.

- Copiii erau duşi imediat în Germania?

- întâi erau preluaţi de nişte „experţi în probleme rasiale" care-i examinau amănunţit: distanţa interoculară, forma nasului, proporţiile corporale, semne din naştere, eventuale boli sau tare genetice... Cei care nu erau socotiţi suficient de arieni erau trimişi acasă sau deportaţi în lagărele de muncă forţată. Ceilalţi erau duşi în centre speciale unde urmau să fie „reeducaţi". în Polonia existau mai multe. Acolo se fabricau mici nemţi. Dacă vorbeau în limba maternă, erau pedepsiţi aspru. Cei mai mici ajungeau în căminele Lebensborn— înainte de a fl adoptaţi de familii naziste. Ceilalţi erau puşi în slujba Reich-ului.

Irène e fascinată de meticulozitatea procesului. În acest lanţ al responsabilităţilor, fiecare, de la brutele SS până la infirmiere şi la medicii dedicaţi, îşi joacă rolul fără să-şi pună întrebări, absorbit de sarcina sa. Toţi sunt convinşi că acţionează spre binele acestor copii. Nu-i fură, ci-i restituie adevăratului lor destin.

Himmler ordonase ca urmele crimei să fie distruse, documentele de stare civilă ale copiilor răpiţi erau falsificate sistematic, ceea ce complica munca anchetatorilor. Adolescenţii mai aveau amintiri, dar cei mai mici îşi uitaseră

părinţii şi limba maternă. Nu mai semănau cu pozele de când erau bebeluşi, sau nu suficient cât să se poată trage o concluzie.

Imediat după război, autorităţile militare aliate îi autorizau pe căutătorii de copii să intre în casele germanilor atunci când suspectau o adopţie dubioasă. Afişele lipite prin localităţi reaminteau populaţiei că era obligată să le răspundă la întrebări. Germanii îi urau pe aceşti străini care pătrundeau prin efracţie în intimitatea lor. Din punctul lor de vedere, un halo ameninţător le înconjura pe tinerele englezoaice sau americance care-şi făceau apariţia cu tablete de ciocolată şi un aer de prefăcută inocenţă. Presentimentul nenorocirii, încă o nedreptate după bombe, violuri, mizerie. Uneori, vizitatorul vorbea germana. Familiile îi ofereau din raţiile lor neînsemnate, şnapsul şi berea destindeau atmosfera. Stăteau la taifas despre vremurile grele, despre peisajul în ruine în care se jucau copiii. La un moment dat, părinţii lăsau garda jos şi acceptau să vorbească despre cel mic. Prezenţa lui îi readusese tatălui zâmbetul pe chip. Copiii erau viaţa însăşi, mai încăpăţânată ca o buruiană.

Atunci, vizitatorul începea să pună întrebări neplăcute. Părinţii nici nu voiau să audă, convinşi fiind că adoptaseră un orfan german. Nu cedau cu nici un chip. Era imposibil ca oamenii Partidului să-i fi minţit. Dacă anchetatorul avea îndoieli în legătură cu provenienţa copilului, putea să-l ia din căminul

de adopţie şi să-l plaseze într-un centru de-al Aliaţilor până când era dus în ţara de baştină. în scurt timp însă, guvernul american a solicitat dovezi ale cetăţeniei înainte de a autoriza transferurile. în majoritatea cazurilor era imposibil, iar autorităţile militare acceptau tot mai rar repatrierea copiilor în ţările din blocul sovietic.

Irène se întreabă ce motiv aveau americanii să împiedice derularea anchetelor.

- Războiul Rece? se aventurează să sugereze.

- Exact.

După hemoragia fără precedent din timpul războiului, copiii erau o pradă după care jinduia toată lumea. Se băteau chiar şi pe cei născuţi din legături între femei germane şi prizonieri de război. Soldaţii francezi îi luau cu ei pe drumul de întoarcere. Singurii pe care nu-i prea voia nimeni erau micii deportaţi asupra cărora suferinţele lăsaseră urme prea adânci. Elveţia îi acceptase din vârful buzelor pe tinerii supravieţuitori evrei de la Buchenwald, cu condiţia să nu rămână mai mult de câteva luni. Numai cât să-şi umple plămânii cu aerul curat al Alpilor.

- Copiii furaţi erau miza unei bătălii aprige între germani, guvernământul militar american şi reprezentanţii ţărilor lor de origine, spune Silke Bauer. Ca să simplific, nemţii nu voiau să-i predea. Mulţi părinţi adoptivi se

ataşaseră de plozii ăştia. Pentru alţii erau o mână de lucru gratuită. Cât despre americani, nu voiau să supere Germania federală, noua lor aliată în Războiul Rece. Pe de altă parte, nu le plăcea gândul că aceşti copii aveau să îngroaşe rândurile populaţiei din blocul răsăritean.

Căutătorii de copii erau prinşi între autoritatea militară şi propria dilemă. Care era interesul micuţilor? Dacă-i luau de la părinţii adoptivi însemna să le provoace o nouă suferinţă, să-i dezrădăcineze trimiţându-i într-o patrie uitată. Dacă-i lăsau, îşi dădeau girul pentru crimele naziste, legitimând răpirea ca mijloc de adopţie. Oare trebuiau să-i abandoneze în grija foştilor duşmani? Sau să-i condamne la nefericire într-o ţară controlată de sovietici?

- După război, jurnalista Gitta Sereny i-a căutat pe copiii furaţi, îi spune Silke. într-un interviu, menţionează o directivă neoficială a autorităţii militare americane care ordona să fie trimişi în Statele Unite, Canada sau Australia o serie de copii ai căror părinţi fuseseră localizaţi în ţările din Est.

- Părinţii îi aşteptau în ţara lor, iar noi îi trimiteam în altă parte?... Ca să nu ajungă în blocul sovietic?

- Da. Gitta Sereny scrie: „Cum s-a putut da ordinul ca aceşti copii, care suferiseră deja de două ori traumatismul de a-şi pierde părinţii, căminul, limba, să fie expediaţi ca nişte colete peste mări şi ţări şi azvârliţi într-un mediu

necunoscut?"

Ies pe balcon să fumeze o ţigară. Zăpada topită lasă să se vadă ici şi colo ardezia de pe acoperişuri.

- E inuman ce li s-a făcut copiilor ăstora, răbufneşte Irène. Crezi că asta i s-a întâmplat şi micului Karol?

- Posibil. Asta dacă nu cumva anchetatorii chiar au dat greş. Un lucru e cert însă: din cei două sute de mii de dispăruţi, doar douăzeci şi cinci de mii au fost trimişi în ţările de origine. Iar în 1949, multora le convenea să nu fie găsiţi. Poate că al tău a fost lăsat la părinţii adoptivi. Crucii Roşii poloneze i s-a comunicat că era de negăsit, iar dosarul a fost distrus.

- Dacă aş putea să discut cu agenţii care s-au ocupat atunci de investigaţie...

- Am întâlnit câţiva când lucram la carte. Îţi dau coordonatele lor, îi spune cercetătoarea conducând-o spre ieşire.

După această întrevedere, Irène se duce cu maşina la Kassel. Găseşte o carte de-a Gittei Sereny într-o librărie din centru. Titlul demn de Joseph Conrad, *Into That Darkness*[11], o invită să călătorească în adâncul tenebrelor de la Treblinka. Va căuta acolo urma lui Lazar.

Cinează singură într-un mic restaurant grecesc, departe de vacarmul braseriilor. Comandă un pahar de ouzo gândindu-se la Allegra, pe care nu şi-o poate imagina bătrână.

Telefonul o anunţă că a primit un nou e-mail.

Janina Dabrowska i-a găsit pe urmaşii soţului Witei. Are şi o adresă, în apropiere de Lublin.

„Irena, cred că o să-ţi placă surpriza mea. Nu mi-a fost uşor s-o depistez, era pusă din greşeală în alt dosar.

Acum ai la ce să te gândeşti până vii în Polonia! „

În fişierul ataşat e o fotografie pe care Irène o măreşte nerăbdătoare. O Wita mai tânără ţine în braţe un băieţel blond. Cu gura lipită de urechea copilului, îi şopteşte un secret, iar el râde, gâdilat de răsuflarea ei, uitând de ochiul negru al obiectivului. N-are mai mult de optsprezece luni. Un zuluf blond alunecă peste ochiul drept al Witei, care îl priveşte pe fotograf cu un aer tandru şi rebel. E radioasă. Irène observă ce a dispărut între acest instantaneu şi clişeul de la Auschwitz.

Mâna dolofană a copilului stă pe gâtul mamei sale, iar acest detaliu îi frânge inima. Certitudinea calmă că e iubit, protejat.

Se încumetă să le facă celor doi o promisiune pe care speră să şi-o poată ţine.

EVA

Se studiază în tăcere, intimidate de prezenţa magnetofonului. Pe eticheta minicasetei se poate citi: „Eva Volmann, 7 noiembrie 1978”.

- Nu-mi imaginasem c-o să fac o asemenea călătorie, mărturiseşte Lucia Heller.

De la prima lor întâlnire, chipul ei a căpătat o anume gravitate. E împovărată de vieţile invizibile cărora le-a căutat urmele sub copertina unei şcoli, într-o curte, în faţa vitrinei unei bijuterii care găzduia pe vremuri o băcănie cuşer sau pe pietrele tombale dintr-un cimitir năpădit de buruieni.

- Chiar o să-i auzim vocea? întreabă.

Irène încuviinţează. N-a avut curajul să asculte înregistrarea înainte de sosirea Luciei.

De dimineaţă se temea să n-o dezamăgească pe tânăra argentiniancă. Documentele pe care le adunase se limitau la perioada postbelică. O colecţie firavă de fotografii, evaluări, schimburi de scrisori. Peste câteva ore, directoarea îi aşeza pe birou caseta, aruncându-i un nume în treacăt:

- Mark Epstein.
- Pardon?
- Un autor american de origine germană. A venit la ITS în 1979. Scria un roman şi avea nevoie de informaţii despre marşurile morţii.
- A fost primit la centru? se minunează Irène.
- Era înainte de Max Odermatt. Directorul de atunci susţinea parteneriatele, circulaţia ideilor... Pe scurt, Epstein s-a întâlnit cu câţiva dintre foştii deportaţi care lucrau la noi şi a avut ideea de a-i înregistra. în momentul

respectiv n- a interesat pe nimeni. Casetele au rămas în fundul unui dulap din biroul direcţiei de personal. Au şi inventarele părţile lor bune...

- Eva? a rostit Irène vibrând de emoţie.

- Nu ştiu cum a reuşit Epstein, dar a acceptat să stea de vorbă cu el.

Iată-le acum aşezate faţă în faţă, având între ele vechiul casetofon care hârâie molcom. Peste acest zgomot de fond, vocea Evei se aude dincolo de mormânt, mai puţin răguşită decât în amintirile lui Irène, deformată, uşor defensivă. Dar e ea, cu frazarea ei plină de ironie, cu maniera ei inimitabilă de a-şi destabiliza interlocutorul. Discuţia se desfăşoară în germană.

E.V. Chiar trebuie să spun asta? Parc-am fi la tribunal! Trebuie să jur şi pe Biblie? Mă numesc Eva Volmann. M-am născut la Varşovia în 28 aprilie 1930. Lucrez aici din 1947.

- *Ce v-a adus la ITS? o întreabă Epstein.*

Glasul lui este blând. O mână întinsă pe care poţi s-o strângi sau s-o refuzi.

E. V. Voiam să-mi regăsesc familia. Era obsesia mea. îmi spuneam că aici o să am mijloacele ca s-o caut. La început nici n-au vrut să audă. Mă considerau prea tânără.

M.E. Ce vârstă aveaţi?

E.V. Şaptesprezece ani. Dar asta nu însemna nimic. Era vârsta care mi se dăduse, la fel ca

hainele pe care le purtam. Pentru mine, singurul lucru care conta era sâ-i găsesc.

M.E. Cum i-aţi convins să vă angajeze?

E. V. Păi cum crezi? Am pus piciorul în prag!

Râsul Evei răsună în sala de şedinţe, şi dintr-odată Irène are impresia că e acolo, lângă ele. Iluzia e atât de vie, încât o podidesc lacrimile.

E.V. Eram atât de încăpăţânată, nici nu poţi să-ţi închipui. Mult mai încăpăţânată decât ei, oricum.

Epstein îi ţine isonul cu un râset mai estompat.

M.E. Deci v-au angajat. înţeleg că aţi devenit rapid una dintre cele mai bune anchetatoare, aşa-i?

Irène sesizează mândria din glasul Evei:

E.V. E adevărat că nu mă descurcam rău. Trebuie spus că mă străduiam din răsputeri. Dar aveam concurenţă, îmi aduc aminte de un tip din Cracovia. La Buchenwald, sabotase nişte „experimente medicale" şi salvase pielea multor deţinuţi. Era foarte priceput la anchete. Lucram împreună. Am învăţat o mulţime de lucruri numai observându-l.

M.E. Ce s-a ales de el?

E.V. A emigrat în Statele Unite la începutul anilor cincizeci. În perioada aceea, majoritatea au plecat. Armatele de ocupaţie părăseau Germania, ultimele lagăre de strămutaţi fuseseră închise. Ne-au adunat în piaţa din faţa bisericii. Tot oraşul era acolo. Stăteam separat, ei de-o parte, noi de cealaltă![Râde.] Ofiţerii

americani au declarat că din acel moment statutul de deportat nu mai exista. Puteam să rămânem sau să emigrăm. Republica Federală Germană, în marea ei generozitate, ne oferea un statut de „străini apatrizi”. Care ne dădea dreptul să trăim în Germania şi să muncim, fără posibilitatea de a deveni cetăţeni în toată puterea cuvântului. O să-mi spui că era deja un nivel peste cel de „suboameni”! De altfel, localnicii erau furioşi, protestau vehement. Noi, paraziţii, n-aveam ce căuta în patria lor vopsită ca nouă cu banii din planul Marshall.

M.E. Şi totuşi lucraţi cu toţii de ani de zile, nu?

E.V. Pentru ei, munca noastră nu servea decât la răscolirea mocirlei în care stătuseră doisprezece ani. Sperau c-o să ne luăm tălpăşiţa odată cu americanii.

M.E. Şi voi ce vă doreaţi?

E.V. Majoritatea nu se puteau imagina trăind în Germania fără protecţia Aliaţilor. Se vedea de la o poştă că foştii nazişti erau tot acolo. Unii nici măcar nu se ascundeau. În satul vecin, foştii membri ai Waffen SS organizau întruniri politice. Voiau să răstoarne Republica şi să instaureze al Patrulea Reich! Îţi poţi închipui? Deportaţii preferau s-o ia de la capăt în altă parte.

M.E. Dar dumneavoastră aţi rămas...

E.V. N-am crezut niciodată că aş duce o viaţă mai bună în altă parte. Ştiam că plecarea n-ar fi schimbat nimic. Pe deasupra, îmi plăcea munca

pe care o făceam. Şi alţii au ales să rămână, precum Creierul. Ne înţelegeam unii pe ceilalţi. N-aveam nevoie să ne prefacem.

M.E. Aţi reuşit să vă regăsiţi familia?

Epstein pune întrebarea cu detaşare, deşi ştie cât este de dureroasă.

Tăcerea care se lasă vibrează îndelung în aerul saturat de paraziţi.

E.V. N-am găsit nimic. Ca şi când n-ar fi existat niciodată. Ştii că nu existau liste pentru transporturile din ghetoul din Varşovia spre Treblinka? Erau şterşi de pe faţa pământului înainte să ajungă.

M.E. Nu figurau pe nici o listă?

E.V. Nu. Când au început să deporteze pe toată lumea, tata şi prietenii lui au încropit o ascunzătoare pentru bunicii mei în podul apartamentului lor. Tata îi aproviziona, chiar dacă sufereau cu toţii de foame. Într- o dimineaţă a urcat la ei, a găsit peretele fals smuls, scaunul cu rotile răsturnat... O vecină i-a spus că un poliţist evreu venise cu nişte Trawniki—, ştiau unde să caute. I-au azvârlit pe bunicii mei într-o căruţă laolaltă cu alţi „netransportabili” i-au asasinat în cimitirul evreiesc. Tata nu voia ca noi să aflăm, dar locuiam într- o singură cameră. L-am auzit povestindu-i mamei.

Ochii Luciei Heller nu clipesc. Ascultă, şi fiecare cuvânt cade în sufletul ei ca într-un puţ adânc.

M.E. Părinţii dumneavoastră au scăpat de

deportare?

E.V Au fost ucişi în timpul insurecţiei din ghetou. La fel şi fraţii mei. Nu ştiu unde, nici cum... îmi cer scuze, nu pot să continui.

Durerea din glasul Evei îi rupe inima lui Irène.

Cu blândeţe în glas, Mark Epstein îşi cere scuze la rândul lui. Banda se opreşte cu un zgomot surd. înregistrarea se reia după un timp.

M.E. Cum aţi reuşit să ieşiţi din ghetou?

E. V. Părinţii mei aveau o prietenă de cealaltă parte a zidului. Ea cunoştea o reţea care-i trecea pe copii în partea ariană şi-i ascundea la o familie sau într-o mănăstire. Trebuia să ştii polona, să cunoşti rugăciunile catolice şi să nu semeni prea tare a evreu. Fraţii mei nu vorbeau decât idiş. Erau bruneţi cu părul sârmos şi creţ, aspectul fizic nu-i ajuta. Eu puteam trece drept poloneză. O evreică din Dresda care locuise cu noi în ghetou îmi dăduse lecţii de germană. Şi vorbeam polona curent. Preţ de câteva săptămâni, mama m-a silit să învăţ rugăciunile, să repet gesturile de la liturghie. Detestam lucrul ăsta, nu voiam să trăiesc printre goyim.

M.E. Inţelegeaţi că era o chestiune de viaţă şi de moarte?

E. V. Ce părere ai... ?

întrebarea cade ca o palmă. Irène îşi poate imagina privirea care o însoţeşte.

E.V. Convieţuiam cu moartea. Zi după zi. Cadavre în casa scării, în curte, pe trotuarul de vizavi. Nu aveam voie să ieşim, pe stradă era prea periculos. Când au început deportările,

trebuia să stăm nemişcaţi ore în şir, ghemuiţi ca nişte contorsionişti. Respiram încet, nu puteam să plângem. Pândeam zgomotele de paşi, lătraturile. Trăiam cu frica în suflet. Aveam doisprezece ani, ascultam conversaţiile adulţilor. Ştiam că dacă ajungeai la Umschlagplatz— erai mort. O ştiam, dar nu voiam să-i părăsesc. Mama nu mi-a dat de ales. Într- o noapte, un bărbat a venit să mă ia. Era începutul iernii din 1943, m-a condus prin reţeaua de canalizare. Am mers câteva ore prin întuneric. Uneori ne târâm prin apa neagră, mă agăţam de paltonul lui. În cele din urmă am ieşit în cealaltă parte a oraşului. Eram udă leoarcă, îmi clănţăneau dinţii. Cineva m-a învelit într-o pelerină şi m-a ascuns în portbagajul unei maşini. îmi aduc aminte doar frica şi foamea. Am fost încredinţată unei necunoscute, împreună cu alţi copii. Ea mi-a făcut baie! Se străduia să ne aline. Toţi puştii plângeau, era sinistru.

M.E. Cât aţi stat la ea?

E.V. Nu ştiu. Două săptămâni, poate. într-o dimineaţă, o fată m-a luat cu ea. îi spuneam Kasia, făcea parte dintr-o reţea a rezistenţei. Mi-a dat un certificat de naştere pe numele Renata Sliwa şi o Kennkarte. Fără carte de identitate nu puteam merge nicăieri. M-a pus să repet detaliile vieţn adevăratei Renata, care era probabil la doi metri sub pământ, şi apoi m-a condus la gazda mea.

M.E. Unde locuia?

E.V. în Wola, în vestul Varşoviei. Era o femeie nesuferită, mă certa de dimineaţă până seara. Se temea c-o să atrug atenţia vecinilor, aşa că mă obliga să stau în cameră toată ziua, cu obloanele trase. Nu-i plăcea de mine, dar avea nevoie de banii pe care-i primea de la reţea. Pentru mine era mai rău decât în ghetou. într-o duminică s-a dus la slujba de Paşte. Am profitat ca să fug. Am luat-o pe jos spre centru.

M.E. Voiaţi să vă întoarceţi în ghetou?

E. V. Da. Mă gândeam c-o să găsesc gura de canal. De la mare distanţă am văzut fumul înălţându-se spre cer. Când m-am apropiat, am înţeles că insurecţia începuse. Erau blindate peste tot, soldaţi înarmaţi până-n dinţi. Cel mai sinistru a fost să-i văd pe polonezii care se adunaseră la spectacol. Unii se bucurau că Hitler îi scăpa de jidani. Alţii îşi bâteaujoc de Wehrmacht, care trimitea tancuri şi o întreagă armată ca să învingă o mână de evrei flămânzi. Aş fi vrut să pot trece peste zid ca să lupt şi eu.

M.E. Tatăl dumneavoastră era printre combatanţi?

E. V. Nu, era incapabil să se bată. Era un intelectual, un umanist. Organiza serate culturale în ghetou, concerte, cursuri clandestine... Mama era mai rigidă. în ochii mei, ea incarna regulamentul! Nu suportam regulile, le încălcăm de fiecare dată. Tata îmi lua apărarea întotdeauna. Când au început deportările, s-a prăbuşit psihic. Toţi tinerii din comitetul de imobil au fost trimişi la Treblinka.

Toţi vecinii, prietenii noştri, unii după alţii. Tata şi-a pierdut orice speranţă, era umbra omului de odinioară. Pe mama, dimpotrivă, furia a mobilizat-o. A devenit capul familiei. Vindea ultimele noastre suvenire în schimbul unui codru de pâine. Şi-a vândut până şi rochia de mireasă unor polonezi care se târguiau fără scrupule. într-un final a intrat în Organizaţia Evreiască de Luptă. în timp ce-mi punea la cale exfiltrarea, participa la întruniri clandestine unde se pregătea insurecţia.

M.E. Era foarte curajoasă...

E.V. Da. Era straniu, ca şi cum ar fi devenit altă persoană. Pe care o descopeream. Acţiunea îi dădea tărie. Nu se mai temea. A reuşit chiar să mă convingă de faptul că puteau să câştige şi că după aceea avea să vină să mă ia. Ca să accept să plec. Ştia că n-aveau nici o şansă...

Vocea i se frânge.

înregistrarea se întrerupe.

Irène şi Lucia ies să fumeze în parc. Cum nu şi-au luat paltoanele, tremură de frig, încălţările li se udă în zăpada proaspăt aşternută. Fiecare se gândeşte: „N-aş putea reuşi singură”. Apoi se întorc în sala ca o criptă în care răsună, prin intermediul Evei, glasul unei lumi distruse.

LUCIA

înregistrarea se reia. Timbrul Evei este mai ferm, şi acum ea e cea care pune întrebările, ca şi cum ar fi preluat conducerea discuţiei:

E.V. De ce faceţi asta? La ce bun? Polonia e un cimitir; şi poveştile astea nu interesează pe nimeni.

E rândul scriitorului să-şi caute cuvintele.

M.E. Poate... ca să nu dispară. Graţie mărturiei dumneavoastră, oamenii aceia vor continua să trăiască.

E.V. Credeţi?...

M.E. Sper.

O readuce în primăvara anului 1943, în acea zi de flăcări şi de spaimă.

M.E. Ce-aţifăcut când aţi ajuns în faţa ghetoului?

E.V. Nu puteam să mă apropii, zona colcăia de poliţişti şi de soldaţi germani. Kasia mă prevenise că diverşi şantaj işti stăteau lângă zid ca să-i identifice pe evrei. Dacă eram în pericol, trebuia să mă duc la o mercerie de pe strada Mostowa şi să cer pauglica albastră pe care o comandase mama. Vânzătoarea m-a lăsat să aştept ore întregi în depozit, iar apoi Kasia a venit să mă ia. Câteva zile m-a ascuns în camera ei de la mansardă, dar era prea riscant. M-a dus în Praga, de cealaltă parte a VistuleL O văduvă acceptase să mă găzduiască. O chema Filomena. Cum nu erau alte case înjur, mă lăsa să ies în grădină. Era foarte credincioasă, spera să mă convertească. îmi repeta: „Domnul îţi trimite aceste încercări ca să-ţi izbăvească sufletul". Râde.

M.E. A reuşit?

E.V. Eram o cauză pierdută! Avantajul e că

mă lăsa să citesc ziarul. Aşa am aflat despre lichidarea ghetoului. Presa germană afirma că toţi insurgenţii fuseseră ucişi După Filomena, unii reuşiseră să fugă prin canale. Speram că familia mea se ascundea pe undeva în partea ariană. Din când în când, Kasia venea să-mi ridice moralul. în toamna lui 1943, vizitele ei au încetat. Deşi Filomena nu mai primea bani de la reţea, a hotărât să mă ţină mai departe.

M.E. Ştiţi de ce n-a mai venit Kasia?

E.V. Am aflat acum zece ani, când am încercat să-i dau de urmă. într-o dimineaţă, poliţiştii s-au prezentat la ea acasă şi au arestat-o. Fusese denunţată. Gestapoviştii au executat-o în ruinele ghetoului. Acolo erau ucişi oamenii. Avea nouăsprezece ani. înainte de război fusese cercetaşă. Biata copilă!

M.E. Aţi rămas mult timp la Filomena?

E.V. Aproape un an. în februarie 1944 am fugit iar.

M.E. Nu mai voia să vă găzduiască?

E. V. Ba da, dar mă ascundeam de peste un an, nu mai puteam să aştept. îmi băgasem în cap că părinţii mei erau în viaţă. Am ieşit pe geam. Era atât de frig, că îmi clănţăneau dinţii. îmi aduc aminte de norii negri care pluteau peste Vistula îngheţată. Am traversat fluviul până în oraşul vechi, unde am luat-o pe ulicioare până la strada Krolewska. Acolo locuiam înainte de război, nu departe de universitate.

M.E. Era foarte riscant!

E. V. Periculos şi totodată stupid. îmi ziceam

că poate ai mei se întorseseră acolo ca să se ascundă. N-am îndrăznit să sun. O perdea s-a mişcat la fereastra vecinei, şi atunci mi-am dat seama că săvârşisem o nebunie şi că trebuia să mă întorc la Filomena. Ţin minte că mă sileam să nu fug. La colţul străzii m-am întâlnit cu un băiat. Fuseserăm colegi de şcoală înainte de război. A început să ragă: „Arestaţi-o, e evreică!” I- am tras o palmă. A strâns alţi golani din cartier, m-au urmărit şi m-au dat pe mâna poliţiei germane. Am ajuns la închisoarea Pawiak, apoi la Auschwitz.

M.E. Vreţi să vorbiţi despre asta?

E.V. Nu. Am obosit.

M.E. O să ne oprim pentru azi. O ultimă întrebare totuşi: aţi găsit supravieţuitori din familia dumneavoastră?

E.V. Fratele tatei a reuşit să plece în 1940 cu soţia şi copiii lui. Trăiesc la Buenos Aires.

Ochii negri ai Luciei Heller se măresc. Irène ştia că acest moment avea să vină. Era firesc ca o anchetatoare cu priceperea Evei să-şi găsească rudele rămase în viaţă. Se teme că răspunsurile care urmează o vor răni pe Lucia.

M.E. Aţi încercat să luaţi legătura cu ei?

Eva tace, pare să ezite.

E.V. Voiam s-o fac, dar nu reuşesc sâ mă mobilizez. Au plecat înainte de închiderea ghetoului... Credeam cu toţu că va fî de ajuns să strângem din dinţi, să ne ajutăm unii pe alţii. Că această violenţă o să dispară aşa cum venise.

Când mă gândesc la copila care eram atunci... La noi se purtau mereu discuţii fără sfârşit, certuri aprige. Uneori mă simţeam sufocată, îmi doream o viaţă a mea. E ironic. Astăzi am viaţa asta. Numai că e goală, pentru că ei nu mai sunt alături de mine. Iar copila aceea a murit. Prin urmare, nu pot să-i revăd. Dacă nu vor vrea să ştie ce s-a întâmplat, mi se va rupe inima. Dacă vor vrea să ştie, răspunsurile mele îi vor distruge. E mai bine aşa.

M.E. Aici vă simţiţi acasă?

E.V. Ce înseamnă „acasă"? Acasă eram în copilărie. N-o să mai fiu nicăieri acasă.

M.E. Vă mulţumesc pentru încredere, Eva. Şi pentru francheţe.

Ochii lui Irène îi întâlnesc pe cei roşii de plâns ai Luciei Heller. Opreşte caseta, caută vorbe de alinare. „Noile generaţii vor să ştie", i-a zis Charlotte Rousseau. Dar adevărul este dur şi tăios. Eva tăiase parâmele care o legau de trecut. Alesese să rămână la Arolsen, cu o mână de *persoane strămutate* care aveau să-şi păstreze mintal acest statut toată viaţa. Smulse de lângă tot ce iubiseră, adăpostind în suflet un pământ pârjolit care era otrava lor, proprietatea lor pe care n-o puteau împărţi cu nimeni. Şi care găseau în misiunea lor un motiv pentru a trăi.

Dintr-odată, Luciei i se face frig. îşi pune paltonul şi spune:

- Mulţumesc, Irène. Datorită dumneavoastră, am sentimentul că am întâlnit-

o. Mă doare sufletul că n-a vrut să ne cunoască. Am fi primit- o cu braţele deschise, evident. N-ar fi fost o povară, dimpotrivă. Ar fi putut să-şi refacă viaţa în căldura familiei ei...

- Aţi auzit-o. Nu era în stare.

- înţeleg, dar tot sunt tristă. Suntem atât de puţini... Am fi iubit-o cum nu se poate mai mult. Aţi putea să-mi daţi o copie a înregistrării? Aş vrea să le-o dau copiilor mei s-o asculte când o să fie mai mari.

- Desigur. Veniţi, mai am şi alte lucruri pe care să vi le arăt.

- îmi puteţi spune dumneavoastră, care aţi cunoscut-o, cum era? o roagă tânăra la baza scării monumentale.

„Feroce" e cuvântul care-i vine în minte lui Irène. îl rosteşte cu tandreţe.

- îmi place felul în care vorbiţi despre ea, spune Lucia. Eraţi foarte apropiate, nu-i aşa?

- Atât de apropiate pe cât o îngăduia ea. Era foarte reţinută, să ştiţi. Păstra o distanţă clară faţă de toată lumea. În afară de pisica ei!

îşi aminteşte de o fotografie surprinsă de fiul ei într-o duminică. Eva îi invitase la masa de prânz, iar bătrâna pisică tigrată fugise când apăruseră musafirii. Până la urmă se întorsese şi sărise de pe pervaz pe genunchii stăpânei sale. Hanno imortalizase instantaneul cu aparatul său de fotografiat. Găseşte clişeul în sertarul biroului. Îi place acest portret pentru că micul animal îi îmblânzeşte Evei trăsăturile, parcă fără

voia ei.

- Iat-o, spune.

După lagăr, înainte de boală. Aşa o păstrează, aşa şi-a întipărit-o în minte.

- E frumoasă, murmură Lucia.

Pisica toarce pe genunchii ei, stăpână acolo. Eva schiţează un surâs de capitulare.

Irène înşiră alte fotografii pe birou, clişee sepia cu o aură de mister, din altă epocă. Fetele înfloritoare aşezate pe trepte au o fragilitate frapantă în privire. Cupluri dansează la balul de Crăciun din 1947, în apropiere se afiă un bărbat în cârje. Sub pancarta cu International Tracing Service, Eva ridică bărbia parcă spunând: „Ei, şi ce?" În altă poză, tocmai a câştigat concursul de înot. Costumul de baie îi scoate în evidenţă silueta uscăţivă, picioarele de lăcustă. în toate fotografiile, acest amestec de bucurie afişată şi melancolie difuză, ca un şchiopătat pe care s-ar strădui să-l ascundă. într-una dintre ele, Eva pozează alături de colegii ei cu ocazia revelionului din 1965. Are treizeci şi cinci de ani, calculează Irène, dar pare mult mai tânără. Şi mult mai bătrână.

Lucia îi scrutează trăsăturile emoţionată.

- Cei care sunt lângă ea sunt foşti deportaţi?

- Nu toţi, îi răspunde Irène. Dar aveau în comun faptul că pierduseră tot. Cel de aici, din dreapta, e un fost pilot. I se spunea Creierul. Am fost întotdeauna de părere că era îndrăgostit de Eva.

Luciei i se pare seducător.

- Oamenii aceştia erau ca o familie pentru ea? întreabă visătoare.

Irène se întreabă dacă nu cumva acel cuvânt ar fi rănit-o pe Eva.

- Nu ştiu.

- Mă bucur să afiu că nu şi-a sfârşit zilele în singurătate.

- Nu era singură, îi spune Irène, perfect conştientă că e în parte o minciună.

Pe când traversează parcul, Lucia îi mărturiseşte că a dat curs unui imbold venit din adâncul sufletului. A făcut-o sfidând tăcerea familiei, pe cea a bunicului ei. Tăcerea aceasta se înălţa ca un zid, era alcătuită din teroare şi o durere inexprimabilă. Nu avea intenţia s-o spargă, spune, ci să intre în legătură cu cei care nu mai sunt printre noi, să-i asculte. Ştie că experienţa o va schimba, chiar dacă se teme de partea de umbră a acestor vieţi devastate. Se teme că nu-şi mai poate iubi copiii decât cu teama de a-i pierde.

- Când s-a născut fiul meu, spune Irène, îi visam cadavrul minuscul şi mă trezeam în lacrimi. Astăzi mă tem c-o să fie rănit, c-o să i se provoace suferinţă. Asta mă trezeşte noaptea. Iubirea te face mai puternic şi totodată mai fragil. Eva se ferea să se ataşeze, dar era dezarmată de dragostea pisicii ei. Cum ar arăta vieţile noastre fără dragoste?

- Ar fi veştede, murmură Lucia.

- De asta aţi vrut să-i căutaţi. De acum

fac parte din dumneavoastră. Nu îngăduiţi ca moartea lor să le eclipseze viaţa.

Irène se aude pronunţând aceste cuvinte de parcă ar vorbi cu sine însăşi. Se simte privilegiată că a cunoscut-o pe Eva. O s-o păstreze mereu, lângă portretul cu pisica, pe adolescenta din ghetoul de la Varşovia, fata slăbuţă care-i vâna pe foştii nazişti. Cea care nu se lăsa intimidată de nimeni şi totuşi nu putea să vorbească despre fraţii ei fără să i se redeschidă rana.

O priveşte pe tânără îndepărtându-se spre poarta domeniului; vântul serii face să-i tremure pana de la pălărie. înainte de a dispărea, Lucia se întoarce şi-i zâmbeşte.

PIU I K

- Ai încercat să-i separi?

Henning încuviinţează abătut.

- Ne ia o oră jumate să-i culcăm, după care trag un pui de somn şi se trezesc cu gura cât o şură. În toiul nopţii mi-e imposibil să mai adorm. Mă gândesc la încălzirea globală, la dispariţia speciilor, la alegerea lui Trump.... Dacă aş avea de ales, aş prefera ca gemenii să joace ţonţoroiul între nouă seara şi două dimineaţa.

- Mai fa-ţi o cafea, îi spune ea compătimitoare.

Sorb din porcăria cu gust de supă la plic în timp ce studiază reflexiile psihedelice pe care le

desenează soarele pe tapiseriile din hol.

- Unde ai ajuns cu ancheta?

De câteva săptămâni, Henning îl caută pe proprietarul unei verighete gravate cu o inscripţie în alfabet chirilic.

- Verigheta îi aparţinea unui deportat bulgar, spune el. A murit la *Revier-ul* de la Dachau. Cred că am găsit-o pe fiica lui la Gabrovo, în centrul Bulgariei. Trebuie să verific nişte informaţii la Crucea Roşie înainte să-i scriu.

în principiu, Henning ar trebui să-i propună urmaşei să se deplaseze la Bad Arolsen sau să-i trimită obiectul prin poştă, dar i-ar plăcea să-şi ia câteva zile de concediu ca să meargă acolo.

- E un loc drăguţ, m-am uitat: oraşul e la poalele munţilor Stara Pianina. Dar dacă o las pe nevastă-mea singură cu gemenii, o să dea divorţ.

- Ia-o cu tine. Lăsaţi-i pe plozi la uşa părinţilor tăi şi demaraţi în trombă.

Cu o privire visătoare, Henning pare tentat de idee.

- Ai noutăţi despre Wita? o întreabă, de parcă ar fi absolut firesc să ceri veşti despre o femeie moartă acum şaptezeci şi unu de ani.

Irène îi arată fotografiile de la Auschwitz, pe cea cu fiul ei.

- Biata de ea, murmură cercetătorul. Ai ceva despre băiat?

A contactat mai multe persoane pe care Silke Bauer le intervievase pe când lucra la carte. Una

a decedat anul trecut. Alta a lucrat după război într-un centru pentru copiii neînsoţiţi. îşi aminteşte de micuţii care erau smulşi din familiile de adopţie; plângeau toată noaptea, reîncepeau să facă pipi în pat, bântuiau ca nişte fantome în pijama. Femeia începuse să se îndoiască de legitimitatea misiunii lor. Erau şi polonezi, da. Nu-şi mai aduce aminte cum îi chema, a trecut prea mult timp, şi, oricum, aveau toţi prenume germane. Un băieţel îi fusese restituit mamei sale biologice, care trăia lângă Danzig. Fugise după câteva săptămâni ca să-şi regăsească mama adoptivă. „Poveştile astea îţi sfâşiau inima", a spus ea. „Ajunseserăm la concluzia că era de preferat să-i lăsăm acolo dacă se simţeau bine. Dar Piotr nu era de acord. Făcea tot posibilul ca să-i găsească pe părinţii copilaşilor." Cine anume? Piotr Walinski. Un polonez care ajuta pe teren organizaţiile Aliaţilor. De o tenacitate epuizantă. Asemănător s-a exprimat şi ultima ei interlocutoare, pe care a găsit-o aseară la telefon în locuinţa ei din cartierul londonez Chelsea. Amuzată, aceasta şi-a adus aminte de „pisălogul neobosit". Oaia neagră a militarilor americani şi a organizaţiilor germane pentru protecţia copilului. Piotr nu se lăsa aburit cu promisiuni, revenea întotdeauna la atac. II porecliseră „Bull", „Taurul". Punea cap la cap informaţiile, deschidea el însuşi cantitatea uriaşă de corespondenţă care sosea în fiecare zi la cartierul general al organizaţiilor de asistenţă aliate. Curând, toată lumea îşi făcuse

obiceiul de a-i încredinţa lui cazurile cele mai delicate.

- „Taurul”. De el ai nevoie, conchide Henning.

- A emigrat în Statele Unite. Probabil că a murit, oftează Irène.

Henning pune pariu că nu; pisălogii înverşunaţi au resurse nebănuite.

Peste două zile, Irène îi oferă un obiect în formă de cochilie de melc:

- II bagi în priză în camera gemenilor, şi ei o să adoarmă în susurul mării, în cântecul balenelor, în freamătul vântului printr-un crâng de bambus. Reproduce şi sunetele din pântecul matern. Am Încercat, e hipnotizant.

- Unde ai găsit minunea asta?

- La Gôttingen.

- Eşti binefăcătoarea mea. Dar am şi eu o surpriză pentru tine.

îi întinde o carte poştală cu Golden Gate în lumina apusului. Pe verso, câteva cuvinte notate cu un scris amplu:

Pentru toţi prietenii mei de la Child Search Branch, un salut amical de la San Francisco, unde străzile în pantă îmi poartă inima şi gândurile spre voi. Locuiesc într-o căsuţă roşie cu vedere spre acoperişuri. Vă aştept. Cu cele mai frumoase amintiri, Bull Cartea poştală e datată II aprilie 1965 şi menţionează şi o adresă.

Căutările pe internet îi indică un Piotr Waliriski la San Francisco. Dacă e el, s-a

reconvertit în librar anarhist. Găseşte şi câteva fotografii din anii şaptezeci, cămaşă descheiată şi bandană roşie, mustaţă şi păr lung, un aer mai curând boem decât de taur. Pozează cu Tom Wolfe la lansarea *Rugului deşertăciunilor.* Cu Leonard Cohen, sub o arcadă formată din cărţi vechi. în imaginea cea mai recentă, cu tenul bronzat şi părul alb tuns periuţă, geacă de aviator şi jeanşi spălăciţi, seamănă cu un bătrân aventurier care nu şi-a desfăcut niciodată valizele. Librăria lui, A Tale of Two Hippies, există şi acum la intersecţia dintre Haight şi Ashbury, în inima fostului cartier al beatnicilor. Faţadă violet acoperită cu graffiti şi afişe multicolore. E un templu al contraculturii. Un loc de pelerinaj unde supravieţuiesc bătrânele glorii ale punkului şi nostalgicii tuturor revoluţiilor pierdute.

Irène sună chiar în acea seară. Acolo e zece dimineaţa, librăria tocmai s-a deschis. O tânără îşi cere scuze pentru vacarmul ambiant, se testează acustica pentru lectura muzicală programată mai târziu. O roagă să repete numele polonez. *„Oh, you mean Peter*", strigă ea. E fostul proprietar. Le-a vândut librăria acum doi ani, dar continuă să bântuie pe-acolo. Irène se gândeşte la Henning. Mai stă în căsuţa aceea roşie? *„Of course!"* îi răspunde interlocutoarea ei. Nu vrea cu nici un chip s-o părăsească, deşi e un iad pentru orice suferind de reumatism: îngustă şi înaltă, toată numai scări. Irène

obţine numărul lui Peter. Omul are tabieturile lui. În fiecare dimineaţă îşi bea cafeaua la Pablo, pe Castro Street. Apoi face turul cartierului cu câinele lui, Digger. „La ora asta ar trebui să-l găsiţi acasă”, spune noua proprietară a librăriei.

Irène îşi lipeşte fruntea de geam, noaptea e agitată, vântul suflă în rafale şi crengile trosnesc, îşi imaginează o mică tavernă în plin soare, clopotul tramvaiului ce urcă pe strada abruptă, casa victoriană înălţată spre cer, lemnul roşu puţin uzat, ţipetele pescăruşilor care zboară peste acoperişuri ca să ajungă la ocean.

- *Gee. The International Tracing Service... You’re the ghost of Christmas post!— strigă voios Piotr Walinski când ea se prezintă.*

Are o voce caldă, engleza americană păstrează urme de accent polonez. Se amuză în rolul de cercetător găsit, asemenea grădinarului stropit.

Dincolo de umor, Irène aude şocul acestui fragment de viaţă ieşit la iveală, cu amintirile bune şi rele. A pus un ocean între el şi lumea aceea. A adunat cincizeci de ani de exil, de întâlniri şi de marijuana. Şi iată că un telefon din Germania e de ajuns ca să-i reînvie perioada postbelică şi tinereţea.

- Am auzit multe despre dumneavoastră, Bull. Aşa vi se spunea, nu? îl tachinează ca să spargă gheaţa.

El râde, uitase porecla de demult. Îi aduce aminte de oraşele germane transformate în şantier, de cartierele generale instalate în cinematografe lovite de bombe, de cozile la care trebuia să stai pentru orice şi adesea pentru nimic. Îi revin în memorie Shirley, Dee, Janet sau Alice, venite din Kent sau de la Boston ca să repare lumea şi în curând epuizate de complexitatea situaţiilor, de reglementările neclare. Şi copiii? Bineînţeles, copiii. Trişti, debusolaţi, sălbatici, dezarmanţi. Adunaţi în tabere provizorii ca nişte mărfuri fără etichetă, despre ale căror provenienţă şi destinaţie nu se ştia nimic. Ceea ce se ghicea între tăceri îi împiedica să doarmă. El căuta puştii furaţi, făcuse o obsesie din asta. Militarii americani pe care-i asalta cu cereri se enervau: „De ce ne bateţi iar la cap cu ăştia? Nu-s cei mai amărâţi dintre toţi!"

Taurul îşi ieşea din fire: „Dar au fost răpiţi, fir-ar să fie! Ce vă trebuie mai mult?”

Li se furaseră numele şi viaţa. Trebuia ca pe lângă asta să fie lăsaţi în mâinile răpitorilor? Să se felicite că erau bine trataţi? Unii erau exploataţi fără scrupule, alţii, aduşi într-o dimineaţă la funcţionarii aliaţi sub pretextul că „deveneau dificili”. Sau pur şi simplu pentru că erau o gură în plus de hrănit în vremuri de penurie.

- Părinţii adoptivi fuseseră şi ei păcăliţi, subliniază Irène.

- Bineînţeles, spune Piotr.

Şi majoritatea îi iubeau sincer pe copii. La fel de mult ca pe ai lor: cei pe care Partidul îi trimisese să lupte printre ruine şi care muriseră într-o uniformă prea mare, lângă o armă pe care nu reuşeau s-o ţină. Dar în tragedia generală nu trebuiau confundate suferinţele. Nici reparaţiile. Prin urmare, Piotr studia ore în şir fotografiile de la Crucea Roşie şi reîncepea să bată pe la uşi. Evalua vârsta copiilor, le compara trăsăturile cu poze vechi de câţiva ani. Un act de naştere emis în regiunile Poznan sau Danzig, documente de adopţie care menţionau un centru Lebensborn semnalau adesea un copil furat. De regulă, cei din SS le dădeau un prenume german care să semene cu cel de origine. Fransciszek devenea Franz, Tomek, Thomas, Brygida, Brigitte, Jadwiga, Hedwig...

- Şi Karol? îl întrerupe Irène.

- Karol... Trebuie căutat un Karl. O să mă uit prin carnetele mele de atunci. Doar că la mine e aşa o harababură... Dacă găsesc ceva, vă ţin la curent!

Peste două zile, Irène se pregăteşte să plece la serviciu când sună telefonul. La San Francisco e târziu. Piotr şi-a răsturnat casa cu su sul în jos în timp ce câinele sforăia, mărturiseşte că i-a ţinut companie un whisky venerabil. îi recunoaşte în glas febra cercetătorului triumfător:

- Gertrud Fischer. Ne scrisese în 1947. Pe atunci, eu deschideam corespondenţa. în cea mai mare parte a timpului era pierdere de

vreme, dar cu Gertrud am avut noroc. Fusese expulzată din Prusia Orientală la sfârşitul războiului şi plasată într-un lagăr de refugiaţi. Văzuse afişele cu portretele copiilor furaţi. Trebuie să se fl gândit că putea obţine o favoare dacă ne ajuta cu informaţii. Gertrud scria că în timpul războiului fusese vecină la Königsberg cu o familie Winter. Nazişti convinşi, după ea. Otto, soţul, era ofiţer în Wehrmacht. Soţia lui, Irma, se ocupa de operele caritabile ale Partidului. în 1943, de pe-o zi pe alta, în viaţa lor a apărut un bâieţel. N-avea mai mult de trei sau patru ani. Ca o vecină cumsecade, Gertrud mai stătea cu el din când în când. Puştiul era cuminte, se juca singur fără să supere pe nimeni. într-o seară, când Irma a venit să-l ia, Gertrud a întrebat-o uimită de unde şi până unde ştia băiatul cântece în polonă. Irma a pâlit, a îngăimat că stătuse o perioadă la nişte fermieri polonezi la începutul războiului. Nu i-a mai lăsat niciodată copilul. Iar în primăvara lui 1944 soţii Winter s-au mutat fără să lase vreo adresă.

Mi-arn dat seama pe loc că era un caz pentru mine! L-am rugat pe un amic de la ITS să-l găsească pe Otto Winter. Spre norocul meu, reprezentanţii guvernământului militar îl interogaseră la München în cadrul comisiei de denazificare. Nu fusese clasat printre naziştii periculoşi. Asta nu însemna nimic, pentru că era o uriaşă operaţiune de albire: se acopereau unii pe ceilalţi de minune! Atunci m-am dus la München. Pe atunci, landul Bavaria refuza să

divulge informaţii, dar eram mai încăpăţânat decât ei. Am reuşit să găsesc adresa şi am sunat la uşă. Statutul social al soţilor Winter încasase o lovitură, dar nu se descurcau prea rău. Puştiul avea vreo zece ani. Era înalt pentru vârsta lui, părea s-o ducă bine. Ţineau mult la el, se vedea. Nu ne-au lăsat nici o clipă singuri. Ca să verific, am rostit câteva fraze în polonă. Tatâl a îngheţat, apoi mi-a servit gogoşile obişnuite: Karl era un orfan german găsit în teritoriile din Est, actele de adopţie erau în regulă. I-am trimis poza la Crucea Roşie poloneză, numai că n-au reuşit să-l identifice. Voiam să-l duc într-unul dintre centrele noastre, dar americanii au refuzat, pe motiv că n-aveam decât nişte ipoteze.

- Cererea de anchetă în privinţa micului Karol a fost încredinţată în 1949 Crucii Roşii din Varşovia, spune Irène cu inima bătând de să-i sară din piept.

- Aşa e, scumpă doamnă, am notat în carnet. Pe vremea aceea m-am gândit că ar putea să fie puştiul Winter, dar poza era prea veche ca să ne fie de ajutor. Între un bebeluş de optsprezece luni şi un adolescent nu-i uşor să găseşti o asemănare. Nu m-am lăsat descurajat, am stat pe capul americanilor săptămâni de-a rândul. Le repetam: „Avem destule bănuieli ca să le luăm puştiul". În cele din urmă, maiorul m-a luat la o discuţie între patru ochi şi mi-a explicat că indiciile mele nu erau concludente. Pe atunci, militarii erau şefii. Stăpâneau perfect loviturile de biliard cu trei mante... M-a sfătuit s-

o las baltă dacă nu voiam să fiu trimis în Polonia cu un şut în fund. Nu ţineam să mă întorc acolo. Sovieticii îmi inspirau la fel de puţină încredere ca nemţii. Aşa că am închis gura, iar afacerea a fost clasată.

- înţeleg, spune Irène.

- Nu sunt mândru de asta. Se întâmpla frecvent. îngropau anumite dosare, mai ales când puştii veneau din ţările din Est. De asta am început să notez tot. Numele, datele. îmi spuneam că unul dintre ei o să vină poate într-o bună zi să-mi bată la uşă. Mă gândesc des la asta. Mă întreb ce s-a ales de ei. Micul Karl, se vedea că e un băieţel de ispravă. O să-mi spuneţi că măcar era iubit. E adevărat. Dar credeţi că un arbore poate să crească drept dintr-un pământ otrăvit? Că dragostea e de ajuns ca să răscumpere crima şi minciuna? După mine, mai devreme sau mai târziu totul se sparge în bucăţi. Sper să mă înşel. Aveţi şanse să-l găsiţi?

- Datorită dumneavoastră, pista a căpătat consistenţă. îmi puteţi da adresa lor de atunci?

Notează în agendă: Karl Winter. Fiu adoptiv al lui Otto şi al Irmei Winter. în 1949 trăia la München. La numărul 11 de pe Rosenstrasse.

HANNO

O tulbură să-l vadă schimbat. E ceva aproape imperceptibil, o creştere a siguranţei de sine. Când era mic, avea grijă de ea cu o candoare

irezistibilă. îi oferea banii lui de buzunar ca să plătească pentru noul boiler, o întreba ce program îşi făcuse când pleca la tatăl lui. Nu era sigur că maică-sa putea supravieţui fără el. Şi astăzi, Irène simte că tandreţea lui e brăzdată de remuşcări. Ar prefera să nu le aibă, se bucură că fiul ei se emancipează. N-a vrut niciodată să-i dea senzaţia că n-are altă viaţă în afară de el, deşi, ca să fie sinceră, lucrurile au stat astfel mult timp.

în primii ani de după divorţ o durea să-l vadă plimbat fără încetare de colo-colo, transferat ca un ostatic la un *Checkpoint.* Ca şi când n-ar fi acasă nicăieri, mereu în trecere. Această culpabilitate se adăuga celei de a-şi fi distrus căsnicia. Instaura ritualuri festive, participa la excursiile cu şcoala, organiza petreceri de aniversare epuizante, cheltuia o cantitate uriaşă de energie ca să fie o mamă bună. Îi adoptaseră foarte rapid pe Glaseri, dacă nu cumva fusese invers, şi din acel moment Irène se simţise mai puţin singură şi mai puţin copleşită. în weekendurile când Hanno era la tatăl lui, îşi regăsea plăcerea de a se culca în zori, de a sporovăi ore în şir la telefon, de a citi în pijama în faţa şemineului. Accepta să iasă Ia cină şi să bea un pahar, avusese chiar câteva aventuri pasagere. îşi proteja fiul şi echilibrul fragil al relaţiei lor. Hanno nu l-a întâlnit decât pe unul dintre amanţii ei şi l-a detestat, opunând o răceală prusacă oricărei tentative de împrietenire. Pe urmă, nici un bărbat n-a ajuns

să conteze pentru ea atât de mult încât să vrea să i-I prezinte. îi convenea să-şi compartimenteze viaţa. Să nu mai rişte să iubească pe cineva din afara tribului ei.

Munca a devenit o a doua coloană vertebrală, îi dădea încredere în sine şi o formă de autoritate. Iar de când s-a mutat Hanno la Gôttingen îi vine tot mai greu să se desprindă. O pasionează să cerceteze, să scoată la iveală piste îngropate de trecerea timpului, iar restul existenţei sale nu-i poate oferi nicidecum o intensitate comparabilă. Uneori, Hanno se simte neglijat. Weekendul ăsta i se va dedica întru totul. După săptămâni întregi cu nasul în dosare, Irène savurează bucuria de a-şi revedea fiul.

După o lungă plimbare prin pădure, mama şi fiul se încălzesc cu nişte vin fiert la târgul de Crăciun. Aerul e saturat cu arome de scorţişoară, de bere şi de cârnaţi fripţi.

- Când pleci, până la urmă? vrea el să ştie.

Răspunsul ei este acoperit de hohotele de râs din jur. Irène repetă:

- În prima săptămână de vacanţă!

- E cam trist să te duci singură. Nu vrei să vin cu tine?

A spus-o cu atât de puţină convingere, încât Irène izbucneşte în râs. Polonia îl face să se gândească la Auschwitz, unde a fost o dată cu şcoala şi o dată cu ea, acum doi ani, în noiembrie. După vizita la lagăr petrecuseră câteva zile la Cracovia. Dar Hanno nu-şi

aminteşte decât de smogul care ascundea monumentele, splendoarea şi rafinamentul arhitecturii. Ceaţa galbenă ţinea oraşul captiv într-o atmosferă fetidă care-i obliga pe trecători să poarte măşti de protecţie.

- Stai liniştit. De data asta mă duc la Lublin şi la Varşovia.

Perspectiva pare să-i potolească temerile. Ar vrea ca mama lui să fie mai puţin crispată, să trateze centrul ca pe un loc de muncă oarecare, limitat la programul de lucru.

Au încărcat bradul în maşină, iar acum străbat drumul prin pădure. Dintr-odată, cu o grabă stângace care o înduioşează, Hanno spune:

- Am întâlnit o fată.

Ar vrea să prezinte vestea ca pe un eveniment neînsemnat, dar nu reuşeşte. Pe neaşteptate, în această paranteză de drum şi de noapte, o întreabă dacă I-a iubit pe tatăl lui.

Irène ezită, simte că Hanno se aşteaptă să i se adreseze ca unui adult. Se cunoştea prea puţin când a început legătura cu Wilhelm. Avea aproape dublul vârstei ei, era un bărbat împlinit, sigur pe dorinţele lui. Măgulită, se lăsase curtată. Parcul în care se întâlniseră îi semăna: elegant, romantic şi puţin desuet. Atracţia ei pentru Wilhelm era ca acel pianissimo pe care-l asocia cu o viaţă serioasă, menită s-o smulgă din lumea prea strâmtă în care trăia. Pasiunea i se părea un foc imatur, îi prefera un soclu mai solid. Îi plăcea intimitatea vieţii conjugale. Nu

era o dragoste aventuroasă, ocupa puţin loc şi-i lăsa mână liberă. Ar fi putut să devină o doamnă Bovary exilată, o Lady Chatterley din Hesse. în loc de asta, se consacrase unei misiuni care sfârşise prin a-i dinamita căsnicia. Totul se destrămase într-un timp foarte scurt, ca şi când n-ar fi fost decât o iluzie optică.

Atunci când se gândeşte la fostul ei soţ îi revine în minte basmul *Barbă-Albastră.* Wilhelm îi accepta totul, atât timp cât ea îi respecta tăcerea şi concepţiile. Cheile, Eva fusese cea care i le dăduse. Acestea erau arhivele, cărţile pe care le ascundea în mansardă. Pe scurt, curiozitatea ei s-a dovedit mai puternică. Se poate spune că şi-a trădat soţul? Fără nici un dubiu. încălcând pactul lor tacit, îi arăta că nu fusese niciodată a lui şi nu se măritase cu un clan întreg. S-au iubit cât a durat tăcerea, cu o tandreţe care neîndoielnic s-ar fi transformat în plictis de-a lungul anilor. Copilul ar fi fost liantul lor. Ca să- 1 protejeze, poate că Irène ar fi ales să tacă.

L-a iubit pe Wilhelm, asta îi spune. Simte că Hanno are nevoie s-o audă. Nu ştie dacă tatăl lui i se destăinuie, dacă rescrie povestea căsniciei lor în lumina deznodământului.

Hanno avea unsprezece ani, bunicul lui tocmai murise. Irène îl ajuta să-şi pună un pulover negru pe gât când el îi căutase privirea.

- De ce nu vrea tăticul să vii şi tu?

Uneori, înmormântările au darul de a împăca

duşmani, de a îngropa certuri vechi. Irène ştia că Wilhelm n-o s-o ierte niciodată.

- Eu nu mai fac parte din familie, dragule. Iar bunicul tău şi cu mine nu ne prea înţelegeam, însă pe tine te iubea foarte mult, şi e important să-ţi lei rămas-bun de la el.

- Orna— zice că spui minciuni. Opa n-a fost nazist.

- N-am zis niciodată aşa ceva, îi răspunsese ea înghiţindu-şi furia.

O detesta pe bătrâna aceea încăpăţânată pentru că-i amestecase băiatul în disputa de familie. Pentru că-l implicase în nişte probleme care o depăşeau. Bunicii îi vorbeau lui Hanno despre mama lui fără să-şi dea seama în ce măsură îl răneau insinuările lor. Atunci înţelesese Irène că la un moment dat copilul avea să simtă nevoia de a cunoaşte adevărul despre incidentul care le distrusese familia, „într-o zi o să vrea să ştie”, îşi spunea. „Fie ca ziua aceea să vină cât mai târziu cu putinţă.”

- Cum te prinzi că eşti îndrăgostit? o întreabă Hanno când opreşte motorul.

Răspunsul ei îl îndeamnă să se confeseze la rândul lui. Cu Hermine nu obţii nimic uşor, mărturiseşte râzând. Acum e puternică, peste o clipă e vulnerabilă, îi ironizează reflexele cavalereşti, dar îl sună în toiul nopţii, chinuită de spaime legate de sfârşitul lumii. Nu ştie cum să fie prezent fără s-o sufoce.

- O să vină şi asta, nu-ţi face griji. E

important să rămâi spontan. Să fii pe deplin tu însuţi. Eşti fericit?

Confirmă zâmbind. Pot să stea de vorbă ore întregi. Hermine îl incită să fie exigent, să sape dincolo de suprafaţă.

- Uite, de exemplu, toată lumea vrea să planteze copaci. Când faci plinul cu benzină, dacă plăteşti treizeci de cenţi în plus eşti informat că finanţezi o campanie de plantare. Dacă planeta va fi salvată, asta se va datora întro oarecare măsură şi maşinii tale! Numai că industriile combustibililor fosili se servesc de tine ca să continue să polueze liniştite. Ca să distragă atenţia de la puţurile pe care le forează în Africa, plantează copaci. Cum îi doare-n cot de biodiversitate, plantează specia greşită în locul greşit. Asta distruge ecosisteme şi agravează dezastrul ecologic. Nu aduc nici un beneficiu planetei, dar îşi cumpără o conştiinţă curată pe spinarea ta.

- Ai dreptate, e o prostie, spune Irène gândindu-se la toate acele momente când s-a bucurat în secret că donează unei importante mişcări écologiste, la fantasmele ei de reîmpădurire a bazinului amazonian.

- În ziua de azi, cei mai mari poluatori se laudă că produc energie verde. E o iluzie de marketing. Trebuie să fim mai vicleni decât ei, să imaginăm metode ca să-i prindem în capcană. Să stabilim norme noi. Asta am vrea să facem, Hermine şi cu mine. Avem un milion de proiecte!

îl ascultă în timp ce aţâţă focul, prăjeşte castane, decorează bradul. Când Hanno vorbeşte despre ceea ce-l preocupă, debitul i se intensifică, iar mâinile vin în sprijinul cuvintelor. Are mâini frumoase, virile, Irène le remarcă pentru prima dată. Ecologia, spune el, este lupta generaţiei lor. Aici se joacă sau se pierde totul. E conştient că vor trebui să-şi apere viziunea în faţa unor oameni care se agaţă de atotputernicia lor şi de vechile lor aranjamente nocive. Asta nu-1 sperie, arde de nerăbdare să se bată. în această pasiune înfocată, în această încredere fără margini în propriile forţe, Irène se regăseşte pe sine la aceeaşi vârstă.

De când a apărut în conversaţie, Hermine pare să fie peste tot, orientând avântul lui Hanno spre obiective pragmatice. Myriam are dreptate, îl trage după ea în sus, dar Irène ar prefera să-l lase să se maturizeze în ritmul lui. Păstrează pentru sine acest gând. Sunt atât de rare ocaziile în care fiul ei i se confesează! îl întreabă:

- Când mi-o prezinţi?

Râde, scoţându-şi la iveală gropiţele. în acele câteva secunde, Irène e intimidată de frumuseţea lui. Dacă a moştenit de la ea ochii mari şi negri şi genele lungi, de la taică-său a luat părul ondulat de păstor italian din Renaştere.

- Vorbim adeseori despre tine. Hermine te admiră pentru că m-ai crescut singură în timp ce munceai cu normă întreagă.

Vezi tu, mama ei e mai... tradiţională. E casnică, la fel ca Orna. I-am explicat ce faci la centru. A fost impresionată.

Măgulită, îi răspunde că nu-i nici o grabă. Ar fi încântată s-o cunoască atunci când vor considera că e momentul potrivit.

Deocamdată trebuie să hotărască ce vor face de Crăciun. Ea ar vrea să meargă la Paris, visează la plimbări lungi, la cinematecă şi la discuţiile aprige cu Antoine înainte de tradiţionala promenadă cu ochii la vitrinele marilor magazine de pe bulevardul Haussmann. Hanno e entuziasmat de proiect, ţine foarte mult la Antoine.

- Unde o să dormim? La Buni?

Cuvântul acesta complică dintr-odată veselul tablou al vacanţei. Gândul la camera ei cu tapet obosit îi dă lui Irène senzaţia că îmbracă o haină prea strâmtă care o sufocă.

- Nu anul ăsta, îi spune. O să chiulim şi de la masa de Crăciun cu unchii tăi, adaugă.

Un schimb de priviri le pecetluieşte înţelegerea.

Luni dimineaţă, Irène iese din casă înainte de ivirea zorilor. îşi înfăşoară la gât fularul gros de lână pe care i l-a oferit Hanno, ca să-i ţină de cald când va străbate teritoriile din Est.

în ajun a primit un e-mail de la arhivistul de la Yad Vashem, care o informa că Lazar Engelmann a depus mărturie la primul proces referitor la lagărul de la Treblinka, în 1964.

înainte de a o întâlni pe Elvire, fata despre care el n-a ştiut nimic, se va duce la arhivă ca să consulte transcrierea depoziţiei.

Avionul nu e foarte mare. Când decolează de pe pista aeroportului din Düsseldorf, Irène simte că-i ia cu sine. Pe Wita, pe Lazar şi pe Eva. Se bizuie pe ei să-i lumineze paşii acolo.

AGATA

Prima impresie pe care i-o face Varşovia este de oraş ostil, rece sub cerul de plumb. Rafalele glaciale o pătrund până la os la ieşirea din aeroport. Din fericire, fularul e lung, aşa că poate să şi-l înfăşoare de trei ori în jurul gâtului. Ia autobuzul greşit, rătăceşte pe străzi, ia un metrou şi aterizează la gara centrală, unde reuşeşte să găsească un tren până la gara Wschodnia, pe celălalt mal al Vistulei. Ajunge acolo cu câteva minute înainte de plecarea rapidului de Lublin; epuizată, se lansează într-o goană nebună pe peron. Janina Dabrowska s-a oferit s-o însoţească la Lublin, şi acum o aşteaptă în faţa vagonului. Un zâmbet i se întinde pe chipul îngheţat, cu câteva şuviţe de păr blond ieşind de sub fesul roşu: „Bine ai venit în Polonia, Irena. În sfârşit ne vedem! Mi te imaginam blondă şi severă, ca o eroină de-a lui Hitchcock… De fapt, eşti brunetă şi drăguţă. Cum nu se poate mai diferită!” Irène îi strânge mâna şi observă că rujul de buze al Janinei se

asortează cu fesul.

Urcă în trenul galben în care încălzirea nu funcţionează, îşi strâng mai bine paltoanele în jurul corpului şi cumpără sendvişuri şi ceai de la un angajat care trece pe culoar împingând un cărucior. După ce lasă în urmă cartierele mărginaşe ale Varşoviei, Irène priveşte pădurile de pin care defilează prin faţa geamului; trunchiurile roşii par să ia norii cu asalt. Câţiva mesteceni argintii stau de strajă la marginea pădurii. Din când în când se zăreşte acoperişul roşu al unei ferme care seamănă cu o construcţie din piese Lego; imaginea fugară, înlocuită într-o secundă de alţi copaci, pare ieşită dintr-un vis. Vagonul aproape gol dă iluzia întoarcerii în timp. Veselă şi vorbăreaţă, Janina îi povesteşte despre Marek, soţul Witei. Vor merge mâine la rudele lui.

La sfârşitul războiului, spune ea, Stalin a cerut Polonia la Ialta şi a obţinut-o. Aliaţii au sacrificat guvernul polonez în exil şi mişcarea de rezistenţă de dragul unei înţelegeri fragile. O trădare, pentru cei care purtaseră o luptă disperată cu naziştii. Cum să uite că Stalin şi Hitler îşi împărţiseră Polonia la începutul conflagraţiei? Că Armata Roşie privise cum arde Varşovia de pe celălalt mal al Vistulei, aşteptând ca oraşul să fie făcut una cu pământul, ca populaţia să fie masacrată sau deportată, înainte de a traversa fluviul? Combatanţii din Armata Teritorială erau invitaţi să se conformeze. Stalin le oferea amnistia. Cei care l-au crezut au fost

torturaţi, închişi sau deportaţi în Siberia. Alţii au ales să se retragă în pădurile care le adăpostiseră luptele clandestine. Marek s-a alăturat Forţelor Armate Naţionale, de un anticomunism înverşunat. Ani în şir, aceşti „soldaţi blestemaţi” au întreprins acţiuni de gherilă împotriva regimului sovietic. În vara anului 1945, Marek a fost încarcerat într-o celulă din castelul de la Lublin. Din fericire, viitorul lui socru avea contacte în intelighenţia comunistă a oraşului. Asta l-a ferit de a fi trimis în gulag.

- Viitorul lui socru îi susţinea pe comunişti? se miră Irène.

- Nu, dar relaţiile pe care le întreţinea cu ei i- au permis să-şi păstreze gaterul. După război era nevoie ca ţara să fie reconstruită. Afacerile lui erau înfloritoare şi n-avea decât o fiică. Marek pierduse totul. Pentru el, această căsătorie era o şansă nesperată. În contrapartidă, îi permitea socrului său să se aibă bine cu comuniştii fără să se certe cu amicii lui conservatori. Scosese un partizan din puşcărie, îl făcuse moştenitorul său... Nu se lăuda, dar oamenii ştiau. Rezistenţa poloneză necomunistă fusese proscrisă din istoria oficială. în prezent e invers! „Soldaţii blestemaţi” fac obiectul unui adevărat cult, mai ales în rândul susţinătorilor guvernului.

- Sunt mulţi aici?

- Regiunea e divizată, spune Janina cu o strâmbătură. Voievodatul Lublin e condus de

un guvernator numit de la Varşovia, dar primarul e de opoziţie.

De la victoria Partidului Dreptate şi Justiţie din 2015 se înfruntă două Polonii. Două viziuni ireconciliabile asupra istoriei şi viitorului ţării. Janina spune că este foarte îngrijorată cu privire la viitorul democraţiei.

- Nu te poţi înţelege cu reacţionarii ăştia, adaugă ea. Nu mă lăsa să mă pornesc pe subiectul ăsta, Irena, că nu mă mai pot opri!

Irène orientează conversaţia spre Marek. Copiii lui ştiu de ce vrea să-i vadă?

- I-am spus fiului mai mare că faci cercetări despre tatăl lui şi prima lui soţie. Se bucură să vă întâlnească.

A doua zi, Irène contemplă priveliştea de la fereastra camerei de hotel, savurând această paranteză cu gust de vacanţă. Lumina dimineţii învăluie în culori calde castelul, faţadele renascentiste din oraşul vechi şi clopotniţele baroce acoperite cu zăpadă. îl sună pe Hanno, care se trezeşte cu greu, ca să-i laude frumuseţea locului şi confortul camerei.

Janina bate la uşă:

- A venit maşina.

Aici, taxiurile nu costă mult, dar şoferii sunt vorbăreţi. Cel care le conduce acum nu încetează să sporovăiască în polonă. Ochii lui amuzaţi o studiază pe Irène în retrovizor. După oraş urmează un peisaj rural care şi-a pierdut culorile de toamnă. Câmpuri imaculate se întind cât vezi cu ochii sub cerul jos. La orizont, liziera

pădurii este sumbră şi fantomatică. Gaterul fraţilor Sobieski se află la sud de Lublin, la jumătate de oră cu maşina. Irène şi-i imaginează pe Wita şi pe micul Karol în acea ambianţă.

Când ajung la destinaţie, zăreşte câteva clădiri din cărămidă şi prefabricate la capătul unui drum neasfaltat şi munţi de buşteni în spatele camioanelor încărcate cu cherestea. La o parte, înconjurată de straturi care trebuie să fie luxuriante în sezonul cald, se înalţă o casă albă de o eleganţă ostentativă, cu pridvor cu coloane şi un antablament cu fereastră rotundă. Taxiul le lasă în faţa intrării. Au întâlnire cu Janusz, fiul lui Marek, care le întâmpină cu căldură. Trebuie să aibă vreo şaptezeci de ani, dar se ţine bine. Cu coama albă şi mustaţa deasă, o duce pe Irène cu gândul la Lech Walesa. Voce de stentor, strângere de mână energică. „Nu am prea des ocazia să vorbesc despre tatăl meu”, spune. Din casă se aude zgomot de voci. În vestibul, Janusz Sobieski le arată fotografia sepia a unei clădiri din lemn. Străbunicul lui din partea mamei, le explică mândru, a înfiinţat primul gater în 1910. Astăzi, cei doi fii ai lui administrează trei puncte de lucru şi o sută patruzeci de angajaţi, fiind furnizorii principalelor firme de construcţii, de tâmplărie şi de comerţ en-gros din ţară. Azi-dimineaţă, mezinul a trebuit să se ducă pe un şantier îndepărtat, dar Wladek, fiul mai mare, a invitat câţiva prieteni ai căror bunici au luptat împreună cu Marek. Descumpănită, Janina îi traduce lui Irène. Cele două ar fi preferat o

întrevedere între patru ochi unei reuniuni a foştilor combatanţi. Vor trebui să se descurce.

S-au adunat vreo zece în marele salon cu grinzi aparente, ale cărui ferestre mari dau spre pădure. Bărbaţi în jeanşi şi cârnăşi ecosez, un adolescent al cărui hanorac arborează stema Poloniei – o acvilă albă pe fond negru, cu inscripţia *NSZ*— deasupra. Pe pereţi, trofee de vânătoare şi gravuri înfăţişând cavaleri stau alături de un mare tablou kitsch ce reprezintă drapelul polonez, a cărui acvilă mânioasă domină *kotwica*, ancora simbolizând statul polonez clandestin.

Atmosfera e jovială, fiecare se prezintă, iar Irène nu reţine decât o enumerare de prenume cu sonorităţi muzicale, Milosz, Tadeusz, Michal, Bronislaw sau Wladek. Trecând printre ei, stăpâna casei împarte zâmbete şi tartine. Fără să accepte un refuz, Janusz le serveşte un *shot* de vodcă nou-venitelor. E vremea să ciocnească în memoria celor pe care-i numeşte „soldaţii noştri neîmblânziţi". Foarte emoţionat, rosteşte câteva cuvinte pe care Janina le traduce în şoaptă: „în dimineaţa asta mă gândesc la tatăl meu, al cărui curaj reprezintă un exemplu pentru noi toţi. Marek şi camarazii lui au luptat, unii cu preţul vieţii, ca să apere independenţa Poloniei faţă de ocupanţii germani şi sovietici. Astăzi, valorile noastre strămoşeşti sunt ameninţate iar. Mai mult ca oricând, trebuie să apărăm moştenirea acestor bărbaţi", conchide el

în tăcerea solemnă a adunării. Cu toţii îşi ridică paharul şi-l dau de duşcă. La fel procedează şi Irène, iar vodca o face să lăcrimeze. Vecinul ei, un zdrahon brunet de o frumuseţe slavă, îi aruncă o privire amuzată. E Wladek, fiul mai mare al gazdei.

- Irena a venit din Germania ca să afle povestea tatei, îi informează Janusz.

Se aud exclamaţii, câteva râsete. Irène precizează că e franţuzoaică şi caută informaţii şi despre Wita, prima soţie a lui Marek. Prenumele acesta nu stârneşte nici un interes în rândul asistenţei. În schimb, fiecare are câte o anecdotă menită să ilustreze curajul şi loialitatea lui Marek. îmbujorată de la vodcă, Janina nu ştie ce să traducă mai întâi. Wladek îi prezintă mândru lui Irène o brasardă alb-roşu cu sigla Armatei Teritoriale, *AK*—, care i-a aparţinut bunicului său. Pânza se destramă la capete. îi arată pata de sânge uscat de pe albul îngălbenit. în pădurile din regiune, luptele au continuat până la sfârşitul anilor cincizeci. La gater li se întâmplă şi acum să dea peste gloanţe în trunchiurile copacilor.

Irène se uită prin albumul de fotografii sperând să găsească imagini cu Wita şi băieţelul. Dar nu sunt decât amintiri din rezistenţă în care tineri partizani fumează în uniformă sau pozează zâmbitori cu arma în mână. Oprindu-se asupra feţei lui Marek, şi-o poate închipui pe Wita îndrăgostindu-se de acea privire hotărâtă, de acea gură senzuală şi

rămânând îndrăgostită în ciuda epuizării, în ciuda primejdiilor, în ciuda prezentului suspendat.

îl întreabă pe Janusz cum era ca tată, iar Janina îi traduce răspunsul:

- Sever. Războiul îl înăsprise. Mă temeam de el când se înfuria! Dar m-a învăţat să fiu curajos. Şi să cunosc natura, animalele. Voia să fiu în stare să supravieţuiesc în pădure. Era un om din alte vremuri. Un erou. Nu l-am văzut niciodată plângând, nici măcar la moartea mamei. Fusese torturat de comunişti. Avea cicatrice. îmi repeta: „Fii bărbat, şi rămâi bărbat în orice împrejurări". Şi eu le spun asta băieţilor mei.

Irène ia un biscuit, pentru că alcoolul i se urcă la cap. în jurul ei, paharele se umplu şi se golesc într-un ritm susţinut, conversaţiile sunt punctate de râsete sonore. Invitaţii au uitat de prezenţa ei. Profită de ocazie ca să întrebe dacă există fotografii cu Wita, amintiri ale căsniciei lor.

Janusz nu le-a văzut niciodată. Poate că tatăl lui le-a luat cu el când s-a dus la partizani, în pădure. După război nu mai era nimic. Marek nu pomenea despre prima lui soţie. Evita toate subiectele care-i aminteau de război şi de cei pe care-i pierduse. Era mai bine să se concentreze asupra prezentului.

- Şi pe urmă mama era geloasă, aşa că avea grijă, spune el făcând cu ochiul.

- Nu vorbea niciodată despre copil? insistă Irène.

Janina, care a făcut greşeala să mai accepte o

vodcă, îi traduce poticnit gazdei, care se încruntă.

- *Ta dziewczynka?*[m] *întreabă.*
- Nie—, răspunde Janina.

Discută o vreme, dar nu par să ajungă la un acord. Irène o ceartă în sinea ei pe Janina, care s- a cherchelit şi nu face faţă într-un moment crucial.

- Repetă că era o fată, îi spune Janina dând ochii peste cap.
- Trebuie să facă o confuzie, stăruie crispată Irène.

Janina îi traduce răspunsul, care îl irită pe stăpânul casei. Urmează o lungă tiradă în care amabilitatea patriarhului se fărâmiţează, trădând un caracter sangvin pe care l-a moştenit fără îndoială de la tatăl său.

- Spune că încă nu s-a senilizat. Era o fată. O adolescentă cu părul blond. N-a văzut-o decât o dată, avea patru sau cinci ani. După aceea, tatăl lui se ducea s-o viziteze la Varşovia. Ţine minte foarte bine, pentru că în serile acelea se întorcea târziu şi se închidea în biroul lui. Mama lui Janusz îi lăsa cina în faţa uşii. îşi aduce aminte că ea striga: „Dacă vizitele astea te aduc într-un asemenea hal, nu te mai duce! La ce bun?"

Dintr-odată, Irène e străfulgerată de o idee:

- Adolescenta asta era fiica Witei şi a lui Marek? Cum o chema?

Nedumerită, Janina traduce.

- *Tak!* strigă Janusz. Agata.

- Unde trăia? Cine se ocupa de ea?

îi răspunde mai îmblânzit, iar Janina traduce:

- Nu ştie cine avea grijă de ea. îşi aminteşte doar că trăia la Varşovia. N-a văzut-o decât o dată. Crede că avea o relaţie proastă cu mama lui. El era prea mic, dar spune că părinţii lui se certau pe subiectul fetei. După aceea, Marek a început să se ducă la Varşovia.

- A auzit vorbindu-se despre alt copil? Un băiat?

Janusz ascultă traducerea şi clatină din cap:

- *Nie.*

Irène îi arată pe ecranul telefonului poza cu Wita şi micul Karol.

- *Nie*, repetă el cu glas coborât, privind copilul din braţele mamei.

Pare destabilizat, i se adresează din nou Janinei.

- întreabă dacă a murit cu ea.

Irène îşi dă seama că toate discuţiile din jurul lor au încetat. Tensiunea schimbului lor de replici a modificat atmosfera. Bărbaţii s-au apropiat ca să asculte. îi observă în timp ce Janina îi traduce răspunsul:

- Nu, a fost asasinată la Ravensbriick cu un copil evreu.

Descifrează în privirile lor un amestec de stupefacţie şi furie. Un cuvânt, *Zyâ*, străbate adunarea ca un talaz.

Când răspunde, glasul lui Janusz vibrează de mânie.

- Spune că nu era evreică. E o

minciună.

- Ea, nu, dar băieţelul era, se grăbeşte să explice Irène. Avea grijă de el în lagăr. A încercat să-l salveze. Au fost ucişi împreună.

Janusz tună şi fulgeră, iar răspunsul lui şfichiuieşte aerul; Janina e albă ca varul la faţă.

- Ce-a înţeles? o întreabă uluită Irène.

Poloneza traduce în silă:

- Spune că sunt nişte calomnii. Refuză ca memoria tatălui său să fie pângărită în această casă. Ne cere să plecăm. Spune că nimeni, în familia lui, nu a fost valetul evreilor.

Şocată, Irène nu-şi găseşte cuvintele.

Schimbarea de dispoziţie a lui Janusz pare să li se fi transmis şi celorlalţi. Vocile lor se înalţă agresiv. Un cuvânt revine mereu, însă Irène nu reuşeşte să-I priceapă.

Deloc în largul ei, Janina îi face semn că ar trebui să plece.

Stânjenit, frumosul Wladek le conduce până la uşă şi le cheamă un taxi. Le roagă să-l ierte pe tatăl lui, al cărui caracter s-a înrăit odată cu înaintarea în vârstă: „Războiul e un subiect sensibil. Trezeşte prea multe amintiri urâte”.

- Nu înţeleg ce l-a stârnit, murmură Irène atunci când taxiul se pune în mişcare pe aleea cu pietriş.

- îmi pare cumplit de rău, Irena. Uneori mi-e ruşine de compatrioţii mei.

- ... Şi adolescenta asta, Agata. Nu m-am gândit niciodată că Wita ar fi putut să aibă încă un copil. Ce vârstă ar avea acum?

- Vreo optzeci de ani, calculează Janina.

- Dacă e în viaţă, trebuie s-o găsim.

5 I thAN

Marcate de incident, au făcut o lungă plimbare prin partea veche a Lublinului, profitând de o rază de soare. La sfârşitul după-amiezii, o repriză de ninsoare puternică le-a silit să se întoarcă la hotel. În timp ce Janina se odihneşte în cameră, Irène îşi oferă o şedinţă la spa. în apa care bolboroseşte energic, furia bătrânului Janusz îi pare mai curând simptomatică decât înspăimântătoare. Se întreabă dacă în toţi acei ani lui Marek i s-a făcut dor de Wita. Dacă se împiedica să se gândească la ea şi la micul Karol. Se lupta ca să ţină închisă uşa spre trecut. Poate că asprimea lui nu era decât o fragilitate protejată cu orice preţ. Se gândeşte la Wilhelm, care a scos-o din viaţa lui de azi pe mâine, depunând coşul cu bebeluşul la uşa ei ca în pragul unei creşe şi mărginindu-se să-i lase mesaje lapidare ca s-o informeze despre un vaccin sau vreun caz de rujeolă. Irène, pe de altă parte, nu exclude pe nimeni şi nimic din viaţa ei; înaintează cu trecutul pe umăr, iar greşelile ei cântăresc la fel de mult ca şansele. Nu vede decât un şir de alegeri infime, poate doar oscilaţii ale curentului.

Janina a rezervat o masă pentru trei persoane. Umbrele unor siluete de rabini dansează pe perete între portretele unor *hasidim* cu veşminte

negre. Chelneriţele cu părul până la şolduri le aduc meniul. Restaurantul are note bune în ghidurile turistice. în jurul lor se vorbeşte în lituaniană, în rusă, în engleza americană.

Invitatul Janinei îşi cere scuze pentru întârziere. E înalt, cu o faţă deschisă şi tânără. Irène nu-i dă mai mult de treizeci şi cinci de ani. Părul moale, castaniu-deschis, îi cade în ochi. Se prezintă în engleză, îl cheamă Stefan şi lucrează la centrul „Teatrul NN" de la poarta Grodzka.

- Stefan a realizat un lucru impresionant, spune Janina, a cărei privire străluceşte de la sosirea bărbatului.

Face eforturi să prezerve amintirea oraşului evreiesc. Ghetoul din Lublin a fost lichidat printre cele dintâi, în primăvara anului 1942. După război au fost recenzaţi doar trei sute de supravieţuitori.

De vreo cincisprezece ani, Stefan şi colegii lui adună mărturiile supravieţuitorilor şi ale vecinilor lor din partea „ariană" a oraşului, înregistrările sunt păstrate la centru, care de altfel posedă o comoară inestimabilă: mii de fotografii înfăţişând ghetoul şi pe locuitorii acestuia.

- De unde provin? vrea să ştie Irène.

O licărire de încântare îşi face apariţia în ochii lui Stefan.

- Ştiam eu c-o să vă intereseze! în primul rând, avem fotografii color făcute de un soldat german. E uimitor de altfel, pentru că privirea cu care-i învăluie pe oamenii aceia e

plină de omenie.

- Mi-ar plăcea să le văd.

- O să vi le arăt. Dar asta nu-i tot! La renovarea unei clădiri vechi s-au găsit în pod aproape trei mii de negative pe sticlă învelite în cârpe. Imagini din cartierul evreiesc de dinainte de război. Portrete, scene intime din viaţa cotidiană... Un miracol! Nu cunoşteam identitatea autorului. Cu siguranţă făcea parte din comunitate, pentru că fotografia evenimente private, ceremonii religioase. Ani de-a rândul l-am căutat peste tot pe acest fotograf misterios. Fără nici un rezultat.

Sesizează nerăbdarea lui Irène şi prelungeşte suspansul cu zâmbetul pe buze.

- În cele din urmă l-am găsit, la o analiză încrucişată a listelor de la recensământ. Se dădea drept dulgher. îl chema Abram Zylberberg.

- Ce poveste extraordinară, murmură ea.

Chelneriţa le recomandă meniul de sabat, care
se poate degusta numai seara asta. Sună tentant, aşa că acceptă.

- Ciolentul lor de gâscă e o minunăţie. O reţetă aşkenază autentică, preparată şi servită de *goiml* spune Stefan.

- Credeam că e un restaurant evreiesc.

- Nu mai există evrei în Polonia, Irena. La Lublin au mai rămas doar vreo treizeci. Sunt foarte discreţi.

- Atât de puţini?

Zâmbetul lui Stefan se şterge. Din păcate, antisemitismul n-a dispărut odată cu lagărul de la Auschwitz. Ca să-ţi dai seama e de ajuns să te uiţi în arhivele Comitetului Evreilor din Polonia, care îi ajuta pe supravieţuitori după război. Ameninţaţi, uneori asasinaţi la întoarcere, aceştia au fost primiţi cu ostilitate. La comunişti apelau degeaba. Poliţişti şi funcţionari ai statului au participat la pogromurile de la Kielce şi de la Cracovia. Majoritatea evreilor care supravieţui seră Holocaustului au părăsit ţara după aceea. Le era frică. În 1968, guvernul i-a expulzat în urma unei cabale mediatice.

Irène îi descrie violenţa discuţiei cu bătrânul Janusz.

- Care era cuvântul pe care-l repetau toţi la sfârşit? o întreabă pe Janina.

- *Zydokomuna.* E o insultă, o aluzie la „complotul iudeo-comunist". Oamenii ăştia sunt naţionalişti. În ochii lor, evreii şi comuniştii sunt totuna.

Lui Irène nu-i vine să creadă că mitul acesta vechi încă mai persistă.

- Pare o nebunie, dar unii cred şi acum că evreii folosesc sângele copiilor creştini ca să-şi facă azima, intervine Stefan.

- Cu atât mai mult cu cât o parte din clerul polonez a alimentat antisemitismul, continuă Janina. Chiar şi după pogromurile din perioada postbelică, poziţia lor a rămas ambiguă.

Sosirea felurilor de mâncare întrerupe discuţia. Irène gustă din ciolent, aproape la fel de bun ca al lui Myriarn.

- E o întrebare care nu-mi dă pace, spune Janina. Oamenii chiar cred în balivernele astea? Sau sunt nişte paravane care ascund altceva?

- Ce vrei să zici?

- Asasinarea elitelor poloneze şi Holocaustul au eliberat locuri pentru polonezii din clasa mijlocie. Aceştia au ocupat casele evreilor, le-au luat bunurile şi întreprinderile.

- Jaful ăsta a avut loc în toate ţările ocupate de nazişti, obiectează Irène. În Franţa, în Germania, în Austria...

Jenată, îşi dă seama că americanii de la masa vecină le ascultă conversaţia.

- E adevărat, răspunde poloneza coborând glasul. Dar în Franţa era posibil să ignori ce li se întâmpla deportaţilor. Aici, asta se întâmpla în satele noastre, la noi acasă. Când nemţii îi luau pe evrei, vecinii asistau la crimele produse în văzul tuturor. Se aruncau bebeluşi pe fereastră. Unii polonezi participau la vânătoarea de evrei. Alţii se repezeau în casele goale ca să le jefuiască. Toată lumea ştia, mulţi au văzut cu ochii lor. Vocea îi tremură puţin. Ia o gură de vin şi continuă: Dincolo de traumatismul colectiv există o vinovăţie îngropată adânc. Şi o ură faţă de toţi cei care încearcă s-o scoată la lumină.

Evocă poziţia delicată a Drepţilor. Aceştia şi-

au riscat viaţa şi pe cea a apropiaţilor ca să ascundă evrei pe care trebuiau să-i ocrotească nu numai de germani, ci şi de vecinii lor polonezi, care nu ezitau să-i denunţe. Chiar şi azi, majoritatea acestor binefăcători preferă să rămână în umbră, de teama represaliilor. Mulţi au trebuit să plece în străinătate după război.

- Paradoxal, în momentul de faţă guvernul face din Drepţi simbolul Poloniei, spune Stefan. Ni se repetă că trebuie să terminăm cu „pedagogia ruşinii". Că poporul nostru nu era alcătuit doar din martiri.

- Dar Polonia a îndurat martiriul, îi dă Irène replica. La voi, Ocupaţia a fost de o violenţă nemaiauzită. Şi totuşi mişcarea de rezistenţă avea sute de mii de membri! în Franţa, imediat după război, preferau să dea uitării regimul de la Vichy şi să-şi povestească unii altora că nu existaseră decât rezistenţi...

Stefan încuviinţează, fiecare ţară impune un roman naţional. Alegerea eroilor şi a victimelor e întotdeauna politică. Pentru că întreţine negarea şi înăbuşă vocile discordante, această naraţiune oficială nu ajută popoarele să-şi înfrunte istoria.

Irène o ştie mai bine decât mulţi alţii. De la sfârşitul războiului încoace, ITS urmează cu stricteţe evoluţia romanului naţional german. în prima perioadă n-au fost despăgubite decât anumite categorii de victime din rândul evreilor. A fost nevoie de ani buni ca să fie incluşi şi membrii rezistenţei în politica de „reparaţii";

mai multe decenii pentru victimele muncii forţate. Memoria are şi o miză economică. Fiecare victimă reprezintă o cheltuială suplimentară pentru bugetul statului.

Cuplul de americani a plecat, iar restul clienţilor sunt adânciţi în conversaţie. Atmosfera e mai intimă, cu asperităţile estompate de vin.

Janina îşi drege glasul:

- Într-o zi, acasă la bunica mea, am găsit o cupă în fundul unui dulap.

Avea unsprezece sau doisprezece ani. Cositorul era gravat cu inscripţii sibilinice. La vârsta aceea îl citea pe Tolkien, şi i s-a părut un obiect venit din Pământul de Mijloc. Dăduse fuga să-i arate comoara bunicii, însă aceasta îi smulsese cupa din mână şi-i interzisese s-o mai atingă. Mai târziu, Janina încercase să caute prin dulap, dar degeaba. După moartea iubitei sale *babcia*[m] găsise cupa într-o cutie de pălării. Pe atunci lucra deja la Crucea Roşie. Ştia că inscripţiile erau în ebraică şi nu se simţea deloc în largul ei. încredinţase obiectul Institutului Evreiesc de Istorie. Cum şi-l procurase bunica ei? Această întrebare continuă s-o obsedeze.

- îmi iubeam bunica, dar vorbea foarte urât despre evrei. E ciudat, pentru că se dădea în vânt după muzica klezmer. Ea e cea care m-a făcut să descopăr bucătăria aşkenază. Acum, povestea asta tulbură dragostea pe care i-o port...

Mişcată de această confidenţă, Irène se întreabă cum îl priveşte Hanno pe bunicul său

patern. Dacă îşi prefiră amintirile lor fericite, căutând acolo urmele unui chin lăuntric sau ale unei încercări de ispăşire.

- Sunt întrebat adesea: „De ce ţi-ai dedicat viaţa protejării memoriei evreilor? Nu eşti evreu!" spune Stefan. Le răspund că evreii au făcut mai mult decât să moară pe pământurile noastre. Timp de aproape un mileniu au trăit în această ţară, şi-au dat sângele în toate bătăliile noastre, în insurecţiile noastre înfrânte. Fac parte din istoria noastră. Muzica lor, gândirea lor, bucătăria, folclorul... Absenţa lor cască un gol în fiecare dintre noi. Putem încerca să-l umplem cu tăcere, cu fantasme sau cu ură... dar nu vom reuşi.

După cină fac o plimbare prin oraşul vechi. Janina primeşte un telefon de la Varşovia. Soţul ei are o criză de sciatică, nu se poate da jos din pat. Trebuie să se întoarcă acasă cu primul tren. E supărată că trebuie s-o părăsească pe Irène. Mâine-dimineaţă trebuie să se vadă cu Sabina Marczak, supravieţuitoarea de la Ravensbrück care a depus mărturie după război că Wita murise.

- Pot să mă duc singură, sau am nevoie de un interpret? o întreabă Irène.

în faţa lor, silueta castelului se profilează în întuneric. încearcă să-şi aprindă o ţigară între două pale de vânt. Stefan îşi face mâinile căuş peste ale ei ca să protejeze flacăra. Degetele li se ating fugar.

- Vorbeşte germana şi franceza, spune

Janina.

- Atunci totul e în regulă, răspunde Irène străduindu-se să-şi ascundă teama că n-o să se descurce.

Supravieţuitoarea locuieşte lângă parc, o aşteaptă la ora zece.

- Mâine iau prânzul la părinţii mei, intervine Stefan. Dar putem să ne vedem la sfârşitul după- amiezii şi să cinăm împreună.

Propunerea o linişteşte pe Janina şi o tulbură pe Irène.

îşi spune că, după această întrevedere, va fi reconfortant să nu ia cina de una singură.

ERWIN

Somnul nu vrea cu nici un chip s-o cuprindă. Îi revin cuvinte şi fraze care aduc cu ele ape tulburi: *„Zydokomuna”;* „În ochii lor, evreii şi comuniştii sunt totuna".

îl revede pe Hanno în acea zi de noiembrie din urmă cu cinci ani. Privirea lui întrebătoare. Şi-a dat seama pe loc că n-avea cum să se eschiveze. Că urma să se întâmple atunci. Băiatul se întorsese de la liceu, unde avusese un curs despre al Treilea Reich. A muşcat dintr-un măr, apoi l-a pus pe blat.

- Ce-a făcut Opa în timpul războiului?

Ca să câştige timp, Irène a vrut să ştie ce-i

răspunsese tatăl lui.

- A zis c-a fost pe front, dar că nu era nazist. Şi-a făcut doar datoria, era obligat.

A înclinat din cap, tentată să lase discuţia acolo, deşi simţea că această explicaţie nu-l satisfăcea.

- De ce te-ai certat cu Opa? a stăruit Hanno.

Din instinct, lega cele două întrebări. Cincisprezece ani. Crescuse atât de repede? Irène îi datora adevărul. Nu era sigură că era pregătit să-l înfrunte. Nu se punea problema să mintă. Dacă şcoala estima că Hanno era destul de mare, ea nu putea să se sustragă. A tras aer în piept.

Când îi cunoscuse, erau deja bătrâni. Wilhelm era mai mare decât ea cu unsprezece ani. Socrul ei se născuse în 1920. Pentru tânăra Irène, acel domn de şaptezeci şi cinci de ani era intimidant, cu mustaţa lui şi ochelarii care-l făceau să semene cu o bufniţă. Nu îndrăznea să i se adreseze pe numele mic, Erwin. La început îi spunea „Herr Meyer”. Drăguţă şi rotofeie, soţia lui părea mai accesibilă. Dezamăgirea venise rapid, Hilda nu avea să-i fie aliată. Din punctul ei de vedere, o femeie trebuia să se dedice exclusiv căminului, iar munca o obosea pe Irène până acolo încât s-o facă stearpă. Erau căsătoriţi de cinci ani, şi nimic. Irène îi îndura cu stoicism insinuările şi bunăvoinţa de suprafaţă.

Erwin nu umbla cu atâtea ocolişuri. Se însurase târziu şi făcuse carieră în industria auto. Se bucura de pensia meritată în frumoasa

lui casă cu bârne aparente şi mergea mult pe jos şi cu bicicleta, chiar dacă se alesese cu un reumatism şi cu acufene de pe urma războiului. Erwin critica acerb individualismul lumii moderne. Plânsese la televizor când văzuse imagini cu doborârea Zidului şi organiza colecte pentru a-i ajuta pe germanii din Est să se instaleze în regiune. O primise cu braţele deschise pe nora franţuzoaică. Uneori, Irène se gândea tulburată că socrul ei cunoscuse Germania nazistă. Avea douăzeci de ani în 1940 şi făcuse războiul, chiar dacă ea nu ştia precis ce însemna asta. Nu îndrăznise să-l întrebe pe Wilhelm decât după ce se căsătoriseră. Îi răspunsese că tatăl lui n-avea nimic să-şi reproşeze. Erwin luptase într-o divizie de infanterie şi războiul îi distrusese tinereţea, nu era nimic mai mult de spus.

Nu mai abordaseră subiectul până la acea masă de Paşte. Care începuse sub cele mai bune auspicii, cu o friptură delicioasă de miel şi anunţul că era însărcinată. în sfârşit! Viitorii bunici nu-şi mai încăpeau în piele de bucurie, chiar dacă Hilda nu înţelegea de ce se încăpăţâna Irène să-şi păstreze locul de muncă. Epuizarea provoca naşteri premature, de ce să-şi asume acest risc? Dintr-odată, lui Irène îi venise o poftă nebună să bea ceva. Se abţinuse în ultimul moment. Nu aveau să devină niciodată prietene, dar Hilda avea să fie o bunică excelentă, asta era cel mai important. Din cauza sarcinii, Irène devenise mai impresionabilă.

îndura mai greu faptul că era departe de familie şi primea cu recunoştinţă afecţiunea socrilor. în faţa ei, Wilhelm zâmbea, pradă emoţiilor de viitor tată. Era frumos în cămaşa aceea de un albastru regal, se gândise ea. înduioşată, remarcase că părul negru şi des începuse să-i încărunţească pe la tâmple. îşi întrepătrunse se degetele cu ale ei. Irène spera că micuţul avea să-i moştenească mâinile.

- O să fii un tătic bătrân, la fel ca tatăl tău, glumise Hilda închinând în sănătatea bebeluşului.

- Eu n-am avut de ales, a trebuit să aştept să- mi dea drumul ruşii. Tu ce scuză ai? râsese Erwin.

în clinchetul paharelor de cristal, Irène se gândise: „A făcut războiul pe frontul de Est". Cu zâmbetul îngheţat pe chip, furase o gură de vin de la Wilhelm. îşi imagina copilaşul zburdând prin grădină, împodobind copacii cu ouă vopsite, pregătind cuiburi din frunze şi muşchi pentru Iepuraşul de Paşte. Oare peste un an sau doi nu trebuia să-i ofere un frăţior sau o surioară? Gândul acesta o neliniştea puţin. Avea timp să chibzuiască. La urma urmelor, n-avea decât douăzeci şi opt de ani.

Oare declanşatorul fusese evocarea lagărului de prizonieri? Tonul conversaţiei se schimbase. Ciulind urechile, înţelesese că socrul ei se referea la expoziţia care circula prin Germania de câteva luni: „Război de exterminare. Crimele Wehrmachtului, 1941-1944". Provocase un

seism în rândul opiniei publice, dezbateri aprinse până în Bundestag. Asociaţiile foştilor combatanţi organizau manifestaţii. Erwin participase împreună cu alţi veterani şi era furios la culme. Jura că aveau să obţină interzicerea acelei porcării, întrucât beneficiau de sprijin politic.

Ar fi trebuit să stea cuminte, să lase furtuna să se potolească. Dar în acea zi se părea că Eva îi luase în stăpânire spiritul. Voia să se bată, să-l provoace pe bărbatul acela care-şi învelea participarea la război într-o pătură groasă de tăcere.

- Nu înţeleg ce vă deranjează, spusese calm.

Surprins, socrul ei îi răspunsese mânios că expoziţia cu pricina era o adunătură de minciuni, că defăima Wehrmachtul, că le murdărea tuturor reputaţiile.

Wilhelm îi trimitea semnale pe muteşte, însă alesese să nu le bage în seamă:

- Mi se pare o afirmaţie greu de susţinut. Sunt expuse o mie cinci sute de fotografii, scrisori, ordine de misiune, rapoarte de execuţii... şi nu e decât un eşantion.

Erwin îi curmase vorba, stacojiu de indignare:

- Toată chestia asta a fost înscenată ca să păteze onoarea Wehrmachtului! Ca să-i insulte pe morţi! Crezi că francezii ar scuipa pe armata lor? Că ar scoate la lumina zilei ce-au făcut la Alger?

Îi replicase că acele crime fuseseră

documentate chiar de soldaţii participanţi. Fotografiile cu infanterişti pozând binedispuşi în faţa spânzuraţilor sau pe marginea gropilor pline cu cadavre erau suvenire pentru posteritate, pe care le păstrau în portmoneu sau le trimiteau logodnicelor. Evident, odată expuse în public nu mai erau uşor de asumat.

- Ce ştii tu despre asta? strigase el.
- Asta e slujba mea, Erwin. îmi petrec zilele în arhive de acest fel.

Mărturisirea îi scăpase fără să vrea. Se holbau la ea stupefiaţi, ca şi când tocmai le-ar fi dezvăluit că era agentă a serviciilor secrete şi că erau ascultaţi de ani de zile.

- Habar n-ai, pufnise socrul ei privind-o dispreţuitor. Nu eşti decât o puştoaică. Nu ştii cum a fost războiul ăsta nenorocit.
- E adevărat, nu ştiu. Atunci, povestiti-mi dumneavoastră. Aţi fost pe frontul de Est? în ce ani?

Privirea lui Erwin o ardea. Nu mai era tânăra soţie, nora timidă. Corija nedreptăţi, dădea în vileag impostura. Mitul Wehrmachtului curat trebuia distrus. Mitul bieţilor soldaţi care descoperiseră în 1945 nişte orori despre care nu ştiau nimic. Nu înţelegea cum de persista această legendă, în ciuda deceniilor de cercetări istorice. De şase ani, de când lucra la ITS, descoperise amploarea crimelor şi complicităţilor. Consimţământul la spolieri, la deportări, Ia munca forţată. Câte nopţi nu dormise după lectura anumitor documente?

Ariditatea rapoartelor administrative, transformarea corpurilor în „unităţi", a uciderii în „lichidare", în „soluţie”.

- Din primăvara lui 1941 până la sfârşitul lui 1942, dacă vrei să ştii, îi răspunsese bătrânul. Nouăsprezece luni de front. Nu mi-au dat Crucea de Fier pe degeaba. Ştii cu cine ne bătearn? Când am ajuns în Est, oamenii plângeau de bucurie, pentru că-i eliberam de Stalin. Ce ştii tu despre bolşevici? Ai văzut ce-au făcut acolo? Ticăloşiile lor te interesează? Da, a fost un război oribil. Ca toate războaiele. Mi-a răpit tinereţea. *Gott sei dank*[21], băiatul meu n-a trebuit să treacă prin aşa ceva. Soldaţii SS erau brutali, asta da. Indivizii ăia au mâinile pătate de sânge. Dar Wehrmachtul a fost întotdeauna corect.

- Nu, Erwin. O armată care colaborează la exterminarea evreilor, care asasinează civili nu e *corectă*. Trebuie găsit alt cuvânt. Aţi văzut fotografiile acelea.

- E o minciună, murmurase el cu privirea fixă. Ne luptam cu partizanii. N-aveam de ales, era ori noi, ori ei.

- Erau nişte copilandri. Mame, bătrâni. Oameni dezarmaţi, fără apărare, l-aţi văzut, insistase ea, parcă-l forţându-l să se uite în groapa comună.

Pe neaşteptate, Hilda se ridicase, răsturnând sticla. O pată roşu-închis se lăţea pe faţa de masă albă. Uriaşe la ea să dispară, o urmărise cu ţipetele ei până la uşă. Când Wilhelm

încercase s-o calmeze, izbucnise în plâns.

- Nu mai vreau s-o văd niciodată, zbierase. Niciodată, mă auzi? De parcă sărmanul tău tată n-ar fi suferit destul.

Pe trotuar, Irène simţise copilul mişcând pentru prima oară. îşi aşezase mâna pe pântece ca să-l protejeze, chiar dacă era prea târziu. Furia i se domolise, iar acum era copleşită de emoţii contradictorii. Ar fi vrut ca Wilhelm s-o înţeleagă şi s-o ierte, ar fi vrut să plângă îndelung în braţele lui. El se mulţumise să-i deschidă portiera pasagerului, cu acea galanterie de care nu se putea dezbăra. După ce ieşiseră din sat o întrebase cu glas pierit: „Ce te-a apucat?"

Irène nu reuşea să şi-o explice. Sarcina o făcea irascibilă, exacerbându-i cea mai mică nemulţumire. Spera să audă vorbe de alinare, însă acestea nu veneau. Mersese prea departe, era gata s-o recunoască, dar mama lui reacţionase cu o asemenea violenţă...

- Nu suportă ca tata să fie atacat, îi răspunsese el, ca şi cum asta ar fi justificat alungarea nurorii însărcinate.

Privirea îi rămăsese fixată asupra drumului.

Mai târziu, Irène îl îmbrăţişase cu un amestec de febrilitate şi teamă. Voia să facă dragoste, voia ca Wilhelm s-o liniştească. O respinsese cu blândeţe şi se întorsese cu spatele, era obosit. În zilele următoare invocase diverse griji, aglomerarea sarcinilor la serviciu. Trecuseră

săptămâni întregi fără ca el să simtă nevoia s-o atingă. N-o mai dorea, se îndepărtase. Timp de şase ani fusese nerăbdător s-o strângă în braţe de îndată ce intra pe uşă, s-o ţină lipită de el, să-i inhaleze parfumul. Acum se îndepărta de trupul care-i purta copilul. Era atent ca Irène să nu ducă lipsă de nimic, se arăta prevenitor, se îngrijora la apariţia unei dureri inexplicabile, ştia pe de rost numărul moaşei. Dar în fiecare zi tăcerea înghiţea ceea ce rămăsese din iubirea lor cu aviditatea Neantului din *Povestea fără sfârşit*—. Treptat, gheaţa o năpădea pe dinăuntru. Corpul ei cu rotunjimi noi înflorea pe un pământ pârjolit. Ar fi preferat ca Wilhelm să-i facă reproşuri, să spargă farfurii. Indiferenţa lui politicoasă o tortura.

Spera ca naşterea copilului să-i reunească. Hanno venise pe lume la 4 septembrie. De când îl zărise, Wilhelm fusese nebun după el. Îi mulţumise lui Irène pentru cadou, însă nu făcuse nici un gest de afecţiune, iar din privire îi lipsea orice urmă de căldură. Ea nu reuşea să accepte situaţia, se prăbuşea imediat ce el ieşea din cameră. Moaşa îi spusese că suferea de depresie post-partum. Pântecele şi inima ei erau goale. Acea masă de Paşte fusese fisura începând cu care tot ce părea solid se sfărâmase.

În ziua în care îi adusese acasă de la spital, chiar în clipa când trecuse pragul, Irène înţelesese că era incapabilă să trăiască alături de un străin. În acea noapte îi spusese că voia să

plece. Wilhelm obiectase că bebeluşul era prea mic, că ea însăşi nu-şi revenise după naştere. Nu mai putea să aştepte. El nu se luptase prea mult s-o reţină. Dacă voia să divorţeze, foarte bine. întreaga responsabilitate urma să apese pe umerii ei.

îi era imposibil să-i descrie acest naufragiu fiului său. Cincisprezece ani mai târziu, se mulţumise să expună în mare disputa cu socrul ei şi să-i mărturisească faptul că Wilhelm n-o iertase niciodată.

- Păi atunci Opa era un ticălos! A omorât oameni nevinovaţi!

Durerea îi răzbătea din glas, i se citea pe chip.

- Nu ştiu, dragule. Poate că bunicul tău n-a făcut nimic. Unii au refuzat să comită aceste crime, alţii n-au fost implicaţi deloc. Au existat şi soldaţi care au dezertat şi au fost împuşcaţi sau trimişi în batalioane disciplinare.

- Dar cei care refuzau să tragă în oameni erau împuşcaţi?

- Nu dacă refuzau să omoare civili. Pentru asta nu erau sancţionaţi.

- Atunci de ce au făcut-o? a întrebat Hanno.

Avea o înfăţişare atât de vulnerabilă, cu degetele pătate de cerneală, ochelarii cu rame roşii şi zulufii ciufuliţi! Ar fi vrut să-i poată spune: „Nu-ţi face griji, nu-i de-adevărat. La sfârşit căpcăunul moare, iar Tom Degeţel scapă împreună cu fraţii lui".

- Pentru că e greu să nu te supui unui

ordin. Mai ales dacă eşti soldat. Şi e încă şi mai dificil să te desolidarizezi de grupul din care faci parte. Fiindcă li se tot repetase că aceia erau suboameni, că viaţa lor nu valora nimic. Că toţi evreii erau partizani, comunişti. Şi că dacă nu le omorau copiii, aceştia aveau să crească mari şi să se răzbune.

Hanno căzuse pe gânduri.

- Dar tata de ce nu ţi-a luat apărarea?

- L-am rănit pentru că m-am certat cu tatăl lui.

- Dar spuneai adevârul!

- Chiar şi atunci când spui adevărul poţi să greşeşti, îi răspunsese ea cu un surâs trist.

îşi amintea nefericirea care urmase deciziei. A doua zi umpluse valize şi cutii cu cărţi, dar era epuizată şi nu ştia unde să se ducă. în acea dimineaţă, Eva venise s-o vadă şi o găsise plângând în bucătărie, cu bebeluşul la sân. Peste o oră înghesuia lucrurile în maşina ei, respingând fără drept de apel scrupulele lui Irène. Avea o cameră de oaspeţi care nu fusese folosită niciodată şi o pisică mizantropă. Dar asta era problema ei.

Timp de trei luni, Irène şi copilaşul îi tulburaseră liniştea, iar Eva veghease asupra lor în felul ei. Deşi o nega, se ataşase de Hanno.
Când era binedispusă, îi vorbea în idiş, îl numea *Tatele*. I-ar fi ţinut la ea mai mult, dar Irène nu voia să abuzeze de prietenia ei. Până la urmă

găsise o garsonieră de închiriat în centrul orăşelului.

Odată ce rămăsese singură, tristeţea o copleşise iar. Plutise în derivă câteva săptămâni, mulţumindu-se să-şi îngrijească bebeluşul cu gesturi de somnambul. Puţin câte puţin însă, Hanno o silise să-şi revină. îşi aminteşte şi acum de intensitatea privirii lui mioape, de forţa degetelor lui minuscule. O cucerise, ca pe un teritoriu. Cu scâncetele lui îmbufnate şi zâmbetele de îngeraş, cu mirosul laptelui şi al pielii. Nu mai era singură. Sosise momentul să înfrunte viaţa, s-o deguste.

La începutul anului următor se întorsese la muncă. Fiecare anchetă era o provocare intelectuală care-i permitea să scape de tristeţe, de vinovăţie. Se simţea mai bine. Uneori se mira că nu suferă. Pierderea se amortizase, ca la o cădere pe nisip. Cotidianul ei era dens şi agitat, n-avea timp să se gândească la ea însăşi, iar asta era o uşurare.

într-o seară deschisese televizorul la o oră târzie. Dăduse peste o emisiune în direct. Prezentatoarea cu o coafură impecabilă intervieva un veteran al Wehrmachtului. Expoziţia continua să stârnească dispute. în fiecare oraş în care se oprea, mulţimi de militanţi de extrema dreaptă defilau cu pancarte: „Glorie şi onoare armatei germane!", „Azi la fel ca ieri, totul pentru Germania!" Foşti combatanţi se exprimau în ziare, se ciondăneau

în faţa camerelor de luat vederi. în noaptea aceea, un bătrân tremura în lumina crudă din platoul de televiziune.

- Ce-aţi simţit când aţi vizitat expoziţia? îl întreba jurnalista cu un zâmbet indescifrabil.

Fusese cam prea generoasă cu fondul de ten, sau poate că tocmai se întorsese dintr-o vacanţă la schi.

- Mi-a revenit în minte ca şi când s-ar fi întâmplat ieri. Totul e adevărat, înţelegeţi? mărturisise el dintr-o suflare. Totul e adevărat, într-o zi am intrat într-o biserică. Într-un sătuc, pe lângă Tarnopol. Oamenii m-au privit cu ochii arzând de ură. Aveau dreptate. Ce-am făcut noi acolo, nu pot să uit. Ziceau că putem să fim mândri, că ne-arn făcut datoria ostăşească. Dacă asta-i datoria... Mi-e ruşine de soldatul german. Mi-e ruşine de mine...

Zguduit de hohote de plâns, cedase nervos, oferindu-i prezentatoarei imaginea-şoc la care spera.

Irène plângea în faţa ecranului.

Nutrea compasiune pentru omul acela. După război, soldaţii care săvârşiseră crime fuseseră absolviţi de orice vinovăţie. Şi în tot acel timp, pe când Wehrmachtul era glorificat cu bravura şi valorile lui, fuseseră lăsaţi să înfrunte singuri ceea ce făcuse nazismul din ei. Ceea ce-şi făcuseră ei singuri.

Se gândea la Erwin. La digul pe care-l construise ca să se apere de propria sa

memorie. Ea îl doborâse fără să ştie ce se afla în spatele lui. Nu avea să ştie niciodată. La fel cum nu ştia ce-l bântuia pe Wilhelm, ce respingea el cu toată puterea. În cruciada ei contra negării, uitase să se gândească la asta.

Acestea sunt lucrurile pe care a încercat să i le spună lui Hanno în ziua discuţiei lor. Nu e sîgură că a auzit-o.

Acum, noaptea, în timp ce priveşte ninsoarea căzând fără zgomot peste oraşul vechi, se teme de grosimea tăcerii.

SABINA

Situat la etajul al treilea dintr-un imobil relativ nou, apartamentul supravieţuitoarei are vedere la un parc. Sabina îşi întâmpină vizitatoarea cu o politeţe distantă. îmbrăcată cu o bluză elegantă din mătase mov şi pantaloni negri, machiată cu grijă, o scrutează cu o privire de pasăre. E foarte în vârstă, fragilă de parcă ar fi pe punctul să se spargă. Sprijinindu-se în cârje, o invită s-o urmeze în salonul scăldat în lumină.

O bibliotecă imensă ocupă o latură a încăperii. Pereţii sunt împodobiţi cu afişe de teatru. Cu o mică ezitare, Sabina o întreabă în germană dacă doreşte ceai sau cafea. Irène o ajută să pună pe tavă băuturile şi două farfurioare cu *szarlotka*, un fel de ştrudel. Stăpâna casei se aşază cu prudenţă pe un fotoliu tapiţat cu velur violet; Irène stă vizavi de ea, pe canapea, cu spatele

sprijinit de nişte perne brodate. Abia dacă au schimbat câteva cuvinte.

- Doamna de la Crucea Roşie m-a anunţat că nu poate să vină, spune bătrâna doamnă. Sunteţi nemţoaică?

- Franţuzoaică.

Răspunsul pare să-i ia o greutate de pe piept:

- Cu atât mai bine. Nu vorbesc cu plăcere germana.

- Unde aţi învăţat franceza? o întreabă Irène curioasă.

- La Ravensbrück. De la deţinutele politic. O tânără franţuzoaică, Anise, m-a învăţat conjugările. Mie franceza mi se pare grea, dar ea îmi răspundea: „E mai uşoară decât polona!"

Glasul îi tremură puţin, dar frazele sunt ferme şi precise.

- Vorbiţi foarte bine, o laudă Irène.

Soarbe din ceai, dar a fost lăsat prea mult pentru gustul ei. Muşcă din prăjitură ca să scape de gustul amar.

- Am făcut progrese, zâmbeşte Sabina. După război m-am înscris la Universitatea Catolică. Voiam să studiez. Era foarte important pentru mine. Se întrerupe să caute cuvântul în franceză, apoi reia: Sub Ocupaţie, învăţământul era...
interzis, sub ameninţarea pedepsei cu moartea. Profesorii ne dau cursuri pe ascuns. Aşa am luat bacalaureatul la şaptesprezece ani. Dar apoi m-au arestat.

- Eraţi foarte tânără...

- Mai erau şi altele care au fost arestate odată cu mine. Cea mai tânără, poate cincisprezece ani. Unele îmi erau prietene, aveam un grup secret de călăuze. împreună cu părinţii noştri, făceam diverse lucruri pentru Armata Teritorială. încă nu se chema aşa. Nemţii ne-au arestat, dar nu-i găseau pe părinţii noştri. Era iarnă, ţin minte zăpada... Chibzuieşte, e tulburată: Poate în 1941... Nu, în 1940. Era foarte frig. Nu le cunoşteam pe toate. Abia după aceea, când cu închisoarea. Şi cu interogatoriile Gestapoului...

- Unde vă ţineau închise?

- La castel, răspunde bătrâna doamnă aşezându-şi ceaşca de ceai pe masă. Credeam c-o să ne împuşte. Ne temeam, bineînţeles. Dar eram gata să murim. Pentru noi, moartea era... abstractă. Ştiam că părinţii noştri o să fie mândri. Nu ne gândeam la vieţile noastre sfărâmate. îşi alege cuvintele cu grijă. Până la urmă nu ne-au omorât, adaugă surâzând. Ne-au deportat la Ravensbriick.

încă de la început, Irène a fost frapată de acest „noi". De parcă toate femeile acelea s-ar exprima prin intermediul ei.

- Sunt prea vorbăreaţă, se scuză Sabina. Povestiţi-mi despre dumneavoastră.

Irène îi descrie munca ei de Ia ITS.

- Scoateţi la iveală poveşti cumplite. E greu, nu-i aşa?

- Nu-i o muncă pe care s-o dai uitării seara când ajungi acasă.

- De ce aţi ales să faceţi asta? Aveţi un motiv personal? o întreabă Sabina privind-o atent.

- Din întâmplare, îi răspunde Irène. Am văzut un anunţ în ziar. Abia ce mă căsătorisem. Căutam un loc de muncă.

- Din întâmplare... credeţi că există aşa ceva? murmură bătrâna doamnă. Ştiţi, eu cred că suntem împinşi spre anumite lucruri. Ca fierul în flacără. Soţul dumneavoastră e neamţ?

- E fostul meu soţ.

- Vă întrebaţi ce-a făcut familia lui în timpul războiului?

- Uneori, spune Irène stânjenită. Nu evocam niciodată această perioadă.

- Dar cu asta vă ocupaţi zi de zi la muncă! Nu abordaţi subiectul acasă? E ciudat.

Irène ar vrea să-i răspundă că tăcerea nu o deranja. Că se ascundea în ea ca într-o grădină secretă. I se întâmplă să se gândească la acei ani ca la un paradis pierdut.

- Soţul meu a murit, îi spune Sabina. Nu mă lăsa să vorbesc despre lagăr. Imediat mă întrerupe: „Trăieşti, te-ai întors. Acum nu mai trebuie să te gândeşti la toate astea". Atunci nu mai ziceam nimic. Vedeam că nu pricepe.

- Ce nu pricepea?

- Că nu m-am întors niciodată din lagăr. Şi acum sunt acolo.

Irène se întreabă dacă şi Eva simţea asta. Dacă toţi deportaţii rămân prizonieri ai lagărului, ca în câmpul gravitaţional al unei

găuri negre.

Sorb din ceai în tăcere.

- Aţi venit pentru că sunteţi în căutarea cuiva, nu-i aşa? o întreabă Sabina.

Irène încuviinţează din cap şi-i întinde poza cu Wita şi copilul:

- Wita Sobieska. Aţi depus mărturie că a murit la Ravensbriick.

Emoţia tulbură privirea bătrânei doamne.

- Oh, Wita... N-o recunosc în poză. E atât de drăguţă... Slăbise mult în lagăr, dar încă mai avea o faţă. Multe nu mai aveau faţă. Asta ne speria teribil. Copilul e al ei?

- Da. II caut şi pe el. A fost răpit de soldaţii SS.

- A, da, e adevărat, ţin minte. Spera să-l regăsească după ce ieşea din lagăr.

- Cum v-aţi cunoscut?

- Ah, asta... murmură Sabina privind în gol.

Un soare călduţ intră prin fereastra largă. Discuţia lor are o lentoare pe care Irène nu vrea s-o bruscheze. Tace, emoţionată să se afle în faţa cuiva care a cunoscut-o pe Wita. Prin intermediul gazdei sale poate să se apropie de ea, aproape s-o atingă. între Wita şi ea nu mai e decât Sabina. Mâinile ei, a căror piele diafană lasă să transpară un păienjeniş de vene albastre. Vocea ei, memoria ei.

- Ca să vă fac să înţelegeţi, trebuie să vă povestesc ce ni s-a întâmplat, spune bătrâna, ca şi când şi-ar cere scuze. îşi pune ochelarii şi se

ridică anevoie ca să ia un carnet din bibliotecă. Aide-memoire-ul meu, îi explică.

Imediat după întoarcerea de la Ravensbriick s- a forţat să-şi aştearnă amintirile pe hărtie. Jinduia la uitare în aceeaşi măsură în care se temea de ea.

în vara aceea nu mai erau nou-venite. Trecuse un an de la sosirea lor în acel loc unde natura era de o splendoare plină de cruzime. Lacul oglindea razele soarelui fără să-i pese de suferinţele lor. Pădurea era un refugiu inaccesibil. Localnicii se îndeletniceau cu treburile lor de parcă n-ar fi văzut nimic, n-ar fi auzit nimic. Ele erau pur şi simplu şterse din tabloul vieţii, părăsite de toată lumea. Slăbiseră. La rândul lor, deveneau cenuşii. Un puf bizar le acoperea feţele, unele se îmbolnăveau. Altele erau umfîate de abcese. Tinerele membre ale rezistenţei din Lublin făceau parte dintre *Verfügbaren*, prizonierele aflate la dispoziţie cărora li se putea da orice sarcină. Descărcau pietre grele aduse cu vaporul, cărau nisip. Mâinile le erau pline de sânge, nisipul li se incrusta sub tunica vărgată de bumbac, în ochi şi în nări. Se clătinau de oboseală la apelul de seară şi la cel de dimineaţă. Cele mai zdravene le susţineau pe bolnave ca să stea în picioare, fiindcă cele care se prăbuşeau dispăreau în *transporturile negre* a căror simplă menţionare era de ajuns să le îngheţe sângele în vene. Cu chiu, cu vai, învăţaseră să supravieţuiască. Ştiau

care erau cele mai feroce gardience, care deţinute turnau la Gestapo, ce însemna o convocare matinală. Unele prietene de-ale lor fuseseră executate la căderea serii. N- aveau nici o îndoială c-o să vină şi rândul lor. Până atunci, rezistau. Câteodată, una, cuprinsă de spaimă, le întreba pe celelalte: „Mai am faţă?" Aveau senzaţia că nu mai există cu adevărat, că-s doar nişte sperietori în uniformă. Cu toate acestea, aveau încă dorinţe, visuri, le era poftă de lume şi de viaţă. Uneori îşi dădeau firava porţie de pâine în schimbul unei cărţi. Prăbuşite pe saltelele de paie, îşi istoriseau înainte de ora stingerii poveşti care făceau să dispară zidurile temniţei. În adâncul lor, ceva refuza să capituleze. Era vara anului 1942. Fusese frig până la sfârşitul lui iunie, apoi căldura se năpustise asupra barăcilor, asupra carierelor de nisip.

într-o zi de la sfârşitul lui iulie, şase deţinute, printre care şi Sabina, fuseseră convocate la *Revier.* Infirmeria era adesea o etapă înaintea morţii prin împuşcare, prin injecţie sau la capătul unui *transport negru*. Sabina îşi aminteşte de aerul cald, de cerul cu irizaţii mov. Se gândise aproape uşurată: „E ultima mea dimineaţă".

în baraca infirmeriei fuseseră puse să facă baie. Cu apă caldă şi săpun. Un lux nemaiauzit, înspăimântător. O deţinută infirmieră le adusese cămăşi de noapte curate. Sabina se gândise la ultima masă a condamnaţilor la moarte. Soldaţii

SS nu erau atât de prevenitori. O întrebase pe deţinută ce însemna asta. „Sunteţi bolnave. O să vă opereze", îi răspunsese cealaltă ferindu-şi privirea înfricoşată. „Nu, toate suntem sănătoase", îi răspunsese Sabina. Deportata dispăruse fără să mai scoată o vorbă. O infirmieră SS o condusese într-o cameră şi-i ordonase să se întindă. Vederea paturilor albe o paralizase, întrucât păreau complet deplasate în acel mediu. Dar atingerea cearşafurilor imaculate îi dădea o stare minunată, se simţea ca într-un vis. Era atât de obosită! *Die Schwester*— le făcuse o injecţie. O cuprinsese panica atunci când constatase că nu se putea mişca. În minte i se învârteau întrebări chinuitoare. Sfârşise prin a adormi.

La trezire aveau febră mare şi mureau de sete. Fiecare avea un picior în ghips. În primele ore, Sabina nu simţise decât o durere de cap violentă şi o slăbiciune teribilă. Durerea venise îa căderea serii. „Ce ne-au făcut?" gemea Basia, care nu împlinise şaisprezece ani. Delirau din cauza febrei. Din când în când, *die Schwester* deschidea uşa ca să le observe. „Aşteaptă să crăpăm", se gândea Sabina. Dincolo de fereastră vedea sârma ghimpată. Ar fi fost de ajuns s-o atingă pentru ca durerea să înceteze. îşi întindea degetele în gol.

A doua zi, picioarele le erau atât de roşii şi de umflate, încât ghipsul începea să roadă din carne. Un medic SS venise să le examineze.

- îşi bătea joc de noi, spune Sabina.

Parcă-l aud! *„Seid brav, meine Kaninchen... Seid brav...—* [1]*,* şi râde. Adeseori ne legau la ochi. Doctorii SS scot ghipsul. Zgreapţănă rana şi pun tot felul de porcării înăuntru, după care pun ghipsul la loc. Durerea... Nu uit niciodată.

- De ce vă legau la ochi? o întrerupe Irène îngrozită.

Oricât ar fi de familiarizată cu experienţele la care se dedau medicii SS, martiriul acesta este de neconceput.

- Nu voiau martori.

Rămăseseră o veşnicie la *Revier*, prea slăbite ca să se ridice ori să înghită supa infectă pe care le- o dădea *die Schwester.* O zeamă greţoasă li se scurgea de sub ghips.

- A doua zi, prietenele noastre au venit sub geam ca să ceară veşti. Aşa, toată lumea a aflat ce păţim.

Prizonierele fuseseră cuprinse de un elan de compasiune. Într-un loc atât de crud, faptul că acele tinere erau tratate ca nişte cobai stârnea emoţii puternice. Tovarăşele lor veneau cu rândul la geam ca să le aducă mici comori: câteva felii de măr, un pumn de merişoare, puţin miez de pâine îndulcit.

- Wita le fura de la cantina SS, spune Sabina zâmbind. Ea nu ne cunoaşte, şi totuşi face lucrul ăsta periculos! Ar fi putut să moară pentru asta. înţelegeţi care era preţul acelor mere? Eu nu le- am uitat niciodată gustul.

- Nu vă cunoşteaţi? o întreabă Irène.

- Nu, ştiam doar că e din Lublin. La

începutul toamnei am putut să plec de la *Revier*, cu primele mele cârje... Unele fete au murit, dar operaţiile continuă. într-o seară, Wita a putut să ne viziteze, pentru că *Blockowa*— noastră e poloneză.

Fetele voiau să-i facă un cadou, însă n-aveau nimic. Pe atunci, cele care scăpaseră de experimente lucrau în atelierul de croitorie al lagărului. Săptămâni în şir scoseseră bucăţele de pânză pe sub nasul maistrului german. Prea slăbite ca să muncească, operatele obţinuseră favoarea de a rămâne în baraca lor ca să tricoteze. îi făcuseră Witei o batistă cu resturile de material. Fiecare *Kaninchen* ţinuse să-şi brodeze pe ea prenumele.

- Aşa vi se spunea? Iepuraşi? se miră Irène.

- La început am detestat porecla asta. Dar pe urmă, toată lumea ne ştia aşa, prin urmare... O clipă, revin.

Sabina îi refuză ajutorul şi se ridică sprijinindu-se în cârje.

Irène nu îndrăzneşte să-şi închipuie în ce hal sunt picioarele ei.

Gazda se întoarce cu batista.

E un patchwork de triunghiuri deschise la culoare cărora trecerea timpului le-a dat nuanţe de gri. Prenumele brodate formează o constelaţie: Sabina, Basia, Wanda, Grazyna, Weronika... în mijloc, câteva cuvinte în polonă pe care Irène nu reuşeşte să le descifreze.

- înseamnă: „Pentru Wita, atât de

curajoasă şi de generoasă", îi explică Sabina.

- E foarte frumos, murmură Irène.

Aceste cuvinte, „curajoasă" şi „generoasă", corespund perfect morţii pe care şi-a ales-o.

- Ştiţi cum a murit? Cei din SS au trimis-o la Lagărul pentru Tineret. Era o cameră de gazare, aproape de crematoriul de la Ravensbrück. Nemţii o duc pe Wita la lăsarea nopţii. Una din fetele noastre lucrează la spălătoria lagărului. A doua zi dimineaţă îi găseşte uniforma într-un morman cu lucruri de spălat. Batista era în buzunar. Aşa am ştiut.

Irène se gândeşte la scrisoarea lui Elsie, pe care a recitit-o de vreo zece ori. Şi la pasajul acela în care gardianca povesteşte cum se ocupa Wita de băieţel. Luase puţină zăpadă de pe pervazul ferestrei din baracă şi îl ştergea pe faţă cu batista.

- Nu vă grăbiţi? o întreabă neliniştită bătrâna doamnă. Ah, foarte bine. O să mai pun de-un ceai.

LtUN

Sabina îşi reazemă cârjele de bibliotecă şi se aşază cu băgare de seamă.

- Ştiţi, eu nu mă văd ca o victimă.

Irène încuviinţează din cap cu un amestec de admiraţie şi compasiune.

- Vă place teatrul? o întreabă arătând spre afişele de pepereţi.

- Enorm. înainte de război dansam.

Voiam să intru într-un corp de balet. Părinţii mei considerau că nu e o viaţă respectabilă pentru o domnişoară... Când am plecat de la *Revier,* am înţeles că n-o să mai dansez niciodată. Când eşti tânăr, te crezi nemuritor. Eu, la optsprezece ani, ştiam că viaţa mea e scurtă. Am fost operată de unsprezece ori. Durerea vine şi se duce. Dacă vorbesc despre lagăr, piciorul începe să mă doară. Trezesc nişte amintiri urâte... După ce m- am întors de la Ravensbriick, l-am cunoscut pe fostul meu soţ. Conducea o trupă de teatru. La început mă uit numai, pe urmă am vrut să încerc. îmi plăcea la nebunie. Când joc, mă servesc de corpul meu, aşa nevolnic cum e. Acum sunt personajul, uit tot restul. Pe scenă pot să fac orice. Pot să fiu o infirmă, o femeie fatală, o vrăjitoare...

Irène se străduieşte să nu privească picioarele Sabinei, ascunse de materialul negru al pantalonilor. Cum a putut supravieţui în locul acela în care primul semn de slăbiciune te condamna la moarte? Se încumetă să-i pună întrebarea.

- Ştiţi ce ne-a salvat pe noi acolo? murmură bătrâna doamnă. Solidaritatea, şi pe lângă asta revolta.

Suferinţa lor le făcuse celebre. Pe atunci, polonezele ocupau funcţii importante în lagăr. Unele erau şefe de baracă, altele lucrau la *Revier* sau în administraţie. Cele care aveau un pic de putere le apărau pe celelalte, şi în primul rând pe *Kaninchen*, care inspirau milă. Datorită

lor, Sabina şi tovarăşele ei îşi puteau economisi forţele.

într-o zi, soldaţii SS veniseră să caute fete pentru bordelul soldaţilor. Voluntarelor li se promitea că vor fi eliberate mai devreme. Ele ştiau cât valorau promisiunile celor din SS. Nu le fusese de ajuns să le mutileze? Mai voiau să le şi posede trupurile? „Va trebui să ne omorâţi mai întâi", răspunseseră. Una dintre ele tradusese replica în germană scuipându-î în faţă. Momentul acela fusese Rubiconul lor. Ideea nu era de a supravieţui cu orice preţ. Nu ajunseseră atât de jos. Să simtă acest lucru le reda demnitatea.

- La începutul verii, trebuie să fi fost în 1943, poate în februarie... au început să le ucidă pe tovarăşele noastre.

Medicii nazişti distrugeau urmele crimelor pe care le săvârşiseră. Femeile înţeleseseră că erau condamnate.

- Suntem prinse în capcană, spune Sabina. Cum să procedăm? Nu ştiam, era înfricoşător, într-o seară, o deţinută ne zice: „Sunteţi laşe. Vă lăsaţi călcate în picioare". Ni se face ruşine, pentru că are dreptate.

- Ce-aţi fi putut să faceţi?

- Să rezistăm, spune Sabina cu un fulger în privire. Chiar dacă preţul e moartea.

La începutul lunii martie, o fată din grupul lor a fost convocată la *Revier*. A refuzat să se ducă. Acest prim „nu" a fost urmat de multe altele. Tinerele deveneau conştiente de forţa lor

colectivă.

- Comandantul ordonă să fim duse cu forţa la *Revier.* Atunci am scris o petiţie.

Dă paginile carnetului până găseşte textul. Ca deţinute politice, denunţau operaţiile efectuate asupra unor femei sănătoase şi handicapurile, mutilările şi decesele rezultate de aici. Legislaţia internaţională interzicea experimentele forţate asupra fiinţelor umane. îi solicitau imperativ comandantului să pună capăt acelor practici. Nu aveau nici o speranţă să fie auzite. Ceea ce conta era să se menţină pe poziţie cu orice preţ.

- într-o duminică am manifestat pe aleea centrală, povesteşte Sabina cu ochi strălucitori. Tot lagărul se uită la noi cum defilăm în cârje. Nimeni n-a mai văzut aşa ceva vreodată!

Comandantul le-a răspuns că acele pretinse operaţii erau delirul unor isterice. Ca să le pedepsească, le-a trimis la muncă grea.

Invalidele se epuizau descărcând cărămizi şi pietre. Au profitat de aceste ieşiri ca să le vorbească celorlalte prizoniere despre martiriul lor. A doua zi, soldaţii SS le-au consemnat în baracă. Această victorie le-a încurajat să depună mărturie. Dacă lumea din exterior afia ce li se întâmplase, poate că cei din SS aveau să ezite să le ucidă. Uneia dintre ele i-a venit ideea să includă mesaje secrete în scrisorile cenzurate pe care le trimitea părinţilor săi, folosind urina pe post de cerneală simpatică. Prin intermediul

Armatei Teritoriale, mama ei a transmis informaţiile guvernului polonez afiat în exil la Londra. Aşa se face că într-o seară crainicul BBC a vorbit la buletinul de ştiri despre martiriul tinerelor membre ale rezistenţei din Lublin.

Au fost închise zile întregi fără apă şi hrană, înnebunit de furie, comandantul ameninţa că le va face baraca praf şi pulbere. Cum îndrăzneau să-i ţină piept acele schiloade? La Ravensbriick nu se mai vorbea decât despre răscoala *Kaninchen*-ilor. Rezistenţa lor le însufleţea pe deţinute.

Pe măsură ce aduce la viaţă acea epopee, Sabina e tot mai vioaie, iar din glasul ei răzbate un umor feroce. Captivată de povestire, Irène se întreabă cum a putut s-o considere atât de vulnerabilă puţin mai devreme.

- De unde aţi putut aduna atâta forţă? o întreabă.

Sabina îi răspunde că primul refuz e cel mai dur. Următoarele costă mai puţin. Lagărul a învăţat-o că libertatea începe în adâncul tău. Trebuie să te dezbari de sentimentul neputinţei, să-ţi alungi frica. Libertatea îşi croieşte drum prin zidurile cele mai groase, dar te obligă să te ridici la înălţimea ei. Odată angajată pe această cale, nu mai poţi să dai înapoi.

- Cei din SS nu mai ştiau cum s-o scoată la capăt cu noi, se amuză bătrâna doamnă. Erau furioşi.

Luni de-a rândul le-au hărţuit, au inventat noi pedepse. Cum n-au reuşit să le zdrobească

voinţa, au decis că erau nebune şi le-au mutat în blocul 32, la marginea lagărului.

- În blocul nostru era lume bună, spune Sabina. Membre ale Rezistenţei franceze, prizoniere din Armata Roşie, poloneze... şi Wita.
- Povestiţi-mi despre ea.
- Vorbea foarte puţin despre viaţa ei, murmură bătrâna doamnă scoţându-şi ochelarii. înainte a fost la Auschwitz, e încă şi mai rău ca la Ravensbriick. Era precaută, se temea de spioane. Dar puteai să ai încredere în ea.

La începutul iernii din 1944, Sabina a căzut la pat cu febră mare. Nu ştia ce-i inoculaseră medicii SS şi se temea c-o să moară. Era prea riscant să se întoarcă la *Revier*. Wita a vegheat-o nopţi în şir, dându-i să bea ceai de plante. în cele din urmă temperatura i-a scăzut, iar aceste ore de spaime împărtăşite le-au apropiat pe cele două femei. ïntr-o zi, Wita i-a vorbit despre fiul ei. Nemţii îl luaseră pretextând examene medicale obligatorii. Cum nu mai primise nici o veste, se dusese la Varşovia să-l caute. Rătăcise de la un birou la altul, iscodind funcţionari cu chipuri de piatră. Într-un târziu, poliţia germană o azvârlise în închisoare. Săptămâni de carceră, de umilinţe, înainte de a fi deportată în zori spre o destinaţie necunoscută. La Pawiak, o deţinută văzuse un grup de copii urcând într-un tren spre Germania. Se agăţa de speranţa că băiatul ei trăia. De îndată ce ieşea de acolo avea să plece în căutarea lui.

- Vă vorbea despre fiica ei?

- Da, dar era îngrijorată mai ales pentru cel mic. Fata era la adăpost, la sora ei.

- La Varşovia? Sunteţi sigură?

- A trecut mult timp, după cum ştiţi... N-am notat asta. Dar cred că la sora ei stătea.

- Vă rog să mă scuzaţi, trebuie să dau un telefon.

Irène iese pe balcon, îşi aprinde o ţigară şi o sună pe Janina la Varşovia. Cum o chema pe sora Witei?

Janina caută prin documentele ei. E uşor, ea a depus cererea pentru căutarea micului Karol. Ah, iată. Maria Koslowa. A dat o adresă în Wola. Nu e departe de casa ei, o să dea o fugă până acolo.

- Cum merge cu doamna Marczak? o întreabă neliniştită Janina. Se pare că-i cam dificilă...

- E extraordinară, îi spune Irène în şoaptă.

- Aţi menţionat Varşovia, asta îmi aduce aminte de un lucru, îi spune Sabina când revine în salon. în ultima toamnă au sosit o mulţime de femei şi de copii din Varşovia. Nemţii incendiau oraşul, deportau pe toată lumea. I-au lăsat afară, într-un cort, fără să le dea apă sau mâncare. Wita se temea pentru sora ei şi pentru fetiţă. A întrebat în stânga şi-n dreapta, dar nimeni nu le văzuse.

„Wita a murit fără să ştie ce s-a ales de cei doi copii ai ei”, se gândeşte Irène. Singurul element tangibil era băieţelul evreu pe care întâmplarea

i- 1 scosese în cale. Să moară împreună cu el însemna să renunţe la himerele şi la speranţele care o ajutaseră să reziste până în acel punct. Să accepte un destin pe care nu şi-l alesese.

- A fost ucisă împreună cu un băieţel. îi cunoaşteţi numele?

- Nu-mi aduc aminte. Poate că l-am trecut în carnet, spune Sabina întorcând paginile. La sfârşitul lui 1944 au fost trimise la Ravensbrück o mulţime de prizoniere din alte lagăre. Era plin de copii. Dumnezeule, într-un hal...

în acel moment, *Kaninchen*-ii păzeau noile tranşee antiaeriene. Acest post strategic le permitea să umble liber prin lagăr şi să-şi dezvolte reţeaua de solidaritate. Cei din SS înţelegeau că pierduseră războiul. Erau mai nervoşi, mai imprevizibili. Haosul şi violenţa sporeau în fiecare zi. Conştiente că trebuiau să protejeze copiii, femeile din gruparea Sabinei au făcut apel la bunăvoinţa generală.

Unele prizoniere adoptau orfani. Micuţii le numeau „mămica din lagăr". Wita spunea că se săturase de ai ei, dar era de acord să ajute. Li se dăduse voie să organizeze o petrecere de Crăciun pentru copii. Munciseră săptămâni întregi să le încropească nişte cadouri, ba chiar creaseră un spectacol cu personaje costumate! Wita reuşise să fure destulă pâine şi margarină ca să-i ofere fiecăruia o tartină.

Din nefericire, petrecerea fusese un dezastru. Puştii erau îngroziţi de costume. Erau atât de

slabi, încât nu puteau înghiţi dumicaţii de pâine. Era sinistru... Femeile acelea care crezuseră c-au să le aducă puţină bucurie de Crăciun se aleseseră cu inimile frânte. Sabina îşi aminteşte de Wita, care se rezemase de perete. Privea un micuţ care nu se atingea de mâncarea din farfurie. Ochii mari şi negri îi dominau chipul. Nu făcea nici un zgomot, nu se clintea. Wita se ghemuise ca să-i vorbească. La un moment dat, băieţelul întinsese braţele spre ea, şi cei doi plecaseră împreună. Când muncea, Wita îl lăsa în grija celor care rămâneau în baracă. La întoarcere, nu se desprindea de ea. Era mititel, îl ascundeau sub pături.

„Wita, care nu voia să se încurce cu încă un copil", se gândeşte Irène.

- De unde provenea băiatul? întreabă.

În timp ce Sabina frunzăreşte paginile carnetului, Irène se uită la fotografia înrămată a unui grup de femei pozând în faţa statuii unei deportate.

- Poza asta e din 1959, precizează bătrâna doamnă. De la o ceremonie. Prima oară când neam întors la Ravensbrück... Gata, l-am găsit. Léon Gartner. A sosit cu mama lui într-un convoi de evrei din Belgia. Biata de ea n-a rezistat mult timp.

- Ştiţi de ce a fost trimis în Lagărul pentru Tineret?

Sabina îşi scoate ochelarii şi se freacă la ochi.

- S-a îmbolnăvit. Era un soldat SS care le fugărea pe deţinute în barăci cu biciul. L-a

luat pe micuţ împreună cu cele mai bătrâne din blocul nostru. Eu nu eram acolo. În acel moment şi noi trebuia să ne ascundem.

în iarna anului 1945, frontul se restrângea. Lagărul de Ia Auschwitz fusese evacuat. Lungi şiruri de deportate famelice mărşăluiseră sute de kilometri prin zăpadă şi vânt, aproape goale, până la Ravensbrück. Comandamentul SS le preceda în maşină. Priviseră cu un interes amestecat cu dezgust marele cort înnoroiat în care piereau femeile şi copiii pe care nu se mai obosea nimeni să-i înregistreze. Făcuseră turul barăcilor, umblaseră pe aleile unde rătăcea o adevărată curte a miracolelor alcătuită din ţigânci, infirme, cerşetoare pe jumătate nebune şi copii sălbăticiţi. Ofiţerii aceia SS care se temuseră c-o să se plictisească în Brandenburg aveau să facă ordine. Goliseră Lagărul pentru Tineret ca să creeze o zonă de stocare înainte de exterminare, construiseră o cameră de gazare. Şi continuau să tragă, mărind cadenţa tirurilor. Dacă trebuiau să părăsească acele locuri, măcar să scape de poveri. Iar în capul listei erau duşmancele personale ale comandantului, *Kaninchen*- ii.

Halina a fost executată cea dintâi. Furia le-a copleşit pe tovarăşele ei. Nu acceptau să moară când erau atât de aproape de libertate. Din fericire, nu mai erau anonime. Curajul lor le atrăsese admiraţia şi simpatia prostituatelor germane, combatantelor din Armata Roşie, membrelor Rezistenţei franceze, infirmierelor

din Cehia, clarvăzătoarelor şi spioanelor englezoaice. Deţinutele au hotărât să le ascundă. Au alcătuit un plan ambiţios în care fiecare avea de jucat un rol. Nu se punea problema să le salveze o oră sau o zi, ci să le ferească de călăi săptămâni, luni de-a rândul, oricât era necesar, până la eliberarea lagărului.

- Şi au făcut-o? întreabă Irène impresionată.

- Da, zâmbeşte Sabina. Ne-au ascuns peste tot. Chiar şi în paturile bolnavelor contagioase! Trebuia să schimbăm permanent ascunzătoarea.

Unora le-au tatuat numărul matricol al unei femei moarte la Auschwitz. Altele se deghizau în ţigănci sau în cerşetoare.

- Ne-au salvat. Dând dovadă de un curaj şi o imaginaţie incredibile.

- E minunat, murmură Irène.

în cei douăzeci şi şase de ani de când lucrează la ITS a descoperit toate variaţiunile supravieţuirii, solidarităţii şi sacrificiului. Şi totuşi o bulversează să afie că acele femei rămase doar o umbră găsiseră resursele necesare pentru a salva nişte tinere infirme. Că Wita, atât de călită, atât de concentrată asupra obiectivului ei, fusese dezarmată de singurătatea unui copil.

- Dar n-am putut să-i salvăm pe micuţi, oftează Sabina. Nu l-am salvat pe Léon, nici pe Wita. Atâtea altele au murit... Le-am abandonat acolo.

Irène tace, înghiţindu-şi lacrimile. Ştie că nici un cuvânt amabil nu poate atenua culpabilitatea supravieţuitorului.

La despărţire, Sabina insistă să-i încredinţeze batista brodată cu prenumele lor:

- Până la urmă mi-a purtat noroc. Pentru ultima călătorie n-am nevoie de ea. Trebuie să ajungă la copiii Witei. La fiica ei, dacă se poate. Din partea noastră, a tuturor. O s-o faceţi?

Irène îi promite. Dintr-un impuls, îi prinde mâinile în căuşul palmelor ei. Nu ştie cum să-i mulţumească.

- O să mă gândesc la dumneavoastră. Sper c-o să-i găsiţi pe copiii Witei, îi spune bătrâna doamnă înainte de a închide uşa.

A mers mult timp, zăpada topită îi spăla lacrimile. Inima îi bătea violent, stărnindu-i o durere în piept. Se simţea inutilă. Cu ce drept pretindea ea că reface acele existenţe destrămate? Nu putea să repare nimic. Nici măcar daunele pe care le provoca propriei sale vieţi.

Stefan o aştepta în faţa castelului. Noaptea întunecoasă era presărată cu fulgi. Când a ajuns în dreptul lui, Irène plângea. Era dezolată. Avea senzaţia că în adâncul ei se deschisese o vană, nu se mai putea opri.

A privit-o fără să scoată o vorbă, apoi a tras-o spre el şi a strâns-o în braţe.

JACEKŞI JUREK

în prima ei dimineaţă la Varşovia cerul este atât de alb, încât nu-i poate distinge limitele. Gerul îi taie răsuflarea. Se gândeşte o clipă la Stefan. La spontaneitatea cu care a prins-o în braţele lui, de parcă ar fi reţinut-o pe marginea unei prăpăstii. Gestul acesta va rămâne asociat în mintea ei cu rabinii dansatori de pe peretele restaurantului, cu surâsul Sabinei, cu ecoul unui colind de Crăciun în noaptea unui oraş îndepărtat. Cu părul pudrat de zăpadă, Stefan o depăşea cu un cap şi o ocrotea. Au rămas mult timp nemişcaţi, fără să ia în seamă grupurile de turişti în canadiene groase care treceau pe lângă ei. Buzele lor au început să se caute, îmbrăţişarea devenea senzuală. Dorinţa îşi croia drum prin imensa oboseală care o umplea pe Irène. Îi oferea o paranteză fără consecinţe, unul dintre cele mai vechi remedii pentru a îndepărta moartea. înainte de a fi transformaţi în statui de gheaţă, cei doi s-au refugiat în micul apartament al lui Stefan, la câteva străzi de poarta Grodzka. Au băut vin alb din regiune. Ea i-a spus că-l plăcea, dar n-avea de gând să se culce cu el. în seara asta avea nevoie de altceva. Au fumat şi au stat de vorbă până în zori.

Stefan i-a spus că a simţit şi el acest gol lăuntric. Uneori, după ce citea sau asculta mărturii, devenea poros. Se întreba dacă ceea ce făceau ei avea vreo noimă. Atâtea eforturi ca

să salveze câteva urme ale unui popor asasinat, într-o lume care nu înceta să distrugă, să devasteze. Care învăţase nu să respecte viaţa, ci să atingă noi culmi de barbarie, de indiferenţă. Timp de câteva zile se gândea serios să plece, să călătorească departe. Şi apoi ideile acelea îl părăseau aşa cum îi veniseră. Muzeul avea mulţi vizitatori. Familii soseau din Israel temându-se că n-o să găsească nimic şi plecau răscolite de expoziţie. Era de ajuns ca o singură persoană să fie mişcată pentru ca munca lui să capete valoare.

Irène a beneficiat de o vizită privată la primele ore ale dimineţii. Stefan i-a spus povestea lui Henio, al cărui portret era afişat pe un zid al muzeului. Omuleţul acela în pantaloni scurţi cu cărare pe-o parte şi zâmbet de copil cuminte se născuse acolo şi murise la nouă ani, în camera de gazare de la Majdanek. În fiecare an, copiii din regiune îi trimiteau scrisori şi desene pe care muzeul le păstra cu mare grijă. Primeau în schimb un mesaj: „Destinatarul nu mai locuieşte la această adresă".

Când a venit clipa să se despartă, Stefan i-a spus că împărtăşiseră ceva mai intens decât dacă ar fi făcut dragoste.

Cu ochii la literele gravate în ebraică pe faţada Institutului Evreiesc de Istorie, Irène îl sună şi-i mulţumeşte că a prins-o în momentul în care se clătina pe punctul de a cădea.

- Unde eşti? o întreabă Stefan.
- în interiorul fostului ghetou. E un ger

de crapă pietrele.

- Eşti deja departe, spune el cu blândeţe.

Cât aşteaptă să se facă ora pentru întrevederea planificată, Irène vizită partea de muzeu a clădirii. în timpul războiului adăpostea marea bibliotecă evreiască din Varşovia. Aici a început aventura *Oyneg Shabes*. *Bucuriile sabatului:* în spatele acestui nume de cod se ascundea gruparea clandestină înfiinţată de istoricul Emanuel Ringelblum, care-şi asumase sarcina periculoasă de a pune bazele unor arhive secrete ale ghetoului. Jurnale intime, bilete de teatru, ordine germane, brasarde cu steaua lui David, desene de-ale copiilor, glume populare şi gazete clandestine... Ringelblum şi prietenii lui adunau până şi cele mai modeste obiecte, conştienţi că acele materiale aveau să depună mărturie despre existenţa lor în ghetou. Despre speranţele, umorul, luciditatea şi rezistenţa lor. Trebuiau să păstreze un secret absolut. Numai trei dintre ei ştiau unde se află colecţia. Dacă ceilalţi membri ai grupării erau arestaţi şi torturaţi, nu puteau compromite demersul.

Sperau să supravieţuiască războiului şi voiau să-l descrie din punctul lor de vedere. Dacă ar fi dat greş, din ei n-ar mai fi rămas decât filmele de propagandă realizate de asasinii lor în ghetou, cu scopul de a demonstra că evreii erau murdari şi insensibili la suferinţa semenilor. Cu preţul vieţii, membrii grupării *Oyneg Shabes*

reuşiseră să păstreze o comoară. Ultimele licăriri ale acelei lumi şi dispariţia ei.

Irene citeşte pe perete ultimele cuvinte ale lui Dawid Graber, nouăsprezece ani: „Ceea ce n-am putut striga lumii am îngropat în pământ".

Decizia de a îngropa documentele a fost luată în vara anului 1942. Marea Acţiune[2]^ de deportare golea ghetoul. În acel moment, aproape toţi membrii grupării fuseseră deja trimişi la Treblinka. Cei rămaşi nu-şi mai făceau iluzii în privinţa sorţii care-i aştepta. înţelegeau că acele arhive erau testamentul lor.

Era nevoie ca măcar una din cele trei persoane care cunoşteau localizarea ascunzătorii să scape cu viaţă. Această rugăciune, printre toate cele care se înălţau din ghetou, a fost ascultată. După război, supravieţuitorul s-a întors la Varşovia. În oraşul în ruine era uşor să distingi perimetrul ghetoului, pe care germanii îl răseseră până la temelii. În mijlocul acelui deşert de moloz se înălţa biserica Sfântul Augustin, care fusese cruţată. Datorită ei a reuşit supravieţuitorul din *Oyneg Shabes* să găsească ascunzătoarea. Pe baza fotografiilor aeriene din perioada interbelică, a calculat distanţa dintre biserică şi pivniţa imobilului de la numărul 68 de pe strada Nowolipki. Şi a început să sape.

Al treilea lot al arhivei n-a fost găsit niciodată, dar celelalte două au fost recuperate.

Irène zăboveşte în spaţiul expoziţional observând desenele, fragmentele de text. Câteva

cuvinte aparţinându-i lui Emanuel Ringelblum îi atrag atenţia: „Nu există eveniment important în viaţa evreilor care să nu fi fost consemnat în arhivele grupării *Oyneg Shabes.* Iar în timpul acestui război viaţa fiecărui evreu era o lume în sine”.

Fereastra biroului dă spre stradă. În faţă se înălţa odinioară cea mai mare sinagogă din Varşovia. Germanii au distrus-o în timpul insurecţiei din ghetou.

- Nu primim în fiecare zi vizita unei arhiviste de la Arolsen, zâmbeşte conservatoarea muzeului.

Vorbeşte engleza aproape fără accent şi, cu părul strâns în coadă de cal şi puloverul cu guler rulat, seamănă cu o studentă. La gâtul ei străluceşte o cruciuliţă de aur.

- Ne-aţi adresat o cerere în legătură cu o supravieţuitoare evreică poloneză.

Irène confirmă şi-i rezumă viaţa Evei, de la ghetoul din Varşovia până la ITS.

- Prietena dumneavoastră ne-a scris în anii cincizeci. încerca să obţină informaţii despre părinţii ei, Medres şi Estera Volmann. îi menţiona şi pe cei doi fraţi mai mici. în momentul respectiv i s-a răspuns că nici unul dintre aceştia nu figura în registrul supravieţuitorilor din ghetou.

Oare acele câteva rânduri îi sfărâmaseră speranţa de a-i găsi? Nu e sigur, fiindcă interlocutoarea ei este categorică: Eva a vizitat institutul după prăbuşirea regimului comunist,

cu câteva săptămâni înainte ca Irène s-o cunoască. Timp de o lună a venit în fiecare zi să consulte arhivele grupării *Oyneg Shabes*. Arhivistul care s-a ocupat de ea menţionează în raport că Eva a fost bulversată de anumite documente.

- V-am făcut copii şi le-am tradus în engleză. Originalele sunt în ebraică, îi spune tânăra.

Conservatoarea o instalează într-un birou spartan. O masă de lemn, un scaun. Aprinde o lampă. Cerul de zăpadă lasă să treacă o lumină foarte slabă. Aici, tumultul oraşului nu este decât o rumoare îndepărtată.

- Primul document este extras din depoziţia unui bărbat care a participat la insurecţia din ghetou, îi explică. A supravieţuit şi a emigrat în Israel după război. În timpul revoltei făcea parte din Organizaţia Evreiască de Luptă.

- La fel ca mama Evei, din câte spunea ea.

- Tocmai, martorul nostru menţionează o Estera printre luptători. Credem că este vorba despre ea. Din cât se pare, prietena dumneavoastră era de aceeaşi părere.

Ghetoul se revoltă în 19 aprilie 1943, îi aminteşte conservatoarea. În ziua de Pesah. Comandantul insurgenţilor, Mordechai Anielewicz, n-are decât douăzeci şi patru de ani. Au o mână de pistoale şi de explozibili furnizaţi de Armata Teritorială. în faţa lor, soldaţi

înarmaţi până în dinţi, tancuri, un tun, lansatoare de flăcări. În a treia zi, soldaţii SS încep să facă una cu pământul cartierul evreiesc. Incendiază un imobil după altul.

Irène îşi aminteşte relatările, fotografiile. Răsculaţii apără flecare poziţie până în ultima secundă. Părinţi sar prin flăcări de la etajul al patrulea cu copiii în braţe, îndrăgostiţi se aruncă în gol ţinându-se de mână. Mulţi mor arşi sau asfixiaţi. Săptămâni în şir, fumul întunecă cerul Varşoviei. Cei care sunt prinşi sunt împuşcaţi pe loc sau deportaţi în centrele de exterminare. Supravieţuitorii se refugiază în pivniţe, în buncărele pe care au avut grijă să le sape. Generalul SS a jurat să lichideze insurecţia în trei zile. într-un haos apocaliptic, luptătorii evrei reuşesc să reziste patru săptămâni în faţa unei armate. De mai multe ori îl obligă pe inamic să dea înapoi. „Ceea ce s-a întâmplat a depăşit visurile noastre cele mai îndrăzneţe", scrie Mordechai Anielewicz. Peste câteva zile, germanii încercuiesc cartierul general al Organizaţiei Evreieşti de Luptă. Tânărul ei comandant îşi curmă zilele.

- în acel moment mai erau buzunare de rezistenţă active, spune specialista. Datorită acestui supravieţuitor israelian ştim că membrii familiei Volmann au încercat să treacă în zona ariană. Şi ştim cum au murit.

O lasă pe Irène să citească singură. în primul paragraf, martorul povesteşte cum a fugit prin

reţeaua de canalizare cu un grup de supravieţuitori. Ştie că germanii aruncă în aer gurile de canal, le astupă sau lansează gaze prin ele. Şiruri de oameni epuizaţi rătăcesc fără sfârşit prin obscuritatea canalelor, pierduţi în acest labirint.

în noaptea respectivă sunt vreo zece, conduşi de o călăuză. Naratorul merge în urma unui cuplu cu doi copii. Apa le ajunge adulţilor până la genunchi, copiilor, până la mijloc. Mama se agaţă de lumina oscilantă care vine de la felinarul călăuzei. Tatăl încheie formaţia, înaintează prin beznă de ore întregi, unul din băieţi începe să se plângă. Mama îl imploră să tacă, fiindcă soldaţii SS ascultă atent zgomotele venite din canalizare. „Medres, potoleşte-1", spune ea în şoaptă. Supravieţuitorul a luptat alături de această femeie. Îi indică prenumele, Estera. Precizează că poartă un revolver la centură. Oare greutatea armei îi mai alină spaima? Oare se gândeşte la fiica ei, care a mers pe acelaşi drum cu câteva luni în urmă? Setea îi chinuie. Temându-se că băieţii o să înceapă să plângă, tatăl le dă puţină apă sălcie. Orele se scurg, pierd noţiunea timpului.

într-un târziu ajung la o gură de canalizare intactă. Călăuza şovăie. Nu e sigur că au mers destul de departe, se teme să nu fi greşit ramificaţia. Până la urmă hotărăşte să se caţăre pe barele ruginite. Volmannii sunt chiar în spatele lui. Estera îşi ajută un fiu să urce, Medres procedează la fel cu al doilea. Naratorul

aşteaptă în spate împreună cu ceilalţi, aude scrâşnetul cu care se deschide chepengul. Volmannii se cocoaţă unul după celălalt până la suprafaţă. Restul cortegiului aşteaptă în întuneric.

întâi o tăcere pe care grupul o ascultă cu maximă atenţie, pândind semnalul că drumul e liber. Tăcerea se prelungeşte, devine ameninţătoare. Dintr-odată, e spartă de un foc de armă, acoperit în clipa următoare de un tir de mitralieră. Nu ţipă, nu mai respiră. Nu ştiu ce-i pune iarăşi în mişcare, o iau înapoi cu prudenţă, se întorc prin canal, schimbă direcţia la o bifurcaţie. Merg aşa, orbeşte, mult timp. În toiul acelei nopţi au mai mult noroc decât familia Volmann. Găsesc alt chepeng. De data asta e cel bun. Afară îi aşteaptă nişte camarazi pregătiţi cu o maşină.

Această poveste cu final fericit pentru narator trebuie să-i fi sfâşiat inima Evei. Poate că i-a trezit mândrie gândul că mama ei, constatând că fuseseră depistaţi, trăsese prima. Mama ei, de care se credea atât de diferită şi care o prindea dintr-odată din urmă, o preceda. Mama ei, care-i repeta atât de des că o fată nu se bate. Şi care, dându-şi seama că erau condamnaţi, pornise la luptă.

Irène nu ştie nimic despre al doilea document, cu excepţia faptului că provine din arhivele grupării *Oyneg Shabes.* întâi nu înţelege foarte bine ce citeşte. Descumpănită, caută cu privirea versiunea în ebraică. Observă scrisul

sârguincios, şcolăresc. Hârtia liniată.

Tatăl meu

Tatăl meu este persoana pe care o admir cel mai mult de pe lume. E atotştiutor şi rareori se înfurie. În loc să strige la noi, îşi ia răgazul de a ne explica lucruri importante. înainte de război era profesor la universitate. Şi-a pierdut slujba când a trebuit să ne mutăm în ghetou. Era mereu trist şi obosit. Dar apoi vecinii au venit să-l roage să fie şeful comitetului de imobil. De atunci organizează spectacole, serate culturale şi colecte pentru săraci. Nu mai e trist aproape deloc. Ne spune poveşti incredibile despre poporul evreu şi ştie glume foarte hazlii. Nici măcar Jacek nu reuşeşte să stea îmbufnat, pentru că nu se poate abţine să râdă.

Tata spune tot timpul că vrea să creştem drepţi, chiar dacă lumea o ia de-a curmezişul. Avem mai multe şanse decât alţu, aşa că trebuie să fim un exemplu. Jacek nu pricepe de ce n-are voie să cerşească împreună cu restul copiilor. Îi admiră pe derbedeii care fură pâinea doamnelor bogate când se întorc de la piaţă. Tata ne explică faptul că oamenii pe care-i vedem cerşind pe stradă au fosl alungaţi din casele lor. Locuiau în alte părţi ale Poloniei. Li s-a luat totul şi nu mai au nimic. Atunci sunt siliţi să cerşească, iar unii îşi pierd orice urmă de moralitate. Trebuie să-i plângem şi să nu-i judecăm, pentru că noi suntem norocoşi să avem un acoperiş deasupra capului şi părinţi

teferi şi mâncăm mai mult de o masă pe zi. Adaugă: „Ştiu că vă e foame. Şi mie. O să vă dau un sfat: când eşti ocupat cu ceva interesant, masa vine mai repede" Lui Jacek îi e greu sâ- l creadă, pentru că-i e tot timpul foame şi nu reuşeşte să se gândească la altceva. Nici măcar când i se spun poveşti hazlii.

Acum că s-a redeschis, frăţiorii mei merg cu mine la şcoala de pe strada Nowolipki. Lui Jurek îi place foarte mult de învăţătoarea lui, care e foarte drăguţă şi-i dă o tartină în fiecare dimineaţă. Plantează fasole în ghivece ca să decoreze clasa. În luna mai o să joace într-un spectacol despre cele patru anotimpuri. Jurek o să fie un fulg de nea, iar Jacek, o narcisă. Asta îl enervează rău. Bunica le face costume din materiale vechi, iar eu trebuie sâ-i pun să repete, chiar dacă nu mă ascultă. Deunăzi, se jucau de-a nemţii prin curte împreună cu vecinii. Jacek striga: „Jude, raus, sofort!—", iar ceilalţi trebuiau să iasă cu mâinile sus. Jurek a izbucnit în plâns. A zis că nu voia să joace rolul evreului. L-am consolat şi l-am pedepsit pe Jacek, pentru că e mai mare şi trebuie să dea un exemplu.

Yankele, care locuieşte la mansardă, se strecoară într- o gaură din zid de câteva ori pe săptămână ca să aducă de mâncare. Mi-a promis c-o să mă ia cu el data viitoare. Mi-ar fi plăcut tare mult, dar mi-era şi frică. I- am vorbit tatei despre asta. El mi-a răspuns că Yankele e la fel de curajos ca Roytkele, măcâleandrul din

poveste. Pentru că de fiecare dată când trece de cealaltă parte a zidului riscă sâ fie doborât de un vânător. Tata părea trist. Mi-a zis: „Bubele, n-aş putea îndura dacă ai fi ucisă pentru un colţ de pâine”.

Mi-a explicat că fiecare are un talent care-l deosebeşte de ceilalţi şi pe care-l poate împărtăşi cu ei. După tata, împărtăşirea acestui talent ne face mai fericiţi. Mi-a vorbit despre Chana, care cântă la seratele comitetului de imobil. Are o voce atât de frumoasă, încât îi alină pe cei care sunt trişti. Gândindu-mă la Chana, i-am spus tatei că nu cred că am un talent deosebit. Bineînţeles, ştiu să mă bat şi sunt mai puternică decât unii băieţi. Săptămâna trecută l-am apărat pe Jacek când l-au atacat derbedeii de pe strada vecină. Dar mama nu crede că asta e o calitate pentru o fată.

Tata a chibzuit, apoi mi-a spus că talentul meu e ascuns în numele pe care-l port. „Ewa. În ebraică înseamnă «vie». Tu, Bubele, eşti flăcăruia vieţii. Iar datorită ţie, ea ne luminează pe toţi.”

Când îmi vorbeşte, s-ar zice că mi-a ghicit gândurile. Supărarea îmi trece şi nu mai sunt tristă.

Textul se opreşte aici. Sub ultima frază, conservatoarea muzeului a scris de mână: „Compunere de Ewa Volmann, datată aprilie 1942. Subiectul era: «Faceţi portretul unei persoane pe care o iubiţi»„.

AGATA

După ce pleacă de la institut, Irène se plimbă o vreme pe teritoriul fostului ghetou, în ciuda rafalelor de vânt şi de ninsoare. Nu vrea s-o părăsească prea repede pe acea Eva de doisprezece ani. Are nevoie să meargă pe urmele paşilor ei.

După război, străzile de aici n-au fost reconstruite identic, aşa cum s-a procedat în oraşul vechi. Nu există acea impresie de trompe- l'œil somptuos. În cartierul Muranow, peisajul urban poartă amprenta realismului socialist. La despărţire, conservatoarea muzeului a avertizat- o că multe străzi nu mai există sau poartă alt nume. Altele au fost deplasate. Trebuie să cauţi rarele vestigii, să faci ocoluri largi ca să zăreşti o bucată din zidul ghetoului, o plăcuţă, un monument. Fostul palat de justiţie şi imobilul Judenrat-ului— sunt încă în picioare. Biserica
Sfântul Augustin nu se mai înalţă pe un câmp de moloz, e înconjurată de străzi liniştite şi părculeţe acoperite de zăpadă. Volmannii locuiau puţin mai departe, pe strada Nowolipki. Eva şi fraţii ei frecventau şcoala cu cantină de la numărul 68. Primul lot de arhive secrete a fost îngropat acolo în cutii de tablă.

Copilăria Evei s-a încheiat aici. Biciuită de viscol, Irène întâlneşte trecători înfofoliţi care-şi plimbă câinii. Cine-şi mai aduce aminte de

spectacolul despre cele patru anotimpuri, de copiii deghizaţi în fulgi de nea şi narcise? Cine-şi mai aduce aminte de chipurile celor care supravieţuiau pe acele străzi? Cartierul acela rezidenţial e cimitirul lor. A fost construit cu ruinele; s-a amestecat beton cu pământul funerar şi cu resturile morţilor. Nimic nu se pierde, totul se transformă. Merge peste ei, iar melancolia care o năpădeşte, aşa cum roade umezeala dintr- un zid, poartă cu sine fantoma străzilor dispărute şi a celor care le însufleţeau. Oare îi bântuie pe locuitorii cartierului? Conservatoarea i-a relatat că unii aud muzică de vioară în apartament, pe timp de noapte. Alţii sunt treziţi de râsete de copii. Irène e doar în trecere, dar ceea ce percepe e atât de intens, încât simte nevoia să i se destăinuie Evei. Fetiţa o intimidează mai puţin decât supravieţuitoarea. Îi spune: „Eram laşă. Mă temeam de secretele tale. Dar vezi, sunt aici".

Îngheţată, traversează bulevardul loan Paul al II-lea spre fosta închisoare Pawiak. Merge de la Eva la Wita, formând o trăsătură de unire între vieţile lor sfărâmate. În momentul în care Wita era închisă acolo, Eva şi familia ei supravieţuiau la câteva sute de metri distanţă. Muzeul e închis, aşa că-şi continuă drumul până la *Umschlagplatz*. Un monument străbătut de curenţi de aer pe marginea unei străzi urâte cu trafic dens. Acolo erau înghesuiţi evreii ore în şir; acolo erau împinşi în trenuri, într-un vacarm de plânsete şi de ţipete. Monumentul simplu

sugerează capcana înconjurată de ziduri, neputinţa şi teama. Un vid fără cuvinte în care se năpusteşte vântul. Dunga neagră care trece de-a lungul pereţilor albi aminteşte de benzile întunecate de pe *talit*—. O pădure de arbori doborâţi indică exterminarea. Irène se opreşte asupra prenumelor gravate în piatră.

în acel moment, mobilul începe să-i vibreze în buzunar. E Janina: „lrena, am găsit-o!"

Instantaneu, viaţa îşi reintră în drepturi.

Nu e prea departe, în cartierul Wola. Iau prânzul într-un lactobar, iar Janina îi povesteşte. Cele câteva zile pe care le-a petrecut îngrij indu-şi soţul i-au permis s-o caute pe sora Witei, Maria Koslowa.

Soţul ei a murit în timpul insurecţiei din Varşovia. în 1944 era chirurg la spitalul Wolski, unde erau trataţi partizanii râniţi. Germanii l-au executat laolaltă cu personalul şi cu bolnavii. în primele zile ale revoltei au masacrat zeci de mii de civili în cartierele din vest. Ici şi colo, câte o plăcuţă aminteşte de martiriul lor. Maria şi copiii au avut noroc. Arestaţi câteva zile mai târziu, au fost trimişi într-un lagăr de muncă forţată. Era oricum mai bine decât la Auschwitz sau în cortul de la Ravensbrück. După eliberarea oraşului, Maria s-a întors acasă cu cei trei copii ai ei şi cu micuţa Agata. „Acasă" e de fapt un eufemism. Pe strada ei, imobilele semănau cu nişte cochilii goale, distruse de foc. Cele care mai stăteau în picioare fuseseră vandalizate.

Asemenea multor varşovieni, Maria Koslowa a trăit cu cei patru copii în pivniţe fără apă, electricitate sau încălzire. Lucra pentru serviciile sociale ale capitalei, debordate de amploarea sarcinilor. Când a cerut Crucii Roşii să-l caute pe micul Karol, locuia la aceeaşi adresă. A murit acolo în 1976, nu s-a recăsătorit niciodată. La înmormântarea ei, un reprezentant al Partidului i-a adus un omagiu vibrant. Era foarte respectată în cartier. Janina a găsit o fotografie publicată într-un cotidian comunist. O mulţime în negru înconjoară mormântul acoperit cu flori şi lumânări. Fascinată, Irène o observă pe femeia blondă puţin retrasă, în plan secund. Privirea ei tristă îi aminteşte de cea a Witei în fotografia de la Auschwitz. Un bărbat brunet, cu barbă, îşi ţine mâna pe umărul ei. Legenda indică numele copiilor defunctei. Printre ei, Agata Nowik.

- Când i-am citit numele nu mi-a venit să cred, spune Janina. Inchipuie-ţi că e pediatra mea!

- Incredibil! Dar câţi ani ai? se minunează Irène.

- Patruzeci şi şase, mărturiseşte Janina roşind.

Cu faţa ei cărnoasă, şuviţele platinate şi puloverele multicolore de mohair, Irène o crezuse mult mai tânără.

- Doamna Nowik era foarte de treabă. Avea nişte ochi superbi. Eram îndrăgostită de fiul ei, care era frumos ca un zeu. Locuiau în

clădirea de vizavi. Le vedeam balconul de la geamul camerei mele. Soţul ei a fost închis în 1981, când s-a declarat starea de asediu. Într-o zi I-am întâlnit pe stradă, fusese eliberat de curând. Cu barba aceea neagră, semăna cu Rasputin.

- Era militant în cadrul Solidarnosc?

- Scria în presa clandestină. A murit acum vreo zece ani. Dar ea trăieşte. Stă la doi paşi. Mergem?

Irène nu ştie ce să facă. Fiica Witei a supravieţuit războiului şi unui lagăr de muncă forţată şi a trecut prin două dictaturi. Ar putea să-i vorbească fără să-i deschidă rănile?

- Haide, răspunde ca să-şi forţeze măna.

Pe strada liniştită, cu arbori pe margini, nimic nu deosebeşte imobilul Agatei Nowik de cele vecine, dreptunghiuri crem între alei pe care s-a dat de curând cu sare. Cele două intră în urma unei locatare şi urcă pănă la etajul al patrulea. Janina sună.

în primele momente, Irène nu aude decât tăcerea şi bătăile înteţite ale inimii sale. Se sileşte să respire calm, sesizează un foşnet. Cineva le priveşte prin vizor. Apoi uşa e descuiată şi deschisă larg. în prag stă o doamnă în vârstă cu trăsături slave şi ochi albaştri blajini.

-Janina Tarnowska!

Urmează o tiradă în polonă care o face pe Janina să râdă. într-un final, Agata le invită

înăuntru.

Decorul e simplu, călduros: o canapea maro înviorată de pernuţe croşetate, un fotoliu uzat, etajere pline cu cărţi, un bufet vechi acoperit cu fotografii şi plante în ghivece. Agata le oferă un ceai. E foarte tare, probabil că aşa obişnuiesc polonezii să-l bea. Irène îşi pune un cub de zahăr. Janina şi Agata sporovăiesc, nu s-au mai văzut de mult, aşa că au multe de povestit. Exclusă din conversaţie, Irène are trac. Cum să-i vorbească despre Wita, de unde să înceapă? Pierdută în gânduri, întâlneşte privirea bătrânei doamne şi observă în ea un semn de întrebare. Tonul Janinei e mai grav, Irène îşi dă seama că e vorba despre ea.

Agata i se adresează într-o engleză aproximativă:

- Stimată doamnă, Janina îmi spune că veniţi din Germania şi aveţi informaţii despre mama mea.

Irène descifrează în ochii ei un amestec de speranţă şi teamă.

- Mă bucur să vă cunosc, îi răspunde. Putem continua în engleză?

- Ani de zile am tradus articolele soţului meu pentru agenţiile de presă din Occident. A trecut cam mult timp de atunci. Dacă nu înţeleg ceva, Janina o să mă ajute.

Irène şovăie, îşi alege cuvintele cu atenţie. Schiţează un portret al Witei în captivitate. Din lunile petrecute la Auschwitz n-are decât fotografiile din faţă şi din profil. Sub zdrenţele

deportatei se ghiceşte încă femeia care era înainte de prizonierat. La Ravensbrück era mai puternică, deja călită. Se gândeşte la metafora pe care a folosit-o Sabina, metalul în flacără. Lagărul a transformat-o pe Wita într-un mod profund şi definitiv. Ce a devenit, ce a ucis în ea sau a păstrat ca să supravieţuiască – toate acestea rămân secretul ei. Deţinutele cu care se cunoştea vedeau numai suprafaţa. Irène nu poate vorbi decât despre urmele pe care le-a lăsat Wita în vieţile altora. în cea a unei gardience naziste, în cea a unei membre a rezistenţei poloneze. Asta e tot ce are de oferit. Rezultatul câtorva săptămâni de investigaţii obstinate: câteva fragmente, nişte întrebări şi o batistă.

începe cu martiriul *Kaninchen-îior* şi feliile de măr furate de la cantina SS. Subliniază generozitatea şi curajul Witei. Descrie sinistrul Crăciun al copiilor, revolta cobailor şi salvarea lor. La final evocă vulnerabilitatea micului Léon, elanul protector al Witei. Preferând să-i ascundă faptul că mama ei a ales să moară împreună cu copilul, se mulţumeşte să-i spună că-l luase pe orfan sub protecţia ei. Că au fost trimişi împreună în Lagărul pentru Tineret şi selectaţi pentru moarte.

- Gazul, murmură bătrâna doamnă. Credeam că le era rezervat evreilor.

Irène îi spune că exterminarea rasială îi viza pe evrei şi pe ţigani, dar în Germania începuseră prin a-i gaza pe handicapaţi şi pe bolnavii

mintal. La Ravensbriick era modalitatea prin care se descotoroseau de deţinutele bolnave sau slăbite. Camera de gazare din lagăr exista de numai câteva luni; a funcţionat până în ultimele zile. O prioritate pentru cei din SS.

Agata pune întrebarea de care se temea Irène. Wita ar fi avut mai multe şanse de supravieţuire dacă n-ar fi încercat să-l salveze pe micul Léon?

Îi răspunde că e imposibil de ştiut. Unii deţinuţi zdraveni au murit în câteva săptămâni, alţii mai fragili au scăpat cu viaţă. Nu poţi pătrunde în opacitatea lagărului, nici măcar folosind conjecturi. Sabina i-a confirmat însă că Wita trăia cu speranţa de a-şi regăsi copiii. Dorinţa aceasta o ajuta să reziste.

Extrem de emoţionată, Agata spune în polonă:

- În ziua în care m-am despărţit de ei, trenul de Lublin avea întârziere. Erau oameni peste tot, soldaţi nemţi. Mi-era frică. Frăţiorul meu urla în braţele mamei. Ea m-a sărutat şi mi-a zis: „Să te distrezi, Adzia”. Ne despărţeam pentru câteva zile... N-am mai văzut-o niciodată.

Irène se gândeşte la fiul ei de care s-a despărţit cu atâta uşurinţă, sigură c-o să-l revadă curând la Paris. Ideea că l-ar putea pierde îi arde sufletul, îşi alungă impulsul de a-l suna, de a se asigura că totul e în regulă.

- Mama era foarte afectuoasă cu noi. Chiar şi după sosirea nemţilor, când viaţa ne-a devenit atât de aspră si de îngrozitoare, existau momente fericite. într-o zi mi-am dat seama că-i uitasem vocea. Am simţit o durere imensă. O

ascultam pe mătuşa mea, Maria. Vocile li se asemănau, dar a mamei era mai melodioasă. Ne cânta cântece de leagân. Cum am putut să mi-o şterg din memorie? Pe stradă, mă întorceam după o siluetă care îi semăna. Mă temeam c-o să-i uit chipul. Din fericire, mătuşa mea îmi dăduse nişte poze. Le păstram sub pernă.

în glasul ei, Irène aude durerea intactă a orfanei. O copilărie asurzită de zgomotul războiului, ale cărui răni trebuiau reduse la tăcere. Pentru că toată lumea era la pământ. în 1945, oraşul era în ruine, aşijderea şi locuitorii lui. Trebuia să-ţi cosmetizezi suferinţa, să-ţi înghiţi furia. Noii stăpâni cereau docilitate, entuziasmul reconstrucţiei. Mănia, trădarea, doliul erau de neexprimat. Mătuşa Maria crezuse în socialism, dar comuniştii o dezgustaseră de utopii. Nu mai avea încredere decât în faptele bune. Îşi consacra energia orfanilor şi fetelor care se prostituau prin ruine.

Maria o creştea pe Agata la fel ca pe copiii ei, cu aceeaşi exigenţă şi o anume asprime. Seara, pe când cei mai mari pregăteau cina, le povestea istoria Poloniei. Îi învăţa să venereze fantoma independenţei, le arăta cum se poate decoda discursul propagandei. Traiul sub cizma lui Stalin îi obliga să aibă o personalitate de faţadă, să-şi ascundă principiile şi aspiraţiile. Totul până în ziua în care Polonia avea să-şi recapete libertatea, iar ei aveau să poată trăi în armonie cu ideile şi sentimentele lor.

- Ne pregătea pentru disidenţă,

traduce Janina. Ne-a învăţat să ne ascundem trăirile. De obicei îmi iese foarte bine.

- Vă vorbea despre frăţiorul dumneavoastră? întreabă Irène.

Scrutează ochii de un albastru foarte deschis, căutând în ei privirea Witei.

- Niciodată. Nimeni nu-i pronunţa numele. Ca şi când ar fi fost mort. Ca şi când n-ar fi existat niciodată.

- Ştiaţi că a cerut Crucii Roşii să-l caute?

Pe chipul bătrânei doamne se poate citi surprinderea. Gândul că mătuşa ei a putut proceda astfel o descumpăneşte.

- Dacă n-au dat de el, înseamnă că e mort? spune în cele din urmă.

- Nu neapărat. Mătuşa dumneavoastră v-a povestit despre răpire în momentul respectiv?

- Mi-a explicat că mama nu putea să vină să mă ia chiar atunci. Nu-mi mai amintesc prea bine... Trebuie să-mi fi zis că era o problemă cu fratele meu. Credeam că e bolnav. Asta a fost prin noiembrie sau decembrie, pentru că speram să mă întorc acasă de Crăciun. Ulterior, mătuşa mi-a dezvăluit că mama fusese arestată.

După război, viaţa şi-a reluat cursul de bine, de rău. într-o seară, Maria s-a întors târziu. Părea obosită. I-a spus Agatei că mama ei murise într-un lagăr din Germania.

- Mătuşa mea era o femeie dură. în

definitiv, războiul îi răpise părinţii, soţul, sora... Mi-a zis: „O să trebuiască să te înfiez, pentru că tatăl tău riscă să-şi sfârşească zilele în închisoare”. A fost o veste cumplită. Aveam senzaţia că sunt smulsă de lângă familia mea.

Cuvintele ei o frapează pe Irène. E ca şi cum ar vorbi şi despre fratele ei, sau în numele acestuia.

- Eram nedreaptă. Maria a fost zâna mea cea bună. A vegheat asupra mea, m-a împins să merg la facultate. Am devenit medic, l-am cunoscut pe soţul meu, am dat naştere unui băiat... Astăzi am două nepoţele minunate.

Ceaiul se răceşte în ceşti, lumina se schimbă, uneori se iţeşte câte un zâmbet. Din când în când, Agata pune o întrebare sau cere o lămurire cu o voce atât de scăzută, încât abia se aude. La sfârşit, Irène îi oferă batista brodată cu toate prenumele *Kaninchen-iior.*

Bătrâna doamnă o despătureşte cu grijă, ochii îi zăbovesc asupra inscripţiei în polonă. Aduce o sticlă de vodcă şi, cu ochii în lacrimi, îşi goleşte paharul dintr-o duşcă.

- E o prostie să-ţi plângi mama la vârsta asta...

Se şterge la ochi cu batista brodată. Dându-şi seama, îşi cere scuze, ca şi când ar fi profanat o relicvă.

- La asta servesc batistele, zâmbeşte Irène. Acum e a dumneavoastră. Dacă vreţi, puteţi să vă suflaţi nasul în ea.

Replica are meritul de a o face să râdă pe Agata.

Umple paharele, şi nimeni n-ar avea prostul gust să refuze. Aici, oamenii alungă moartea cu înghiţituri de vodcă. La fel şi tristeţea.

După ce se desparte de Agata, Irène îşi sună fiul de pe stradă. Vorbesc mult timp, auzul vocii lui îi risipeşte angoasa şi-i aţâţă dorul. Noaptea geroasă, iluminată de zgărie-norii Varşoviei, îi dă o senzaţie de stranietate. Percepe pulsaţia oraşului; un vacarm de maşini, de sirene ale poliţiei, ritmuri bubuitoare dinspre geamurile coborâte. înainte să închidă, îi spune lui Hanno că-l iubeşte, că e nerăbdătoare să-l revadă.

- Ce s-a întâmplat? Eşti pe moarte? o tachinează el. Şi eu sunt nerăbdător, mămicuţo. O să fie tare de tot Crăciunul ăsta la Paris. Weekendul viitor dăm o fugă până la Berlin cu Hermine şi Toby. O să-i iau ceva lui Antoine de la târgul de Crăciun.

Înseninată, Irène se grăbeşte spre Janina, care o aşteaptă la colţul bulevardului.

Scăldată într-o lumină spectrală, silueta crepusculară a Palatului Culturii se înalţă dinaintea lor. Stalin l-a dăruit poporului polonez în anii cincizeci. Nu s-a precupeţit nici un efort pentru construirea acelui rival al zgârie-norilor americani. Au fost demolate o sută şaizeci de clădiri, într-un oraş în ruine unde mii de oameni n-aveau adăpost. în timpul lucrărilor şi-au pierdut viaţa treisprezece muncitori.

- Un cadou otrăvit, spune Janina. I se zice „Degetul lui Stalin". După căderea comunismului, mulţi varşovieni voiau să fie demolat.

- Dacă ar trebui să distrugem toate simbolurile despotismului, n-ar mai rămâne prea multe monumente în picioare, observă Irène zâmbind.

- Ai dreptate. Până la urmă ne-am obişnuit cu el, ne place.

Janina se miră că Irène n-a adus vorba despre medalion în timpul vizitei la Agata.

- L-am lăsat în Germania. Şi apoi... mă gândesc că-i revine de drept lui Karol.

- Crezi că mai trăieşte?

- Sper. Aş vrea să-i fac cadoul ăsta Agatei.

JULKA

Fiul Agatei le-a invitat la un prânz în familie. Pentru această ocazie, Janina a renunţat la puloverele de mohair în favoarea unei rochii negre elegante şi a unor botine din piele întoarsă. Când Irène o tachinează că s-a pus la patru ace de dragul unei pasiuni de tinereţe, îi descrie această iubire cu un singur sens. Dacă Irène l-ar fi văzut pe Roman în anii aceia! Emana o libertate senzuală, undeva între poet şi golan. Farmecul eroului din *Omul de marmură* de Wajda. Făcuse închisoare după ce participase la întruniri clandestine. Pentru o adolescentă durdulie şi sentimentală trăind în

Polonia comunistă, Roman incarna arhetipul rebelului, seducător într-un mod primejdios. Seara, în pat, visa că el o smulgea din cotidianul cenuşiu. Numai că Janina nu exista pentru el, nu era decât o fetişcană care punea la cale tot felul de stratageme ca să-i atragă atenţia.

Cu vreo cincisprezece ani în urmă îl zărise la un cocktail caritabil. Janina arăta foarte bine, la braţul viitorului ei soţ. Cu toate astea, n-a îndrăznit să-l abordeze. Ca şi când s-ar fi transformat la loc în fata complexată de pe vremuri.

Acum, Roman este un renumit avocat de afaceri, proprietarul unui duplex spaţios într-o parte din Wola unde zgârie-norii şi reşedinţele de lux se învecinează cu cluburi de sport şi centre ayurvedice. Le întâmpină cu căldură, înduioşat să-şi revadă vecina din tinereţe. Lui Irène îi vine greu să-l recunoască pe poetul disident în acest domn elegant de cincizeci şi ceva de ani care poartă butoni de manşetă şi pantofi englezeşti. Părul lui rărit încărunţeşte, privirea vioaie dinamizează un chip care a fost frumos pe vremuri, dar începe să se lase. Destins, vorbeşte o engleză foarte bună. Ultima dată când a văzut-o pe Janina, ea îşi vopsise părul în roşu şi Polonia era comunistă.

Janina izbucneşte în râs, a uitat de această toană capilară. I-o prezintă pe Irène, evocă îndelungata lor colaborare la distanţă. Acum pot spune amândouă că sunt prietene.

Cât o aşteaptă pe Agata, ies să fumeze o

ţigară. Terasa domină turnurile de sticlă şi vârfurile înzăpezite ale copacilor desfrunziţi. Roman îi mărturiseşte lui Irène că de mult nu şi-a mai văzut mama atât de tulburată. Nu e vorba doar de ceea ce a afiat despre Wita, ci şi de posibilitatea ca fratele ei să fie în viaţă. Există vreo şansă ca ancheta să se redeschidă?

- într-un fel, asta fac eu, îi răspunde Irène. Dacă o să am o pistă serioasă o să vă contactez. Nu vreau să vă dau prea multe speranţe...

- Speranţa rămâne, orice-ar fi, oftează Roman.

A fost cel puţin o persoană care a putut depune mărturie că mama Agatei a murit într-un lagăr german. Dar pentru fratele ei nu exista nici o explicaţie, nici un mormânt. N-a reuşit niciodată să înăbuşe acea voce slabă care-i murmura că în cele din urmă Karol avea să se întoarcă. Acestui doliu imposibil i se adăuga absenţa tatălui, care-şi clădise altă familie ca s-o uite pe cea dintâi. La început venea s-o viziteze la Varşovia. îşi petreceau ziua împreună, luau prânzul întotdeauna în acelaşi restaurant. însă fata îl împiedica să-şi lase trecutul în urmă; vizitele lui Marek au început să se rărească, legătura lor a slăbit cu mult înainte de moartea lui. Rana aceasta e încă deschisă pentru Agata.

- Când am divorţat, i-a venit foarte greu să se împace cu gândul, continuă Roman. îşi făcea griji pentru fiica mea. într-o zi i-am spus: Nu te mai îngrijora atâta. Julka o să fie mereu în

centrul vieţii mele, chiar dacă mă recăsătoresc. M-am însurat cu Edyta acum cincisprezece ani, ni s-a născut o fetiţă un an mai târziu şi ne înţelegem cu toţii foarte bine. Dar mama se teme şi acum că Julka duce lipsă de afecţiune, conchide el zâmbind. Nu se poate abţine.

Agata şi nepoata ei sosesc la braţ, cu obrajii trandafirii de la ger. N-au avut de străbătut o distanţă prea mare, numai câteva străzi, dar bătrâna doamnă are impresia că a făcut un salt în timp. Se amuză, ciocnesc paharele. Observând delicateţea Julkăi, fruntea ei înaltă şi ochii albastru-deschis, Irène are senzaţia tulburătoare că are în faţă o versiune a Witei mai nervoasă şi liberă, în jeanşi negri şi bascheţi. Cu pometţi proeminenţi şi părul prins într-un coc strâns, tânăra, în vârstă de douăzeci şi şapte de ani, predă engleza Ia un liceu. O bombardează cu întrebări despre profesia ei. Ce eşti, anchetatoare sau arhivistă, când cauţi oameni care au murit de atât de mult timp?

- Câte puţin din fiecare, îi răspunde Irène. La începutul anilor cincizeci, un articol american despre ITS purta titlul: „Un roman poliţist pe dos”. Cam asta e.

- Îi căutaţi şi pe foştii nazişti? vrea să ştie tânăra.

- Nu, asta e treaba Biroului Central de la Ludwigsburg. Chiar dacă arhivele noastre au furnizat de multe ori dovezi împotriva criminalilor de război.

îşi aminteşte dintr-odată de ziua în care Eva i-a spus că Max Odermatt, abia instalat în funcţie, decretase că ITS nu avea să le mai transmită documente procurorilor de la Ludwigsburg.

- Dar de ce? întrebase şocată.

- E o întrebare foarte bună, îi replicase Eva. De ce ai refuza să ajuţi demersurile justiţiei de a- i pedepsi pe călăii celui de-al Treilea Reich?

Simte aceeaşi indispoziţie ca atunci.

- O să reuşiţi să daţi de urma fratelui lui *babcia*? o descoase Julka.

- Chiar şi imediat după război era dificil să găseşti un copil furat, îi explică Irène. în momentul de faţă trebuie să căutăm un bărbat de şaptezeci şi opt de ani care poartă un alt nume şi şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în pielea unui german.

Verişori într-o altă ţară, ideea îi place Julkăi. în familia lor se simt europeni în aceeaşi măsură ca polonezi. De altfel, Roman are mulţi clienţi germani. Agata e tăcută, fără îndoială sentimentele ei sunt împărţite. Pentru ea, Germania este în acelaşi timp inamicul istoric care i-a distrus copilăria.

Scoate cu mare grijă batista dintr-un săculeţ de catifea şi i-o întinde nepoatei sale. Impresionată de constelaţia de prenume, Julka citeşte cu glas tare inscripţia adresată Witei.

Această străbunică de la care nu avea decât nişte fotografii vechi capătă substanţă prin

intermediul bucăţii vechi de pânză: şi-a riscat viaţa ca să le aducă acelor fete torturate ceva de mâncare. Felii de măr.

- Sunt mândră de ea, murmură tânăra cu ochi strălucitori. Nu mai auzisem despre rezistentele astea din Lublin. Presupun că n-au supravieţuit.

Irène îi risipeşte temerile, majoritatea au scăpat cu viaţă. Au găsit forţa de a rezista împreună. Fiecare gest de revoltă proclama faptul că nu le aparţineau călăilor. înnebunit de furie, comandantul lagărului le poreclise baraca „blocul bandiţilor". în loc să le frângă, pedepsele nu făceau decât să le apropie şi mai mult. Au mers până acolo încât să manifesteze în cârje în faţa biroului direcţiunii.

- Incredibil! Ar trebui să le spunem povestea asta manifestantelor de la marşul negru.

- Mamă, sper că nu compari rezistenţa acestor deportate cu marşul vostru pentru dreptul la avort, intervine Roman şocat.

- Crezi că-s atât de proastă încât să pun PIS-ul şi Ravensbrück-ul pe acelaşi plan? ripostează Agata în polonă. Contextul e cu totul altul, bineînţeles. Dar, vezi tu, faptul că aceste rezistente au avut curajul să manifesteze într-un loc unde nu aveau nici un drept mi se pare un model extraordinar. îmi spun că noi, în ziua de azi, nu avem nici o scuză ca să fim laşe. Trebuie să ne apărăm drepturile atunci când sunt atacate.

în timp ce ascultă traducerea Janinei, Irène îşi

aduce aminte de imaginile mulţimilor de femei în negru, purtând umbrele.

Negrul, îi explică Janina, face trimitere la epoca în care ţările vecine îşi împărţiseră Polonia, iar femeile purtau doliu pentru ţara lor. A devenit simbolul participării la marş, alături de fulgerul roşu, care întruchipează furia polonezelor.

- Ai fost şi tu la demonstraţii? se minunează Roman.

- Bineînţeles! zâmbeşte Janina. Mi-am cumpărat anume geaca asta neagră.

Un ONG internaţional depusese un proiect de lege vizând interzicerea avortului în Polonia. Aceşti catolici integrişti, foarte apropiaţi de guvern, pretind că apără ţara de decăderea valorilor morale. Prin intermediul lor, segmentul cel mai radical al Bisericii vrea să ajungă la putere.

- Sunt xenofobi, misogini şi homofobi, rezumă Julka în engleză. Aţi remarcat că astea merg adesea împreună?

îşi aminteşte de emoţia care a cuprins-o când a descoperit oceanul de umbrele negre pe străzile Varşoviei. Nu mai văzuse niciodată atâtea femei la un loc, de toate vârstele. În acea zi de luni din octombrie a fost prima oară când a participat la o manifestaţie. Julka nu e foarte interesată de politică. Dar, de la victoria conservatorilor, două tabere se înfruntă prin intermediul simbolurilor, certându-se pe drapelul naţional, pe moştenirea insurecţiei de

la Varşovia şi a Solidarităţii. în liceul unde predă li se impun noi conţinuturi pedagogice şi sunt încurajaţi să combată „ideologia de gen". Guvernul oferă cinci sute de zloţi începând cu al doilea copil; această măsură populară îi permite să-şi impună programul liberticid şi conservator. Abia ales, a preluat controlul asupra organelor media publice şi a atacat Tribunalul Constituţional şi legislaţia referitoare la drepturile reproductive. Atunci, Julka şi prietenele ei s-au îmbrăcat în negru şi au ieşit în stradă.

Pe reţelele sociale, zeci de mii de femei postau selfie-uri îndoliate cu hashtagul #czarnyprotest. Au manifestat aproape două sute de mii în toată Polonia. Nu se mai văzuse o asemenea mobilizare din epoca Solidarităţii. Chiar şi *babcia* ei venise la demonstraţie. Erau atât de numeroase, încât mânia lor se umfla ca un val. Julka avea sentimentul că nimic nu putea să le oprească. Lângă ea, o fată înălţase în aer două momâi gonflabile cu efigia preşedintelui Duda şi cea a lui Jaroslaw Kaczynski. Le privise urcând sus de tot, gesticulând ridicol, micşorându-se până au dispărut. În acea zi avusese senzaţia că asistă la începutul unei revoluţii. Că mulţimea se trezea dintr-un somn îndelungat şi-şi amintea că era puternică. Cântecele, râsetele şi feţele pictate în culorile războiului contribuiau la această atmosferă ameţitoare.

Mai târziu, un jurnalist îi întinsese microfonul,

iar Julka spusese: „Manifestez ca să pot trăi în continuare în ţara în care m-am născut. Pentru că trupul meu nu-mi aparţine decât mie. Nu Bisericii şi nici domnului Kaczynski".

Răspunsul ei fusese difuzat pe un canal de televiziune privat.

- Asta nu i-a plăcut tatei, zâmbeşte Julka. Ne reproşează că nu suntem deloc diplomate.

- În opinia mea, provocările nu sunt necesare, îi răspunde Roman. Ai uitat să precizezi că manifestaţia voastră deturna sloganurile Solidarităţii şi simbolul Armatei Teritoriale...

Conversaţia merge mai departe în engleză, pe care amândoi o vorbesc curent, chiar dacă Agata pare să întâmpine unele dificultăţi. Din când în când, Janina se apleacă să-i traducă o frază.

- E şi istoria noastră, din câte ştiu. în ţara asta, totul se raportează la trecut. Dar când femeile fac trimitere la el, toată lumea e scandalizată.

- Chiar crezi că, pentru a apăra dreptul la avort, ai nevoie să invoci Armata Teritorială? o întrerupe iritat tatăl ei. Care-i legătura?

- Legătura e că refuzăm ca alţii să ne controleze viaţa. Indiferent că e vorba de nazişti, de comunişti sau de preoţi. Tu n-ai suporta ca alţii să decidă în locul tău. Vrem aceeaşi libertate.

- Nu poţi reduce asta la o chestiune legată de libertate, obiectează Roman. Dacă Biserica se opune avortului, o face în numele caracterului sacru al vieţii. Ăsta e rolul ei, e nedrept să i-o reproşezi. Eu am crescut sub comunism. Ştiu ce datorez Bisericii. Generaţia ta a uitat.

- Tată, Biserica despre care vorbeşti tu îi apăra pe oameni de abuzurile puterii de stat. În ziua de azi susţine puterea! strigă tânăra.

- Irena n-a venit să ne asculte cum ne certăm. De altfel, aţi câştigat, guvernul a dat înapoi. Ce mai vrei? Acum însă, vă propun să trecem la masă.

îşi ocupă locurile în sufrageria modernă, cu mobilier minimalist. Soarele iluminează pereţii albi, tablourile abstracte în culori vii.

în lumina aceea caldă, chipul Agatei este gânditor.

La sfârşitul mesei i se adresează în engleză fiului ei:

- Eşti nedrept cu Julka. Iartă-mă, Irena, mi-e mai uşor să spun asta în polonă.

Janina se apropie ca să-i traducă lui Irène:

- Când mă uit la pozele Solidarităţii, nu văd decât bărbaţi. Şi totuşi eram multe care susţineam sindicatul. Fără noi, cine ar fi găsit ascunzători şi hrană? Cine ar fi recitit şi bătut la maşină articolele ca să le transmită presei străine? Dar, vezi tu, am fost şterse din istorie. Când aveam vârsta Julkăi eram mândră că aparţin unei ţări în care femeile luptau cot la cot

cu bărbaţii. Nu mă deranja să rămân în umbră. Dar poate că din cauza asta, preferând umbra, ne-arn obişnuit să nu contârn. Iar bărbaţii s-au obişnuit să ne ignore nevoile, dorinţele. Roman, dacă ai veni la manifestaţii cu noi, ai vedea foste rezistente defilând cu medaliile în piept. Le-ai auzi strigând: „Nu ne-am bătut pentru ca nepoatele noastre să fie private de drepturi!"

Irène aude în glasul Agatei revolta Sabinei. Tandreţea acesteia pentru noile generaţii, vigilenţa ei.

Roman se eschivează ridicându-se să aducă desertul. Julka profită de ocazie ca să-şi sărute bunica.

- Nu pot să am copii, asta e marea mea tristeţe, murmură Janina. Dar cred că nici o femeie nu trebuie forţată să devină mamă.

Irène e mişcată de sinceritatea ei, de pudoarea cu care îi mărturiseşte această suferinţă.

Nu-şi poate imagina viaţa fără Hanno.

Le priveşte pe acele femei, aflate în etape diferite ale vieţii, care-şi iubesc ţara cu mânie, cu speranţă. Şi le închipuie pe Wita şi Sabina aşezate lângă ele.

LAZAR

În compartiment, Irène remarcă o pasageră vârstnică, purtând un palton gri strâns în talie şi o pălărie neagră de fetru. Când privirile li se

întâlnesc, necunoscuta îi aminteşte de Audrey Hepburn la sfârşitul vieţii. Se duc oare în acelaşi loc? Peisajul rural defilează în spatele geamului, câmpuri înzăpezite, lumină ceţoasă. După tumultul Varşoviei, această călătorie solitară o pregăteşte pentru ultima ei întrevedere din Polonia.

Ce senzaţie stranie să înaintezi pe calea ferată pe care a rulat şi convoiul lui Lazar în 1942, prin peisaje care probabil nu s-au schimbat prea mult! Evreii aduşi din Vest nu soseau întotdeauna în vagoane pentru vite, unii aveau dreptul la trenuri de călători obişnuite. Poate că Lazar a avut această şansă.

Pasagera cu pălărie coboară după ea în gara din Malkinia Górna. Pe linia din faţă, un tren de marfa cu vagoane ruginite le atrage atenţia.

Bunicul lui Irène lucra la căile ferate. În copilărie îi plăcea să se joace cu fraţii ei pe lângă şine. Astăzi i se par lugubre. între vara lui 1942 şi toamna lui 1943, pe aici s-au perindat trenurile cu deportaţi. Uneori staţionau în gară toată noaptea. în unele perioade era o defilare necontenită de garnituri care soseau încărcate şi plecau goale peste câteva ore. Naziştii aveau nevoie de o reţea feroviară ca să transporte cu uşurinţă „încărcătura", cum o numeau. Şi de un loc la adăpost de ochii curioşilor. în această regiune, drumurile înguste sunt înconjurate de păduri şi terenuri mlăştinoase. Nu se văd decât sate şi câteva ferme.

în parcare, un taxi o aşteaptă pe doamna cu

pălărie.

- Mergeţi la lagăr? o întreabă ea pe Irène în engleză. Haideţi!

Irène detectează un accent în vocea ei joasă. îi mulţumeşte, preferă să meargă pe jos.

- E foarte frig, îi spune îngrijorată necunoscuta.

Irène îi arată zâmbind canadiana neagră pe care i-a împrumutat-o Janina. Taxiul pleacă fără ea.

După GPS-ul telefonului, memorialul se află la mai puţin de opt kilometri.

La Malkinia, convoaiele porneau spre sud. Mai încolo, la o bifurcaţie care nu mai există, trenul o lua prin pădure. Copacii erau atât de aproape de şine, încât mamele îşi ridicau micuţii ca să li-i arate. întinzându-şi degetele printre gratiile geamului, aproape că puteau să-i atingă. Copiii mici din ghetou nu văzuseră niciodată o pădure.

Merge mult timp, zăpada îi scârţâie sub tălpi şi răsuflarea o arde. Privirea ei cuprinde un orizont de zăpadă şi noroi, şiruri de copaci dezgoliţi. După ce a trecut podul peste fluviul Bug, se îndepărtează de drum. Pancarta „Treblinka" îi provoacă un şoc. Ideea că există un sat cu numele acesta, că acolo trăiesc oameni aşa cum au trăit întotdeauna. Casele din lemn au o vârstă venerabilă. întâlneşte o femeie înfofolită într-un palton fără formă. Cu siguranţă, era mică atunci când comandantul lagărului a adus două excavatoare ca să

golească gropile comune şi le-a ordonat sclavilor evrei să alinieze cadavrele pe grătare ca să le ardă. în zilele cu vânt, duhoarea rugurilor se simţea la kilometri depărtare. Bătrâna o priveşte neprietenos, s-ar zice că i-a citit gândurile.

Mai sunt doar patru kilometri până la memorial.

Irene nu ştie când a fost distrusă gara din Treblinka. La sfârşitul anilor şaptezeci, când Claude Lanzmann a venit să filmeze pentru *Shoah*, exista încă. în cartea pe care a adus-o cu ea, şeful gării îi povesteşte Gittei Sereny că număra convoaiele de deportaţi ca să informeze Armata Teritorială şi nota scrupulos numărul prizonierilor scris cu creta pe fiecare vagon. A socotit peste un milion de victime. Câteva mii de ţigani, toţi ceilalţi erau evrei. Pentru fiecare tren, între treizeci şi şaizeci de vagoane. Nu puteau staţiona decât cincisprezece sau douăzeci pe rampa lagărului. Restul aşteptau în gară, unde deportaţii mureau de sete, de căldură sau de frig, în funcţie de anotimp. La început, câteva soţii de lucrători feroviari veneau cu copiii să le aducă apă prizonierilor. Foarte repede însă, auxiliarii lituanieni cocoţaţi pe vagoane – li se zicea „copoi turbaţi" – s-au apucat să tragă pentru a le îndepărta. Se gândeşte cum au crescut copiii aceia păstrând asemenea imagini în minte. Copilăria fracturată de acea realitate de neînchipuit. Corpurile celor care încercaseră să fugă zăcând pe peron. Frica.

Mirosul şi pâcla verde-albăstruie care veneau dinspre lagăr. Şeful de gară precizează că oamenii se îmbolnăveau din această cauză. Se gândeşte la bunicul ei, care lucra la căile ferate din Franţa în aceeaşi perioadă. Oare şi-ar fi trimis copiii să le ducă apă deportaţilor? Nu evoca niciodată Ocupaţia.

Pe măsură ce se apropie, zidul negru de copaci închide orizontul. Obscuritatea o strânge ca într- o menghină. Merge de-a lungul căii ferate până la fosta bifurcaţie. Tronsonul adăugat de nazişti nu mai e decât un drumeag prin pădure. O ia pe acolo, adulmecând parfumul de pământ reavăn şi de răşină. Ghetele ei zdrobesc acele de pin, alunecă pe zăpada îngheţată. Zgârie tăcerea. Vârfurile pinilor înalţi oscilează uşor. Trunchiurile lor roşii aprind pădurea, de parcă lumina s-ar naşte din adâncurile ei. E un tărâm bântuit a cărui forţă o intimidează. Copacii tăiaţi pentru construcţia barăcilor şi turnurilor de veghe au lăsat locul unor lăstari viguroşi. Pădurea învinge lagărul. Ea este linţoliul morţilor.

Mai departe, nişte bare de granit întruchipează traversele căii ferate fantomă. Asasinii au distrus tot. Amplasamentul rampei e marcat de fundaţiile de piatră. Aici, îşi spune ea, cuplurile şi familiile erau încă împreună pe o distanţă de câţiva metri. Odată ce treceau de poartă, oamenii aceia erau separaţi pentru totdeauna.

Bărbaţii se dezbrăcau în curte, femeile şi copiii, într-o clădire din stânga. Atunci cănd erau cu toţii goi, germanii selectau câţiva bărbaţi tineri şi voinici. Acolo trebuie să fi fost ales şi Lazar. Oare a început să tremure când soldatul SS i-a ordonat să se îmbrace şi să-l urmeze? Nu ştia că i se acordase o prelungire. N-avea habar de preţul pe care trebuia să-l plătească pentru a rămâne în tabăra supravieţuitorilor. Era deja smuls de lângă ai săi. Irène se gândeşte la acel deţinut care le descrie tovarăşilor săi momentul în care şi-a văzut soţia şi băieţelul îndepărtându- se. Peste câteva luni, în obscuritatea unei baraci, îşi aduce aminte că se temea ca fiul lui să nu ia o răceală. O răceală, repetă el şocat.

Lazar şi familia lui soseau din Vest, fără îndoială fuseseră primiţi cu vorbe liniştitoare: „După baie o să vă dăm de muncă. Grăbiţi-vă, se răceşte apa. Nu vă faceţi griji, o să vă recuperaţi lucrurile." Le dăduseră o bucată de săpun şi un prosop, astfel încât să meargă încrezători spre capcană. Mai târziu, Lazar a descoperit cum erau trataţi supravieţuitorii ghetourilor din Polonia, famelici şi speriaţi. Ca să nu le lase timp de gândire, soldaţii SS îi terorizau încă de la coborârea din tren. Ca să scape de lovituri, de câini, fugeau cât îi ţineau picioarele până la camerele de gazare.

De oriunde ar fi venit însă, cei care debarcau în viaţă pe această rampă erau morţi două ore mai târziu.

Irène depăşeşte intrarea în lagăr şi se îndreaptă spre monumentul de piatră care marchează locul fostelor camere de gazare. Pe atunci, drumul uşor în pantă care ducea acolo era ascuns în întregime de garduri înalte din sârmă ghimpată şi crengi de brad. Cei din SS îi spuneau „drumul spre cer". Făcea un cot, astfel că victimele nu descopereau decât în ultima clipă clădirea cu steaua lui David pe fronton, chipurile baia rituală evreiască. Irène a citit că bărbaţii erau ucişi primii. Femeile şi copiii aşteptau afară în pielea goală. Iarna, picioarele micuţilor îngheţau. Mamele trebuiau să le dezlipească tălpile de sol.

În jurul monumentului, nenumărate pietre sunt răspândite pe câmpul înzăpezit. Fiecare reprezintă un *shtetl* sau un oraş ai cărui locuitori evrei au fost ucişi aici. Mai departe o zăreşte pe femeia cu pălărie, nemişcată, cu capul înclinat. Nu se aude nici măcar o bătaie de aripă. Sunt singure în această linişte impresionantă.

Lagărul se întindea pe douăzeci şi cinci de hectare. Un teren nisipos delimitat de garduri vii, bariere cu ţăruşi şi turnuri de veghe. Din exterior nu se distingeau decât gardurile vii, posturile de observaţie şi partea de sus a barăcilor din lemn. Studiază planul, încearcă să-şi imagineze dimensiunile fără să reuşească. în jur a crescut un zid de brazi; s-ar spune că stau de strajă.

Irène se gândeşte la pădurea din *Macbeth*,

care se pune în mişcare ca să răzbune uciderea inocenţilor.

Frigul i-a intrat în oase.

Prin tăcerea deplină simte vibraţia fiinţelor care-şi au aici locul de veci. Le simte singurătatea şi groaza. îşi lasă rugăciunea să urce spre ele.

în cele din urmă se îndreaptă spre parcare. în micul muzeu de alături, un articol din cotidianul local este ilustrat cu fotografia unui bătrân cu trăsături frumoase.

- Cine e? îl întreabă pe paznic.

- Samuel Willenberg. Ultimul supravieţuitor al revoltei! îi răspunde acesta în engleză pronunţând r-urile alveolar.

-Ultimul...?

Paznicul încuviinţează din cap. Venea adesea pe-aici. Era un mare domn, un artist.

Lui Irène i se strânge inima Ia gândul că ultimii martori au murit. Eroii revoltei. Lazar şi-a luat secretele cu el.

O machetă a lagărului ocupă vitrina centrală. Autorul ei este Jankiel Wiernik, un supravieţuitor polonez. Zăboveşte asupra portretului lui: păr alb, urechi ascuţite şi privire întunecată pătrunzătoare, mustăţi de cazac. Avea cincizeci şi trei de ani când a fost deportat din ghetoul din Varşovia. E un miracol că a scăpat cu viaţă. Din fericire pentru el, cei din SS aveau nevoie de un dulgher calificat. A construit fără odihnă posturi de observaţie, barăci, o grădină zoologică. Repartizat mai întâi în

comandoul de triere, probabil că la un moment dat Lazar a intrat în echipa lui. Ca maistru dulgher, Wiernik era singurul muncitor evreu autorizat să circule prin tot lagărul. A devenit elementul central al revoltei.

Această machetă este copia celei pe care a realizat-o pentru procesul lui Eichmann. Irène priveşte mormanele de obiecte din curte. A citit descrierile imaginându-şi-l pe Lazar îndoit de spate, fugind de la o grămadă la alta sub lovituri şî ocări, categorisind în grabă fiecare obiect, desfacând tivuri, scotocind prin buzunare, închizând valize şi înnodând boccele, totul fără să se gândească, deoarece să te gândeşti la mormanele acelea însemna să mori. Acum îşi închipuie aceste îngrămădiri de haine de toate mărimile şi toate felurile, încălţări legate în perechi, bastoane, cârje, pălării şi ceasuri cu lanţ, ustensile de bucătărie, *menorah* şi şaluri de rugăciune, jucării...

Jucării.

îl vede aplecându-se asupra pierrot-ului de cârpă.

Nici un copil n-a scăpat cu viaţă de la Treblinka. Ultimele lor comori le-au fost date unor micuţi germani. Dar Lazar a salvat acest pierrot. L-a sustras asasinilor.

Deschide cartea lui Sereny, găseşte pagina căreia i-a îndoit colţul. Un supravieţuitor ceh îi spune jurnalistei că la sfârşitul iernii lui 1943 convoaiele s-au rărit: „... şi într-o zi n-a mai rămas nimic. Nu vă puteţi închipui ce-am simţit

când n-a mai fost nimic. înţelegeţi, *lucrurile* erau motivul pentru care rămâneam în viaţă. Dacă nu mai erau *lucruri* de sortat, de ce ne-ar fi lăsat să mai trăim?"

Irene se gândeşte că pierrot-ul era poate un talismán pentru Lazar.

I se alătură doamnei cu pălărie în faţa vitrinelor în care sunt expuse obîecte dezgropate din adâncurile sitului. Acum doi ani, o echipă de arheologi britanici a găsit fundaţiile fostelor camere de gazare, câteva plăci de faianţă care acopereau pereţii. Oseminte, fragmente de păr. Un inel în formă de floare, un pandantiv ruginit, un pieptăn cu dinţii rupţi.

- Voiau să-i şteargă de pe faţa pământului, îi spune necunoscuta. N-au reuşit pe de-a-ntregul.

Când ies, constată că a început să ningă cu fulgi mari. De data asta, Irène acceptă să împartă un taxi. Aşa pot face cunoştinţă. Necunoscuta se numeşte Ruth Greenberg, trăieşte la Tel Aviv. Mama ei a crescut în apropiere de locul acesta. Şi-a pierdut toţi membrii familiei la Treblinka. Venea în fiecare an, uneori Ruth o însoţea. A murit în urmă cu doi ani, iar Ruth s-a hotărât să întreprindă călătoria de una singură. E uşurată că a putut rosti kadişul pentru cei dispăruţi.

- Şi dumneata, draga mea, pe cine ai pierdut? o întreabă aşezându-şi mâna peste a ei.

Mai târziu îşi va aminti cât a întristat-o această întrebare, fără să ştie de ce. îşi va

aminti că Ruth Greenberg a notat numele lui Lazar Engelmann într-o mică agendă din piele neagră. Că au făcut schimb de adrese, iar doamna cu pălărie a invitat-o s-o viziteze în Israel într-o bună zi.

îşi va aminti că trebuia să se vadă cu Janina într-un restaurant din spatele pieţei Pilsudski şi că întârziase. Pe drum, Hanno i-a trimis un SMS ca să-i ceară părerea despre o piramidă din lemn pe care o găsise pentru Antoine la târgul de Crăciun de la Berlin. A aruncat o privire distrată la fotografie, a tastat rapid „*Wunderschön—*” şi şi-a vărât telefonul în poşetă. încă de dimineaţă era în modul de vibraţie.

îşi va aminti că Janina era întristată de iminenta lor despărţire, dar bucuroasă că împărtăşiseră atâtea momente importante, uneori cutremurătoare. „A trecut repede timpul”, spunea; deşi Irène era de acord, simţea o anume uşurare la perspectiva de a lăsa în urmă acea ţară acoperită de cicatrice, unele nevindecate complet. Avea nevoie să digere emoţiile din ultimele zile, să-şi ofere câteva clipe de destindere cu Antoine şi Hanno. Cu gândul era deja acolo. O efervescenţă sărbătorească începea să alunge tristeţea care o năpădise după Treblinka. Au băut cocktailuri, au abordat subiecte de conversaţie lejere. Poate că, ajutată de alcool, a adus vorba despre Stefan. N-ar putea să jure cu mâna pe inimă.

- O să mai vii? a întrebat-o Janina pe când

ieşeau din restaurant.

I-a promis, avea senzaţia că se află abia la începutul călătoriei. Ca să nu se despartă imediat, au mers împreună până la mormântul soldatului necunoscut. Câţiva turişti pândeau un semn de oboseală pe chipurile impasibile ale soldaţilor. Janina a vrut să ştie la ce oră avea avionul. Irène şi-a scos telefonul, şocată să vadă numărul de apeluri pe care le primise. Fratele ei mai mare, care n-o suna niciodată, Myriam şi Antoine încercaseră de mai multe ori. Antoine îi trimisese un SMS la 20:30: „Tocmai am auzit ştirile. Sunteţi bine?”

Sângele i-a îngheţat în vene, s-a grăbit să-l sune.

Un camion se repezise cu farurile stinse într-un târg de Crăciun de la Berlin, răsturnând totul în cale. În momentul respectiv se ştia de cel puţin doisprezece morţi şi vreo cincizeci de răniţi. Camionul negru era înmatriculat în Polonia, ca o aluzie macabră.

A încercat zadarnic să dea de Hanno. A sunat de zeci de ori, înnebunită de spaimă. Janina încerca s-o liniştească, îi vorbea, însă ea nu auzea nici un cuvânt. Totul se amesteca într-o ceaţă roşie. Voia să fie condusă la gară, la aeroport. Nu mai erau nici zboruri, nici trenuri spre Berlin. Fuma ţigară după ţigară, îi suna pe Myriam, Wilhelm şi Hanno, de fiecare dată îi răspundea robotul. Janina i-a propus să meargă la Sofitel, chiar alături, puteau să aştepte la căldură. Dar teama care mocnea în ea încă de la

naşterea fiului ei era pe cale să o devoreze. Nu mai avea nimic solid, nimic de care să se agaţe. La telefon, Antoine se voia liniştitor: „Dacă Hanno s-ar număra printre victime, ai fi fost anunţată deja. Reţeaua telefonică e saturată, trebuie să ai răbdare".

Nu înceta să actualizeze fluxul de ştiri de pe telefon. Nu se spunea nimic despre morţi, despre răniţi. O studentă englezoaică îi povestea reportului că bea vin fiert cu prietenii lângă o tarabă când auziseră nişte bufnete surde, ţipete. Incredulitatea îi vibra în glas.

Şoferul polonez încercase să-l oprească pe agresor. Corpul lui fusese găsit în cabină. Ucigaşul dispăruse în bezna din Tiergarten. începeau căutările.

Va păstra amintirea unei şederi interminabile în salonul de la Sofitel, agăţată de telefon ca un naufragiat de o baliză. SMS-ul lui Myriam sosise la 22:35: „Sunt bine, sunt la Schôneberg, la verişoara lui Hermine. Benjamin a plecat spre Berlin. Reţeaua telefonică e saturată, le poţi scrie pe Messenger".

Avea un cont de Facebook, dar nu intra niciodată, nici măcar nu descărcase aplicaţia pe telefon. îşi uitase parola. Când a reuşit în fine să deschidă Messenger-ul, a descoperit mesajele fiului ei: „Suntem bine, mămico, nu-ţi face griji, încerc să te sun, dar nu merge. Toby, Leni şi Hermine sunt cu mine, suntem la verişoara lui Hermine". „Nu reuşesc să te sun, reţeaua e saturată. Sper că nu eşti prea îngrijorată. Te

sărut." „Sper că eşti bine. Ţi-am trimis SMS-uri, dar am impresia că nu le-ai primit. Suntem tot la Lotte, o să stăm aici noaptea asta."

Irène plângea de uşurare în timp ce degetele i se poticneau pe taste. Janina o privea întrebător. I-a zâmbit printre lacrimi: „E bine".

- Cred că ai nevoie de un pahar.

Poloneza a comandat două vodci pe care le-au dat pe gât; reţeta Agatei pentru a alunga nefericirea.

- îţi schimbi zborul?

A confirmat printr-o înclinare a capului. Avea să ia primul avion spre Berlin.

- Ce e îngrozitor cu copiii, a murmurat, e că nu poţi să-i protejezi.

Se gândea: „Ar fi putut să moară seara asta, şi tu ţi-ai fi petrecut timpul Ia fel, n-ai fi ştiut nimic, n-ai fi simţit nimic. Şi chiar dacă inima ta de mamă te-ar fi alertat, asta n-ar fi schimbat nimic”.

ALLEGRA

N-au stat decât patruzeci şi opt de ore la Berlin. Oraşul acesta pe care-I iubeau, sinonim al libertăţii şi al spaţiilor largi, fusese lovit drept în inimă. Toată lumea era siderată. Când Irène a sunat la uşa apartamentului lui Lotte, pe o străduţă liniştită din cartierul Schôneberg, a găsit cinci puşti uşuraţi că nu mai trebuiau să îndure singuri. Benjamin şi cu ea au făcut

cumpărături, au gătit, i-au consolat, lăsându-şi timp s-o liniştească şi pe Myriam, care suna din jumătate în jumătate de oră. Fetele nu puseseră geană pe geană, îngrozite la gândul că ucigaşul umbla liber. Hermine, arătând ca o copiliţă, îşi răsucea fără încetare o şuviţă din pletele castanii. Cu ochii încercănaţi, abia dacă se zărea din puloverul lui Hanno. Irène s-a lăsat înduioşată. Nu-şi văzuse niciodată fiul îndrăgostit, dacă nu pune la socoteală vârsta grădiniţei, când nutrea o pasiune plină de gelozie pentru educatoare. „Pentru el, să iubeşti înseamnă să ai grijă de celălalt”, s-a gândit. „Să fii cel care rezistă.”

- Deci îţi place fata? întreabă Antoine, la care stau pe durata sejurului parizian.

- îmi place.

Hanno s-a ascuns în birou ca s-o sune.

- Pare să-i meargă bine, remarcă Antoine.

- E greu de ştiut, întotdeauna îmi răspunde în doi peri. De când era mic simţea nevoia să mă liniştească. Aşa peltic cum era: „Nu-ţi face gliji, mami, te ajut eu". Gata să repare robinetul stricat cu cheia lui franceză din plastic.

- Ştie că eşti mama cea mai panicoasă din Europa.

- Ai dreptate, dar mă străduiesc din răsputeri să i-o ascund! Mă enervează teribil că-mi simte toate emoţiile.

- Eşti o actriţă foarte proastă,

zâmbeşte Antoine. Ai făcut bine c-ai ales să lucrezi la arhive.

Pune un disc de jazz, le serveşte un rom arămiu în păhăruţe minuscule din cristal. Un cadou de la bărbatul pe care-l iubeşte. Nu locuiesc împreună. Traiul în doi e un mister pentru Antoine. Are tabieturile lui şi nu-i place să împartă totul, de la veselă până la proasta dispoziţie. Unii prieteni de-ai lui Pierre îl irită, şi pe urmă e un unchi iubitor. Are grijă de nepoţii lui în fiecare miercuri şi în unele weekenduri, îi duce la fotbal şi la şcoala de muzică. Cel mai mic a început cursurile de violă, scârţâitul îi distruge timpanele. Atunci Antoine se refugiază în vizuina lui. Uneori se simte vinovat pentru că-i impune lui Pierre nevoia lui de singurătate. Ï1 bănuieşte că aspiră la o viaţă de cuplu, că e destul de sentimental încât să viseze la căsătorie. S-au cunoscut la un colocviu universitar.

- Ce romantic, pufneşte Irène.
- Exact.

Printre bărboşii în vârstă şi studenţii cu coşuri nu-l vedea decât pe Pierre, care emana farmec şi spontaneitate.

- Şi tu, nimic? Credeam c-o să-mi dai de veste că te muţi în Silezia cu un polonez taciturn...
- Eşti de părere că sunt menită să-mi repet greşelile?
- Nici vorbă, te cred în stare să faci altele.

Irène râde, se uită la piramida care ar fi putut să-i coste atât de scump. Hanno tocmai luase pachetul, li se alăturase deja celorlalţi într-un bar de pe Kurfürstendamm când camionul negru s-a năpustit asupra tarabelor de la tărgul de Crăciun.

De când au sosit, simte cum menghina spaimei slăbeşte. Îi place apartamentul acesta de student întârziat şi erudit, teancurile de discuri de vinii şi cărţile care adună praf, romanele poliţiste îngălbenite de pe poliţa şemineului. Nişte fotolii Directoire acoperite cu pleduri ecosez se învecinează cu un lampion chinezesc şi o comodă Ludovic al XVI-lea, pe jos sunt covoare orientale în culori şterse. Noaptea, Irène lasă obloanele întredeschise şi adoarme în lumina aurie a Domului Invalizilor. Zgomotul traficului e ca un cântec de leagăn. Aici e acasă, a crescut cu murmurul oraşului.

Dimineaţă se plimbă pe malul Senei, o iau pe străzile din Montparnasse şi din Cartierul Latin. Bulevardele aglomerate o angoasează, mulţimea aceasta nepăsătoare şi agitată, atrasă de vitrinele de Crăciun ca de un magnet. Acum un an şi ceva, atentatul de la Bataclan însângera Parisul, în săptămânile următoare, îşi aminteşte Antoine, parizienii s-au grăbit să revină pe terase, făcând din asta o chestiune de onoare. Să bei un pahar cu amicii devenea un gest militant. La prima petardă, toată lumea se repezea sub mese. Dar nu poţi să trăieşti veşnic cu frica-n suflet.

Irène încuviinţează din cap. Deocamdată simpla idee de a lua metroul, de a intra într-un mare magazin îi dă accese de panică. Atunci bat străzile, evitând locurile frecventate de prea multă lume. Cănd se opresc la o cafenea, observă cu colţul ochiului un tânăr cu barbă aşezat la o masă din capătul sălii. S-ar zice că psalmodiază cu sacoşa pe genunchi. Când privirile li se întâlnesc, i se face ruşine de gândurile care i-au trecut prin minte.

Suspectul tunisian al cărui paşaport a fost găsit pe scaunul şoferului din camionul ucigaş figura pe o listă de indivizi periculoşi, era solicitant de azil. „Victimele lui sunt morţii lui MerkeI”, acuză extrema dreaptă, solicitând demisia cancelarei care a permis intrarea a peste un milion de migranţi în ţară.

Irene s-a numărat printre voluntarii care s-au dus să întâmpine miile de persoane care soseau în Hesse. În primăvara lui 2015, gestul ospitalier al Angelei Merkel a dat naştere unei ample mişcări de solidaritate în Germania. Acest optimism s-a destrămat la sfârşitul anului, după agresiunile comise de revelion la Köln. De atunci, extrema dreaptă e în ascensiune şi declaraţiile rasiste umplu spaţiul public, căminele care-i găzduiesc pe migranţi sunt incendiate în mod regulat. După Köln, cancelara a restrâns dreptul de azil, dar menţine acelaşi curs. Irene speră că va rezista acestei noi furtuni.

- Nemţii au avut curajul să-şi

examineze critic istoria, spune Antoine. La noi, extrema dreaptă îşi impune obsesiile asupra întregii clase politice. Cănd unii primesc aproape două milioane de refugiaţi, tu te laşi rugat să accepţi o sută de mii şi te feliciţi pentru mărinimie! Adevărul e că am lăsat Germania să se descurce singură cu criza migranţilor.

Irene citează cuvintele cancelarei: „Am crescut în spatele gardurilor de sârmă ghimpată, nu vreau să înalţ altele".

- Cererea de azil a teroristului fusese respinsă, intervine Hanno. Problema e că se afla în continuare în Germania. Dacă nu eşti capabil să- i expulzezi pe indivizii periculoşi nu poţi fi credibil.

- E adevărat, spune ea. Dar, oricât de scrupulos ai fi, unii o să treacă prin sită. După război au fost criminali care s-au amestecat cu strămutaţii, înşelând vigilenţa anchetatorilor. Până şi la ITS au fost angajaţi foşti nazişti! Hanno face ochii mari.

- Patruzeci si cinci de foşti membri ai SS şi ai Gestapoului. Îţi imaginezi? Unul dintre ei a încercat să incendieze arhivele. Când primeşti refugiaţi, nu poţi spera la un risc nul. De asta cer unii închiderea frontierelor. Crezi că ar trebui să- i lăsăm în plata Domnului pe oamenii pe care-i ajuţi?

La facultate, Hanno şi Toby îi ajută pe solicitanţii de azil să se descurce prin labirintul administrativ şi să înveţe germana.

- Nu, murmură el.

Cei pe care-i întâlneşte au traversat iadul ca să fugă dintr-o ţară devastată de dictaturi, de conflicte sau de sărăcie. Aici, profesia şi diplomele lor nu valorează nimic. Trebuie să pornească de la zero, să accepte slujbe înjositoare, să aştepte ani de zile cu teama că cererea lor de azil va fi respinsă.

- Dacă munca mea m-a învăţat un lucru, adaugă Irène, e că asta poate să i se întâmple oricui.

în 24 decembrie, Irène şi Antoine îşi vizitează mamele, adevărate maestre ale şantajului afectiv. Irène are un avantaj, mama ei e înnebunită după nepot şi-i găseşte numai calităţi. în prezenţa lui, nu îndrăzneşte să se plângă de faptul că-i vede atât de rar.

- Mi-a fost dor de tine, Buni! strigă Hanno.

Ea îl strânge în braţe:

- Ce frumos eşti! Ai mai crescut, sau eu m-am mai micşorat. Ce păcat că nu staţi mai mult! Verişorii tăi o să fie dezamăgiţi.

în chip de diversiune, Hanno îi arată o fotografie cu Hermine. Imediat, bunica lui se însufleţeşte, vrea să ştie unde a cunoscut-o şi cine a făcut primul pas. Se dă în vânt după poveştile de dragoste şi are o pasiune pentru viaţa privată a vedetelor şi a feţelor regale. Stau de vorbă în timp ce degustă eclerurile aduse de Irène.

- De ce nu staţi aici? o întreabă

mama. Când iei tu o hotărâre, nu-ţi închipui să te mai răzgândeşti... Şi totuşi nu duc lipsă de spaţiu! Să ştii că fraţii tăi şi-au făcut griji pentru atentat. Chiar aşa, unde dormiţi?... A, da? Te mai vezi cu el? Nu eşti ranchiunoasă, văd!

Mama ei n-a înţeles niciodată de ce a păstrat legătura cu Antoine. Crede că şi-a pierdut fiica atunci când l-a cunoscut pe el, fără să-şi dea seama că Irène se sufoca de mult acasă. Antoine îi permitea să scape de o viaţă fără orizont, fără perspective. Cărţile pe care i le împrumuta o ajutau să respire liber. Confunda iubirea cu această beţie de a te cufunda în cuvintele şi gândurile altcuiva. Era sufletul ei pereche, cel care o încuraja să se emancipeze.

În cele din urmă i-a mărturisit că n-o putea iubi cum spera ea. Era dezolat, însă dorinţa lui se îndrepta în altă parte. L-a detestat pentru asta, a suferit. Când durerea a încetat, complicitatea lor a mers mai departe. La fel şi tandreţea. Antoine şi-a acordat permisiunea de a iubi pe cine voia. Irène a găsit forţa de a pleca, deşi mutarea în Germania semăna cu o fugă.

în familia ei, nimeni nu-i înţelege toanele: să se instaleze în Germania şi să dea divorţ la naşterea copilului, să se încăpăţâneze să-l crească singură printre străini. Să-şi consacre viaţa ororilor de la Auschwitz. Toate acele comemorări străine, bătrânii aceia înlăcrimaţi. Oare nu-s destule necazuri în viaţa de zi cu zi, ca să mai trebuiască să răscoleşti prin poveştile

acelea vechi? Dacă fraţii ei ar afla că a fost schimbată la maternitate, ar fi uşuraţi. în prezenţa ei îşi pierd spontaneitatea, sunt la fel de stângaci ca faţă de o musafiră. Uită că şi-au zgâriat genunchii în aceiaşi scaieţi şi-şi permit glume triviale care nu le stau în fire. E un chin de care anul ăsta o să scape.

Când se întorc în apartamentul lui, Antoine e pe cale să deschidă şampania. De la pick-up răsună muzica celor de la The Clash.

- Crăciunul are un efect dezastruos asupra mamei, le explică.

Se dusese să împărtăşească un moment tihnit cu ea, numai că, prezenţa lui fiind indezirabilă la masa festivă, doamna nu s-a putut împiedica să dezgroape securea războiului. Din când în când o furnică. S-ar zice că Antoine n-a scris o carte, ci a săvârşit un păcat capital. Nu c-ar fi un bestseller, dar există în librării. Şi a fost lăudată în *Le Figaro*, pe care ea îl citeşte cu religiozitate în fiecare dimineaţă. Faptul că tatăl şi unchii ei au fost trataţi practic drept colaboraţionişti în paginile de cultură ale cotidianului, pe motiv de relaţii de prietenie compromiţătoare, i se pare inacceptabil. Cum îndrăzneşte să-i judece Antoine, care n-a dus niciodată lipsă de nimic?

Antoine i-a răspuns că-şi exercită dreptul de a analiza faptele istorice. Ea l-a ameninţat că-l dezmoşteneşte. Ăsta devine un obicei.

„N-ai decât", i-a zis el, apoi a luat o sticlă de şampanie de pe masă şi a plecat.

- N-o să mă mai duc pe la ea, spune acum. S-a terminat.

Irène dă din cap aprobator, deşi ştie c-o să se răzgândească. O iubeşte prea mult ca să n-o ierte.

El zâmbeşte:

- Mă bucur să vă văd! Acum, şampanie!

Se filmează în timp ce ciocnesc şi le trimit înregistrarea lui Hermine şi lui Pierre, iubitul lui Antoine, care-şi petrece Crăciunul în Touraine. Antoine şi Hanno cântă fals, cât îi ţin bojocii, Irène râde cu lacrimi.

Mai târziu parcurg bulevardul luminat de Dom, traversează esplanada şi podul Alexandru al III-lea şi se îndreaptă spre piaţa Concorde. Când ajung acolo, tumul Eiffel îşi începe dansul luminos, de parcă nu i-ar fi aşteptat decât pe ei.

- Crăciun fericit, spune Antoine.

în acest moment, în acest oraş care este prima ei poveste de dragoste, Irène simte că acum inima ei e împărţită între două ţări. Germania nu mai este acel *no man's land* al exilului. Este ţara fiului ei, solul în care a prins rădăcini. Asemenea Evei, acolo se simte utilă.

Ezită în faţa imobilului. I-a lăsat pe Antoine şi pe Hanno la muzeul Gustave Moreau, căci şi-a amintit bmsc că strada Saint-Lazare era la doi paşi. S-a gândit la Allegra, la unchiul Rafo. Şi la *kairos*, micul zeu înaripat al ocaziei, pe care trebuie să-l apuci de păr.

Ridică privirea spre faţada proaspăt zugrăvită a clădirii hausmanniene. Sub friza de piatră sculptată cu plante şi capete de animale se înşiră ferestre înguste în formă de ogivă. Uşa de lemn e întredeschisă, aşa că intră.

- Vă pot ajuta? întreabă o voce acră.

Portăreasa coboară treptele pe care le spăla. Cu fusta ei gri şi şorţul negru, pare ieşită dintr-o fotografie de-a lui Eugène Atget, cu haimanale şi aprinzători de felinare. Privire aspră, coc.

- Caut informaţii despre un domn care locuia aici. Rafaël Ferelii.

O licărire de interes îi apare în ochii înguşti.

- Asta-i poveste veche. A murit de mult.
- O caut pe nepoata lui. Allegra Torres. O cunoaşteţi?

O măsoară curioasă cu privirea:

- Dar ce treabă aveţi cu doamna Allegra?

Irène îi oferă un surâs complice:

- Am ceva pentru dânsa.
- A murit, spune portăreasa. Trebuie să fi trecut vreo douăj' de ani. A fost îndată după accidentul lui Lady Di. În tunel.

Diana Spencer a murit la sfârşitul anilor nouăzeci, calculează Irène. Allegra n-avea mai mult de şaizeci de ani.

- Era tânără, murmură cu tristeţe.
- I-a cedat inima. Vestea că s-a dus m-a dat peste cap. îmi plăcea tare mult de doamna Allegra. Nu era mândră ca altele. Câteodată mă

chema pe la ea, făceam conversaţie.

- La ce etaj locuia? întreabă Irène.

- La patru, pe stânga din curte. Pe vremea domnului Ferelii era un duplex. Doamna Allegra a vândut etajul când s-a măritat fata ei. Zicea că-i prea mare pentru dânsa. După ce-a murit, fata le-a închiriat unor italieni. Veneau o dată pe an, obloanele erau mereu închise. Te doare sufletul când vezi că un apartament aşa de frumos stă gol. Din fericire, doamna Elvire s-a întors după divorţ.

- Fiica doamnei Torres locuieşte aici? îngaimă Irène emoţionată.

- Cum să nu! A crescut sub ochii mei. Eu aveam cincisprezece ani pe atunci. Stăteam la etajul întâi, la familia Pelletier. Aveam grijă de copii şi faceam menajul, cumpărături, un pic de croitorie. Câteodată, doamna Allegra mi-o lăsa pe cea mică.

Irène se întreabă ce vârstă are femeia asta micuţă care munceşte de la cincisprezece ani. O urmează într-o curte în care câţiva arbori desfrunziţi aşteaptă primăvara. Portăreasa îi arată două ferestre în colţul faţadei însorite.

- Puteţi său urcaţi dacă vreţi, îi spune. E vacanţă, copiii sunt acasă.

Irène se uită la perdelele roşii de la ferestre. Preţ de câteva secunde se vede urcând pe trepte, sunând la uşă. Pătrunzând în intimitatea familială a acelei necunoscute. Ce-o să-i spună? Spera să înceapă cu Allegra. Moartea ei reîmparte cărţile. Dacă Elvire nu ştie nimic

despre tatăl ei, Irène va trebui să-i dezvăluie adevărul. Nu poate să apară aşa, cu mâinile goale, fără să-şi fi pregătit vizita.

Hotărârea e luată.

- O să revin, spune.

îi găseşte pe Antoine şi Hanno la ieşirea din muzeu.

- Unde ai fost? o întreabă fiul ei, surprins s-o vadă atât de bucuroasă.

- Am găsit-o, spune ea cu ochi strălucitori.

- Pe cine?

- Pe fiica lui Lazar.

KAKL

- Uite-l! strigă Henning.

Pe ecranul computerului, un tânăr aleargă printre maşini pe o stradă din Berlin, fluturând un steag roşu. Poartă o haină de piele şi pantaloni evazaţi. Părul îi e ciufulit de vânt, un zâmbet larg îi îngustează ochii deschişi la culoare. N-a împlinit treizeci de ani, are un aer tineresc.

Irène îl priveşte fascinată până când îi pasează steagul altui figurant şi dispare din cadru, ca la o cursă de ştafetă. Nu-i vine să creadă. Oare chiar el e, fiul Witei, copilul furat care o obsedează de luni întregi?

Lui Henning nu i-a fost uşor să găsească imagini cu Karl Winter. De obicei, el era în spatele camerei de luat vederi. După câteva zile de cercetări fără rezultat, a reuşit să descopere

pe un site obscur pentru cinefili că jucase în acest scurtmetraj, intitulat *Steagul roşu*, de la sfârşitul anilor şaizeci.

- Eşti un geniu, exclamă ea.

La mijlocul lui ianuarie, o scrisoare de la Crucea Roşie germană o informa că Otto şi Irma Winter decedaseră la începutul anilor optzeci. Casa lor din München fusese vândută, nu exista nici un Karl Winter în Bavaria. Ar fi trebuit să-l găsească pe notarul care întocmise actul, dar serviciile lor nu făceau faţă, ancheta putea dura luni de zile. În acel moment, Irène era absorbită de o misiune urgentă: să-i caute pe urmaşii victimelor muncii forţate cărora o întreprindere din Hesse voia să le acorde despăgubiri.

Charlotte Rousseau i-a sugerat să facă apel la voluntari. Pe site-ul ITS, centrul crease o pagină dedicată restituirii obiectelor, sub hashtagul #stolenmemory. Unii membri ai echipei obţinuseră deja rezultate promiţătoare. Îi contactau oameni din mai multe ţări, dornici să facă pe detectivii amatori. Irène a introdus ultima adresă cunoscută a lui Karl Winter, numele părinţilor adoptivi şi data sa de naştere.

Peste două luni, printre răspunsurile prea vagi sau irelevante, a dat peste mesajul unui medic pensionar din Hamburg: „Am cunoscut un cineast cu acest nume la Berlin, în anii şaizeci. Avea vreo treizeci de ani, ar putea să se potrivească". I-a trimis un e-mail. În 1966, pe când era student, participase la o demonstraţie împotriva războiului din Vietnam. Un

necunoscut îi filmase. După manifestaţie stătuseră de vorbă la o bere. Tipul le zisese că realiza filme menite să zguduie conştiinţele. Nu-1 mai văzuse de atunci. Peste câţiva ani, la un cineclub din centrul oraşului se proiecta un film de Karl Winter. Văzându-i numele pe afiş, medicul îşi amintise de el. Se dusese să vadă filmul cu iubita lui de atunci. Li se păruse dezlânat şi plicticos. „Am păstrat totuşi o amintire plăcută, pentru că ne am pupat de la început până la sfârşit. Eram tineri...” a conchis el.

Irène şi-a spus că găsirea unui regizor avangardist obscur din anii şaizeci era o sarcină pentru Henning.

- N-a fost prea greu, îi spune colegul ei. Sunt fiu de revoluţionari din '68, contracultura n-are secrete pentru mine. Am crescut în aburi de tămâie şi marijuana.

- Aha, de acolo ţi se trag calmul şi răbdarea de brahman, îl tachinează ea.

- Poate că da, dar numai ca o contrareacţie. Părinţii mei voiau să arunce totul în aer pe atunci. S-au cunoscut pe când învăţau să fabrice cocktailuri Molotov! De altfel, mă întreb dacă nu cumva apucăturile astea au sărit peste o generaţie... Azi-noapte, gemenii mi-au făcut o demonstraţie de protest în sufragerie. Cereau un biberon şi un desen animat.

- Părinţii tăi nu-s căzuţi în limbă după micuţii activişti de perspectivă?

- Mama nu rezistă mai mult de două ore cu ei, cu condiţia să fie în aer liber. Părinţii mei s-au schimbat enorm, să ştii. Acum sunt nişte cetăţeni model care-şi triază deşeurile şi-mi reproşează că mă port prea îngăduitor cu gemenii... Să revenim la tipul tău. A căzut în uitare, dar pe vremea aceea era destul de cunoscut în cercurile stângii radicale. A fost unul dintre semnatarii manifestului de la Oberhausen.

- Numele nu-mi spune nimic, mărturiseşte ea.

- Actul de naştere al noii cinematografii germane. Dacă-ţi zic de Alexander Kluge, Volker Schlôndorff, Fassbinder, Margarethe von Trotta?

Irène aprobă din cap, iată nişte nume cunoscute.

- La început era o cinematografie militantă şi experimentală, inspirată de Noul Val. Combinau documentarul cu ficţiunea. Utilizau cu largheţe vocile din off, planurile fixe şi agitpropul, zâmbeşte Henning.

- Dacă înţeleg bine, Karl voia să schimbe lumea?

- O utopie destul de răspândită în ’68. Dar în Germania exista această moştenire imposibilă a nazismului. Părinţii îşi pierduseră orice credibilitate în ochii copiilor, deoarece îl susţinuseră pe Hitler...

Născută în timpul războiului, această generaţie descoperise crimele celei precedente

la procesul comandanţilor de la Auschwitz. Oroarea şi stupefacţia dăduseră naştere unei furii viscerale. Cereau să li se dea socoteală. Dar părinţii lor se sustrăgeau răspunderii, ţara refuza să-şi înfrunte trecutul. Trebuie spus că foştii nazişti se regăseau la toate nivelurile societăţii, până în Bundestag. Se convertiseră la acest miracol economic în care studenţii nu vedeau decât mercantilism şi alienare, ultimul avatar al unui fascism imuabil.

- În anii şaizeci, majoritatea poliţiştilor erau foşti nazişti activi, îi aminteşte Henning. La fel ca jumătate dintre judecători. Evident, nu puteau fi imparţiali când îi judecau pe criminalii de război... Presa audiovizuală şi publicaţiile din grupul Springer solicitau o reprimare nemiloasă a manifestanţilor. O parte dintre studenţi se radicalizaseră până acolo încât să recurgă la violenţa armată.

- Dacă acest Karl e copilul nostru răpit, avea toate motivele să fie furios, spune ea gânditoare. Chiar dacă uitase Polonia şi refulase restul.

- Da, dar era un artist, nu un atentator cu bombe. Un simpatizant, cum se spunea pe atunci. A continuat să facă filme. Erau proiectate în cinematografe de artă, la festivaluri din străinătate... Nici unul n-a făcut furori. Apoi a predat cursuri de cinema la Berlin.

Irène e impresionată.

- Crezi că mai trăieşte?

- N-am de unde să ştiu. Uite ultima

informaţie pe care am dibuit-o, îi spune el întinzându-i o fotocopie. E din 2008.

E un articol din ziarul *Sud-Ouest* despre festivalul de cinema independent de la Bordeaux, în fotografie, un septuagenar pozează lângă un tânăr brunet cu părul lung până la umeri şi un aer decontractat, ai cărui ochi gri surâd din spatele ochelarilor cu rame subţiri. Legenda spune: „Karl Winter, invitat cu ocazia unei retrospective a operei sale. Aici cu fiul lui, realizatorul de documentare Rudi Winter".

Irène îi priveşte pe cei doi, tată şi fiu.

Vrea să revadă secvenţa în care Karl aleargă cu steagul, colorând peisajul cenuşiu cu entuziasmul lui rebel.

- Nu ştiu ce m-aş face fără tine, îi spune lui Henning.

în seara aceea traversează pădurea pe drumul alunecos, într-o ceaţă densă pe care lumina galbenă a farurilor nu reuşeşte s-o străpungă. E greu să-ţi închipui că peste două săptămâni vor ieşi primii muguri. Vicleană, iarna ne face să credem c-o să dureze veşnic.

Se bucură să regăsească atmosfera caldă de acasă, desenele din copilăria fiului ei pe perete, aceşti omuleţi cu braţe şi zâmbete disproporţionate. Face focul în şemineu, pune albumul lui Goran Bregovic pe care i l-au dăruit Antoine şi Hanno de Crăciun, *Thessaloniki-Yannena with Two Canvas Shoes.* Îi place acest dialog muzical dintre Balcani şi Grecia. Legănată de ritmurile chitarei, îşi imaginează

oraşul alb orbit de lumină, tânăra femeie în picioare pe ziduri. Se întreabă dacă Allegra s-a gândit la Salonic înainte de a părăsi această lume.

Când a sunat la Academia Germană de Film şi Televiziune de la Berlin, interlocutoarea ei a întrebat-o la care Winter se referea. Karl Winter se retrăsese din activitate la începutul anilor 2000. Nu mai venea de mult la ceremonia de decernare a premiilor filmului german, se spunea că e bolnav. Fiul lui, Rudi, preda la Academie, putea fi contactat pe e-mailul profesional.

Irène găseşte pe internet articole despre ultimele lui documentare, câteva trailere. Filmele lui sunt difuzate regulat pe posturile publice. A văzut cel puţin unul, un portret al Gretei Thunberg. În ultimul timp, Rudi ascultă angoasele societăţii germane. Ecologia, imigraţia, nemulţumirile locuitorilor din fosta RDG. ’

Stimate domn, lucrez la arhivele de la Arolsen, unde am misiunea de a-i găsi pe urmaşii foştilor deportaţi. Una dintre anchetele mele în curs l-ar putea viza pe tatăl dumneavoastră. Ar fi posibil să-mi acordaţi un moment? Mi-arfî de mare ajutor. Mă pot deplasa până la dumneavoastră.

Adaugă o formulă de politeţe şi trimite mesajul.

într-o seară ploioasă şi rece din Săptămâna Mare, îl aşteaptă într-o cafenea din

Friesenstrasse, în sudul cartierului berlinez Kreuzberg. Realizatorul filmează la câteva străzi de aici, pe terenul fostului aeroport Tempelhof, unde se află de câţiva ani un centru de primire pentru refugiaţi. Nu i-a fost uşor să obţină o întrevedere. Primul răspuns al lui Win ter fusese laconic: solicitarea ei îi trezea interesul, dar era ocupat cu filmările şi n-avea timp. Gândindu-se la Agata, care îmbătrânea în fiecare zi, la Karl
Winter, care poate se lupta cu cancerul, Irène a insistat şi în cele din urmă a obţinut câştig de cauză. De o oră şi jumătate se zgribuleşte în curentul din cafenea. Poate depune mărturie că la Berlin încă n-a sosit primăvara. La câteva luni după atentat, oraşul pare să-şi fi regăsit calmul, cel puţin la suprafaţă. îşi mai comandă un ceai cu mentă.

Dincolo de geamuri, crepusculul îşi difuzează albastrul profund în cenuşiul cerului. Lămpile stradale aprind pete luminoase pe trotuarele ude.

Tocmai a ajuns la concluzia că Rudi Winter i-a dat ţeapă când o siluetă informă, acoperită cu o pelerină de ploaie, se scutură în pragul localului. După ce-şi scoate pânza impermeabilă şi rucsacul greu, Irène recunoaşte chipul din fotografie, cu câteva riduri în plus, păr grizonant şi o barbă de trei zile. Observă că nu mai poartă ochelari. Cu jacheta călduroasă şi tot harnaşamentul, pare un pasionat de drumeţie întors dintr-o expediţie.

- Irène Martin? îi spune întinzându-i

mâna. îmi pare rău, am terminat mai târziu din cauza ploii ăsteia afurisite.

- Filmaţi la centrul pentru refugiaţi?

Un documentar pentru televiziune, precizează el. Imediat după atentat, poliţiştii au venit să percheziţioneze centrul, căutau un pakistanez. L-au eliberat după câteva ore. Refugiaţii sunt neliniştiţi, bande de fascişti îşi fac veacul pe lângă centru. Erau acolo şi azi-dimineaţă. Duhneau a băutură de la douăzeci de metri. Caută gâlceavă, încearcă să inflameze spiritele. Concepţia lor despre ospitalitate.

Irène deplânge faptul că dezbaterile continue despre dreptul de azil, provocate de extrema dreaptă, întreţin o atmosferă sinistră de la atentat încoace.

- N-aţi venit să mă ascultaţi vorbind despre solicitanţii de azil, o întrerupe grăbit Rudi Winter. Nu ştiu nimic despre arhivele de la Arolsen. Şi nu prea înţeleg ce treabă are tata cu anchetele dumneavoastră despre deportaţi.

Irène simte că vrea să se descotorosească de ea. Nu e receptiv, dar n-are încotro, trebuie să insiste. N-a bătut atâta drum ca să plece cu mâinile goale.

îşi despătureşte pe masă şerveţelul de hârtie, scoate medalionul din plic şi-l aşază cu grijă în faţa lui.

Rudi studiază Fecioara cu pruncul în montura de email cu formă de migdală, albastrul veşmântului şi auriul fanat al nimburilor, lanţul înnegrit din bronz.

- Medalionul acesta îi aparţinea Witei Sobieska, o deţinută poloneză de la Ravensbrück, îi explică. înainte s-o deporteze, naziştii i-au răpit băieţelul. Nu împlinise trei ani. Cred că a fost dus la un cămin Lebensborn şi adoptat în Germania.

Acum vede că bărbatul îi acordă toată atenţia.

Deschide medalionul cu delicateţe, îi arată portretul copilului:

- Mama lui l-a desenat. Vedeţi? I-a scris numele şi data de naştere. Din păcate, a fost asasinată înainte de a-I putea regăsi.

- E o poveste emoţionantă, dar nu-mi dau seama cum mă priveşte pe mine.

- Sunt şanse mari ca acest copil să fie tatăl dumneavoastră, îi răspunde ea încercând să nu- şi asculte bătăile năvalnice ale inimi.

- Nu, i-o retează el categoric. Vă înşelaţi. Tata e german.

- Dar a fost adoptat, nu-i aşa? stăruie Irène. De Otto şi Ir ma Winter. Pe atunci locuiau în Prusia Orientală. în 1944 s-au mutat la München.

în ochii lui se citeşte stupefacţia:

- De unde ştiţi?

- După război, un specialist în căutarea copiilor care lucra pentru o organizaţie aliată a făcut cercetări în privinţa lor. Fosta lor vecină a declarat că micuţul cânta în polonă.

- Nu, repetă el. Tata era un orfan german. I-am văzut actele de adopţie. Scrie acolo.

- Cei din SS îi minţeau pe părinţii adoptivi. Falsificau starea civilă a copiilor. Vestea cea bună e că Wita Sobieska avea şi o fetiţă, care a supravieţuit în Polonia. Dacă tatăl dumneavoastră este de acord, se poate efectua un test ADN. Ar fi o dovadă irefutabilă. Cea pe care investigatorul n-a putut-o obţine la vremea respectivă.

- Nu se pune problema, mârâie el. Vă interzic să-l deranjaţi pe tata cu povestea asta de adormit copiii, m-aţi auzit?

Cu un gest brusc, împinge medalionul spre ea.

Ostilitatea lui o destabilizează. Cu sângele pulsându-i în tâmple, îşi pierde cumpătul:

- Nu credeţi că tatăl dumneavoastră e cel care trebuie să hotărască? Poate că vrea să-şi cunoască originile. Poate că asta îl bântuie dintotdeauna. Ar trebui măcar să-l întrebaţi.

- Dacă vreţi să ştiţi totul, tata se simte foarte rău, îi răspunde el cu voce înăbuşită. Suferă de maladia Alzheimer. E internat într-o clinică, şi ultimul lucru de care are nevoie e o perturbare de felul ăsta! Aşadar, puneţi înapoi în raft romanul poliţist, întoarceţi-vă la arhivele dumneavoastră şi lăsaţi-ne în pace.

Irène se ridică de parcă ar fi primit o palmă. Dezamăgirea e imensă. îşi pune paltonul incapabilă să-şi alunge nodul din gât. Când vine momentul să ia medalionul, se răzgândeşte şi, privindu-l în ochi pe Winter, îi spune:

îmi pare foarte rău pentru tatăl dumneavoastră. Nu sunt lucruri uşor de

comunicat, fără îndoială am dat dovadă de stângăcie. Dar este şi povestea dumneavoastră, moştenirea dumneavoastră. Dacă tatăl dumneavoastră a fost răpit, s-a comis o crimă care a distrus mai multe vieţi. La Varşovia e o femeie care-şi aşteaptă de şaptezeci de ani fratele. Care ar da orice ca să-l regăsească. Vă rog doar să vă gândiţi.

Pleacă, lăsând medalionul pe masă.

HANKA

Zilele se scurg, şi Rudi Winter nu dă nici un semn de viaţă. Tăcerea aceasta o macină pe Irène. în cele din urmă i se confesează lui Myriam.

- Să ştii că eu îl înţeleg, îi răspunde prietena ei. E teribil să descoperi că bazele pe care te-ai construit sunt poate o minciună. Vrea să-şi protejeze tatăl. Lasă-i răgazul să digere totul.
- Şi dacă refuză să afle adevărul?
- E dreptul lui. Trebuie să fii pregătită să aştepţi.
- Da, dar dacă refuză o privează pe Agata de posibilitatea de a-şi regăsi fratele. E nedrept.
- Nedreptatea e ceea ce au fost puşi să îndure copiii ăştia. Tipul tău se descurcă aşa cum poate. Fiecare îşi dezvoltă anumite strategii ca să treacă peste un traumatism. Bunica lui

Benjamin a fost deţinută la Auschwitz. La Eliberare, s-a întinerit cu doi ani. Cei doi ani pe care-i petrecuse în lagăr i-a şters pur şi simplu. Se poartă ca şi când n-ar fi existat niciodată. Atunci nu vorbim despre asta, îi respectăm alegerea. Ne zicem că pentru ea e o chestiune de supravieţuire.

Irene ştie că are dreptate. Chiar dacă visează la o reunire a Agatei cu fratele său, rolul ei nu e să le panseze rănile, ci doar să restituie o urmă, câteva fragmente dintr-o istorie pe care moştenitorii sunt liberi s-o refuze.

în coşmarul ei din acea noapte, Rudi Winter nu vrea s-o mai vadă şi-i interzice să se apropie de tatăl lui. Privirea lui gri o fixează glacial în timp ce ea se luptă zadarnic cu nasturii paltonului. Nu reuşeşte să-i încheie, burta ei de gravidă e deja prea mare. Se trezeşte scăldată în transpiraţie.

Când ajunge la centru fotocopiază scrisoarea Allegrei cu traducerea lui Montse Trabal şi le introduce într-un plic adresat lui Elvire Torres. îi scrie că a descoperit această corespondenţă în arhive. O lasă pe Elvire să asimileze informaţiile, speră că nu va fi prea zguduită, îi stă la dispoziţie dacă are întrebări. Adaugă că International Tracing Service are în posesie şi un obiect care i-a aparţinut lui Lazar Engelmann.

A ezitat mult timp. Poate că e o dovadă de laşitate, dar de data asta nu vrea să forţeze,

preferă s-o lase pe Elvire să vină la ea dacă doreşte.

în aceeaşi zi primeşte un mesaj de la Lucia Heller:

Dragă Irene,

Nu ştiu cum să vă exprim recunoştinţa noastră. Documentele pe care mi le-aţi trimis sunt bulversante.

Va cereţi scuze pentru că aţi găsit atât de puţine lucruri la Varşovia, dar nu vă puteţi imagina cât valorează pentru noi. Vă rog să înţelegeţi că nu ne mai rămâne nimic de la ei Nici măcar un mormânt la care să ne reculegem.

Prin intermediul textului Evei, mama l-a regăsit pe unchiul ei, Medres, la fel de blând şi de înţelept cum îl ţinea minte. Îi pare râu că tatăl ei n-a apucat să-l citească, deoarece dorul de fratele lui l-a chinuit până la moarte. Dintre cei doi, bunicul meu era întreprinzătorul, iar Medres, intelectualul. Se admirau şi se dondăneau tot timpul.

Mama îşi aminteşte că Eva era în plină revoltă contra mamei sale. O ţinea minte pe Estera ca pe o femeie rezervată, ataşată de convenţiile sociale. A fost un şoc să afle că a luptat cu arma în mână în ghetou! În acele ore tragice, Estera şi Eva au dat dovadă de un curaj imens. Sper că fiica şi nepoatele mele vor ţine minte acest lucru şi că exemplul lor le va face mai puternice.

Pasajele în care Eva vorbeşte despre fraţn ei ne-au mişcat profund. Ultima oară când i-a văzut

mama, cel mic nici nu începuse să meargă. A ţinut să-şi adune copiii şi nepoţii ca să le citească textul Evei. La sfârşit toată lumea plângea, a fost ca o ceremonie în memoria lor.

Mă gândesc adeseori la ceea ce mi-aţi spus. Să nu îngăduim ca moartea lor să le eclipseze viaţa.

Datorită dumneavoastră, o fărâmă din această viaţă ne-a fost restituită.

Am înrămat pozele Evei astfel încât să-şi ocupe locul în sânul familiei. Le-am vorbit pe larg alor mei despre dumneavoastră şi despre munca dumneavoastră. Aici, toată lumea vrea să vă cunoască! Am fi onoraţi dacă aţi accepta să ne faceţi o vizită la Buenos Aires.

îi răspunde:

Dragă Lucia,

În ziua în care am ascultat interviul Evei căutam cuvintele care ar fi putut să vă consoleze, să vă facă mai puţin dureroasă călătoria spre cei dispăruţi. Azi îmi răspundeţi cu aceeaşi monedă, în momentul în care am mare nevoie de asta. Vă mulţumesc pentru că mi-aţi amintit, cu o sensibilitate atât de generoasă, sensul misiunii mele, o misiune pe care mi-a transmis-o Eva Volmann.

Curajul Esterei, forţa Evei şi blândeţea lui Medres se amestecă în rădăcinile dumneavoastră. E un patrimoniu excepţional. Sunt sigură că odraslele dumneavoastră vor şti să-şi extragă de acolo inspiraţia pentru vieţile

lor de adulţi. Cât despre mine, voi veni cu mare plăcere de îndată ce munca îmi va lăsa un răgaz.

A doua zi e încă noapte când porneşte spre Ludwigsburg.

Patru ore mai târziu sună la uşa unei clădiri care se integrează discret în peisaj. Din afară, nimeni nu poate bănui că e apărat de uşi blindate şi pereţi de oţel, nici că păstrează aproape două milioane de dosare despre criminalii nazişti. Biroul Central de Investigare a Crimelor Naţional-socialismului a fost înfiinţat aici în 1958. Pe atunci, majoritatea făptaşilor trăiau la lumina zilei fără să fie deranjaţi, sau fuseseră amnistiaţi după câţiva ani de închisoare, îşi regăsiseră poziţia în societate, pretindeau să li se plătească pensia din urmă. Populaţia germană nu mai voia procese în care să fie judecaţi nazişti. Biroul Central, cum i se spune pe scurt, a fost primit cu aceeaşi răceală ca internaţional Tracing Service. Tinerii procurori germani transferaţi aici soseau într-un oraş ostil în care fiecare zi le aducea un nou val de insulte şi ameninţări. Se făcea totul pentru a-i descuraja, pentru le menţine activitatea la un nivel simbolic. Dar tinereţea lor se dovedise o armă cu tăiş dublu. Aveau o perspectivă nouă asupra unor crime inedite prin natură şi amploare. Unii erau atât de zguduîţi, încât îşi cereau transferul după câteva săptămâni. Cei rămaşi vădeau o combativitate uimitoare.

Până la începutul anilor optzeci, ITS i-a ajutat să adune probe şi să găsească martori. De pe o zi pe alta, Max Odermatt a decis să le închidă accesul la arhivele cele mai bogate despre persecuţiile naziste. Când se gândeşte la asta, îrene e copleşită de ruşine şi furie. Au trecut peste zece ani de când a fost concediat fostul director, dar tot nu-l uită. Experţii de la Biroul Central continuă să-i vâneze pe foştii nazişti în toată lumea, parcurgând mii de pagini de dosare în căutarea unui nume, a unui indiciu uitat. Aproape toţi criminalii nazişti au murit, majoritatea în patul lor. Martorii au dispărut şi ei în mare parte. Supravieţuitorii sunt foarte în vârstă, memoria le joacă feste. Nici un alt loc, îşi spune, nu întruchipează mai bine imperfecţiunea justiţiei, neputinţa ei şi totodată nobleţea misiunii ei. Căci procurorii de Ia Ludwigsburg au refuzat să se dea bătuţi.

în prezent, Ia Biroul Central lucrează jurişti, istorici şi arhivişti. A fost creat ca o structură provizorie a cărei închidere era amânată mereu, până când a devenit o instituţie a Germaniei democratice. Este un loc în care memoria se incarnează, vie şi deranjantă. Oamenii aceia trebuie să coboare în beznă, să sondeze tenebrele.

Irène a venit în căutarea lui Lazar.

Este condusă într-o sală în care alţi cercetători lucrează într-o linişte monahală. îşi pune mănuşile privind cutiile care i-au fost

aşezate în faţă. Conţin depoziţiile de la procesul Kurt Franz, care a început în octombrie 1946 la Düsseldorf. Timp de aproape un an au fost judecaţi zece membri SS de la lagărul de exterminare de la Treblinka. Al unsprezecelea inculpat a murit înainte de începerea procesului. Cel mai important era Kurt Franz, ultimul comandant al lagărului. Era atât de dichisit, încât deţinuţii îl porecliseră Lalka, „păpuşa". O păpuşă care inventa în fiecare zi noi jocuri prin care să-i facă să sufere înainte de a-i ucide. După război, Lalka şi-a reluat meseria de bucătar la Düsseldorf, unde a dus o viaţă liniştită până când a fost arestat. Poliţiştii au descoperit în casa lui un album cu fotografii de la Treblinka intitulat *Schöne Zeiten*, „Vremuri frumoase". Menţinuse lagărul în funcţiune cât fusese posibil, după care plecase să vâneze partizani în regiunea Trieste.

Dintre bărbaţii aşezaţi pe banca acuzaţilor, câţiva făcuseră din când în când câte un gest omenos. Îi loveau pe deţinuţi fără mare zel sau în silă. Această nuanţă îi făcea să semene cu nişte mieluşei în mijlocul unei haite de lupi. Se arătaseră obedienţi, sperând să se ascundă acolo destul de mult timp cât să scape de front. Lagărul de exterminare funcţionase până în octombrie 1943. De-a lungul a cincisprezece luni, cruzimea fusese regula acolo, omenia fiind doar o anomalie. Câteva zeci de supravieţuitori veniseră să depună mărturie, printre ei şi Lazar.

Lectura declaraţiei lui în germană îi dă lui

Irène senzaţia că se apleacă peste suprafaţa unui lac opac. Nu distinge decât o undă întunecată. Dedesubt e un hău pe care nu-l poate concepe. Lazar îşi smulge din acest abis cuvintele, care nu tremură, taie tăcerea ca nişte lame.

Descrie mulţimea adunată la sosirea trenurilor. Se revede în mijlocul acesteia. Zăpăcit, înregistrând imaginea mormanelor de lucruri din curte fără să le înţeleagă sensul. Viteza cu care se întâmpla totul. Separarea bărbaţilor de femei, dezbrăcarea. Selectat ca „evreu de muncă" în lagărul de jos, n-a trecut niciodată de gardul viu. Dar a auzit ţipetele. Mai târziu a văzut excavatoarele uriaşe înălţându-şi spre cer fălcile pline de cadavre. A inhalat duhoarea trupurilor arse.

Mirosul îi revine uneori, ca o fantomă.

Spune: „Eram morţi cu amânare".

Revolta lor s-a născut din această certitudine.

în primele luni a lucrat în comandoul de triere. împărăţia lui Lalka şi a acoliţilor lui. îşi făceau apariţia pe neaşteptate şi se apucau să-l bată pe unul dintre ei până nu rămânea decât o grămadă însângerată.

Mai târziu, Lazar a fost recrutat în echipa de dulgheri. A construit o grădină zoologică menită să distreze personalul SS, o gară falsă cu aspect atrăgător denumită Obermajdan, cu scopul de a păcăli victimele. Avea până şi un ceas ale cărui ace nu se mişcau. Uneori era rechiziţionat pentru *Tarnungskommando*, care refăcea ca-

muflajul gardurilor vii. în iarna dintre 1942 şi 1943, numărul convoaielor s-a redus drastic. El şi tovarăşii lui deveneau inutili. Soldaţii SS i-au înfometat, provocând o epidemie de tifos. Cei care nu ţineau ritmul erau executaţi. Au pierdut sute de camarazi. Dacă nu s-ar fi reluat convoaiele în martie, ar fl fost morţi înainte de izbucnirea revoltei.

Descrie cu precizie torturile, execuţiile. îi dă fiecărui călău partea de sânge care i se cuvine. Pentru a-i desemna le foloseşte poreclele: Lalka, Kiwe, Frankenstein, Americanul, îngerul Morţii.

încetaseră să mai simtă ceva.

într-o dimineaţă de toamnă, Lalka i-a trimis la rampă. Tocmai sosise un convoi mare. Trebuiau să se alăture comandoului de evrei care întâmpina trenurile. Erau numiţi „Albaştrii", pentru că purtau o banderolă de această culoare. Descărcau morţii şi bagajele şi aveau o jumătate de oră ca să cureţe vagoanele de vite înainte ca acestea să plece, făcându-le loc următoarelor.

Soldaţii SS şi *Trawniki* aşteptau pe rampă, înarmaţi cu bice şi revolvere. Câinii mârâiau. Mulţimea buimăcită le arunca priviri speriate. Lazar îi ajuta pe întârziaţi să sară pe peron.

A văzut un soldat SS apropiindu-se de o femeie care ţinea o fetiţă în braţe. Era slab şi musculos, cu un ten trandafiriu de bebeluş şi sprâncenele decolorate de soare. Polonezii îl numeau Kelev. În idiş, „Câine rău".

Fetiţa avea o jucărie de cârpă, un pierrot. Lazar mai văzuse la Praga. Acesta era murdar, dar ea îl strângea cu toate puterile la piept. Se vedea că-i e frică de oameni şi de câini.

Irène încremeneşte la menţiunea despre pierrot. Voia să-i afle povestea, acum se teme. Presimte că l-a distrus pe Lazar. Preţ de o secundă îi pare rău că a venit.

E prea târziu.

Kelev a întins mâna să-i ia păpuşa, dar copil iţa se agăţa de ea. Lazar îşi aduce aminte că repeta: *„Neyn! Neyn1”* cu ochii ei mari şi negri, plini de furie.

Atunci Kelev şi-a scos pistolul şi a tras un glonţ în capul mamei, care s-a prăbuşit la pământ. Căzând odată cu ea, micuţa a scăpat pierrot-ul. Soldatul SS l-a cules de pe jos cu un zâmbet.

Procurorul îl întreabă pe martor dacă numitul Kelev se află în boxa acuzaţilor.

Lazar răspunde că nu-l recunoaşte printre cei aşezaţi acolo. Nu-i ştie numele, dar nu i-a uitat chipul.

în acea zi, Kelev a băgat de seamă că Lazar o privea pe fetiţa care plângea lângă trupul mamei. I-a ordonat: „Du-mi-o la *Lazarett”.*

Procurorul îi cere martorului să explice ce era acel *Lazarett.*

El răspunde că era o incintă fără acoperiş, înconjurată de un gard din crengi. La intrare, un steag alb cu o cruce roşie dădea impresia că ar

fi fost o infirmerie. Acolo erau duşi bătrânii, schilozii şi bolnavii, precum şi copiii singuri. Toţi cei care încetineau banda rulantă a morţii. *Das Lazarett* era unicul orizont al „evreilor de muncă”. Acolo îi azvârleau soldaţii SS când voiau să-i pedepsească ori socoteau că trăiseră destul.

- Dacă înţeleg bine, trebuia să duceţi această fetiţă la un loc de execuţie? insistă procurorul.

- întocmai, răspunde Lazar.

Ştia că în spatele acelor ziduri era o groapă în care ardea un foc zi şi noapte. Uneori, soldaţii SS îl trimiteau pe unul de-al lor să ardă acolo maldăre de fotografii şi documente de-ale victimelor. Văzuse ce li se întâmpla evreilor, îngerul Morţii le ordona victimelor să se aşeze pe marginea gropii. îmbrăcat cu un halat alb, Frankenstein trecea prin spatele lor şi le trăgea câte un glonţ în ceafă. Corpurile se prăbuşeau în focul mocnit.

în acest punct al declaraţiei, vorbirea îi devine sacadată, se întrerupe adesea. Calmul i se fărâmiţează sub impactul devastator al amintirii.

A luat-o pe micuţă în braţe şi a dus-o până la *Lazarett.* Spune că emana mirosul fricii. Avea părul negru creţ, faţa murdară de muci şi de lacrimi. A consolat-o, a simţit-o calmându-se la pieptul lui.

„Ce-aş fi putut să fac?" spune.

Braţele lui o ţineau zdravăn, dar erau inutile.

Nu puteau s-o salveze.

Şi-a gravat prenumele ei în memorie. Hanka.

Povesteşte că s-a gândit: „Când eu o să fiu sub pământ, cine o să-şi aducă aminte de ea?"

Nu-şi poate închipui c-o să supravieţuiască ororii de la Treblinka.

Atunci când au ajuns, îngerul Morţii păzea intrarea în *Lazarett*. Frankenstein s-a ivit brusc în faţa lor cu halatul lui alb şi mutra lui hidoasă.

A vrut s-o ia pe fetiţă, dar ea se agăţa de Lazar. Celălalt o speria cu privirea lui de asasin. A reînceput să plângă. Frankenstein i-a frânt gâtul cu patul armei dintr-o lovitură. Cârlionţii negri erau năclăiţi de sânge. S-a strâmbat: „N-o să stricăm nişte gloanţe pentru rahatul ăsta”.

A dus-o pe Hanka de cealaltă parte a zidului.

Lazar încremenise.

Cu vocea lui ascuţită, îngerul Morţii i-a zis:

„Dispari de-aici, dacă nu vrei să mergi cu ea în raiul lui Abraham”.

Irène închide ochii, încercând să-şi potolească bătăile inimii. îl vede acolo, ca lovit de fulger. Cu braţele goale încă păstrând căldura trupului micuţ.

Lazar spune: „O aud în fiecare noapte. Urlă înlăuntrul meu”.

Pentru ea se află acolo, pentru ea îşi provoacă acest chin. Pentru ea îi înfruntă pe asasini.

La capătul procesului, îngerul Morţii şi Frankenstein au fost condamnaţi la închisoare

pe viaţă. Cel dintâi a murit în detenţie. Al doilea a fost eliberat după paisprezece ani.

A doua zi, în lumina dimineţii, pierrot-ul îi pare teribil de trist cu lacrimile lui şterse, cu gura abia vizibilă. Poate pentru că Irène ştie acum ce fantomă protejează.

Urlă înlăuntrul meu.

RUDI

- E bizar cuvântul ăsta, *Lazarett*, spune Antoine la telefon. Ştii că era locul unde îi închideau pe leproşi? Lazăr din Evanghelie e sfântul lor protector.
- Cel pe care l-a înviat Is us ca să arate ce poate?
- Exact. Leproşii erau priviţi ca nişte morţi vii. Cei care le-au repartizat ca sfânt ocrotitor un tip care se întorcea din morţi nu duceau lipsă de umor.
- Un umor negru, spune ea privindu-şi grădina, în care razele lunii desenează umbre chinezeşti.

Nu reuşeşte să-şi revină după mărturia lui Lazar. Şi totuşi a dat peste o mulţime de orori de când lucrează la ITS. Poate că asta e picătura care a umplut paharul. Câte crime şi masacre poate absorbi spiritul până să fie otrăvit? Uneori se teme c-o să-şi piardă toată încrederea în semeni. Că n-o să-i mai vadă decât prin prisma sociologilor genocidului: viitori asasini, o parte restrânsă de rezistenţi şi restul

bystanders—: observatori, oscilând între ascunderea cu frica-n sân şi participarea activă la jafuri şi crime. În ce categorie ar intra vecinii ei? Acel „Să nu se mai întâmple niciodată” de la Treblinka este o mantră pe care surzii o psalmodiază pentru orbi. La ce bun să te chinui să găseşti numele unei victime, când pretutindeni oamenii continuă să brutalizeze, să exploateze, să distrugă tot ce ating? Se gândeşte la Ştefan, care a rostit nişte cuvinte asemănătoare în miezul unei nopţi geroase la Lublin.

- Poţi să-mi spui la ce sunt bună pe lumea asta? întreabă aprinzându-şi o ţigară.

- Chiar că nu eşti într-o dispoziţie prea grozavă! La ce eşti bună? O ştii perfect. Îi ajuţi pe oameni să reînnoade firele pe care le-a rupt războiul. Le redai ceva ce li se cuvine. Ceva esenţial, chiar dacă ei n-o ştiu încă.

- Ceva care le poate da viaţa peste cap, adaugă ea. Crezi că bătrânul meu cineast cu Alzheimer o să se simtă mai bine dacă-i dezvălui că soldaţii SS care l-au răpit i-au trimis mama să moară la Ravensbriick?

- Păi... poate că da, spune el gânditor. Pentru că o să înţeleagă că mama lui nu l-a părăsit. Şi că nu era nevoie să se răzbune pe toate femeile care i-au ieşit în cale!

Ea râde în timp ce exhală fumul:

- Nimeni nu se pricepe mai bine să-mi ridice moralul. Pentru fostele lui, din păcate e prea târziu. Dacă s-a răzbunat pe ele.

- Niciodată nu-i prea târziu ca să devii mai puţin dobitoc, spune Antoine. De asta continui să sper că mama o să aibă parte de un drum al Damascului sau de o experienţă a morţii iminente. Se pare că ieşi transfigurat din asta.

- Preferabil înainte să te dezmoştenească, totuşi.

- Bineînţeles. Dar spune-mi, cum stai cu regizorul tău morocănos?

- Tăcere totală.

- E bărbatul perfect pentru tine, o ironizează Antoine.

- Foarte nostim, n-am ce zice. Am crezut c-am fost şireată lăsându-i medalionul. Acum trebuie să-l recuperez.

- Era o idee bună. Pe tine poate să te dea dracului. Cu un obiect e mai complicat. Mai ales că ale tale sunt bântuite.

După ce închide, Irène se uită la un film de-al lui Rudi Winter pe care l-a închiriat de pe o platformă. Titlul i-a atras atenţia: *Vergissmeinnicht.* „Nu-mă-uita”, denumirea germană a fiorii. Documentarul a fost realizat la Dres da, într-o clinică pentru bolnavii de Alzheimer unde a fost reconstituit un decor din RDG, cu tapet şi mobilier de epocă. Potrivit directorului, aceste repere ale trecutului îi liniştesc pe pacienţi. La contactul cu ustensilele familiare, îşi amintesc cum să facă anumite gesturi. Rudi filmează feţele acestor bărbaţi şi femei a căror memorie se fărâmiţează. întârzie asupra privirii unui bătrân captivat de povestea

pe care i-o spune nepoata lui. Asupra expresiei încăpăţânate a unei doamne care refuză să iasă din camera ei. Asupra lacrimilor alteia când ascultă o melodie de Chopin. Irène simte că regizorul se străduieşte să înţeleagă ce efect are această boală asupra fiinţelor umane, ce erodează şi ce scoate Ia iveală. Vocea lui însoţeşte anumite secvenţe: „Seamănă cu nişte insule care se desprind treptat de continent. Până în clipa când vor pluti în derivă departe de noi, cu toate parâmele tăiate. Poate că trebuie să lăsârn la o parte ceea ce ştim despre ei. Să-i reînvăţâm, să-i iubim altfel. în goliciunea, în fragilitatea, în cruzimea, în angoasa lor. Prin intermediul unui gest, prin densitatea unui moment".

Irène n-are nici o îndoială că acest film de o frumuseţe sfâşietoare este totodată o scrisoare de dragoste adresată tatălui său, *în absentia.* Asta îi trezeşte un sentiment al urgenţei. Cuvintele Evei îi revin obsedant: „Timpul pe care-l pierzi e viaţa celor care aşteaptă un răspuns. Iar viaţa asta e un fir foarte subţire".

Nu poate să-i abandoneze pe Karl şi pe Agata. Trebuie să mai încerce. îi scrie un mesaj lui Rudi Winter, se pierde în justificări prolixe, reîncepe mai multe versiuni. Fiecare cuvânt i se pare o capcană, îşi imaginează cum bărbatul le va întoarce împotriva ei. în cele din urmă aruncă totul la coş şi se mulţumeşte cu câteva rânduri simple. îi scrie că filmul lui a emoţionat-o. Că-i înţelege nevoia de a-şi proteja tatăl, că se teme

să nu-i trezească o durere înăbuşită de atâta vreme.

La rândul meu, aş vrea să vă împărtăşesc un documentar. Unul dintre protagonişti a făcut apel la centrul nostru acum câţiva ani. Din păcate, n-am putut să-i fumimm răspunsurile la care spera.

Filmul urmăreşte destinele mai multor copii furaţi de nazişti. Unul dintre ei, răpit în 1941 într-un oraş din Lituania, mărturiseşte că cea mai mare suferinţă a lui este că nu ştie de unde provine. Timpul n-o poate vindeca. Ar vrea să afle înainte să moară.

Peste două zile primeşte un telefon de la Rudi.

- Sunteţi încăpăţânată, spune el, şi dincolo de vocea morocănoasă Irène percepe o deschidere.

II ascultă.

- Acum trei ani, tata era într-o stare de nedescris. Nimeni nu putea să se apropie de el. Le alunga pe infirmiere din cameră. Acum e mai calm, de parcă ceva din creierul lui ar fi cedat. Se află într-o clinică unde e bine îngrijit. Decade încetişor. Nu vreau să-i perturb echilibrul.

- înţeleg.

- Poate că aveţi dreptate, deşi ipoteza dumneavoastră mi se pare sărită de pe fix. Oricum însă, pentru el e prea târziu. în unele zile nici măcar nu-şi aduce aminte că are un fiu.

îi spune că voia să-i trimită înapoi medalionul.

După ce l-a ambalat cu grijă, s-a dus la oficiul

poştal din cartier. A plătit pentru expediere, a plecat pe jos. Nu făcuse nici cinci sute de metri când gândul a început să-l roadă. S-a întors. Poştaşul nu pricepea nimic, el nici atât.

- M-am uitat la desen. Putea fi tata, sau, la fel de bine, orice alt copilaş blond de aceeaşi vârstă.

Am destule necazuri şi fără asta. După un moment de tăcere reia: Sunteţi liberă vineri seara?

- Depinde.
- Data trecută nu m-am purtat prea frumos. Aşa aş avea ocazia să mă răscumpăr.
- Serios? exclamă ea. N-o să fac patru ore de drum fără o minimă garanţie.
- Promit. Mi-ar plăcea să-mi povestiţi despre această poloneză.

A doua zi se duce să-i aştepte pe Hanno şi pe Hermine în staţia de autobuz. După examene au lucrat o lună într-o braserie ca să strângă bani pentru o excursie în Austria şi Italia. Acum se întorc şi urmează să-şi petreacă ultimele zile de vacanţă la Bad Ar ol sen, înainte de începutul celui de-al doilea semestru. Ca să sărbătorească, Irène a organizat o cină festivă cu Glaserii şi câţiva prieteni de-ai fiului ei.

De la atentat încoace, Hanno îi trimite câte un SMS în fiecare seară. O concesie făcută temerilor ei. Nu s-a abătut de la acest ritual în timpul excursiei. Irène a primit mesaje de la Viena, de la Salzburg, de la Bad Ischl, de la

Bolzano şi Padova, de la Verona şi Veneţia. Mulţumită lor, în fiecare noapte adormea în alt oraş. Visele ei au drept decor ceruri senine şi munţi semeţi, licăriri spectrale peste lagună.

Sunt bronzaţi, entuziaşti şi vorbăreţi. I-au adus pecorino şi cârnat cu trufe. Privind-o pe Hermine cum se agită prin bucătărie şi întâmpină oaspeţii, se minunează că şi-a găsit atât de firesc locul în intimitatea lor. S-ar zice că e acolo dintotdeauna, cu mutriţa ei hotărâtă şi spontaneitatea-i dezarmantă. La gară, s-a repezit la ea s-o sărute. Trebuie s-o recunoască, începe să se ataşeze de fătuca asta. În prezenţa ei, Hanno pare aproape stânj enit de propria-i fericire. De parcă s-ar teme să n-o indispună pe Irène, un soi de versiune importată a lui Mutter Courage—, căsătorită cu slujba ei, anxioasă şi monahală. El nu percepe decât această pojghiţă, însă Irène este în acelaşi timp cu totul altfel. Liberă, impulsivă. În ultimii ani şi-a sacrificat o bună parte din personalitate ca să-i ofere o ancoră fiului ei. S-a ascuns într-o văgăună ancestrală, a devenit prăfoasă.

Mai târziu, privirea ei cuprinde vesela adunare de prieteni şi de copii prin care trece ca o tornadă labradorul auriu al Glaserilor. Benjamin îi reumple paharul de şampanie. E puţin ameţită.

Hanno e bine. Poate c-a sosit momentul să-şi dea voie să trăiască.

Urcă treptele, conştientă că eforturile ei în

materie de coafură au fost anihilate de ploaia torenţială care a udat-o leoarcă la ieşirea din maşină. Apa i se scurge din păr pe spinare. Şterge cum poate dârele de rimei din colţul ochiului, aruncă o privire gânditoare la botinele înnoroiate. Ar fuma cu plăcere o ţigară, dar pachetul e ud. Cu geamuri imense, restaurantul are vedere la WeiBensee. A fost o idee bună, poate nu şi anotimpul potrivit.

Aşezat la o masă, Rudi contemplă întinderea de apă. Sala e aproape goală, cu excepţia câtorva cupluri în vârstă care au ajuns deja la desert. Decorul emană o melancolie desuetă, între azil de bătrâni şi Coasta de Azur pe timp de iarnă.

Se ridică să-i strângă mâna, Irène îl credea mai scund. O cămaşă şi un sacou sunt de ajuns ca să schimbe un om.

- îmi cer scuze pentru vreme, îi spune văzând tabloul jalnic din faţa lui. A fost o zi frumoasă, s-a stricat acum o oră...

- Măcar n-o să ne deranjeze nimeni.

- E adevărat, peste un sfert de ceas se duc toţi la culcare.

- Locuiţi în cartier?

- Nu, din când în când vin să înot aici. Când copiii mei erau mici, aveam un apartament nu departe, în Prenzlauer Berg. Fosta mea soţie adora cartierul. Pe atunci era o atmosferă simpatică, dar acum nu mai vezi decât turişti, burghezi boemi şi expatriaţi francezi.

- *Quelle horreur*, îi replică ea în

franceză.

- Chiar că nu ratez nici o gafa, se strâmbă el. De când trăiţi în Germania?

O amuză să-l vadă cum merge pe sârmă.

- De douăzeci şi şase de ani. între mine şi ţara dumneavoastră e o relaţie veche.

- Vocaţia a fost cea care v-a îndemnat să vă îngropaţi într-un cătun din Hesse ca să faceţi
cercetări despre victimele nazismului?

- Nu, m-am înscris la concurs din întâmplare. Şi pe urmă am descoperit că-mi place.

- Războiul? o întrerupe el nedumerit.

- Să caut oameni. îmi place asta.

O observă. înainte o irita, acum îl intrigă.

Comandă două şniţele vieneze. După el, singurul fel pe bucătarul nu reuşeşte să-l rateze.

Afară, noaptea estompează limita dintre cer şi apă.

- Aţi spune că sunteţi o anchetatoare bună?

Irène îşi imaginează râsul Evei.

- Mai curând da, îi răspunde zâmbind. Trebuie să precizez că am fost instruită de cea mai bună dintre toate.

- Care-i secretul dumneavoastră? o întreabă în timp ce-i toarnă un pahar de vin.

- Instinctul. Şi răbdarea. Petrec enorm de mult timp gândindu-mă la oamenii pe care-i caut. Noaptea, ziua. Când merg, când conduc. Fiul meu îmi face destule reproşuri. Anchetele

mele sunt prezente mereu într-un colţ al minţii. Dau curs intuiţiilor, le verific ca să văd dacă-s valide, încerc să fac legătura între indicii, în cea mai mare parte a timpului e o activitate laborioasă. Şi apoi, dintr-odată, simt că ard. E o febră foarte specială.

- înţeleg asta, spune el. Pot să turnez zile întregi cu impresia că ceea ce caut nu e acolo. Mă enervez, nu-mi iese nimic. Şi pe urmă fac turul cartierului şi într-o clipită văd ce-mi scăpa.

Reiau scena, şi de data asta merge. Uneori e de ajuns să mut camera, să schimb perspectiva. Sau persoana pe care o filmez îmi oferă ceva insolit, şi totul se lămureşte.

Acum o roagă să-i vorbească despre femeia cu medalionul.

Ceea ce-i vine în minte lui Irène este imaginea Witei, dreaptă şi goală în zăpadă. Aşa a pătruns în viaţa ei, prin ochiul lui Elsie. Prin urmare, cu asta începe. Ceea ce nu le-a dezvăluit Agatei şi familiei acesteia, ceea ce i-ar ascunde lui Karl Winter îi mărturiseşte acestui necunoscut.

- A făcut asta? A murit împreună cu băieţelul acela? murmură el.

Vrea să ştie cine era Wita înaintea acestei alegeri cruciale. De unde şi-a extras curajul de a supravieţui trecerii prin două lagăre şi de a muri.

Irène nu are prea multe informaţii despre tinereţea Witei la Lublin. Presupune că părinţii ei aparţineau clasei mijlocii cultivate, căci şi-au

trimis fetele să studieze la Universitatea Catolică. Cea mai mare era mai ambiţioasă, intelectuala familiei. Wita era frumoasă, probabil bărbaţii întorceau capul după ea pe stradă. Iar celor două li se prezicea un destin searbăd şi provincial, două fete ofilite prematur de naşteri. Wita renunţase la studii pentru o căsătorie din dragoste. Se mulţumea cu o viaţă simplă, cu rolul tradiţional de soţie şi mamă. Mai mult decât atât, viaţa aceasta îi plăcea nespus şi şi-o asuma pe deplin. În fotografii sau în amintirile
Agatei, Wita nu pare să sufere vreo constrângere. Dacă n-ar fi fost războiul, fără îndoială că ar fi continuat să savureze această existenţă, aşa modestă cum era.

Apoi au venit furtunile de foc, bombardamentele, teroarea. Orizontul lor se îngusta în fiecare zi, fragil şi tremurător. Violenţa pusese stăpânire pe străzi. Wita nu-şi mai putea proteja copiii. Şi-a trimis fiica la sora ei. În acel moment Varşovia părea mai sigură, evident, doar prin comparaţie cu Lublinul. Polonia decupată cu fierăstrăul de măcelărie nu oferea nici un adăpost, devenise tărâmul vânătorilor şi hoitarilor. Băieţelul era încă mic, l- a păstrat lângă ea. Dacă l-ar fi lăsat la Varşovia, poate că n-ar fi fost răpit. Dar cum ar fi putut să ştie? A crezut că aveau să i-l dea înapoi dacă-i ruga frumos. Cei din SS au luat-o ca pe o neobrăzare, pentru care pedeapsa se numea Auschwitz. După câteva luni a fost

transferată la Ravensbriick. Acolo, Wita se număra printre cele care-şi ajutau tovarăşele de suferinţă. încă mai era capabilă de tandreţe, chiar dacă voioşia i se ofilise. îi luase loc o carapace de curaj şi rezistenţă. O mânie rece, o forţă.

- E impresionant ce-mi povestiţi, exclamă Rudi entuziasmat. Asta e o chestie care mă pasionează dintotdeauna. Vieţile acestea care aparent n-au nimic extraordinar, pe lângă care treci fără să le observi. Dacă te apropii, îţi dai seama că te-ai înşelat complet. Privirea noastră e cea care le simplifică.

Irène constată că sala s-a golit, iar chelnerii le aruncă priviri ursuze.

- Haideţi, să ieşim din locul ăsta sinistru, spune el scoţându-şi cârdul să plătească. Parc-am fi în *Spitalul şi fantomele lui*. Aţi văzut serialul?

Lui Irène îi vine să râdă. Titlul îi aminteşte de serile când îl aştepta pe Wilhelm să se întoarcă din delegaţie; tresărea la fiecare scârţâit din casă.

Afară, un vânt rece a alungat ploaia. Parcarea e o mlaştină înnoroită. Rudi Winter a venit cu tramvaiul, locuieşte în Kreuzberg. Se oferă să-l ia cu maşina. E încă devreme şi nu le vine să se despartă atât de repede. Irène îi acceptă invitaţia de a bea ceva într-un bar de lângă Landwehrkanal.

în seara aceea, Rudi nu aduce vorba despre

tatăl lui.

Irène îl simte nervos, plin de întrebări.

Când îşi iau râmas-bun pe trotuar, îi mărturiseşte:

- Iubesc ţara asta, cu defectele, cu cicatricele ei.

Seamănă cu amantul unei femei fatale care se teme să descopere în ce hal l-a înşelat.

Pentru că nu e sigur că ar putea s-o ierte.

MAI IAS

Peste câteva zile, un curier îi aduce un plic gros expediat din Israel. înăuntru se află cărţi poştale vechi scrise în ebraică. Intrigată, Irène mai scotoceşte prin plic şi dă peste o scrisoare în engleză:

Stimată doamnă,

Mă numesc Sarah Schwartz. Locuiesc în kibbutzul Combatanţilor din Ghetou, în Galileea. Acum câteva săptămâni am primit vizita lui Ruth Greenberg. Se întorsese din Polonia, unde v-a întâlnit la memorialul de la Treblinka. Ea mi-a spus că sunteţi în căutarea unui supravieţuitor pe nume Lazar Engelmann. Din întâmplare, era un vechi prieten de-al tatălui meu, Hershl Morgenstern. S-au cunoscut la Treblinka şi au participat la revoltă. Când au evadat, au socotit că era mai prudent să se despartă. S-au regăsit zece ani mai târziu, în Israel.

Tata crescuse în Polonia, în apropiere de Lôdz. După evadare s-a dus la Varşovia, unde

partizanii l-au ajutat să se ascundă. Acolo a cunoscut-o pe mama. S-au căsătorit în clandestinitate, iar eu m-am născut în iarna lui 1944. Tata a fost grav rănit în timpul insurecţiei din Varşovia. Din fericire, un medic curajos l-a îngrijit şi l-a ascuns până la sosirea ruşilor. După război am emigrat în Palestina. Antek Zuckerman tocmai înfiinţase kibbutzul Combatanţilor din Ghetou împreună cu alţi supravieţuitori. Tata a vrut să li se alăture, şi acolo am trăit până la moartea lui. Ţin minte că Lazar a locuit la noi câteva luni. Trebuie să fi fost în 1956, pentru că a fost la petrecere când am împlinit doisprezece ani. În acea perioadă, el şi tata se vedeau adesea cu alţi supravieţuitori de la Treblinka. între ei era o legătură foarte puternică, pe care noi, soţiile şi copiii lor, n-o puteam împărtăşi. Aşteptau să mergem la culcare ca să stea de vorbă cu voce joasă până târziu în noapte. Eram geloasă pe oamenii aceia cărora li se destăinuia tata. Faţă de mine era mereu tăcut.

La sfârşitul anilor cincizeci, Lazar Engelmann a părăsit ţara. Nu s-a mai întors niciodată în Israel. Îi trimitea cărţi poştale tatei ca să menţină legătura. Într- o seară, telefonul a sunat foarte târziu. Tata ne-a spus că prietenul său Lazar îl sunase de la New York. Citise în ziar despre procesul lui Eichmann. îşi zisese că locul lui era la tribunal şi se simţea vinovat. Peste câteva luni, tata i-a scris că un procuror german căuta martori pentru ancheta vizându-i

pe membrii SS de la Treblinka. De data asta, procesul urma să aibă loc în Germania. Tata l-a pus în legătură cu procurorul de la Düsseldorf Când doamna Greenberg mi-a spus că-l căutaţi pe Lazar Engelmann, mi-am amintit că am aceste cărţi poştale. Neştiind dacă stăpâniţi ebraica, le- am numerotat şi tradus în ordine cronologică. Prima a fost expediată de la Salonic în 1958, ultima, în 1975, de la Mar del Plata. Mă tem că n-o să vă aducă prea multe informaţii. Lazar şi tatăl meu nu erau vorbăreţi. Ceea ce-i unea era mai presus de cuvinte.

Ca un detaliu bizar, la sfârşitul anilor şaizeci începe să semneze cu alt nume. Nu ştiu de ce. Poate e un nume de cod?

După cartea poştală dirt mai 1975, tata n-a mai primit nimic. Vorbea câteodată despre prietenul lui, dar întotdeauna la trecut, de parcă ar fi fost mort.

Stimată doamnă, sper că aceste informaţii vă vor fî de folos. Dacă veţi veni într-o bună zi în Israel, m-aş bucura să vă prezint Casa Combatanţilor din Ghetou şi să vă spun povestea ei.

Cu cele mai bune gânduri,

Sarah Schwarz

Irène revede chipul lui Ruth Greenberg, cocul ei perfect, gestul elegant cu care-şi ridica gulerul mantoului. Şi-a ţinut promisiunea.

Ia din teanc prima ilustrată. *Salonic, 17 iunie 1958.* E poza unui vas cu pânze al cărui

bompres iese din prim-plan. În spate se văd întinderea mării şi imobile înalte, cu balcoane umbrite de storuri verzi, reflectându-se în apă.

în capătul cheiului orbit de soare se distinge Turnul Alb. Şi-o imaginează pe Alegra plimbându-se cu Lazar la căderea serii. Irène caută traducerea celor câteva rânduri în ebraică: Frate, aici soarele arde la fel de tare ca vântul. O fată brunetă îmi vorbeşte într-o limbă uitată. Noaptea, pletele ei mă leagănă ca nişte valuri. Inima ei e plină de lacrimi şi secrete. Dacă aş şti să repar oamenii cum repar bărcile!

Următoarea a fost expediată din Florida în iarna lui 1959. Veliere din lemn amarate la pontonul unui port de plăcere. Salutări de la vechiul tău amic Gustav, dragă Hershl. Bem un bombon în sănătatea ta. Ziua, Gustav plimbă turişti. Noaptea îi înjură pe aligatori în germană. Pământul se învârte repede, frate, nu-s sigur că o face aşa cum trebuie. Pentru noi, cadranul a încremenit cu mult timp în urmă.

Se gândeşte la falsa gară de la Treblinka, la orologiul în trompe ToeiL în aprilie 1960, Lazar îi trimite lui Hershl o vedere cu podul din Brooklyn conţinând următorul mesaj: Samuel nu ne-a uitat, frate. Şi totuşi bea mult în speranţa c-o să reuşească. Esther se asigură că-şi găseşte drumul spre casă în fiecare noapte. Stau la geam şi număr stelele de peste East River. La cum strălucesc, cine-ar putea ghici că-s moarte?

Aceste câteva cuvinte de pe versoul unor imagini paradisiace distilează o poezie sumbră.

Călătoria lui Lazar desenează un arhipelag de supravieţuitori insomniaci, cu toţii atraşi ineluctabil de gaura neagră de la Treblinka.

De la San Francisco scrie: O cerşetoare mă întreabă de unde vin. „Locul de unde vin eu nu mai există. „ Izbucneşte în râs, îmi spune că la fel e şi pentru ea. O invit să mâncăm homari în port. Uneori, amice, viaţa mă bate pe umăr şi nu pot să-i refuz nimic.

între această carte poştală şi următoarea e un salt de câţiva ani, un ocean, un proces. Călătoria continuă în Europa, de la Hamburg la Viena şi Trieste. Oare are un ţel, un fir conducător? Pe dosul unei ilustrate cu portul din Genova în amurg, din 7 aprilie 1967, mărturiseşte: *La trezire mă gândesc la fata brunetă cu părul lung. La pielea ei fină şi bronzată de grecoaică, de evreică. Lumina dimineţii te face să crezi lucruri imposibile. În zori inventează oamenii zeii. Şi declară război. Shalom, Hershl. Mă aşteaptă barca.*

Allegra. N-o uitase.

începând cu această vedere din Genova, Lazar semnează Matias Bârta. Numele din actele lui false. Pseudonimul lui de fugar. Oare vrea să se ascundă, să dispară?

Cărţile poştale se răresc. În 1970 trimite o imagine a golfului din Valparaiso iluminat feeric, cu mesajul: Frate, în spatele fiecărei luminiţe stă o speranţă imposibil de ucis. Noaptea le număr ca să-mi găsesc somnul.

întotdeauna e un beţiv care rage sub geamul meu. li ştiu cântecul pe de rost: „Nu mai eşti în viaţă, nu mai poţi să mori "

în 1975 expediază un ultim mesaj de la Mar del Plata: Aici, soarele la apus are culoarea sângelui. Am dat de urma lui Kelev. Ridică-ţi paharul în sănătatea mea. Lehaim, frate. Crezi c-o să ajungem să ne găsim pacea?

Kelev.

Reciteşte cu înfrigurare notiţele luate la Ludwigsburg:

Sosirea unui convoi pe rampă. Un soldat SS slab şi musculos, ten rozaliu, sprâncene decolorate de soare. Kelev. Câine rău. Pe peron vrea să ia pierrot-ul fetiţei. Trage un glonţ în capul mamei şi-i ordonă lui Lazar s-o ducă pe copilă la Lazarett.

La procesul de la Düsseldorf Kelev nu se afla în boxa acuzaţilor. Lazar nu-i cunoaşte numele adevărat, dar nu i-a uitat chipul, a consemnat Irène, subliniind ultima parte.

După război, mii de criminali nazişti au găsit refugiu în America de Nord, în America de Sud sau în Orientul Apropiat folosind aşa-numitele *ratlines*, filierele care treceau prin Tir olul de Sud şi Italia, bazându-se pe ajutorul unor reprezentanţi ai Vaticanului şi pe neatenţia Crucii Roşii internaţionale. Războiul Rece redesena eşichierul politic. Mulţi erau dornici să întindă o mână caritabilă duşmanilor de ieri. în definitiv, nu fuseseră ei avanposturile luptei anticomuniste? Această concepţie îi

predispunea pe funcţionarii elveţieni să le acorde cu generozitate documentele de călătorie şi pe unii prelaţi să le ierte anumite excese cruciaţilor lui Hitler, mai ales dacă se întorceau la sânul Bisericii. Pentru serviciile secrete americane, experienţa lor din Est se dovedea preţioasă. Şi erau destui dictatori – în Libia, în Paraguay, în Brazilia sau în Argentina – care să-i întâmpine cu braţele deschise. Oricât s-ar fi ascuns *die Realpolitik* în spatele romanului naţional, cei care se loveau de efectele ei înţelegeau rapid că ziua Judecăţii nu era aproape. Industriaşii care se îmbogăţiseră prin intermediul muncii forţate prosperau la adăpostul democraţiilor, ştiinţa se felicita discret pentru progresele realizate graţie experimentelor din lagăre, cunoştinţele autorilor genocidului erau reciclate pentru alte conflicte. Cenuşa victimelor era măturată de pe altarul noilor alianţe şi pieţelor promiţătoare.

în 1975, Lazar nu-şi mai făcea prea multe iluzii despre justiţia Aliaţilor. Oare soarele roşu pe care-l evocă în ultima carte poştală e cel al răzbunării? Lui Iréne îi vine greu să şi-l imagineze ca pe un justiţiar. La cine ar fi putut să apeleze?

Iese să se plimbe în parc, aprinde o ţigară. Abia dacă percepe primele mirosuri ale primăverii, trilurile păsărilor. Concentrată, reface în minte itinerarul lui Lazar de după evadare. Pădurea, arestarea, Buchenwald, spitalul, lagărul pentru deportaţi de la Linz.

Privirea i se luminează.

Sună la centrul Simon Wiesenthal de la Los Angeles şi întreabă dacă au un dosar pe numele Lazar Engelmann sau Matias Bărta. Dacă supravieţuitorul l-a întâlnit pe Wiesenthal la Linz, e plauzibil să se fi gândit la el treizeci de ani mai târziu, când i-a ieşit în cale Kelev, Câinele Rău de la Treblinka.

Are un mesaj vocal pe mobil. Glasul e şovăielnic: „Bună ziua... Aici Elvire Torres. Am primit scrisoarea dumneavoastră şi... Aş vrea să discutăm. Sunaţi-mă când puteţi, preferabil seara. Mulţumesc".

îi telefonează la căderea serii. La început o aude prost din cauza tunetelor şi răpăitului ploii pe dalele terasei. Furtunile de primăvară îi transformă grădina micuţă în orezărie. „Şase luni de iarnă, şi acum potopul", bombăne Charlotte
Rousseau în fiecare dimineaţă în timp ce-şi strânge umbrela şiroind de apă.

- N-am înţeles cum a ajuns scrisoarea în posesia dumneavoastră, îi spune Elvire.

- Mama dumneavoastră a trimis-o la Yad Vashem, care ne-a expediat-o nouă la sfârşitul anilor şaptezeci. Dacă n-aş fi făcut cercetări despre Lazar Engelmann, poate că n-am fi deschis-o niciodată.

- Aş comite o indiscreţie dacă v-aş întreba de ce vă ocupaţi de el?

- Am misiunea de a restitui obiectele păstrate la centrul nostru. Unul dintre ele îi

aparţinea tatălui dumneavoastră.

- Vă rog să mă scuzaţi, o întrerupe Elvire, dar am probleme cu cuvântul acesta. Ştiţi, e un şoc... să afiu adevârul acum, aşa... Mama n-a vrut niciodată să-mi spună cine era. Bănuiam că e un supravieţuitor al lagărelor. Cred că am ştiut-o mereu.

Se lasă tăcerea.

- Scrisoarea asta nu e numai despre el, reia Elvire peste câteva clipe. E şi despre ea. Despre tot ce mi-a ascuns.

- Bineînţeles.

- Credeţi c-am putea să ne întâlnim? Dacă am înţeles bine, trăiţi în Germania? În momentul ăsta sunt ocupată până peste cap la muncă, e complicat să mă deplasez...

- Pot să vin eu la Paris, îi răspunde Irène.

După acea conversaţie e prea agitată ca să doarmă. îşi adună notiţele despre Lazar, fotocopiile documentelor de la ITS, cărţile poştale. Le înşiră pe birou de parcă ar fi piesele unui puzzle. îşi pierde răbdarea, îi mai trebuie ceva. Coboară, mai pune un lemn în şemineu, caută DVD-urile cu *Shoah* în bibliotecă.

Pentru a se apropia de Lazar are nevoie să-i asculte pe tovarăşii lui de suferinţă. Membrii acelor *Sonderkommandos* de la Birknenau, care erau siliţi să doarmă deasupra crematoriilor. Frizerul de la Treblinka, băiatul cântăreţ de la Chelmno. Feţele lor, privirile lor goale, zâmbetele lor frânte, cuvintele pe care le

pronunţă ştiind cât de tare o să-i doară. Irène simte că-i vorbesc dintr-un loc care nu e moartea, dar nu mai e nici viaţa. Sunt întorşi din morţi. Ultimii martori ai celor care au fost transformaţi în cenuşă, arhive vii ale ultimei lor suflări, ale gesturilor lor de rezistenţă pe marginea prăpastiei, ale intrării lor în noapte. îi prind de umăr şi-i obligă să se întoarcă pe cei care fugeau cu inima în gât; pe cele care aşteptau strângând trupul cald al ultimului născut. Pe cele care le râdeau în nas gardienilor. Pe cei care cântau imnul ceh pe când intrau în camera de gazare. Pe cea care s-a bătut goală, până la moarte, cu nişte bărbaţi înarmaţi. Pe cealaltă care a zis: „N-ai dreptul să te omori, altfel n-o să ştie nimeni cum am murit eu”.

Doi evrei din Chelmno îi povestesc lui Lanzmann că soldaţii SS îi obligau să numească trupurile pe care le ardeau *Figuren, Schmates*: marionete, cârpe. Cuvântul o face să tresară. Revede numărul matricol pe care l-a înscris Lazar pe pântecele pierrot-ului la Buchenwald. Nu era doar o relicvă smulsă neantului, ci şi reflexia lui. Un *Schmate* pe care se băteau viaţa şi moartea.

în cele din urmă o cuprinde somnul, ochii i se închid fără voie. Când vrea să oprească filmul, mâna îi încremeneşte pe telecomandă: pe ecran, un supravieţuitor ceh vorbeşte despre sezonul mort de la Treblinka. Această iarnă din 1943 când nu mai era aproape nici un transport şi nimic de mâncare. Tifosul îi dobora unul câte

unul, îşi pierdeau speranţa. N-aveau să reziste până la revoltă. Într-o seară, la începutul lui martie, Lalka, torţionarul cu faţă de păpuşă, i-a anunţat că se reluau convoaiele. Au simţit o uşurare extraordinară la gândul că de a doua zi n-aveau să mai sufere de foame.

Dimineaţă, spune el, au văzut sosind un tren de la Salonic.

Irène se îndreaptă de spate.

Evrei înstăriţi din Balcani şi Macedonia, călătorind în compartimente pline de hrană, de ţesături de lux, de covoare orientale.

îşi aminteşte că el şi tovarăşii lui fuseseră puşi să care lăzi de biscuiţi şi de dulceaţă şi că le răsturnaseră anume, călcându-se în picioare ca să apuce cât puteau, să-şi umple gurile. Pe urmă au fost copleşiţi de ruşine şi neputinţă.

Vederea acestor oameni i-a făcut să-şi dea seama că erau muncitori în uzina morţii, dependenţi de randamentul ei.

Nou-veniţii nu semănau cu evreii din Europa de Est. Erau voinici, radiind frumuseţe şi sănătate. Din două mii patru sute de persoane, nu-şi aminteşte să fi văzut vreun bolnav sau infirm. N-aveau nici o idee despre soarta care îi aştepta. Inocenţa lor era totală.

Cehul şi camarazii lui ştiau că peste câteva ore aveau să fie morţi. *Figuren*, *Schmates*.

Abatajul nu funcţionase niciodată atât de bine, atât de rapid, cu atâta precizie.

Spune că în ziua aceea au înţeles că aveau să găsească forţa necesară. Trebuiau să distrugă

maşinăria morţii, cu orice preţ.

Adrenalina se combină cu oboseala. înainte de a urca la etaj ca să se prăbuşească în pat, Irène îşi ia carnetul şi înconjoară cuvântul „Salonic" cu un cerc roşu.

ELVIRE

în aceste prime zile de mai, o caniculă precoce încinge oraşul. Irène a venit direct de la aeroport, transpirată în rochia albastră pe care a ales-o ca să-i poarte noroc. Dinspre ferestrele de pe casa scării răsunau note de pian. în curte, o rază de soare înviora un măslin amorţit după atâta iarnă. În timp ce urca scările, şi-a spus că trebuie să fie agreabil să locuieşti în această oază din inima Parisului.

Elvire Torres şi-a luat o zi liberă ca s-o primească. Chiar dacă are aproape şaizeci de ani, faţa ei abia dacă e marcată de trecerea vremii, părul de un roşcat luminos e tuns într-un carré elegant, buzele subţiri îi sunt accentuate de ruj. Emană siguranţă de sine, dar şi febrilitate. în ochii ei negri se zăreşte un văl de nelinişte. Privirea lui Irène cuprinde salonul mare, mobilierul de epocă şi grinzile aparente înveselite de un perete verde-anason şi de un altul roşu-închis, oprindu-se într-un târziu asupra pianului cu coadă lângă care o pisică gri moţăie leneş.

- Deci pe dumneavoastră vă auzeam

cântând, spune cu un zâmbet.

Elvire îi mărturiseşte că a trebuit să aştepte moartea mamei sale ca să ia lecţii. Visa la asta din copilărie, dar de câte ori pomenea despre pian Allegra se întuneca la faţă. înţelesese în cele din urmă că o bunică pe care n-o cunoscuse, al cărei prenume îl purta, era legată pe vecie de instrumentul acela în amintirile ei.

- Bunica din partea mamei, îi explică întinzându-i portretul unei fetiţe în rochie albastră, încălţată cu pantofiori minusculi de lac şi o fundă albă de satin în păr, care-l fixează pe fotograf cu un aer poznaş. Are doi ani. Un an mai târziu începea cursurile de pian.

- Mama dumneavoastră vă vorbea despre ea?

- Nu mi-a zis mare lucru.

Printre rarele comori pe care reuşise să le salveze unchiul Rafo erau nişte poze de la sărbători de familie din Salonic, precum şi o fotografie de la nunta părinţilor Allegrei. Lui Elvire i se păreau incredibil de frumoşi, de o eleganţă uluitoare. O fascina mireasa îmbrăcată după ultima modă de la Paris, cu diadema ei superbă din perle şi surâsul ei visător. Nu reuşea să umple golurile dintre fetiţa cu fundă, copila pianistă şi tânăra soţie. După această poză nu mai era nimic. Un abis. Cunoştea prenumele tânărului mire cu pârul pomădat şi o camelie la butonieră. Pe lângă *djudyo*, vorbea greaca, turca, franceza şi italiana şi călătorea prin toată Europa ca să-şi vândă ţesăturile. I-ar

fi plăcut să afle mai multe, dar mama ei se închidea în sine de îndată ce atingea subiectul.

- Atunci nu mai îndrăzneam să întreb. Când eram mică, era ciudat. Nu ştiam că-s evreică. Vava, singura bunică pe care o mai aveam, era grecoaică şi creştină. O vedeam o dată sau de două ori pe an, când venea la Paris.

- Anastasia, îşi aminteşte Irène, emoţionată să vadă că legătura dintre acea femeie şi copila pe care o salvase o indusese şi pe Elvire.

- Exact. O adoram, mă răsfăţa îngrozitor. Îi numeam *„tio”* şi *„tia”* pe toţi prietenii unchiului
Rafo şi credeam că Vava e bunica mea adevărată. Dar ştiam că unchiul Rafo era evreu, ca majoritatea amicilor lui. Nu erau toţi practicanţi, dar ţineau sărbătorile de Pesah, de Yom Kippur... Aprindeam lumânările de Hanuka şi aveam şi pom de Crăciun. Colegele mele de şcoală erau catolice, iar mama mă ducea din când în când la biserica ortodoxă. Toate astea erau destul de complicate pentru mine.

- îmi imaginez, spune Irène.

- Mama a refuzat să fac prima comuniune odată cu prietenele mele. Mi s-a părut nedrept, pentru că-mi doream rochiţa frumoasă, tortul cu imaginea fetiţei care s-a împărtăşit pentru prima dată. Am înţeles mai târziu, la moartea Vavei, când mama m-a dus la Salonic.

Elvira nu are amintiri plăcute. Oraşul o agasa

prin vacarmul lui continuu, prin vântul şfichiuitor şi lumina puternică, prin vipia care o apăsa încă de la trezire. Se plângea de sete, de oboseală, de rău de mare. Gânditoare, zăboveşte asupra dublului sens. Dor de mamă—. E adevărat că la Salonic mama eiera altfel. Nervoasă, îi sărea ţandăra din orice, de parcă n-ar fi fost cu totul acolo, lângă ea. Acum că a citit scrisoarea, înţelege. Cei pe care-i părăsise o primeau ca pe o străină. îşi închipuie cât de dureros trebuie să fi fostpentru ea. în ajunul plecării, Allegra şi-a târât fiica ursuză şi somnoroasă până la zidurile care dominau golful. I-a arătat acoperişurile vilelor luxoase unde era invitată în copilărie, petele verzi ale grădinilor unde se juca de-a v-aţi ascunselea cu verişorii ei. „Aici eram la noi acasă", i-a spus. „Eram fericiţi."

în acea zi, Allegra i-a povestit despre soldaţii germani care-i alungaseră pe evrei din casele lor înainte de a-i trimite la moarte într-un lagăr din Polonia. I-a dezvăluit, cu un amestec de brutalitate şi tristeţe, că Vava nu era bunica ei. La doisprezece ani, Elvire a ştiut că nimic nu avea să mai fie la fel. Lumea liniştitoare în care crescuse se fisura în faţa ochilor ei.

La întoarcere, Allegra n-a mai vrut să vorbească despre război. A redevenit femeia plină de viaţă căreia nu-i puteai ghici durerea. Deşi suferise atât de mult de pe urma tăcerii, nu

reuşise să scape de ea.

- Scrisoarea asta, îngaimă Elvire. Să descopăr că era vulnerabilă, îndrăgostită...

Mărturiseşte că lectura a liniştit-o, a făcut-o să se împace cu mama ei.

- Nu înţelegeam de ce continua să-l protejeze faţă de propria-i fiică! Un bărbat care o părăsise pe când era însărcinată... Acum ştiu că el habar n-avea. E poate o prostie, dar mă simt mult mai bine de când am aflat.

Pe măsură ce discuţia se apropie de Lazar, Irène e tot mai conştientă de geanta aşezată lângă ea şi de pierrot-ul dinăuntru.

- Credeţi că a iubit-o? întreabă Elvire.

- Cu siguranţă. îşi pierduse familia. Pentru el, să se ataşeze de cineva însemna să retrăiască această sfâşiere. Să rişte să piardă din nou. Cu toate astea, cred că a iubit-o sincer pe mama dumneavoastră.

Irène îi relatează despre cărţile poştale şi despre urmele acestei iubiri, prezente până la sfârşit.

- Mama avea un farmec nebun, zâmbeşte Elvire.

Se duce să caute nişte fotografii, i le întinde, în cea dintâi, o tânără brunetă râde în hohote pe malul Senei. Pletele ei lungi şi ondulate flutură în vânt. Privirea exprimă o bucurie neîmblânzită şi o formă de plenitudine. în cea de-a doua, Allegra are vreo cincizeci de ani, părul scurt, ciufulit. Purtând un pulover marinăresc prea larg şi un nas de clovn, scoate limba către un

băieţel care nu-şi mai încape în piele de bucurie. Stă din profil, cu braţele întinse, pregătindu-se să-l strângă la piept pe cel mic.

- Era ziua fiului meu, împlinea trei ani, precizează Elvire.

- Par să se înţeleagă foarte bine.

- Erau complici la tot felul de prostioare. Mama îl răsfăţa teribil pe Raphaël.

- I-aţi dat numele unchiului dumneavoastră?

- Poate ca să mă ierte că m-am măritat cu un goi, glumeşte Elvire. Mama nu mi-a făcut nici un reproş, dar simţeam că asta o întrista...

Allegra nu i-a spus niciodată ce însemna pentru ea să fie evreică. Oare era vorba despre o loialitate sacră faţă de neamul ei, o legătură afectivă şi spirituală? în copilărie, Elvire ar fi avut nevoie ca mama ei s-o ajute să îmblânzească acest cuvânt, care i se părea vag şi neliniştitor. în jurul ei, nimeni n-o împingea să- şi revendice identitatea evreiască. Dar imediat ce se îndepărta, simţea că-şi răneşte familia.

- Vorbiţi-mi despre el, îi cere vizitatoarei.

Nu spune „tatăl meu". Nu reuşeşte.

în timp ce schiţează portretul studentului devenit dulgher, Irène are sentimentul că a mers pe urmele lui fără să-l descopere cu adevărat. S-a temut pentru el, l-a compătimit. A făcut o călătorie lungă în căutarea lui, mai speră să obţină câteva răspunsuri. Nu voia să apară în

faţa acestei necunoscute şi să-i dea pierrot-ul fără explicaţii.

- Trăia la Praga împreună cu familia lui? o întreabă Elvire.

Irène încuviinţează şi-i arată fotocopia chestionarului completat la sfârşitul războiului.

- îi menţionează aici pe părinţii lui şi pe un unchi. Au fost mutaţi împreună în ghetoul de la Theresienstadt. O lună mai târziu, el a fost deportat la Treblinka. Afirmă că au murit cu toţii. Poate că erau în acelaşi tren. La sosire, Lazar a fost plasat în categoria evreilor de muncă.

Peste faţa Elvirei se lasă o umbră. A auzit despre aceşti bărbaţi care ardeau cadavrele. *Die Sonderkommandos*.

Irène îi spune că acest termen era rezervat pentru deportaţii de la Birkenau care lucrau la camerele de gazare şi la crematorii. La Treblinka erau numiţi *Arbeitsjuden,* „evrei de muncă”. Aceia din „lagărul de sus” ajutau victimele să debarce, îngropau sau ardeau cadavrele. Lazar era însărcinat să trieze lucrurile morţilor.

Simte că ideea aceasta o deranjează pe Elvire.

- Să ştiţi că n-aveau de ales decât între moarte şi amânarea ei... Până la urmă, soldaţii SS i-ar fi executat la închiderea lagărului. Dacă au existat supravieţuitori, e pentru că au găsit forţa de a se ridica împotriva călăilor. Apoi unii au reuşit să evadeze şi să înfrunte toate pericolele care-i pândeau în Polonia. Oamenii

aceştia au rezistat anihilării cu toate puterile. Au devenit păzitorii celor pe care-i văzuseră mergând spre moarte. Au purtat această povară copleşitoare până la sfârşitul vieţii.

- Sunt totuşi uşurată să afiu că n-a lucrat la camerele de gazare, murmură Elvire după un moment de tăcere.

- Nu ne putem imagina prin ce treceau *groparii*, spune Irène cu blândeţe. Să-şi îngroape semenii, pe nevestele acestora, copiii. Li se cerea să treacă prin sită cenuşa ca s-o amestece cu pământul. Nu trebuia să rămână nimic din victime. Munceau sub supravegherea soldaţilor
SS, care-i omorau la cel mai mic pas greşit. Cu toate astea, au reuşit să îngroape corpuri întregi, cu mesaje în care descriau realitatea.

Elvire nu ştia acest lucru. Nu le-a citit mărturiile, temându-se că n-o să-şi mai poată reveni dintr-o asemenea experienţă.

- înţeleg, spune Irène. Dar aţi fi surprinsă de omenia care răzbate din ele.

Povesteşte despre sezonul mort al lagărului, despre sosirea convoiului de la Salonic.

- Credeţi că sentimentul vinovăţiei l-a dus acolo? întreabă Elvire.

- E posibil.

Elvire pare prăbuşită în gânduri. Priveşte cele două fotografii ale lui Lazar, cea de la Buchenwald şi cea de după război.

- Fiul meu seamănă cu el, spune cu lacrimi în ochi.

Mai târziu beau o limonadă, fac o conversaţie lejeră, îşi descoperă puncte comune ca mame divorţate. Au copii mari, un bilanţ amoros de care preferă să se amuze. Elvire are o funcţie înaltă, câştigă bine. De la divorţ are impresia că independenţa ei îi sperie pe bârbaţii din jur.

I-a trezit o emoţie puternică vederea acestui tată căruia i-a inventat tot felul de vieţi încă din copilărie. La şcoală visa c-o să vină s-o ia la volanul unei decapotabile. îşi imagina un aventurier cu cămaşă italienească şi ochelari de soare, între Al Pacino şi Robert de Niro. Născocea alibiuri extravagante pentru ca absenţa lui să nu fie un abandon. Era la închisoare, reţinut într-o ţară îndepărtată, devenise amnezic în urma unui şoc. Umbla prin sertarele mamei sale, scruta chipurile cunoştinţelor ei de sex masculin. Allegra îşi proteja secretele. Sătulă de hărţuielile lui Elvire, li spusese într-o zi că „şi pe el îl lovise războiul".

- A murit, nu-i aşa? întreabă.

în ochi i se întrezăreşte speranţa că va fi contrazisă.

- Cred că a decedat în anii şaptezeci, chiar dacă n-am nici o dovadă deocamdată.

Răspunsul o face să se înfioare.

- Dacă ar fi primit la timp scrisoarea mamei, poate că... în sfârşit, nu serveşte la nimic să mă gândesc la ce s-ar fi putut întâmpla. în mesajul dumneavoastră vorbeaţi despre un obiect.

Irène îşi deschide geanta şi scoate cu

delicateţe pierrot-ul cu guleraş, atât de uzat, încât nu-ţi poţi da seama că a fost frumos odată. îl aşază în mâinile lui Elvire, care rămâne mută în faţa acestei jucării de copil.

- Uitaţi-vă sub hăinuţă.

Elvire tresare când descoperă cifrele, le atinge cu vârful degetelor.

Vrea să ştie de ce, ce înseamnă asta.

A sosit momentul să elibereze fantomele captive în ţesătura murdară.

Pe măsură ce relatarea lui Irène se apropie de rampa de la Treblinka, aerul pare să se îngroaşe în jurul lor. Elvire o ascultă, mâinile ei se crispează pe pânză. Povestea fetiţei ucise în braţele lui Lazar e de neascultat. Irène nu poate s-o îndulcească ori să-i dea un final fericit. Tatăl care ar fi putut fi ucis odată cu Hanka în acea zi. N-are nevoie s-o spună pentru ca Elvire să înţeleagă.

între ea şi Lazar a fost întotdeauna această fetiţă. Nu mai rămân decât lacrimile.

MAX

Când Irène intră în apartament, descoperă o atmosferă festivă care o surprinde. Binedispus, longilinul Antoine îi întinde un pahar de vin de Burgundia.

- Mi-arn zis c-a venit vremea să-l cunoşti pe Pierre.

Cu un zâmbet larg, un brunet chipeş în

cămaşă de în, şorţ negru şi pantaloni cu pense se apleacă s-o sărute. O amuză să-l vadă pe Antoine, care s-a hrănit toată viaţa cu conserve şi ochiuri, îndrăgostit de un bărbat care găteşte şi-şi dă silinţa să primească musafirii aşa cum trebuie. Fără îndoială se va înţelege bine cu acest universitar cu rotunjimi epicuriene, pe care ţi-l imaginezi mai degrabă la volanul unei maşini de familie decât cufundat în arhivele guvernului de la Vichy. Cu toate astea, acolo îşi petrece cea mai mare parte a timpului.

îi explică lui Irène ce sinistre sunt documentele administrative din acea perioadă. O însemnare scrisă grăbit în josul unui act dezvăluie oportunismuî unui funcţionar, lipsa de empatie pentru populaţiile persecutate pe care semnătura lui le condamnă la cerşetorie, la exil sau la deportare. Ariditatea acestor urme birocratice este ca o ghilotină. Dezminte justificările postbelice. Nu se decelează acolo nici o dorinţă de a salva, doar o indiferenţă ucigaşă.

- Arhivele nu mint, surâde Pierre. De asta se chinuie atâţia oameni să le ţină sub cheie.

- Irène ştie câte ceva despre asta, spune Antoine. Povesteşte-i lui Pierre despre bătălia dusă pentru deschiderea fondului de la ITS. O să-i placă la nebunie.

Ea vorbeşte despre anii când a lucrat în subordinea lui Max Odermatt, într-o atmosferă otrăvită în care orice iniţiativă era descurajată,

dacă nu chiar tratată cu suspiciune. Atât timp cât o avea alături pe Eva se descurcase, pentru că prietena ei ştia cum să ocolească regulile. La moartea acesteia, sătulă să lupte mereu împotriva curentului, descoperise că nu mai suporta încetineala birocratică şi toanele directorului. Îi spune lui Pierre că Odermatt se lăuda că nu angajează nici un absolvent de universitate şi le interzicea subordonaţilor să vorbească despre anchetele în curs. Inclusiv cu colegii.

- Dar în felul ăsta le sabota munca! exclamă el uluit.

- Diviza ca să stăpânească mai bine, îi răspunde ea. ITS era feuda lui.

- Uiţi că trebuia să dea socoteală, intervine Antoine. Totuşi, lucra pentru Comitetul Internaţional al Crucii Roşii! Iar mai sus era o comisie internaţională...

- De asemenea, refuza să le furnizeze documente procurorilor care anchetau crimele naziste, adaugă Irène uitându-se la Pierre. în numele neutralităţii Crucii Roşii.

- Da, sigur, ricanează Antoine. în timpul războiului parcă nu mai erau aşa de obiectivi!

Complezenţi cu demnitarii nazişti, delegaţii elveţieni refuzaseră să protesteze contra deportărilor. Cei care vizitau lagărele nu găseau nimic de comentat cu privire la condiţiile de trai. O orbire diplomatică alimentată de

antisemitism, subliniază Antoine. Neutralitatea era pretextul ideal pentru aceste compromisuri. La Eliberare, Crucea Roşie internaţională se dăduse peste cap ca aceste lucruri să fie date uitării. De altfel, decizia de a administra ITS făcea parte din acest demers. Delegaţii contribuiseră la edificarea unei păci durabile şi la ratificarea noilor acorduri de la Geneva. Dar activitatea umanitară nu excludea o agendă politică. Atunci când s-a declanşat Războiul Rece, CICR îşi alesese tabăra de mult.

Irène se duce la fereastră să fumeze.

- în anii optzeci a început să se vorbească despre despăgubirea victimelor muncii forţate, spune gânditoare.

- Pentru Germania era o miză financiară considerabilă, remarcă Pierre prinzând ideea din zbor. Ce-ar fi dacă Odermatt a frânat anchetele ca să întârzie plata compensaţiilor? A tras de timp aşteptând ca oamenii să moară?

- Asta era ipoteza Evei. Când a preluat el funcţia, intervalul de răspuns a trecut de la câteva luni la câţiva ani. După căderea Zidului am fost inundaţi de scrisori din fostele ţări comuniste. Rămăseseră neprelucrate aproape patru sute de mii...

în acel moment a intrat în scenă Paul Shapiro. Timp de zece ani, directorul Muzeului Holocaustului de la Washington a încercat să-i convingă pe membrii Comisiei Internaţionale să le ofere acces la fondul ITS supravieţuitorilor şi

cercetătorilor. Dar degeaba era Shapiro urmaşul unei familii decimate de Shoah: reprezentanţii internaţionali ridicau din sprâncene în faţa acestei solicitări deplasate. Dintre cele unsprezece ţări de care depindea soarta arhivelor, majoritatea nu erau deloc interesate de subiect. Altele, precum Franţa şi Germania, voiau ca secretele lor să rămână închise în dulapuri. Se opuneau deschiderii, invocând drept pretext protecţia datelor private.

- Noi eram ţinuţi departe de toată dezbaterea asta. Până în ziua în care Shapiro a obţinut autorizaţia de a vizita ITS împreună cu câţiva membri ai Comisiei Internaţionale. Primiserăm instrucţiuni să nu-i răspundem la întrebări. Toată lumea era jenată. O ambianţă de călătorie oficială în URSS! Cerea o listă a fondurilor arhivistice, Odermatt pretindea că nu există nici una... Fără să se dea bătut, Shapiro a mobilizat asociaţiile de deportaţi şi presa. A declarat că interzicerea accesului la aceste documente inestimabile putea fi încadrată la negaţionsim. Am fost atât de şocată, încât m-am îmbolnăvit.

- Ţin minte, spune Antoine. Ai căzut la pat, cu febră de 39 de grade.

- Eram la ITS de peste zece ani. Eva murise de curând. Articolul ăsta m-a trezit. Mi-am dat seama că centrul îi priva pe supravieţuitori de nişte răspunsuri cruciale. Mulţi au murit aşteptând... N-o să uit niciodată.

în cele din urmă, Paul Shapiro a reuşit să

învingă obstrucţionismul interlocutorilor săi. Venirea Angelei Merkel la putere a fost decisivă. Noua ei ministră a justiţiei a înlăturat ultimele piedici juridice. Văzând că partida era pierdută, Comitetul Internaţional al Crucii Roşii s-a retras din joc.

- Ce poveste! exclamă Pierre. Măcar se termină bine. Nu se întâmplă aşa de fiecare dată.

- E adevărat. Astăzi, porţile noastre le sunt deschise cercetătorilor şi urmaşilor victimelor, o mulţime de profesori vin cu clasa... Când ne întâlnim pe coridoare, mă gândesc la foştii deportaţi care lucrau acolo imediat după război, îmi spun că ar fi fericiţi să vadă asta.

Chiar dacă fusese o armă în timpul Războiului Rece, centrul găzduise mereu anchetatori conştiincioşi, dedicaţi victimelor. „Ei sunt adevărata faţă a ITS", se gândeşte ea privind Domul prin geam. „în definitiv, noi suntem ceea ce mai rămâne."

Pierre se minunează că, într-o lume orientată spre profit, un centru internaţional de arhive se consacră restituirii unor obiecte fără valoare comercială.

- Proiectul ăsta vă face cinste, spune el.

- Când directoarea mi-a încredinţat misiunea, mi-a fost frică, pentru că implica obligaţia de a mă întâlni cu urmaşii. De fapt, întrevederile astea nu corespund niciodată aşteptărilor mele. Sunt mai complexe şi

imprevizibile, mai intense...

Gândurile ei rătăcesc spre chipul frumos al Luciei, spre emoţia Agatei şi a lui Elvire când le-a vorbit despre cei dispăruţi. Spre tulburarea lui Rudi Winter, când s-au despărţit pe acea stradă berlineză.

- Azi nu-mi pare rău că am acceptat. Chiar dacă nu ştiu ce impact vor avea obiectele astea asupra lor. Antoine spune că sunt bântuite; are dreptate.

RUDI

- Ia zi, cum a fost Ia Gabrovo? îl întreabă Irène pe Henning ridicând storul din biroul ei.

- Ploios. Drăguţ.

îi descrie mănăstirile ortodoxe de pe coastele muntoase, cântăreţele cu părul împletit sub cununile de flori, ulicioarele pavate care şerpuiau printre casele de lemn.

- Toate astea sub o ploaie rece şi constantă. Iar fiica deportatului meu era atât de emoţionată, încât plângea în hohote. Din fericire, adusesem cu mine batiste.

E uimită să-l vadă întinerit sub claia de păr roşu. Ba i s-au colorat puţin şi obrajii, în condiţiile în care el nu se bronzează niciodată.

- Oricum, ţi-a priit. Arăţi grozav. Observându- 1 mai atent, constată dispariţia cearcănelor. Gemenii dorm acum neîntrerupt?

Henning confirmă cu un zâmbet care şovăie

între triumf şi prudenţă. La finalul unei lupte acerbe îşi convinsese părinţii să-i ţină la ei în perioada deplasării în Bulgaria. În prima seară au fost cât pe ce să-i încredinţeze serviciilor sociale. A doua zi, mama lui a umblat la cochilia MP3 pe care le-o oferise Irène ca să-i încarce în memorie basme de Grimm. O oră mai târziu, gemenii dormeau cu pumnii la gură. Miracolul s-a reprodus în nopţile următoare. Dacă sunetele din pântecele matern îi agitau, decapitarea fetelor căpcăunului sau îngrăşarea copiilor în cuşcă au avut un succes nebun.

- Şi tu? Ţi-ai găsit supravieţuitorul ceh? o întreabă.

- M-a sunat ieri tipul de la Centrul Wiesenthal.

După cum intuise ea, în primăvara anului 1975 Lazar l-a contactat pe Wiesenthal ca să-i spună că recunoscuse un fost ucigaş de la Treblinka într-un bar din Mar del Plata. Individul administra o fabrică de conserve de lângă port şi se prezenta drept Guillermo Cabrai. Vorbea cu un accent german puternic şi avea o particularitate fizică imposibil de uitat: pielea şi sprâncenele păreau să-i fi fost decolorate de soare. Wiesenthal se gândea că putea fi Lothar Kunz, un bavarez din SS care dispăruse în natură după război. Activase la Hadamar, în campania de eliminare a handicapaţilor şi bolnavilor mintal, înainte de a fi transferat la Treblinka. La închiderea centrului de exterminare, îşi urmase superiorii la Trieste.

Capturat de americani, evadase din lagărul de prizonieri.

Wiesenthal îl sfătuia pe Lazar să fie extrem de prudent. După moartea lui Perón, Argentina era afectată de o escaladare a violenţei. Instabilitatea politică le era favorabilă militarilor, ale căror legături strânse cu foştii nazişti erau bine cunoscute. În numele dreptului de azil, ţara îi proteja pe criminalii de război şi refuza să-i extrădeze. Trebuia să aibă răbdare, să adune probe solide.

Peste câteva săptămâni, Lazar i-a trimis instantanee cu Cabrai realizate cu teleobiectivul. Wiesenthal le-a comparat cu fotografia de identitate de pe legitimaţia SS a lui Lothar Kunz. într-un caz, asemănarea era izbitoare. Lazar nu a răspuns la următoarea convorbire telefonică programată.

La începutul lunii mai, vânătorul de nazişti a dat peste un articol din cotidianul argentinian *La Capital.* Guillermo Cabrai fusese găsit asasinat la parterul vilei sale, în apropierea corpului neînsufleţit al unui marangoz pe nume Matias Bârta. Un glonţ de Luger traversase umărul acestuia din urmă, un altul îi zgâriase obrazul. Arma fusese găsită la câţiva metri mai încolo. Cei doi bărbaţi prezentau semnele unei lupte feroce purtate cu arme albe. Cabrai avea gâtul spintecat, Bârta sângerase până la moarte după încasarea mai multor lovituri de cuţit în abdomen. Vila era izolată, într-un cartier liniştit. Puţinii vecini declarau că n-au auzit nimic.

Existenţa lui Lazar se încheie cu un mister. Irène nu va şti niciodată dacă a vrut să-şi facă dreptate sau dacă fostul membru al SS, simţindu-se spionat, l-a luat prin surprindere. Asta dacă nu cumva îl recunoscuse pe deportat în noua sa ipostază de om liber.

I-a trimis cărţile poştale lui Elvire, împreună cu articolul de ziar şi scrisoarea doamnei Schwarz în fotocopie. „Tatăl dumneavoastră avea o forţă vitală şi un curaj ieşite din comun", i-a scris.

- Şi copilul tău furat? vrea să ştie Henning.

- Fiul refuză în continuare să facă un test ADN. Mă duc iar la Berlin. Mâine îl iau cu mine la Ravensbriick.

în timp ce trenul se îndreaptă spre Brandenburg, Irène se întreabă dacă are şanse să-l facă să se răzgândească. Da, nu puţine. La urma urmei, el e cel care a sunat-o ca să-i propună să-l însoţească la lagăr. Speră că forţa acelui loc îi va disipa reticenţele.

Beau o cafea privind peisajul plin de verdeaţă din vagonul plin de berlinezi în pantaloni scurţi, cu rucsacuri şi biciclete, care profită de puntea de înălţare. În tricou polo negru şi jeanşi, Rudi Winter e mai vorbăreţ ca de obicei. Montajul documentarului e gata. Acum câteva zile, producătorul a organizat o proiecţie de presă într-un cinematograf de artă din Kreuzberg. La sfârşit, o reporteră de război pe care o admiră a

venit la el. A relatat despre conflictele din Kosovo, din Liban şi din Irak pentru *Der Spiegel*. Ar vrea să-l asocieze la un proiect ambiţios pe tema migranţilor, îi explică entuziastă. Asemănător cu ceea ce face Fundaţia Spielberg pentru supravieţuitorii Holocaustului. „Ar fi extraordinar", spune el. „Un mod de a-i înscrie în istoria noastră."

Pe când îl ascultă vorbind despre această femeie, Irène simte o înţepătură de gelozie care o descumpăneşte.

Un cuplu coboară în gara din Oranienbug, târând după ei un adolescent posomorât cu căşti în urechi.

- Pun pariu că se duc la lagărul de la Sachsenhausen, spune Rudi privindu-i cum se îndepărtează pe peron. Am fost cu tata când eram mic. M-a impresionat teribil.

Irène l-a dus pe Hanno când era la gimnaziu.

- Câţi ani are? o întreabă el. Presupun că, dată fiind profesia mamei, bietul copil n-a ratat nici un lagăr.

Recunoaşte că nu s-a zgârcit cu pelerinajele istorice. Se simte obligată să-i explice contextul familial în care a crescut Hanno, întrebările lui existenţiale despre supunere şi liberul arbitru. Fiul ei e convins că toţi oamenii pot deveni ucigaşi în anumite împrejurări. Atunci, ea caută exemple de oameni care au spus „nu", îi demonstrează că nu există fatalitate.

- Nu vă judec, spune el zâmbind. Tata era obsedat de război.

Se apleacă spre urechea ei ca să-i dezvăluie că tatăl lui a tăiat legăturile cu părinţii săi adoptivi înainte ca el să vină pe lume. Dăduse din întâmplare peste carnetele lor de membri ai partidului nazist. Timp de zece ani n-a mai vrut să audă de ei. Într-o zi, micul Rudi a zărit o doamnă în vârstă în mantou gri şi tocă de blană care-i făcea semn de după gardul şcolii. îi zâmbea cu ochii umezi de emoţie. Bunica lui venise tocmai de la München ca să-l vadă.

în cele din urmă, Karl s-a înduplecat. Dar întrevederile lor sporadice semănau cu un cer ameninţător pe care furtuna izbucnea fără nici un avertisment. Rudi are amintiri neplăcute. Parcă nimic nu putea să înăbuşe mânia tatălui său.

- Fără îndoială, era cel dintâi care să sufere de pe urma ei, murmură Rudi. Singurul lucru care-l calma era să filmeze. Să se concentreze asupra unui plan.

Irène îl ascultă, convinsă că această mânie de nepotolit trădează un traumatism refulat în copilărie. Se abţine să facă vreun comentariu.

Orăşelul Fürstenberg e cuibărit pe malul lacului Schwedtsee, pe care un braţ al râului Havel îl leagă de alte două lacuri. încă înainte de război, această parte a landului Brandenburg era locul de vilegiatură al berlinezilor, care veneau să-şi refacă energia în răcoarea apelor albastre şi a pădurilor vaste. Himmler alesese acel loc pentru frumuseţea lui şi pentru accesul

facil cu trenul şi pe apă, îi spune Irène. Şi pentru distanţa mică faţă de satul unde locuia amanta lui.

Când se apropie de lagăr, recunoaşte căsuţele gardiencelor SS după balcoanele din lemn şi obloanele închise la culoare. împietreşte în momentul în care observă două fete blonde care stau de vorbă cu coatele pe balustradă, expunându-şi carnaţia palidă razelor puternice ale soarelui. Preţ de câteva secunde trecutul se combină cu prezentul, le vede pe Elsie şi tovarăşele ei.

Acum este un hostel pentru tineret.

Ea şi Rudi trec pe lângă vilele ofiţerilor SS care se înşiră pe dealul împădurit şi ajung la esplanadă, unde o statuie de bronz impunătoare tronează pe un promontoriu.

- I se spune *die Tragende—,* îi explică. în 1945, sovieticii au eliberat lagărul şi le-au violat pe femei. Inclusiv deportatele netransportabile pe care veniseră să le salveze. Au distrus barăcile ca să instaleze o garnizoană. La sfârşitul anilor cincizeci au inaugurat această statuie în cadrul memorialului. E ironic, nu vi se pare? Să brutalizezi atâtea femei şi să alegi acest simbol pentru Ravensbriick.

Impresionat, Rudi o contemplă pe deportata care ţine în braţe o tovarăşă inconştientă. Faţa ei tristă priveşte spre oraşul de pe malul opus, cu vârful clopotniţei împungând cerul de azur. Piciorul stâng se ridică, gata să traverseze lacul

într-acolo. O înalţă spre Fiirstenberg pe protejata ei extenuată, ca pentru a-i sili pe locuitori să-şi asume nepăsarea: „Uitaţi-vă, uitaţi-vă ce ne fac aici!"

Se spune că sursa de inspiraţie pentru statuie a fost Olga Benărio, o militantă comunistă germană care a născut o fetiţă într-o închisoare a Gestapoului înainte de a fi transferată la Ravensbriick. A fost asasinată la treizeci şi patru de ani, în camera de gazare a unui centru de eutanasiere. Naziştii au ucis-o pentru că era evreică. Dar asta nu-i interesa pe sovietici, care au ales-o ca simbol al rezistenţei antifasciste. Nu contau decât bravele tovarăşe sacrificate în numele luptei.

Abia după reunificarea Germaniei s-a conturat o nouă naraţiune care le-a acordat locul cuvenit altor victime: prostituatele arestate pe stradă, martorii lui Iehova care refuzau să participe la efortul de război, fetiţele ţigănci sterilizate cu forţa şi evreicele care supravieţui seră marşurilor morţii, hoaţele din magazine şi spioanele englezoaice, cele care nu mai credeau în victoria Reichului şi cele care iubeau femeile, care ascundeau proscrişi, care greşiseră cu ceva, care nu se supuseseră ordinelor. Aduse acolo ca să îndure tot ce poate suferi un corp de femeie, o inimă de mamă.

- Iar acum se scot plăcuţele rezistenţilor germani autentici sub pretextul că erau comunişti, spune dezgustat Rudi. De parcă ar trebui să reducem mereu istoria la o dogmă

maniheană.

De aici, lacul pare mai opac şi neliniştitor, cu reflexele lui albastru-verzui şi undele întunecate. Fundul lui alunecos e acoperit cu cenuşă. S-ar zice că toată lumina s-a concentrat în partea cealaltă, creând o demarcaţie între lumea tihnită unde navighează vaporaşe turistice şi universul lagărului. Pe malul acesta, frumuseţea peisajului e tăioasă. îţi taie răsuflarea, îţi ciopârţeşte speranţa. îţi murmură că nimeni n-o să-ţi vină în ajutor.

întorc spatele statuii şi intră în incinta unde s-au îmbinat trei destine, al lui Elsie, al Witei şi al micului Léon. Un teren gol imens, acoperit cu un pietriş negru care se lipeşte de tălpi de parcă ar fi din lavă întărită. Cel care a avut ideea nu s-a gândit la supravieţuitoarele în vârstă care vin să se reculeagă aici. Din loc în loc, mici panouri indică fostul amplasament al barăcilor. Irène găseşte blocul 32, unde Wita a vegheat-o pe Sabina în timp ce delira de la febră. Două şiruri de tei marchează aleea centrală a lagărului, pe care *Kaninchen-ii* au mers în cârje ca să protesteze contra operaţiilor care le schilodiseră. La orizont se disting clădirile atelierului de croitorie de unde au furat resturi de material ca să-i brodeze Witei o batistă.

Irène îi povesteşte lui Rudi despre apelurile epuizante, despre strategiile de supravieţuire, despre solidaritatea şi rezistenţa deţinutelor. Lui îi pare rău că n-are camera la el, ar vrea să filmeze ceea ce vede, să extragă povestea acelui

loc în stilul lui. Vrea să ştie unde era cortul în care Elsie a zărit-o pe Wita prima oară. îl conduce într-un loc destul de izolat. Un panou evocă soarta miilor de femei şi copii care nu mai au nici nume şi nici feţe, despre care nu se ştie nici măcar dacă au murit aici sau în altă parte. Pe marginea unui drum, în cursul unui transfer spre alt lagăr sau în camera de gazare de la Ravensbriick. Sunt o mulţime de lucruri care nu se cunosc, o mulţime de urme distruse sau pierdute.

în sediul fostei *Kommandantur* descoperă o sală dedicată bolnavelor de la *Revier.* Într-o fotografie, un *Kanninchen* îşi expune piciorul distrus. O poză clandestină. O dovadă a crimei, în caz că nu supravieţuia nici una dintre ele. Într-o vitrină se află o felicitare adresată unei camarade recent operate. Desenul înfăţişează un iepuraş cu lăbuţa bandajată. înconjurat de o coroană de flori, lipăie dintr-o strachină pe fundalul gardului de sârmă ghimpată. Prietenele ei au semnat pe versoul felicitării. Irène descifrează cu emoţie semnătura Witei lângă cea a Sabinei. După tulburarea lui Rudi, îşi dă seama că tocmai a înţeles că femeia aceasta a existat. Cea care ar putea fi bunica lui şi-a scris numele fără să-i tremure mâna.

- A murit aici? o întreabă când ies din crematoriu.

Căldura plăcută îi surprinde. O boare ce vine dinspre lac.

Irène confirmă printr-o înclinare a capului;

camera de gazare se afla lângă crematoriu.

- Şi unde e lagărul acela atroce unde le puneau să stea ore în şir goale în zăpadă?
- Nu e inclus în vizită. Se afla cam la doi kilometri. Arătându-i spre pădurea dinspre sud, îi spune: Haideţi, mergem acolo.

Sar peste bariera cu lacăt care închide accesul la un drum năpădit de buruieni. Mai departe, între copaci, se îngustează până la o potecă. Cei doi merg până la clădirile dezafectate ale firmei Siemens, care instalase în apropierea lagărului ateliere şi dormitoare pentru deţinutele pe care cei din SS le închiriau la un preţ derizoriu. Munceau douăsprezece ore pe zi, iar dacă nu-şi făceau norma, maistrul le trântea cu capul de maşinării. Când erau epuizate, era de ajuns să le trimiţi înapoi şi să comanzi altele.

- Munca forţată e visul capitaliştilor, spune Rudi privind ramurile încălecate care trec peste zidurile părăginite. îmi închipui că după război toţi oamenii ăştia s-au scos basma curată.
- Nevătămaţi şi cu cugetul împăcat.

Irène tresare când vede ceva mişcând în întuneric printr-un ochi de geam spart. Fără îndoială un animal. Bine că nu e singură în locul acesta lugubru. între şinele fostei căi ferate au crescut buruieni. Cei doi pătrund într-un codru de basm, tenebros şi adânc. Soarele luminează vârfurile stejarilor şi fagilor, pe ramuri ciripesc păsărele. Drumul aproape că s-a şters sub invazia vegetaţiei, iarba le ajunge până la

genunchi. Uneori trebuie să se aplece ca să treacă pe sub crengi. Merg de mult, Irène se teme că s-au rătăcit, dar Rudi pare să ştie încotro se îndreaptă. Ca şi când i-ar fl ghicit gândurile, se întoarce spre ea zâmbind:

- Mai avem puţin. Vă e sete? îi întinde bidonul lui, iar ea soarbe o înghiţitură de apă cu gust metalic.

Lagărul pare să fie la ani-lumină. Irène îşi imaginează că deţinutele care soseau aici sperau că vor putea să scape. începeau să viseze la Mittwerda. La un refugiu în care să se poată odihni în sfârşit, scutite de apeluri şi de muncile grele. însă iluziile se spulberau repede, dezvăluind farsa macabră. Copilul în picioare în zăpadă. Corpurile goale, vinete de frig. Unde să fugă, unde să se ascundă? Pădurea îngheţată nu oferea nici un adăpost.

Ajung la o şosea cu asfaltul crăpat, între porţiuni cu iarbă uscată şi pâlcuri de brazi. O pancartă rudimentară, pictată cu litere albastre, indică intrarea în lagăr. Au ajuns. Fâşia de nisip lasă să se vadă fundaţiile barăcilor.

între maci şi ierburi înalte, o pancartă roşie marchează fosta *Lagerstrasse.* Un buchet de flori se ofileşte la baza unui monument din piatră. Pe o pânză albă agăţată între pini, o mamă germană a scris:

Natura şterge ce-a mai rămas dirt ele. N-am găsit decât pontonul unde Siemens încărca vasele care coborau pe Havel şi câteva pietre din blocul unde a fost asasinată fiica mea.

„Poate că natura acoperă urmele ca să le protejeze", se gândeşte Irène. Copacii cei mai solizi se apleacă pentru a-i susţine pe cei cu tulpini aplecate, contorsionate. Memoria e gravată în scoarţă, sângerează până la rădăcini.

Cineva a instalat aceste pancarte şi a explorat situl cu o delicateţe de arheolog. Cine are grijă de acest sanctuar în aer liber, lăsând doar câteva amprente discrete?

Ea şi Rudi rămân nemişcaţi în acest vid nivelat de vânt, fără să simtă nevoia de a-şi vorbi, deşi Irène e pe deplin conştientă de prezenţa lui şi de ceea ce împărtăşesc.

O variaţie a luminii conturează nişte siluete la liziera pădurii. Tresare descoperind câteva forme feminine realizate din plasă metalică. Se confundă cu frunzişul, impresionante prin graţie şi neputinţă. Fantomele unor deportate.

Mâna lui Rudi o strânge de braţ. Îi arată avertismentul lipit pe trunchiul unui copac: „Intraţi aici pe riscul dumneavoastră".

- Ce înseamnă asta? întreabă ea.

- Că situl nu îndeplineşte condiţiile de siguranţă, îi răspunde o voce feminină din spatele lor.

Tresar văzând o fată cu părul scurt vopsit în albastru, îmbrăcată cu pantaloni scurţi de denim şi un tricou lălâu. Bicicleta ei e sprijinită de trunchiul unui pin. Ţinând un ciocan în mână, îi măsoară cu ochii ei verzi conturaţi cu dermatograf negru.

- E bine, nu semănaţi cu neonaziştii

care vin să mâzgălească monumentul, glumeşte ea.

Îşi cer scuze şi se prezintă. Necunoscuta cu faţă de elf se numeşte Ursula. Când avea cincisprezece ani, bunica ei a fost internată aici ca „asocială”. Nu corespundea criteriilor feminine ale celui de-al Treilea Reich. După război n-a primit nici o compensaţie. La fel ca romii şi sinti, homosexualii, dezertorii şi prostituatele, nu era o victimă acceptabilă. Când au plecat, la începutul anilor nouăzeci, ruşii au ras totul de pe faţa pământului, adaugă Ursula. Lagărul acela nu interesa pe nimeni.

Atunci, o asociaţie de feministe antifasciste a decis să se ocupe de memoria acelor deportate care le semănau. Au distrus barăcile sovietice, au scos la iveală fundaţiile blocurilor de detenţie. Au curăţat *Lagerstrasse,* au ridicat un monument din piatră unde pun flori cu rândul. În fiecare an invită supravieţuitoare. Vara organizează congrese pentru a dezbate modul în care va fi amenajat locul. În nici un caz într-un muzeu, spune Ursula. Un memorial deschis.

- Adică? întreabă Irène.

- Nu vrem un muzeu unde oamenii să plângă de mila victimelor şi să plece cu conştiinţa curată, spune ritos fata. Vrem să-i facem să reflecteze la continuitatea istoriei, la noile forme de fascism. În ziua de azi se incendiază căminele de migranţi şi rulotele romilor. Sunt respinşi transgenderii, homosexualii, evreii, toţi cei care deranjează... E

momentul să deschidem ochii.

Le-ar plăcea să facă o expoziţie, dar n-au bani să aducă situl în condiţii de siguranţă. Statului federal şi regiunii nu le pasă de lagărul ăsta de nesupuse, de nebune şi de inutile. Spune cu o licărire de mândrie în ochi:

- E responsabilitatea noastră să veghem asupra lor. Suntem feministe şi antifasciste, astea merg împreună.

Le face un semn din cap şi urcă pe bicicletă. O privesc îndepărtându-se printre copaci.

Irène se gândeşte că s-ar înţelege bine cu Julka.

- O să pierdem ultimul tren, îi spune Rudi.

O ia de mână, iar contactul o electrizează. Simte căldura radiindu-i în braţ în timp ce bărbatul o conduce spre drumul pietruit şi spre pădure.

Când degetele li se desprind, simte lipsa atingerii.

Merge repede, cu picioarele biciuite de ierburile uscate. întrezăreşte spaţii goale prin frunziş, ca nişte căi de evadare. Se întreabă dacă băieţelul le vedea din camion prin noaptea de iarnă. Pe acolo au plecat Wita şi Léon. În seara aceea. Ultima lor călătorie.

Când ies din pădure regăsesc calea ferată. Lumina amurgului dă un aspect macabru atelierelor în paragină. O tristeţe vâscoasă îi urcă pe gât. Vrea să plece, să se smulgă din

locul acesta cu umbrele lui.

Rudi o aşteaptă, îi observă chipul abătut.

- Locul ăsta, oftează. Are o forţă...
- N-am mai văzut niciodată aşa ceva.
- Mi-ar plăcea să filmez aici, spune el. Ce încearcă să facă fetele astea.

în trenul de Berlin, Rudi o anunţă că va face testul ADN. Vrea să ştie.

- Mi se părea că tata e nedrept cu bunicii mei. Când avea o criză de furie, îl detestam. Nu m-am gândit niciodată c-ar putea să fie o victimă, fără să ştie. Dar poate că în adâncul sufletului ştia. Poate că anii aceia în care i-a fost distrusă copilăria sunt înscrişi în corpul lui. Când nu făcea ca toţi dracii era un idealist total. Apărătorul tuturor oropsiţilor.
- Iar dumneavoastră faceţi documentare cu migranţi, observă ea.

Remarca ei îi aduce un zâmbet pe chip.

- Acum că aţi obţinut ceea ce doreaţi, o să dispăreţi în cătunul dumneavoastră din Hesse? o întreabă.
- Nu asta vreţi, să dispar? ripostează Irène susţinându-i privirea.
- Nu, murmură el.

Nu precizează ce a schimbat această zi în relaţia lor, ce porţi a deschis.

Dar acest „Nu", înăbuşit de zgomotul vagonului, slab ca flăcăruia unei lumânări pe cale să se stingă, e de ajuns ca s-o dezarmeze.

tLVIKt

Scrisoarea soseşte într-o dimineaţă de iulie, când toţi au nisip în sandale şi prosoapele li se iţesc din genţi, picioarele nu mai au astâmpăr, reflexiile lacului li se zăresc în ochi. Perspectiva verii petrecute la soare dă ultimei lor şedinţe un aer de vacanţă.

De când doarme, Henning a întinerit cu zece ani. Ritmul lui de muncă impresionează întreaga echipă. Cu o bucurie măsurată, îi anunţă că soţia lui e din nou însărcinată.

La final, directoarea vine să-i felicite. Bilanţul restituirilor e pozitiv, ajutorul voluntarilor s-a dovedit preţios. Are de gând să organizeze o expoziţie itinerantă, ca să sensibilizeze marele public în legătură cu proiectul *Stolen Memory.* Pentru început ar face turul marilor oraşe din Europa. Apoi, ce i-ar opri să iasă în lumea largă? Membrii departamentului de cercetare şi elucidare a destinelor tuşesc politicoşi. Hm, excelentă idee. De ce să n-o lase să crească precum un aluat şi s-o discute după vacanţă? Fiecare găseşte o scuză ca s-o şteargă, urgenţă dentară sau dosar de terminat în ultima clipă.

Până şi Henning se sustrage, lăsând-o pe Irène între patru ochi cu şefa.

- Ai găsit copilul acela furat, îi spune Charlotte Rousseau în tăcerea care s-a instalat după plecarea celorlalţi. Nu credeam c-o să reuşeşti. Mă înclin în faţa unei asemenea încăpăţânări.

Rezultatele testului ADN au adus confirmarea:

Karl Winter este într-adevăr fratele Agatei. Rudi a rugat-o pe Irène să organizeze o întâlnire la Berlin.

- E cea mai frumoasă parte a muncii noastre, adaugă directoarea. Să reunim familii.

- Aşa e, spune Irène. Sper că regăsirea va decurge bine. Au aşteptat atâta...

O îngrijorează Karl, mai ales de când Rudi le-a făcut cunoştinţă. S-a întâmplat în urmă cu câteva săptămâni, se plimbau cu el prin parcul clinicii, îi vedea privirea albastră oprindu-se pe o floare de cireş, o omidă, un sticlete ciripind pe o creangă. în acest ochi răbdător l-a recunoscut pe cineastul de odinioară. Acest bărbat căruia îi fusese devastată copilăria îşi găsea pacea acordând atenţie lumii şi fiinţelor, oricât de mici ar fi fost acestea. Irène l-a îndrăgit pe loc, şi din acel moment a început să se streseze. Până atunci nu se gândea decât la Agata. Visa să-i răsplătească speranţa nutrită încă din copilărie. Acum evaluează fragilitatea lui Karl. Pierderea memoriei îl dezorientează. Cum o va primi pe acea străină de care a fost despărţit când nu era decât un bebeluş?

Charlotte Rousseau observă că arată mai bine, chiar dacă nu s-a odihnit în adevăratul înţeles al cuvântului. Oare să fie din cauză c-a venit vara?

- De la gândul că plec în vacanţă, îi răspunde Irène puţin cam repede.

Se teme să nu fie demascată, ca şi când ar trăda deontologia profesională. S-au împlinit două luni de când Rudi Winter a intrat în viaţa ei

şi-şi împart timpul între Berlin şi Arolsen. Dar nu vrea ca la serviciu să se afle, e cât mai discretă cu putinţă, sperând că nimeni n-o să dea peste ei la brutăria din sat.

- Te înţeleg. Şi eu număr zilele care mă despart de Montagne Noire[35]. O să-mi povesteşti cum a fost la Berlin. Ah, la naiba, am uitat că n-am semnal acolo. Fetele mele au intrat în depresie numai la gândul ăsta. O să încerc să găsesc un promontoriu sau să profit de o excursie la piaţă ca să te sun.

Scrisoarea o aşteaptă pe birou, în mijlocul unei harababuri pe care trebuie s-o ordoneze. De când se vede cu Rudi e şi mai rău, viaţa ei de zi cu zi e compusă din maldăre descurajante: formulare administrative, corespondenţă şi dosare în curs, cererea de bursă pentru Hanno, înnoirea contractului de cazare la cămin, devizul pentru renovarea terasei afectate de ploile de primăvară. Nu-i uşor să-şi găsească timp pentru a iubi, restul vieţii ei are de suferit. De parcă ar fi de ajuns o răsuflare ca totul s-o ia razna.

Tresare văzând adresa lui Elvire pe versoul plicului albastru. Deschide larg fereastra şi se pune pe citit.

Dragă Irène,

Mă gândesc adeseori la dumneavoastră. La ceea ce-aţi făcut pentru mine. Când aţi plecat, n-am găsit cuvintele ca să vă mulţumesc. Eram ca prinsă într-un vârtej. Pierrot-ul acela, nu eram sigură c-o să pot să-l păstrez. În

apartamentul acesta în care am crescut, unde vin copiii mei. Miroase a moarte. L-am ascuns în fundul unui dulap. Chiar şi de acolo mă împiedică să dorm. Totuşi nu pot să-l arunc. Ar fi ca şi cum l-aş arunca pe el. Pe tatăl meu. Vedeţi? Reuşesc să scriu aceste cuvinte.

În primele zile m-am gândit c-aş fi preferat să nu ştiu. Mă detestam pentru ideea asta. Ca să fiu sinceră, nu ştiu cum s-o scot la capăt. Sunt femeie în toată firea, dar mă tem de fantome.

Când copiii mei erau mici, nu suportam să mă despart de ei. Dacă plecau de acasă într-un weekend, simţeam o angoasă cumplită. Soţul meu nu înţelegea, şi nu reuşeam să-i explic.

Astăzi, Raphaël e tată şi Mathilde tocmai ce s-a măritat. Totuşi, e de ajuns să plece pentru ca această veche spaimă să revină. Îi strâng în braţe cu toată puterea, mi-e foarte greu să-i las să iasă pe uşă. Ei o ştiu, mă sună de îndată ce ajung acasă. Glumim pe tema asta.

Acum patru ani, când teroristul acela islamist a ucis nişte copii la o şcoală evreiască, mi-am pierdut somnul. La fel acum câteva luni, când femeia aceea blândă a fost bătută cu sălbăticie şi azvârlită pe geamul apartamentului ei, nu departe de mine, la Belleville. Pentru că era evreică. Atunci când angoasa începe să crească, iau măsuri ca s-o alung. Zugrăvesc pereţii, îmi umplu casa de prieteni şi de muzică. Dar acum am impresia că trebuie sâ convieţuiesc cu o fantomă. Ca în basmul acela pe care li-l citeam copiilor mei, în care o vrăjitoare locuieşte în

dulap. E groaznic.

Mama mea alunga tristeţea. Acum o înţeleg, sunt în locul ei. Sper că fata şi băiatul meu sunt prudenţi, dar nu vreau să trăiască în spaimă. Asta nu-i viaţă.

Prin urmare, le fac provizii de dragoste. încă îmi răsună în urechi numele de alint pe care mi le dădeau mama, unchiul Rafo şi prietenii lor. Pasharika. Hanumika. Kononika de mandel[M]. Tia Lisa mă învăţa să joc bridge. Tia Engenie cânta în djudyo nişte cântece de amor după care mă dădeam în vânt, chiar dacă se terminau întotdeauna prost. Tia Dolly sosea cu braţele încărcate de dulciuri. îmi aduc aminte şi acum de malibi-ul ei cu apă de trandafiri. Tio Sento avea tolba plină de poveşti. Era de ajuns să-l asculţi ca sâ călătoreşti de la Cairo până pe malurile Bosforului. Îi admiram cum trec de la o limbă la alta, ca nişte jongleri. Credeam că n-au decât amintiri fericite. Mă jucam cu nepoţii lor, am crescut împreună.

Astăzi, intrăm în bucătărie ca să regăsim savoarea acelor momente. Testăm douăsprezece reţete de borekitas de muez, discutăm la nesfârşit despre gătirea chifteluţelor şi a trigoanelor filas (dacă nu le ştiţi, m-aş bucura să vă dau să gustaţi). Nu regăsim niciodată gustul precis din amintirile noastre, dar încercăm.

învăţ djudyo şi sunt mândră că acum pot citi scrisoarea mamei în original. Seamănă cu acele kantigas în care dragostea este valul care te acoperă, apoi se retrage. Când se duce, ce mai

rămâne din noi?

Mama păstra întotdeauna un loc pentru cei plecaţi. În caz că. Asta a făcut şi cu el. Recitesc cărţile poştale pe care mi le-aţi trimis, cele pe care i le-a expediat prietenului lui israelian. Mă emoţionează faptul că vorbeşte despre ea. Poate că s-au iubit până la final, de la un capăt al lumii la celălalt.

Dragă Irène, nu ştiu dacă o să mă pot obişnui cu pierrot-ul ăsta. Dar pe tata mi-ar fi plăcut sâ-l cunosc. Să-l privesc cum repara carenele bărcilor. Să călătoresc cu el.

Graţie dumneavoastră, el există cu adevărat. Am deja planuri: să merg cu copiii la Praga şi să căutăm strada Kaprova. Să mă întorc cu ei la Salonic.

O să le arăt oraşul în care s-au iubit Lazar şi Allegra. O să le spun că aleseseră amândoi viaţa, deşi uneori asta e alegerea cea mai dificilă.

Pentru toate aceste lucruri, îngăduiţi-mă să vă dau una abraş ada, cum se spune la noi.

Elvire

Irène chiar simte această îmbrăţişare. Cea pe care ţi-o dă o persoană pe chei, înainte de a pleca în larg. Ghiceşte că Elvire este la începutul unei lungi traversări la capătul căreia îl va găsi pe Lazar.

KAKL

Stau una lângă alta sub frunzişul des al

parcului. E ora când soarele se îmblânzeşte, dând pielii o tentă aurie. A îndulcit liniile uscate ale chipului Evei, care nu mai este emaciată de boală. Cu părul strâns într-un coc cărunt, poartă o fustă neagră şi eternii ei mocasini uzaţi. Văpaia din privirea ei n-o mai intimidează pe Irène. Bucuria regăsirii îi taie respiraţia, şi totuşi nu îndrăzneşte să facă nici un gest. Ştie cât îi displac efuziunile prietenei sale.

Eva şi-a suflecat mânecile bluzei albe. De data asta, Irène nu-şi întoarce privirea de la tatuaj. Îi spune: „Povesteşte-mi. Povesteşte-mi cum a fost la Auschwitz".

Ochii verzi o măsoară.

„Te rog."

„Eşti sigură?” zâmbeşte Eva, dezvelindu-şi dinţii stricaţi.

„Sigură.”

Atunci, supravieţuitoarea o conduce de cealaltă parte a gardului de sârmă ghimpată.

Irène se agaţă de vocea ei tulburată de spaimă, de parcă ar merge pe o frânghie suspendată în gol. Puţin câte puţin, pacea îşi croieşte drum prin oroare şi singurătate. Acceptă ca pe un schimb de ştafetă această durere pe care o cern cuvintele. Ştie că trebuie să aibă grijă de ea. Cuvintele se prefiră şi ea le culege pe toate, uşurată că nu e prea târziu. Timpul se desface şi se strânge. N-au fost niciodată atât de apropiate. La sfârşit, trăsăturile Evei se estompează, iar Irène întrezăreşte silueta adolescentei goale,

tremurând îngheţată. întinde mâna ca s-o încălzească, dar în momentul în care dă s-o atingă se trezeşte în decorul familiar al camerei ei.

Preţ de câteva secunde, mintea îi pluteşte în căutarea visului. Se străduieşte să-şi aducă aminte ce i-a spus Eva, dar totul a dispărut; n-a mai rămas nimic, nici măcar un cuvânt. Tristeţea îi umple sufletul când îşi dă seama că acel moment de o emoţie încă vie n-a fost decât un miraj născut din remuşcările ei.

- Secretoaso, şuieră Antoine. De când?

L-a sunat din maşină, în drum spre Berlin.

- De două luni. Nu ţi-am zis pentru că e complicat. E un urmaş, înţelegi? E legat de una dintre anchetele mele...

- Ţi-e frică să nu te radieze din ordinul arhiviştilor?

Irène nu-şi poate reprima un zâmbet.

- Nu, dar...

- Ţi se întâmplă des să vrei să te culci cu urmaşii? Pentru că, dacă e ceva recurent, trebuie să te cauţi.

- Nu mi s-a întâmplat niciodată, protestează ea râzând. Până acum îmi desfăşuram cercetările, trimiteam rezultatele şi treceam la dosarul următor. Nu intram în vieţile oamenilor, nici ei într-a mea. Misiunea asta... Mă strânge cumva în chingi. Nu mai ştiu ce-i cu mine, am impresia că amestec totul.

- Zi-mi sincer: ţi-ar plăcea de el dacă

n-ar fi băiatul copilului ăstuia fhrat?

- Da, recunoaşte ea fără reţinere.

Se întreabă dacă fuseseră încă de la început nişte semnale pe care nu le-a băgat de seamă, pentru că au devenit intimi în cel mai firesc mod cu putinţă. S-ar zice că firile lor obsesionale se înţeleg, că dezordinile lor sunt în armonie. Până acum, amanţii pe care i-a avut o felicitau pentru libertate înainte de a face totul ca să i-o limiteze. Pentru prima oară, nu se simte asediată. Ştiu să fie singuri în doi, distanţa îi leagă în loc să-i despartă. Dorm prost şi se bucură să se trezească în toiul nopţii, fac dragoste şi discută la patru dimineaţa pe terasa lui Rudi, giuvaierul secret al apartamentului lui plin de praf. Domină acoperişurile din Kreuzberg, curţile umbrite şi grădinile. Cuibăriţi sub o pătură, contemplă visători cerul, pândesc stelele căzătoare şi clipirea sateliţilor. Ascultă trilurile şi uguirile, foiala vecinilor lor cu aripi sau lăbuţe.

- Poate fi repezit sau stângaci, spune acum. E un tip neliniştit care se hrăneşte cu larma societăţii şi nu ştie întotdeauna să iasă, să-şi îngăduie timp să respire.

- Aveţi mai multe în comun decât se recomandă, se amuză Antoine. Dar nu vorbeşti decât despre mintea lui. Sper că mai faceţi şi altceva în afară de conversaţie.

Irène tace. O uitase pe fata senzuală care stătea ascunsă înlăuntrul ei. Foamea îi era intactă, reţinerea, înşelătoare. în braţele voinicului aceluia cu inimă de maratonist,

corpul ei îşi reia drepturile, se deschide şi se rotunjeşte, cere să fie despicat, îndoit, răsturnat. Creierul ei capitulează, saturat cu endorfine. Fantomele dispar.

- Atunci nu-ţi mai bate atâta capul, conchide Antoine. Când mi-l prezinţi?
- Nu chiar acum. întâi trebuie să-şi cunoască familia poloneză.
- E ziua cea mare?
- Vin cu toţii la Berlin să ia prânzul împreună. Nu ştim cum o să reacţioneze tatăl, suntem cam stresaţi.
- Şi Hanno ce părere are despre toată chestia asta?
- E mulţumit că am pe cineva. în fine, îl cunoşti, nu-i vine să creadă! închipuie-ţi că el şi Hermine sunt deja la Berlin. Vor să-şi exorcizeze amintirile urâte. Oricum, e mult prea devreme ca să li-l prezint pe Rudi.
- Dacă spui tu... Uneori s-ar zice că în tine locuieşte o guvernantă bătrână din secolul al nouăsprezecelea. La cea mai mică abatere te plesneşte cu rigla peste degete, o tachinează el înainte de a închide.

Agata e prima pe care o recunoaşte în aeroport, după silueta înaltă şi părul alb şi des. A ales o bluză drăguţă cu fiori şi pantaloni crem, poartă sandale cu barete argintii. Această cochetărie îi topeşte inima lui Irène. Strângând mâna lui Rudi, îi simte nervozitatea şi apasă uşor cu degetele ca să-l liniştească.

Roman o zăreşte înaintea mamei lui şi-i face vesel semn din spatele barierei. Julka schimbă câteva cuvinte cu bunica ei. O caută din priviri pe franţuzoaica aceea care le-a bulversat vieţile. Oare şi ei au trac? Oare picioarele le tremură şi ameninţă să cedeze? înaintează unii spre ceilalţi, şi cei câţiva paşi pe care-i fac au o rigiditate solemnă, chiar dacă i-ar vrea uşori. în agitaţia primelor minute, Rudi şi Roman îşi strâng mâinile, Irène le sărută pe Agata şi pe Julka. Apoi bătrâna doamnă se apropie de Rudi, îi cuprinde faţa în palme.

- în sfârşit te întâlnesc, îi spune în engleză. Băiatul fratelui meu. Eşti frumos.

Emoţia Agatei îl ia prin surprindere. în golul lăsat de bunica lui adoptivă tocmai s-a strecurat o mătuşă poloneză cu ochi albaştri şi accent melodios. Se apleacă intimidat, iar ea îl strânge în braţe.

Rudi a făcut rezervare la o terasă de pe malul lacului Schlachtensee. în timp ce invitaţii se minunează de cadrul paradisiac, la câţiva metri de înotători şi de *paddle*-urile care brăzdează apa verde-deschis, el nu reuşeşte să se destindă. Se ridică de mai multe ori ca să telefoneze, fură o ţigară de la Irène, deşi s-a lăsat de ani buni.

- Vă rog să mă iertaţi, spune aşezându-se la loc, tocmai am vorbit cu o infirmieră de la clinică. Tata nu se simte bine. Cred că n-o să-l putem vizita.

Mâna bătrânei doamne tremură atât de tare, încât scapă furculiţa.

- Ce-a păţit? întreabă.

- Se exprimă tot mai greu. Asta îl oboseşte şi îl izolează de lumea înconjurătoare. Trece prin faze de tristeţe în care se închide complet în sine. Poate chiar să devină ostil.

- De când e bolnav? se interesează Roman.

E greu de zis, îi răspunde Rudi, poate de vreo zece ani. La început simptomele erau uşoare, le punea pe seama surmenajului. Fiul lui e cel care l-a alertat, observase că bunicul uita multe lucruri. Acum doi ani, Karl a început să se piardă prin oraş. A trebuit să ia hotărârea de a-l interna într-o instituţie de specialitate.

- Vorbeşte-mi despre el, îi cere Agata în engleză.

- Tata m-a învăţat să fiu răbdător. Când filmezi, trebuie să ştii să aştepţi până se întâmplă ceva. Ceva neaşteptat, ceva ce dă sens poveştii pe care o spui. Când eram mic, mă lua cu el la filmări. Mă fascina să-l privesc lucrând. Era mereu la pândă. Asta i-a rămas. Chiar dacă nu mai poate să ţină camera în mână.

Emoţionată, Agata îşi cere scuze că va vorbi în polonă şi-l roagă pe Roman să traducă:

- Atunci când era mic, fratele meu stătea tot timpul lipit de mama. Cum se îndepărta un pic, era în culmea nefericirii. Trebuia să inventez tot felul de vicleşuguri ca să-l potolesc. De când am afiat de la Irène că a fost răpit, mă gândesc la ce- a putut să sufere când l-au smuls de lângă ea...

Nu se mai aud decât zumzetul insectelor şi exclamaţiile îndepărtate ale înotătorilor de pe malul de vizavi. Irène se gândeşte la Bull, căutătorul de copii, care se îndoia că un arbore poate să crească drept dintr-un pământ otrăvit. Deşi Karl şi-a clădit o viaţă, o familie, poate că otrava a lăsat urme insidioase.

- Ascultaţi, decide Rudi, mergem şi vedem la faţa locului.

De bucurie, Irène ar vrea să-l sărute.

Căminul cu asistenţă medicală se află pe o stradă liniştită şi plină de verdeaţă din cartierul Zehlendorf. Pacienţii beneficiază de o autonomie relativă, în măsura în care starea le-o permite. De când e acolo, Karl pare mai calm. Personalul le propune ateliere de artă şi lucru manual, după-amiezi de grădinărit, cor sau lectură cu glas tare. Ceea ce preferă el e să se plimbe pe alei.

înaintează pe drumul cu pietriş, mărginit de garduri vii de merişor, până când zăresc clădirea impunătoare, în inima unui parc cu alură de grădină englezească. Rudi le arată fereastra lui Karl de la etajul al doilea. Apartamentul lui are vedere la un bazin din piatră acoperit cu nuferi, împrejur sunt straturi de flori. Trandafiri şi crini albaştri, tufe de liliac, de echinacea, lupin şi margarete se combină într-o explozie de culori şi parfumuri.

- E frumos aici, spune Agata în engleză. Ai ales bine.

De când au parcat maşina, e de un calm uimitor. Se temuse atât de tare că nu va putea să-l vadă! Se aşază sub o boltă de glicină mov, lăsându-l pe Rudi să intre singur în clădire. Iese peste o jumătate de oră ţinându-şi de braţ tatăl, care merge greu. înduioşată, Irène îi observă paşii lenţi şi precauţi. Se gândeşte la tânărul radios care alerga pe străzile Berlinului fluturându-şi steagul roşu.

Se ridică să-l întâmpine, dar Rudi le face semn să se aşeze. Sunt prea mulţi, nu vrea să-l sperie pe Karl. îl conduce puţin mai departe, se aşază lângă el pe o bancă. Apoi se apleacă să-i vorbească preţ de câteva minute. Bătrânul îşi şterge sudoarea de pe frunte, pare plictisit. Ochii lui au o tentă lăptoasă. Faţa îi este ridată de atâta frământare sufletească. Vorbele fiului său alunecă peste el ca şi când s-ar adresa altcuiva.

Un gest de-al lui Rudi o invită pe Agata să li se alăture. înainte de a se ridica, lipeşte mâna lui Irène de pieptul ei, în locul unde inima îi bate nebuneşte. Irène o urmăreşte îndepărtându-se dreaptă şi curajoasă, în ţinuta ei elegantă.

Rudi îi lasă locul lui, dar menţine o mână pe umărul bătrânului, ca să-l liniştească. De aici, Irène nu aude ce-i murmură. îl vede pe Karl întorcându-se spre sora lui şi o vede pe ea zâmbindu-i. Agata are ochii în lacrimi. Dar dragostea şi aşteptarea ei se lovesc de tristeţea acestui frate lipsit de cuvinte, cu amintirile jefuite. Karl îi oferă o privire stinsă, apoi se

răsuceşte.

Irène simte cum i se strânge inima, o doare sufletul pentru Agata, pentru ei.

- E incredibil cât de mult seamână, şopteşte Julka fascinată.

Hipnotizaţi, îi contemplă pe cei doi, frate şi soră, cu irisurile cristaline, pomeţii proeminenţi, părul alb şi frunţile libere. Vârsta le erodează deosebirile.

Orfanii Witei, semănând ca două picături de apă şi totodată străini.

Rudi încearcă să-i atragă atenţia asupra Agatei, dar Karl reacţionează prost. Se închide în sine, respinge mâna fiului său.

„N-o să iasă nimic", se gândeşte Irène, „ce dezastru!"

în acel moment, Agata începe să cânte. întâi vocea ei joasă, puţin tremurândă, murmură doar melodia firavă care se dilată prin aer. Apoi muzica prinde consistenţă, ca un râu care-şi regăseşte albia. Ritmul ei imită precis legănarea unui copil. Dar în timp ce te leagănă îţi inoculează acea melancolie slavă pe care copiii o sug odată cu laptele matern, fără să ştie că n-o să scape de ea niciodată.

Karl a înţepenit de la primele măsuri. Bătrâna doamnă continuă să cânte şi-l ia uşurel de mână. N-o respinge, chipul lui e brăzdat de emoţii. O fixează pe Agata cu privirea şi pare s-o asculte din tot sufletul.

Lângă Irène, Julka fredonează cuvintele în surdină. Roman tace. Sunt captivaţi de vraja

acestui moment.

La a treia strofa, Karl începe să cânte şi el. Timbrul lui răguşit se împiedică la consoanele care vin de atât de departe, dintr-o memorie îngropată atât de adânc. Treptat, vocea i se întăreşte unindu-se cu cea a surorii lui, iar vorbele care-l însoţeau pe calea somnului îi revin şi ele. Are ochii plini de lacrimi. Agata îi strânge mâna, nu mai ştie ce face, cântă sau plânge, şi toată lumea e cam în aceeaşi stare.

„Chiar dacă nu repari pe nimeni”, se gândeşte Irène ştergându-se la ochi, „dacă poţi să-i restitui cuiva măcar puţin din ceea ce i s-a furat, fără să ştii prea bine ce-i dai, nimic nu e pierdut cu totul.”

JULKA, NICLAS, HANNO, HERMINEŞI LILLY

Au mai stat puţin cu Karl, apoi Rudi l-a condus în cameră, deoarece intensitatea acelor momente îl epuizase. Pe când ceilalţi se îndreptau spre parcare, Rudi i-a mărturisit lui Irène că, până ce-şi auzise tatăl pronunţând acele cuvinte în polonă, o parte din el refuza să creadă. Uneori, realitatea pare să iasă din imaginaţia unui scenarist cu halucinaţii. Creierul o tolerează fără s-o accepte.

- Ce i-ai zis mai devreme? l-a întrebat ea.

Nu ştia cum să înceapă, aşa că adevărul i-a

ţâşnit pur şi simplu din gură. Se auzea pronunţând cuvinte care ar fl putut să-l devasteze pe bătrân: „Mama ta a murit într-un lagăr, ai o soră în Polonia, a venit de departe ca să te vadă". Odată rostite, semănau cu nişte baloane de săpun care se sparg înainte de a fi atinse. Poate pentru că nu credea el însuşi. A trebuit ca Agata să înceapă să cânte ca să le dea consistenţă. Vocea ei a trezit tandreţea maternă ascunsă în cântecul de leagăn. Ce-a deschis în inima lui Karl, nimeni nu poate să ştie şi nici să estimeze consecinţele. O bulversare cu o textură indescifrabilă.

- Totul datorită ţie, a murmurat el strângând-o la piept.

Emoţia îi tăia picioarele, ochii înroşiţi îi clipeau în lumină.

- Dacă tot e s-o facem lată, ce-ar fi să adunăm pe toată lumea la mine?
- Toată lumea...?
- Pe varşovieni şi pe copiii noştri, a zâmbit el.

Au aprins lampioane colorate pe terasă, au extins masa şi au acoperit-o cu o faţă din hârtie albă, curând botezată cu câţiva stropi de prosecco. Amurgul le oferă convivilor nişte nuanţe de roşu incandescente. Agata se minunează de acest oraş unde natura prosperă peste tot, pe balcoane şi în curţile interioare, în hectarele de parcuri şi păduri unde scânteiază ici-colo suprafaţa ovală a unui lac. Respiri mai

bine numai privind-o.

Cu cocul ei de balerină şi rochia cu bretele subţiri, Julka pluteşte de la un invitat la altul cu o graţie de felină. încântaţi de această petrecere improvizată, Hanno şi Hermine umplu paharele studiindu-l din colţul ochiului pe acest documentarist care a intrat în viaţa lor. I-a îmbrăţişat călduros înainte de a le face cunoştinţă cu Niclas, băiatul lui cu plete şi barbă de viking, şi cu Lilly, fiica, o brunetă micuţă foarte mioapă care lansează dezinvolt comentarii acerbe despre mersul lumii. Au cam aceeaşi vârstă, în afară de Julka, al cărei statut de profesoară îi impresionează puţin.

Irène îi ascultă sporovăind într-un *globish* amestecând engleza cu polona şi germana. Ar vrea să imortalizeze acest moment. Când era mică, îsi imagina un aparat foto încastrat în pupilă. îi era de ajuns să clipească din ochi ca să facă o poză.

Rudi bate cu lingura în marginea paharului.

Când Irène mi-a scris, am avut presentimentul c-o să-mi distrugă liniştea. Şi am reacţionat ca un urs, ceea ce mi se întâmplă frecvent. Cu toate astea, îmi petrec timpul demonstrând că poveştile care ne potolesc temerile sunt prea simple ca să fie adevărate. Dar când e vorba de mine folosesc altă măsură... Bine că Irène a insistat, altfel n-aş fi aflat niciodată că tata ştie să cânte în polonă. Iar voi n-aţi fi aici. Mă uit la voi; văd o franţuzoaică, polonezi, nemţi, mai multe generaţii la un loc, o

bucată din Europa. Războiul a distrus viaţa Witei, pe cea a tatălui meu şi a Agatei, dar pacea e cea care ne reuneşte seara asta. Prin urmare, aş vrea să închin paharul pentru Europa, pe care Vâclav Havel o numea patria patriilor noastre. Să uit că mă dezamăgeşte adesea. Să-mi amintesc că s-a născut ca să menţină pacea. Aşadar, pentru Europa! Şi pentru pace!

Copiii îşi ridică paharele.

- Pentru Europa solidară, spune Hanno.
- Feministă, adaugă Julka.
- Inclusivă, întăreşte Lilly.
- Mergeţi să le explicaţi chestiile astea lui Kaczynski şi lui Orbân, spune Roman râzând.

La căderea nopţii oraşul e aureolat de o lumină difuză, ca de la milioane de licurici. Rudi fraternizează în germană cu vărul său, Roman. Pe terasă, tinerii stau de vorbă privind acoperişurile Kreuzbergului.

Irène se aşază lângă Agata şi Julka, încercând să descifreze reveria din ochii albaştri ai bătrânei doamne.

- I-aţi făcut un cadou minunat scumpei mele *babcia*, murmură Julka. De fapt, cadoul a fost pentru noi toţi.

Şi pentru Irène e un cadou. Să-i reunească pe copiii Witei. Să fi sosit Ia timp pentru acea întâlnire.

Vrea să ştie cum se cheamă cântecul de leagăn.

- *în cenuşarul lui Wojtus,* îi răspunde Julka. *Babcia* mi-l cânta când eram mică.

- Despre ce e vorba?

- O scânteie sărită dintr-un cenuşar îi promite unui băieţel c-o să-i spună o poveste şi c-o să fie lungă şi frumoasă. Dar de fiecare dată, basmul pe care-l începe se stinge odată cu ea. La sfârşit Wojtus n-o mai crede, ştie că povestea o să dureze doar cât scânteia.

- E la fel de vesel ca *Fetiţa cu chibrituri*, remarcă Irène.

- Într-adevăr, zâmbeşte tânăra. Dar mie nu mi s-a părut niciodată tristă.

- Mergem să dansăm? propune Lilly.

Hanno, Hermine, Niclas şi Julka o aprobă cu entuziasm şi-şi sărută fugar părinţii înainte de a-şi pierde urma în noaptea berlineză.

Obosită, Agata doreşte să se întoarcă la hotel. Vrea să revină la clinică mâine-dimineaţă.

- Am atâta dragoste pe care să i-o împărtăşesc, îi spune lui Irène în engleză, cu ochi strălucitori.

înainte să plece, Irène îi arată în sfârşit medalionul. Bătrâna doamnă este bulversată de portretul fratelui ei ascuns în interior.

- La vârsta asta l-am văzut ultima oară... Cine a făcut desenul?

- Mă gândeam că mama dumneavoastră.

- Nu ţin minte s-o fi văzut desenând...

„Un nou mister", se gândeşte Irene.

- Şi eu am ceva să vă arăt. O comoară.

Agata scoate din poşetă o bucată veche de carton pe care sunt scrise cu creionul câteva rânduri. E prea obosită ca să le traducă, aşa că îl roagă pe Roman s-o ajute:

Scumpa mea soră, îţi scriu dintr-un tren de vite. Ne spun că mergem într-un lagăr de muncă. Ţi-o las în grijă pe Adzia. Nu te nelinişti, o să mă întorc curând. Te sărut dulce.

Deasupra, Wita a scris în grabă numele şi adresa Măriei.

- L-a scris în trenul către Auschwitz. Mesajul a căzut pe calea ferată. Un muncitor feroviar i l-a adus mătuşii mele, explică Agata.

Irene studiază bucata de carton în tăcere.

JEAN

Vederea mesajului Witei a sfâşiat un văl în adâncul sufletului ei. Era atât de tulburată, încât îi venea greu să se ascundă. încă de la Treblinka, în faţa căii ferate, a încercat acest sentiment nedefinit, o licărire fugară în ceaţă.

îl anunţă pe Rudi că va lipsi douăzeci şi patru de ore, cât dă o fugă până la Bad Arolsen.

- Sper că nu-i nimic grav, spune el îngrijorat.

- Trebuie să-i fac o vizită bunicului meu.

E un fel de-a o spune. Jean odihneşte într-un mic cimitir din Seine-et-Marne cu părinţii, sora

lui şi fratele mai mare, căzut în 1940, în timpul ofensivei de la Sedan. Unul dintre soldaţii pe care statul francez preferă să-i uite, deoarece sacrificiul lor aminteşte de ruşinea înfrângerii.

Ziua înmormântării a fost poate singura în care acest bărbat reţinut a strălucit, prin omagiile prietenilor săi îndoliaţi. Irène îşi aduce aminte de zâmbetul lui stins, de cascheta care-i acoperea întotdeauna creştetul chel. De mirosul lui bătrânicios, amestec de unsoare, tutun şi transpiraţie.

Calea ferată era lumea lui. Iar seara, partidele de belotă sau de *coinche*— la bistroul ţinut de Paulette. La pensie îşi păstrase acest obicei. Foştii feroviari vorbeau aceeaşi limbă. îşi ţineau de cald în zilele proaste.

Când Irène era mică, o cocoţa pe bancul de lucru şi-o întreba: „Ce poveste frumoasă ai să-mi spui?”

Ea îşi petrecea timpul cu nasul în cărţi. El, care se limita la paginile de sport din ziarul de duminică, voia ca nepoata să-i povestească despre contele de Monte-Cristo sau despre cavalerul de Maison-Rouge.

într-o dimineaţă nu s-a mai trezit. Această plecare discretă se potrivea cu firea lui, se temuse mereu să nu deranjeze. Toţi colegii lui de la căile ferate s-au perindat prin căsuţa de la marginea oraşului ca să bea lichior cu ochii în lacrimi. Irène avea doisprezece ani, se plictisea în rochiţa ei neagră. Îi părea rău că nu putea să se refugieze într-un colţ ca să citească. Până la

urmă s-a strecurat în atelierul lui Jean. îşi aminteşte şi acum mirosul de lemn mucegăit, felinarele din alamă care rugineau pe rafturi lângă vechile panouri care indicau sfârşitul liniei de contact, numite în jargon „arahide”. Pe biroul lui a văzut un vechi carnet de călătorie din 1971. Pe coperta îngălbenită, inscripţia „Paris-Est" trona deasupra unei locomotive care-şi scuipa fumul ca pe un panaş.

într-un sertar a descoperit un caiet de şcoală. L-a frunzărit fără să priceapă ce însemnau numele greu de descifrat, mesajele care păreau să fie ecoul aceluiaşi strigăt. Intuiţia copiilor este extraordinară. Irène a ştiut din prima clipă că acele înscrisuri reprezentau un secret care-i era destinat ei. în primele luni ascundea caietul în spatele cărţilor. Tot buchisindu-l, ajunsese să ştie pe de rost unele mesaje. Apoi însă s-a plictisit şi l-a vârât într-un dulap. Când a plecat din Franţa, a pus caietul bunicului într-o mapă pe care i-a trecut numele, Jean Deslorieux. A călătorit cu ea peste tot, de la camera studenţească din Tübingen până la podul casei pe care o împărţea cu Wilhelm şi în fine în cea pe care o ocupă astăzi. E uimită că l-a păstrat atâta timp.

Poate pentru că era tot ce o lega de bunicul acesta pe lângă care trecuse fără să-l cunoască.

- Eşti aici, murmură când găseşte mapa la fundul unei cutii pline cu cărţi.

Cerneala s-a decolorat, paginile emană un miros de vechi. Scrisul lui Jean îi trădează

efortul.

Bărbatul acela care nu avea decât şcoala primară se străduise să ortografieze numele pline de consoane. Pentru fetiţa de odinioară, unele prenume erau familiare, precum Marcel sau Fernande. Altele o fascinau, pentru că nu le mai auzise niciodată: Jankiel, Pinkus, Rivka.

Acum le redescoperă.

Unii roagă o cunoştinţă să afle veşti despre copiii lor, de care au fost despărţiţi la arestare. Precizează că sunt francezi. Alţii i-i încredinţează portăresei sau unei vecine. Fac apel la bunăvoinţa lor, la mila Domnului. îşi cer scuze că nu mai au bani să le dea. Uneori menţionează o ascunzătoare în apartamentul lor: „Luaţi ce vreţi".

Majoritatea încearcă să-şi liniştească apropiaţii: „Sunt bine, nu-ţi face griji". „Mă întorc repede." „Am încredere că totul o să fie bine."

O expresie revine mereu: „Destinaţie necunoscută".

Străbate obsedant paginile.

Pluteşte peste cuvintele alinătoare, afirmaţiile optimiste.

„Suntem în drum spre o destinaţie necunoscută.” „Mă îndrept spre habar n-am unde într-un vagon de vite." „Poate mergem în Polonia, sau în altă parte.” îşi sărută micuţii, soţul iubit.

Dau ultimele sfaturi. „Fiţi cuminţi şi curajoşi, învăţaţi bine. Aveţi răbdare.”

Jean le-a transcris cu grijă, lăsând un spaţiu acolo unde cuvântul era ilizibil sau şters.

îi rupe inima un mesaj scris de un băiat care semnează: „Titi, pentru scumpa lui mămică”:

Ştiu c-o să trăiesc mereu şi c-o să vă revăz. Nu ştiu de unde sunt aşa de tare. Am fire de bărbat.

Irène se întreabă dacă greşeala de ortografie apare şi în original. Jean era meticulos, cu siguranţă a reprodus-o.

Ca altădată, nu-şi poate desprinde ochii de pe aceste cuvinte de dragoste şi de disperare.

La doisprezece ani nu înţelegea de ce se străduise bunicul ei să le consemneze. Nici unde mergeau toţi aceşti oameni care erau duşi departe de cei pe care-i iubeau.

Acum ştie.

A avut nevoie de treizeci şi cinci de ani. A trebuit să se exileze, să-şi lase copilăria în urmă. Să reunească fragmente de viaţă disparate, să întâlnească necunoscuţi care semănau cu Jean. Modeşti, plini de secrete.

De câte ori n-a dat peste menţiuni ale acestor mesaje aruncate pe gemuleţul vagonului fără să facă legătura?

Lucrătorii feroviari le culegeau de lângă şine şi făceau totul ca să le transmită destinatarilor. în Polonia, în Cehoslovacia, în Franţa.

în 1942, Jean avea nouăsprezece ani. Lucra la întreţinerea liniilor din reţeaua Paris Est, între gara din Bobigny şi cea din Le Bourget.

Acolo de unde plecau convoaiele.

îşi imaginează şocul lui în faţa mâinilor de copil întinse printre gratiile din sârmă ghimpată. Plânsetele şi gemetele ce răzbăteau din vagoane. Neputinţa lui.

Să culeagă hârtiuţele împăturite care cădeau din trenuri şi să le ducă la destinaţie. Măcar atât.

Poate se temea ca biletele să nu se piardă. Se întâmpla să nu găsească pe nimeni la adresa indicată, în măsura în care aceasta exista.

Cât timp îi lua să le copieze unul câte unul. N-a vorbit nimănui despre asta.

Irène înţelege această meticulozitate sârguincioasă; a moştenit-o de la el.

Ea, care-şi petrece viaţa în arhive, uitase că are o viaţă. Cât de mult a durat ca să-i înţeleagă valoarea!

Oare acest caiet i-a semnalizat calea?

Credea că-şi alesese traseul la întâmplare. Că s-a réinventât singură.

Pe oamenii aceia pe care bunicul ei îi vedea plecând, ea îi caută la capătul călătoriei. Le adună ultimele urme pentru moştenitorii lor. O cuprinde ameţeala când îşi dă seama că ea şi Jean fac acelaşi lucru.

Cine ştie? Poate că n-a făcut decât să meargă în întâmpinarea lui.

MULŢUMIRI

Anchetele şi personajele din acest roman sunt fictive. Dacă prezint istoria autentică a centrului de arhive de la Arolsen, mi-am luat unele libertăţi literare: de exemplu, adevăraţii anchetatori nu se deplasează pentru a-i întâlni pe urmaşi. îi primesc la Bad Arolsen sau le trimit obiectele prin poştă.

La originea cărţii stă o zi din iarna anului 2020 când prietena mea Aurelie Serfaty-Bercoff m-a înştiinţat că în arhivele de la Arolsen existau informaţii despre deportarea lui Robert Desnos. M-am întrebat de ce nu auzisem niciodată despre acest fond înfiinţat la sfârşitul războiului. Curioasă, am început să cercetez, iar la un moment dat am găsit un articol de Elise Karlin care vorbea despre restituirea obiectelor recuperate din lagărele de concentrare. Ţin să-i mulţumesc aici, deoarece articolul ei mi-a dat ideea romanului.

Cred însă că aveam întâlnire cu el de mult. Când aveam doisprezece ani, Al Doilea Război Mondial şi deportarea au pătruns în viaţa mea prin intermediul cărţilor şi filmelor, şi nu m-au mai părăsit.

De atunci, aceste subiecte mă însoţesc permanent, şi pot spune că acest roman s-a născut dintr-o formă de necesitate lăuntrică.

Se bazează pe o documentare istorică solidă. Le port o recunoştinţă infinită martorilor,

istoricilor, jurnaliştilor, sociologilor şi artiştilor ale căror cărţi, lucrări şi filme au hrănit naraţiunea acestui roman. îi mulţumesc în mod special lui Laurent Joly, pentru recitirea lui atentă şi preţioasă.

îi mulţumesc lui Nathalie Letierce-Liebig, coordonatoarea departamentului de cercetare arhivistică de la Arolsen, pentru că mi-a întâmpinat proiectul cu căldură şi mi-a răspuns neobosit la întrebări. Ceea ce mi-a explicat despre munca şi angajamentul ei m-a ajutat să creionez portretul lui Irène, arhivista mea fictivă.

Mulţumiri pentru Renata Masna şi Beata Petkiewicz, pentru personalul muzeului Pod Zegarem şi de la Teatr NN din Lublin, pentru angajaţii Institutului Evreiesc de Istorie din Varşovia, pentru Katarzyna Kubicius, şefa serviciului de informare şi cercetare de la Crucea Roşie poloneză, şi pentru directorul Muzeului Insurecţiei din Varşovia, care mi-au consacrat timpul şi atenţia lor.

Le mulţumesc lui François Azar şi lui Abraham Bengio pentru că mi-au oferit informaţii valoroase despre iudeo-spaniolă şi comunitatea evreiască din Salonic.

Lui Georges Sougné, pentru că mi-a permis să- I însoţesc Ia o întrevedere bulversântă cu urmaşul unui deportat.

Lui Véronique Dubois, care mi-a spus povestea ei şi mi-a descris destinul impresionant al membrilor familiei tatălui său.

Redactoarei mele, Juliette Joste, pentru lungile noastre conversaţii despre personaje şi anchete, pentru exigenţa şi ochiul ei de şoim şi pentru că a crezut în acest roman din prima zi.

Agentei mele, Susanna Lea, pentru sprijinul entuziast, pentru inteligenţa şi umorul ei.

îi mulţumesc lui Olivier Nora pentru încredere, precum şi întregii echipe de la Grasset.

în fine, vreau să le mulţumesc „cititorilor de pe traseu" care mi-au alinat momentele de descurajare: Bénédicte Bagot, Jacques Fraenkel, Sarah Gastel, Marguerite Martin, Marion Riva. Şi în mod special Tatianei de Rosnay, Alexiei Stresi şi lui Julie Printzac, cititoare subtile şi romanciere talentate, pentru sfaturile lor preţioase.

Le mulţumesc membrilor familiei mele şi lui Ninnog.

Rămân cu el (în limba germană în original) (n.a.)

Tu, tu nu eşti mai bună decât ei. O să-i regăseşti în iad (în limba germană în original) (n.a.)

[1] ***Déplacés*** în limba franceză (n.tr.)

Băiat rău (în limba engleză în original) (n.tr.)

Thessaloniki, denumirea oficială a oraşului din 1912, când a fost încorporat în regatul Greciei (n.tr.)

Moucharabieh sau *mashrabiya* – element arhitectural caracteristic lumii musulmane; este un panou ajurat care permite ventilaţia, dar ascunde interiorul casei de privirile curioşilor (n.tr.)

Din august 1917 (n.tr.)

Piese aparţinând genului muzical *rebetiko*, apărut în Grecia după Primul Război Mondial în urma afluxului de populaţie din Asia Mică (n.tr.)
„Ţoale", „cârpe", întâlnit mai frecvent cu grafia *schmattes* (în idiş în original) (n.tr.)
Asociaţie nazistă înfiinţată de Himmler cu scopul de a accelera crearea unei rase ariene dominante. Organizaţia Lebensborn („Fântâni de viaţă") se ocupa de îngrijirea şi educarea copiilor „arieni" în numeroase cămine, atât în Germania, cât şi în teritoriile ocupate, (n.a.)
Aluzie la *Heart of Darkness (Inima întunericului*), nuvelă de Joseph Conrad publicată prima oară în 1899 (n.tr.) Recrutaţi de SS în Europa de Est şi formaţi în lagărul de la Trawnikî, aceşti auxiliari ruşi, lituanieni, ucraineni, letoni, bieloruşi sau estoni erau adesea foşti prizonieri de război sovietici. Cruzimea lor era egală cu cea a soldaţilor SS. (n.a.)
Locul din ghetou de unde plecau convoaiele cu evrei deportaţi (în limba germană în original) (n.tr.)
Ei poftim! International Tracing Service… Sunteţi fantoma Crăciunurilor trecute! (în limba engleză în original) (n.a.)
În germană, *Oma* – „bunica"; *Opa* – „bunicul" (n.tr.) Abreviere pentru Narodowe Sily Zbrojne, Forţele Armate Naţionale, organizaţie clandestină ultranaţionalistă şi anticomunistă creată în 1942 (n.tr.)
În limba polonă Armia Krajowa (n.tr.)
„Fata asta?" (în limba polonă în original) (n.tr.)
„Nu" (în limba polonă în original) (n.tr.)
Bunică (în limba polonă în original) (n.a.)

Slavă Domnului (în limba germană în original) (n.tr.) Roman pentru copii de Michael Ende, publicat prima oară în 1979 (n.tr.)
Sora medicală, aici infirmiera SS (în limba germană în original) (n.a.)
„Curaj, iepuraşilor... Curaj..." (în limba germană în original) (n.a.)
Şefa barăcii (în limba polonă în original) (n.a.)
În germană ***Großaktion Warschau,*** operaţiunea de lichidare a ghetoului din Varşovia, desfăşurată între 22 iulie şi 21 septembrie 1942 (n.tr.)
„Evreule, afară, imediat" (în limba germană în original) (n.tr.)
Judenrat – în germană, „Consiliul evreiesc", administraţia municipală însărcinată cu supravegherea aplicării decretelor şi regulamentelor naziste în rândul populaţiei evreieşti (n.tr.)
Şal tradiţional evreiesc (n.a.)
Minunat (în limba germană în original) (n.tr.)
În limba engleză în original (n.tr.)
Eroina piesei de teatru ***Mutter Courage şi copiii ei*** de Bertolt Brecht (n.tr.)
Joc de cuvinte intraductibil: expresiile ***mal de mer*** („rău de mare") şi ***mal de mère*** („dor de mamă") sunt omofone. (n.tr.)
Cea care duce povara (în limba germană în original) (n.a.)
Masiv muntos din Franţa, situat în extremitatea sud- vestică a Masivului Central (n.tr.)
Păsărică. Femeiuşcă. Domniţă de dantelă (n.a.)
Joc de cărţi, versiune a belotei (n.tr.)